

This page intentionally «left» red

Ευχαριστίες

Η μελέτη αυτή ολοκληρώθηκε με τη διαρκή καθοδήγηση, βοήθεια και τις ανεκτίμητες συμβουλές της Κας Μαριάννας Ψύλλα, αναπληρώτριας καθηγήτριας στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου. Η συμμετοχή μου στο σεμινάριο «*Πολιτική Επικοινωνία*» (γνώση των βασικών μηχανισμών της επικοινωνιακής δράσης στη σφαίρα του πολιτικού), καθώς και στα σεμινάρια για Υ/Δ «*Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις στην Κοινωνική Έρευνα*» (γνώση των βασικών μεθόδων και εργαλείων της εμπειρικής έρευνας στο χώρο των Κοινωνικών Επιστημών) με βοήθησαν ώστε να καταρτιστώ τόσο θεωρητικά (μελέτη της επικοινωνιακής δράσης στα πλαίσια του δημόσιου χώρου, διερεύνηση των δημόσιων πολιτικών, ανάλυση του πολιτικού λόγου κ.α.) όσο και εμπειρικά (έννοιες, ορισμοί, θεωρία, υποδείγματα) σε θέματα που αφορούν την πολιτική επικοινωνία, καθώς και στα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποίησα για την εκπόνηση της διπλωματικής. Θα ήθελα να της εκφράσω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου από τη θέση αυτή.

Θερμές ευχαριστίες επίσης οφείλω στον Κο Σεραφείμ Σεφεριάδη, επίκουρο καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, ο οποίος με «εισήγαγε» στη θεωρία των κοινωνικών κινημάτων (διερεύνηση κινηματικού φαινομένου και αιτιότητας) στα πλαίσια του σεμιναρίου «*Συγκρουσιακή Πολιτική, Συλλογική Δράση, Κοινωνικά Κινήματα*», αλλά και του σεμιναρίου για Υ/Δ «*Κύκλος Συγκρουσιακής Πολιτικής*» (διεπιστημονικό δίκτυο ερευνητών με θεωρητική και συγγραφική εστία τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα) στο οποίο συμμετείχα και ως εισηγητής.

Τέλος, θερμές ευχαριστίες οφείλω και στον καθηγητή Κο Άλκη Ρήγο, ομότιμο καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, ο οποίος με βοήθησε στα πλαίσια του σεμιναρίου «*Κοινωνικός Σχηματισμός και Πολιτική Σκηνή*», ώστε να εμβαθύνω στη συστηματική προσέγγιση του νεοελληνικού κοινωνικού και πολιτικού σχηματισμού.

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολιτικής Επιστήμης
& Ιστορίας

«Διπλωματική Εργασία»

**Η αναπαράσταση του κινήματος των «Αγανακτισμένων» μέσα από
τον έντυπο λόγο:**

Η επικοινωνιακή διάσταση ενός πολιτικού γεγονότος

Τριμελής Επιτροπή:

Μαριάννα Ψύλλα (Επιβλέπουσα καθηγήτρια): Αναπληρώτρια Καθηγήτρια (Τμήμα
Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου)

Χρυσάνθη Αυλάμη: Επίκουρη Καθηγήτρια (Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού
Παντείου Πανεπιστημίου)

Άλκης Ρήγος: Ομότιμος Καθηγητής (Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας Παντείου
Πανεπιστημίου)

Εισηγητής: Δημήτρης Βαγιανός (Α.Μ. 111Μ005)

Αθήνα, Ιούλιος 2013

Περίληψη:

Στο παρόν πόνημα τελείται η διερεύνηση ενός κοινωνικοπολιτικού γεγονότος υπό το πρίσμα της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζουμε σ' ένα πολιτικό γεγονός όπως είναι το κίνημα των «Αγανακτισμένων» και την καταγραφή της εν λόγω συλλογικής δράσης από τον τύπο. Διερευνούμε το δίπτυχο «κοινωνικό κίνημα» και «μηντιακή επικοινωνία», τόσο θεωρητικά, όσο και εμπειρικά.

Σε ότι αφορά το θεωρητικό αναστοχασμό συμβουλευτήκαμε τους θεωρητικούς ατραπούς των κοινωνικών κινήματων και της πολιτικής επικοινωνίας, ώστε να εμβαθύνουμε σε έννοιες που αφορούν τις ανωτέρω συνιστώσες, λαμβάνοντας υπόψη προβληματισμούς που αφορούν την κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων» σε διάδραση με την επικοινωνιακή πολιτική που υιοθετήθηκε από συμβατικά μέσα όπως είναι ο τύπος. Μια σύνδεση δηλαδή μιας συλλογικής διαμαρτυρίας με την επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού.

Σε ότι αφορά την εμπειρική έρευνα, προσεγγίσαμε μεθοδολογικά το αντικείμενο χρησιμοποιώντας το «εργαλείο» της ανάλυσης μηνύματος ώστε να μπορέσουμε να εξάγουμε όσο το δυνατό πιο χρήσιμα συμπεράσματα. Μελετήσαμε, και προσπαθήσαμε να αναλύσουμε την καταγραφή ενός κοινωνικοπολιτικού γεγονότος από δύο εφημερίδες του ημερήσιου τύπου («Ελευθεροτυπία» - «Καθημερινή»), ώστε να αναδείξουμε την επικοινωνιακή πολιτική δύο συμβατικών μέσων, αλλά και τα αίτια εμφάνισης του «φαινομένου», μιας παρέμβασης – σταθμού, στη δημόσια ζωή της ελληνικής επικράτειας.

Στο τέλος της εργασίας λαμβάνει χώρα η ερμηνευτική διάσταση των δύο υπό διερεύνηση σχημάτων, της κινηματικής δράσης και της επικοινωνιακής διάστασης του πολιτικού, ώστε να αναδειχθούν οι πτυχές τόσο της συλλογικής κινητοποίησης που τελεί υπό ανάλυση, όσο και της επικοινωνιακής πολιτικής δύο μέσων που ανήκουν στον έντυπο λόγο.

Λέξεις Κλειδιά:

- «Αγανακτισμένοι»
- «Los Indignados»
- Κοινωνικό Κίνημα
- Αστικογεωγραφική προσέγγιση
- Πλατεία Συντάγματος
- «Άνω» και «Κάτω» Πλατεία
- Συλλογικά Αιτήματα
- Ρεπερτόρια Δράσης
- Πολιτικές ευκαιρίες
- Εναλλακτική κοινωνία
- Οργανωτικοί πόροι
- «Ομάδες» της «Πλατείας»
- Πολιτικός Πλουραλισμός
- Διεθνή διάχυση της διαμαρτυρίας
- Πασιφιστική διάσταση της διαμαρτυρίας
- Κρατική Βία
- Κινηματική ταυτότητα
- Κόμματα
- Ακηδεμόνευτος χαρακτήρας του κινήματος
- «Αριστερά» - «Δεξιά»
- Λόγοι Αποτυχίας
- Πολιτική Επικοινωνία
- Μ.Μ.Ε.
- Δημόσιες Πολιτικές
- Δημόσιος Χώρος
- Τεχνολογία και Διαδίκτυο
- Ανάλυση Πρωτοσέλιδου
- «Τύπος»
- «Ελευθεροτυπία»
- «Καθημερινή»

Abstract:

In the present dissertation we are investigating a socio-political event in the light of mediated communication. More specifically, we focus on a political event such as the movement of «Indignant» and the recording such a collective action by the press.

We are examining the diptych «social movement» and «media communication» both by its theoretically and empirical aspect. With regard to its theoretical reflection we consulted the theoretical paths of social movements and political communication, in order to go through in concepts that relate to the aforementioned components taking into account concerns regarding the kinematic action of «Indignant» interacting with the communication policy which was adopted by conventional media such as the press. A connection namely of a collective's protest with the political communication aspect.

As regards the empirical research, in our methodology we approached it by using the “tool” of “message analysis” so that we can come to as many useful conclusions as possible. We tried to analyze the way two daily newspapers (“Eleftherotipia” – “Kathimerini”) present a social-political event in order to highlight the communication policy of two conventional media and the emergence of a “phenomenon”, a key intervention for the public life in the Greek territory.

At the end of this essay, an interpretive dimension of the two schemes under investigation namely of kinematics action and of political communication, take place in order to identity the aspects of both the collective mobilization and the communication policy of two media which belongs in the printed media discourse.

Key Words:

- “Indignant”
- Social Movement
- Urban-geographical approach
- “Syntagma” Square
- “Upper” and “Lower” Square
- Collective requests
- Repertoires Action
- Political Opportunities
- Alternative Society
- Organizational resources
- “Groups” of the “Square”
- Political Pluralism
- International diffusion of protest
- State Violence
- Kinematics Identity
- Political Parties
- Without a guardian character of the movement
- “Left” – “Right”
- Reasons for failure
- Political Communication
- Media
- Public Policies
- Public Space
- Technology and Internet
- Headline analysis
- Press
- “Eleftherotipia”
- “Kathimerini”

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	12
Κεφάλαιο 1: Μια νέα μορφή κοινωνικού κινήματος	19
1.1 «Αγανακτισμένοι»	19
1.2 Ποιοι ήταν οι «Αγανακτισμένοι» - «Συγκοινωνούντα δοχεία» ...	24
1.3 Οι λόγοι αγανάκτησης	25
1.4 Μια αστικογεωγραφική προσέγγιση	27
1.4.A Οι λόγοι εγκατάστασης στην Πλατεία Συντάγματος	27
1.4.B «Άνω» και «Κάτω» Πλατεία (Λαϊκές Συνελεύσεις).....	32
1.5 Αιτήματα των «Αγανακτισμένων»	37
1.5.A Γενικά – Μια εναλλακτική κοινωνία	37
1.5.B. Συμμετοχική διαδικασία – Πολιτικός Πλουραλισμός...	39
1.6 Τα Ρεπερτόρια Δράσης μιας διαμαρτυρίας	41
1.7 «Αγανακτισμένοι» & Πολιτικές ευκαιρίες	44
1.8 Οργανωτικοί πόροι - Οι ομάδες της «πλατείας»	47
1.9 «Διάχυση» της διαμαρτυρίας.....	49
1.9.A «Los Indignados»	51
1.10 Πασιφιστικός χαρακτήρας της διαμαρτυρίας –Κεφάλαιο «Βία»	54
1.10.A Ένα ειρηνικό κίνημα.....	54
1.10.B Κεφάλαιο «Βία» (Καταστολή και Αντίδραση)	55

1.11 «Αγανακτισμένοι» και ανάπτυξη/απόκτηση «συλλογικής ταυτότητας».....	58
1.12 Τα κόμματα και οι «Αγανακτισμένοι»	61
1.12.A Ακομμάτιστο/ακηδεμόνευτο κίνημα	61
1.12.B Η «Αριστερά».....	63
1.12.B1 Μια μετα-μαρξική ερμηνεία.....	76
1.12.Γ Η «Δεξιά».....	77
1.13 Προβλήματα – Πιθανοί λόγοι αποτυχίας – Το «τέλος».....	78

Κεφάλαιο 2: Επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού

& Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.)..... 80

2.1 Γενικά	80
2.2 Τα Μ.Μ.Ε. ως Πολιτική ευκαιρία	87
2.3 Μ.Μ.Ε. & Δημόσιος Χώρος – Η Ελληνική περίπτωση.....	91
2.4 Μ.Μ.Ε και δημόσιες πολιτικές.....	96
2.5 Μ.Μ.Ε, τεχνολογία και διαδίκτυο.....	100

Κεφάλαιο 3: Εμπειρική έρευνα: Έντυπος λόγος

και «Αγανακτισμένοι» 108

3.A. Ανάλυση Πρωτοσέλιδου	109
3.A.1 Ελευθεροτυπία.....	114
3.A.1.2 Καταγραφή Κεντρικών Τίτλων, Υπέρτιτλων και Υπότιτλων (25/5 – 30/6 2011)	115
3.A.1.3 Θεματική Καταγραφή Πρωτοσέλιδων Τίτλων	124

3.A.1.4 Σημειωτική ανάλυση πρωτοσέλιδου_.....	134
3.A.2 Καθημερινή.....	143
3.A.2.1 Καταγραφή Κεντρικών Τίτλων, Υπέρτιτλων και Υπότιτλων (25/5 – 30/6 2011).....	144
3.A.2.2 Θεματική Καταγραφή Πρωτοσέλιδων Τίτλων	147
3.A.2.3 Σημειωτική ανάλυση πρωτοσέλιδου	156
Κεφάλαιο 4: Κινηματική λογική και μηντιακή ανάλυση εν είδει συμπεράσματος.....	163
Αντί Επιλόγου.....	183
Βιβλιογραφία	186
Παράρτημα.....	192
Πρωτοσέλιδα Εφημερίδων (ερευνητικό «σώμα»).....	192
<u>Ελευθεροτυπία</u>	192
<u>Καθημερινή</u>	197
Εφημερίδες (Τίτλοι).....	201
Ηλεκτρονικές Εκδόσεις των Εφημερίδων.....	202
Ηλεκτρονικές Εκδόσεις Ξένου Ειδησεογραφικού Τύπου.....	202
Διάφοροι Ιστότοποι	203
Οργανωτικές δομές - «Ομάδες Εργασίας»	205
Αφίσες	206

Πίνακας 1. Έντυπες προσκλήσεις κινητοποίησης.....	206
Πίνακας 2. Χάρτες συγκεντρώσεων.....	207
Πίνακας 3. «Αγανακτισμένοι» και Πλατεία Συντάγματος.....	208
Πίνακας 4. Έντυπα συνθήματα.....	209
Πίνακας 5. Γελοιογραφίες των «Αγανακτισμένων» 1.....	210
Πίνακας 6. “ “ “ 2.....	211
Πίνακας 7. Επεισόδια στην πλατεία Συντάγματος.....	212

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία πρόκειται να παρουσιάσουμε ένα πολιτικό γεγονός που αγγίζει όλο το εύρος του πολιτικοκοινωνικού πεδίου, όπως είναι το κίνημα των «Αγανακτισμένων» και την καταγραφή της εν λόγω συλλογικής δράσης από τον τύπο. Προσδιορίζουμε το χρονικό εύρος και τη χωρική έκταση της μελέτης μας - της συλλογικής κινητοποίησης που έλαβε χώρα στην Ελληνική επικράτεια το 2011 - από την πρώτη ημέρα «εμφάνισης» της διαμαρτυρίας (την 25^η Μαΐου) έως το τέλος Ιουνίου του ίδιου έτους (που θεωρούμε ότι οι κινητοποιήσεις περατώθηκαν και η διαμαρτυρία απομαζικοποιήθηκε).

Καλούμαστε να διερευνήσουμε το δίπτυχο κοινωνικό κίνημα και μηντιακή επικοινωνία τόσο από θεωρητική όσο και από ερευνητική σκοπιά ώστε να συνεισφέρουμε στο διάλογο που ανοίγει στη σύγχρονη κοινωνικοπολιτική έρευνα. Η συνεχής αναθεώρηση της σύγχρονης κοινωνικό - πολιτικής σκηνής, με την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε δρώντα υποκείμενα με θεσμικό (η ελίτ κάθε κοινωνίας, οι «επαίοντες» δηλαδή της «εξουσίας») ή μη θεσμικό ρόλο (η κοινωνία των πολιτών, η πληθυσμιακή εκείνη ομάδα που δεν έχει πρόσβαση στην «εξουσία»), κρίνει αναγκαία την επικοινωνιακή δράση που με τη σειρά της αναθεωρεί και ανασχηματίζει το κοινωνικό και το πολιτικό, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να ευδοκιμήσει η εμφάνιση ενός νέου δημόσιου χώρου που θα κάνει εφικτή την επανεργοποίηση και τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στα πολιτικά δρώμενα. Μια σειρά από γεγονότα, όπως είναι η ανάπτυξη της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας, ο ρόλος που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, που σε συνδυασμό με την «υποχώρηση» των θεσμών του δημόσιου χώρου, την επικράτηση της νεοφιλελεύθερης οικονομίας, την παγκοσμιοποίηση κ.λπ. δημιουργούν μια νέα πρακτική και μια νέα αντίληψη των πραγμάτων, θέτοντας υπό αμφισβήτηση όλους εκείνους τους μηχανισμούς – στηρίγματα της σύγχρονης πραγματικότητας. Όσον αφορά το διαμεσολαβημένο γεγονός, η παραγωγή και η εκπομπή του οποίου νοσηματοδοτεί την επικοινωνιακή δράση, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές που λαμβάνουν χώρα στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο του κάθε υποκειμένου. Η επικοινωνιακή δράση μας παρέχει τα – απαραίτητα –

«εργαλεία» ώστε να κατανοήσουμε την κοινωνική πρακτική, θεωρώντας και ερμηνεύοντας την πολυσυνθετότητα των σύγχρονων κοινωνιών.

Στην παρούσα εργασία, θα λάβουν χώρα προβληματισμοί που αφορούν την κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων» σε διάδραση με την επικοινωνιακή πολιτική που υιοθετήθηκε από συμβατικά μέσα όπως είναι ο τύπος. Θα μας απασχολήσει ειδικότερα ο ρόλος που διαδραματίζει το εν λόγω κίνημα στην πολιτική «σκηνή» και η ανάπτυξη της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας, της εκφοράς δηλαδή ενός κωδικοποιημένου μηνύματος όπως αυτό εκφράζεται μέσα από τον έντυπο λόγο και ειδικότερα τον καθημερινό ημερήσιο τύπο.

Για την επίτευξη των ανωτέρω θα δομήσουμε την εργασία μας ως εξής:

- **Κεφάλαιο 1 («Μια νέα μορφή κοινωνικού κινήματος»)**. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αποσκοπούμε σε μια πολιτικο-κοινωνιολογική θεώρηση της κινηματικής δράσης που μελετάμε, μια προσπάθεια δηλαδή επεξήγησης και ερμηνείας παραγόντων που συνδέθηκαν με τους «Αγανακτισμένους», όπως π.χ. αποτελεί ο θεσμικός και εξωθεσμικός πυρήνας της πολιτικής (κράτος, κοινοβούλιο, κόμματα, ομάδες πίεσης, κοινωνία των πολιτών κ.λπ.), αλλά και μεταβλητές που «αντανάκλασαν» στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι (π.χ. χωροταξικές προσεγγίσεις, θέματα που αφορούν τα αιτήματα των δρώντων, τα ρεπερτόρια δράσης τους, τις πολιτικές ευκαιρίες και τους οργανωτικούς πόρους, τη διάχυση και το «είδος της διαμαρτυρίας, καθώς και θεωρητικές αναφορές σε θέματα που σχετίζονται με τη βία, την κινηματική ταυτότητα των υποκειμένων κ.λπ.). Πιο συγκεκριμένα, η ύπαρξη της παρούσης ενότητας έχει σκοπό να πλέξει το νήμα μιας αφήγησης που θα εστιάσει στην κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων» (υποενότητα 1.1) με ιστορικές και θεωρητικές αναφορές σε μια σύνθετη πολιτική διεργασία, σύμφυτης με εκείνης της δημοκρατίας, όπως είναι εκείνη μιας συλλογικής δράσης. Μιας κινητοποίησης που μας «αναγκάζει» να αποδώσουμε ένα διαφορετικό ορισμό της δημοκρατίας - μια διευρυμένη μορφή δημοκρατίας που αποδίδει έμφαση στη δράση των κινημάτων - με την αποδοχή των κινήματων εντός της, μια διαδικασία μελέτης που προσδίδει προτεραιότητα στην κατανόηση του ίδιου του φαινομένου. Θα προσπαθήσουμε να τονίσουμε την κατασταλτική

συγκρουσιακή υπόσταση των κινημάτων που μελετάμε, με απεύθυνση την κεντρική πολιτική σκηνή και πιο συγκεκριμένα το θεσμικό μετασχηματισμό. Το κοινωνικό – πολιτικό – ανθρωπολογικό προφίλ των «Αγανακτισμένων», πρόκειται να γίνει αντικείμενο μελέτης στην επόμενη υποενότητα (1.2), συνδυαστικά με τα «συγκοινωνούντα δοχεία», τις συλλογικές δηλαδή δράσεις που αποτέλεσαν αυτό που ονομάζουμε «συνέχεια στο χρόνο». Στην υποενότητα (1.3), πρόκειται να αναφερθούμε στα αρνητικά συλλογικά συναισθήματα που «όπλισαν» τα μέλη της συγκεκριμένης συλλογικής δράσης. Στη συνέχεια, πρόκειται να πραγματοποιήσουμε μια αστικογεωγραφική προσέγγιση (υποενότητα 1.4), μια προσπάθεια που αποσκοπεί στην εξήγηση της εμφάνισης του «φαινομένου» στο πιο κεντρικό σημείο της πόλης της Αθήνας, έναντι ενός συμβόλου εξουσίας όπως είναι το Κοινοβούλιο (1.4.A.), καθώς και ο γεωγραφικός προσδιορισμός με ανθρωπολογικά, κοινωνικά και πολιτικά κριτήρια, σε «Άνω» και «Κάτω» Πλατεία – καθώς και οι διαδικασίες που έλαβαν χώρα εντός των συγκεκριμένων χώρων (1.4.B.), πραγματοποιώντας ιδιαίτερη αναφορά σε μια αμεσοδημοκρατική διαδικασία όπως ήταν οι Λαϊκές Συνελεύσεις. Στην αμέσως επόμενη υποενότητα (1.5.A), θα αναφέρουμε στα αιτήματα που κοινωνήθηκαν μέσω της δράσης των «Αγανακτισμένων», καθώς και στις συμμετοχικές διαδικασίες – πολιτικό πλουραλισμό (1.5.B) που έθεσαν ζητήματα άμεσης δημοκρατίας. Τα ρεπερτόρια δράσης, το σύνολο δηλαδή των μέσων που διαθέτει μια κοινωνική ομάδα ώστε να διατυπώσει διάφορα αιτήματα, θα αποτελέσει πεδίο αναφοράς στην υποενότητα (1.6), ενώ στην αμέσως επόμενη (1.7), θα πραγματοποιηθεί αναφορά στις πολιτικές ευκαιρίες, στις συνθήκες δηλαδή που επιτρέπουν ή αποτρέπουν την εκδήλωση μιας συλλογικής δράσης, πραγματοποιώντας ιδιαίτερη αναφορά στο «περιβάλλον» του νεοφιλελευθερισμού. Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στους οργανωτικούς πόρους των κοινωνικών κινημάτων εν γένει και των «Αγανακτισμένων» ειδικά (1.8), καθώς και στη διάδοση/διάχυση (1.9.A) που λαμβάνει χώρα μέσω της παγκοσμιοποίησης των πολιτών. Ένα φαινόμενο, η διεθνοποίηση του οποίου, θα μας απασχολήσει στην ίδια υποενότητα (1.9.B), με αναφορά στη συλλογική δράση των Ισπανών «Αγανακτισμένων» («Los Indignados»). Στο (1.10.A) υποκεφάλαιο πρόκειται να αναφερθούμε στον πασιφιστικό χαρακτήρα των

κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα στην Πλατεία Συντάγματος, μια ειρηνική παρουσία του κόσμου που αντιμετώπισε πολλές φορές την αστυνομική καταστολή με καλλιτεχνικούς και άλλους, μη βίαιους ακτιβισμούς. Στην ίδια ενότητα (**1.10.B**) θα αναφερθούμε στο ζήτημα της βίας, που έκανε την εμφάνιση της στο χώρο των εκδηλώσεων σε ημερομηνίες «σταθμούς» (15, 28 και 29, Ιουνίου). Το θέμα απόκτησης ταυτότητας από την πληθυσμιακή μάζα που συμμετείχε στις κινητοποιήσεις, πρόκειται να γίνει αντικείμενο μελέτης (**1.11**), σε μια προσπάθεια εντοπισμού εκείνων των συνιστωσών που συγκροτούν μια συλλογική ταυτότητα. Στην επόμενη ενότητα θα αναφερθούμε στη σχέση των δρώντων υποκειμένων με τον πολιτικό κόσμο σε μια προσπάθεια αποκωδικοποίησης του φαινομένου. Συγκεκριμένα, πρόκειται να μελετήσουμε το ακηδεμόνευτο και ακομμάτιστο του κινήματος (**1.12.A**), την προσπάθεια δηλαδή που κατέβαλαν οι «Αγανακτισμένοι» ώστε να μην εμπεριέχει κομματική απόχρωση το κάλεσμα τους, τη σχέση τους με την «Αριστερά» (κοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική) - (**1.12.B**), μια σχέση αμφίθυμη, «δύσπιστη» - και από τις δύο πλευρές – μα αρκετά «σημαντική» για την έκβαση της κινητοποίησης αν λάβουμε υπόψη, το θεωρητικό αναστοχασμό που κρίνει αναγκαία τη σύνταξη της «Αριστεράς» με τα κοινωνικά κινήματα ώστε να ευοδωθεί το όλο εγχείρημα. Στον ευρύτερο προβληματισμό μας για τη συγκεκριμένη θεματική, πρόκειται να προσεγγίσουμε μια μετα-μαρξική ερμηνεία (**1.12.B1**) της «σύγκρουσης», που υποσκάπτει το μαρξικό δίπολο κεφαλαίου – εργασίας και διαθέτει περισσότερο μεταϋλικά χαρακτηριστικά. Στη συγκεκριμένη ενότητα πρόκειται να διερευνήσουμε επίσης τη σχέση του κινήματος που μελετάμε με τη «Δεξιά» (**1.12.Γ**). Το Κεφάλαιο 1 θα περατωθεί, με την υποενότητα (**1.13**) που εστιάζει στο «τέλος» των «Αγανακτισμένων» και στα πιθανά αίτια της αποτυχίας της κινητοποίησης τους.

- Κεφάλαιο 2 («**Επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας**»). Στο δεύτερο κεφάλαιο έλαβε χώρα μια θεωρητική αναφορά στο ρόλο που διαδραματίζει η επικοινωνιακή δράση (**2.1**), εστιάζοντας στη λογική και στον τρόπο λειτουργίας της επικοινωνίας μέσα σε ένα πολιτικό πλαίσιο, με αναφορές σε μια θεμελιώδη βασική λειτουργία της επικοινωνίας και της πολιτικής συνιστώσας, το λόγο, μέσω του

οποίου επιτυγχάνεται η νομιμοποίηση και ο κοινωνικός έλεγχος. Η επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού, θα συνδεθεί με το κίνημα των «αγανακτισμένων», με την επικοινωνιακή πράξη να συμβάλλει στη «σύλληψη» των πολιτικών δρώντων και την επικοινωνία να ενεργοποιεί τις προθέσεις των δρώντων υποκειμένων. Πρόκειται να εστιάσουμε στον διαμεσολαβητικό ρόλο που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) στη συγκρότηση της εσωτερικότητας (κατανόηση του εαυτού μας) και εξωτερικότητας (κατανόηση του κόσμου), καθώς και όλες τις συνιστώσες που αλληλεπιδρούν με τη μηντιακή επικοινωνία όπως είναι η αναδιαμόρφωση του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, ο αναθεωρημένος ρόλος του Κράτους και φυσικά η ίδια η έννοια της Δημοκρατίας. Μια αλληλεπίδραση που προσεγγίζεται θεωρητικά μέσω της σχέσης που έχει αναπτύξει η κοινωνία με τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, από τη στιγμή που τα τελευταία αποτελούν οργανικό τμήμα της (κοινωνίας) και που γεννά προβληματισμούς που σχετίζονται με την ερμηνεία της κοινωνίας αλλά και της θέσης του υποκειμένου στο εσωτερικό της. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται να μελετήσουμε τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας:

- ❖ ως παράδειγμα πολιτικής ευκαιρίας (**2.2**), προσπαθώντας να διερευνήσουμε το ρόλο που διαδραματίζουν στη διεύρυνση των κοινωνικών κινημάτων.
- ❖ σε σχέση με το δημόσιο χώρο (**2.3**) και δη τον ελληνικό, ο οποίος διαθέτει αρκετές ιδιαιτερότητες συγκριτικά με τον αντίστοιχο δυτικοευρωπαϊκό.
- ❖ σε συνάρτηση με τις δημόσιες πολιτικές (μέσα και ρεπερτόρια δράσης) στην υποενοότητα (**2.4**), εστιάζοντας στη θεματική «Αγανακτισμένοι» ως παραδειγματικό μοντέλο δημόσιας πολιτικής. Και τέλος:
- ❖ πραγματοποιώντας αναφορά στο ρόλο που διαδραματίζουν τόσο η σύγχρονη τεχνολογία, όσο και το διαδίκτυο (**2.5**).

• Κεφάλαιο 3 («**Εμπειρική Έρευνα: Ανάλυση Περίπτωσης**»). Στο παρών κεφάλαιο πρόκειται να λάβει χώρα η εμπειρική έρευνα που θα μας βοηθήσει να ερμηνεύσουμε με ένα πιο σφαιρικό τρόπο την επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού, και ειδικότερα, πιο συγκεκριμένα, τον τρόπο καταγραφής ενός κοινωνικοπολιτικού γεγονότος από δύο εφημερίδες του ημερήσιου τύπου. Μια καταγραφή που σκοπό έχει να καταδείξει την

επικοινωνιακή πολιτική δύο συμβατικών μέσων, αλλά και να διερευνήσει σε ένα δεύτερο επίπεδο τα αίτια εμφάνισης του «φαινομένου», την ανάδειξη δηλαδή οργάνωσης και συγκρότησης μιας δημόσιας παρέμβασης που αποσκοπεί στην έκθεση αιτημάτων της κοινωνικής εκείνης ομάδας που δεν έχει πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων του πολιτειακού συστήματος, προτάσσοντας «[...] το ευάριθμο του πλήθους των διεκδικητών, τη συμβολικά αποτυπωμένη δέσμευση τους στους διακηρυγμένους στόχους τους, την ενότητα τους και την ιδιάζουσα ηθικής τους»¹, με την ανάλυση του λόγου των εφημερίδων να μας δίνει τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε τη φυσιογνωμία αυτής της κινηματικής δράσης, τα χαρακτηριστικά της, τις συνέπειες ύπαρξης της στο ευρύτερο κοινωνικό-πολιτικό σύστημα καθώς και την ενδεχόμενη πορεία και εξέλιξη της.² Στην υποενότητα **3.1**, θα πραγματοποιηθεί η εμπειρική διάσταση των γεγονότων που «συνόδεψαν» το κίνημα το Μάιο και τον Ιούνιο του 2011 και πως αυτά παρουσιάστηκαν από τον Τύπο μέσω της συγκριτικής παρουσίασης της οπτικής μιας έντυπης ειδησεογραφικής έκδοσης όπως είναι οι εφημερίδες. Για την υλοποίηση της έρευνας θα επιχειρήσουμε την εφαρμογή ανάλυσης πρωτοσέλιδου του έντυπου λόγου, με στόχο την καταγραφή των απόψεων, δύο συμβατικών μέσων με διαφορετικές ιδεολογικό – πολιτικές τοποθετήσεις, της «*Ελευθεροτυπίας*» (**3.1.1**) και της «*Καθημερινής*» (**3.1.2**), μέσα από μια μεθοδολογική διαδικασία που θα ακολουθήσει τα κάτωθι διαβήματα: α. καταγραφή των κεντρικών τίτλων, των υπέρτιτλων και των υπότιτλων, β. θεματοποίηση όλων των τίτλων και γ. σημειωτική προσέγγιση δύο επιλεγμένων πρωτοσέλιδων ώστε να ερευνηθεί πιο ενδοσκοπικά το ερευνητικό σώμα.

Κεφάλαιο 4 («Κινηματική λογική και μηντιακή ανάλυση εν είδει συμπεράσματος»). Το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας μας, θα αποτελέσει ουσιαστικά ένα ερμηνευτικό σχήμα όπου θα συγκεντρωθεί όλος ο προβληματισμός μας, μια ενότητα που σκοπό έχει να αποδώσει την ερμηνευτική διάσταση δύο «φαινομένων», της κινηματικής δράσης των «Αγανακτισμένων» και της επικοινωνιακής πολιτικής δύο μέσων που ανήκουν στον έντυπο λόγο συνδέοντας τα με το κοινωνικό - πολιτικό πλαίσιο

¹ Tilly C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα 1768 - 2004*, μτφ. Θ. Τσακίρης, Σαββάλας, Αθήνα 2007, σ. 15.

² Στο ίδιο, σ. 15.

παραγωγής αυτού του ιδιαίτερου λόγου που αφορά μια κινηματική δράση όπως αυτή εκφέρεται από το διαμεσολαβημένο μηντιακό λόγο. Ένας συνδυασμός που θα συνδυάσει το θεωρητικό αναστοχασμό με την εμπειρική έρευνα, δίνοντας μας τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε και να ερμηνεύσουμε τις πτυχές του κινήματος καθώς και την επικοινωνιακή δράση της κινητοποίησης αλλά και των μέσων που αποτελούν αντικείμενο έρευνας.

Η ερευνητική μας προσπάθεια θα περατωθεί με ένα κεφάλαιο συμπερασματικού χαρακτήρα («**Αντί Επιλόγου**»).

Κεφάλαιο 1

Μια νέα μορφή κοινωνικού κινήματος –

«Οι δεσμοί με ανθρώπους ήδη δεσμευμένους σε συγκεκριμένους στόχους βοηθούν τα άτομα να αισθανθούν τμήμα ενός «συλλογικού εμείς», να επεξεργαστούν συστήματα σημασιών που δίνουν νόημα στη συλλογική δράση κάνοντας την παράλληλα εφικτή και να αντιληφθούν ορισμένα προβλήματα ως κοινωνικά συναφή, άξια να αποτελέσουν αντικείμενα συλλογικών προσπαθειών. Ταυτόχρονα, τα κοινωνικά δίκτυα δημιουργούν συχνά ευκαιρίες μετατροπής των προδιαθέσεων σε δράση.» Della Porta³

1.1 «Αγανακτισμένοι»⁴

Εικόνα 1: Ελευθεροτυπία - 26 Μαΐου 2011⁵

Ιστορικά, από το 1750 και μετά, τα κοινωνικά κινήματα που έκαναν την εμφάνιση τους στη Δύση, διέθεταν τα εξής στοιχεία: 1. Μια οργανωμένη προσπάθεια διατύπωσης συλλογικών διεκδικήσεων από μια «κατεστημένη» αρχή, 2. Την άσκηση διάφορων μορφών δράσης όπως: η δημιουργία ενώσεων και συνασπισμών, δημόσιες συγκεντρώσεις, παρελάσεις, ολονυχτίες, συλλαλητήρια, διαδηλώσεις, διεκδικήσεις,⁶ εκστρατείες,⁷ δηλώσεις

³ DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, σ. 218.

⁴ Ο όρος «υιοθετήθηκε» από τη μετάφραση της αντίστοιχης Ισπανικής διαμαρτυρίας των «Los Indignados» («Οι Αγανακτισμένοι»). Από τις πρώτες λαϊκές συνελεύσεις (Λ.Σ.) τα ψηφίσματα υπογράφονταν με αυτόν ακριβώς τον όρο. Ο ίδιος όρος αποτέλεσε πεδίο αντιπαράθεσης από πιο πολιτικοποιημένα τμήματα της Λ.Σ. που συνθηματολογούσε με το «δεν είμαστε αγανακτισμένοι, είμαστε αποφασισμένοι».

⁵ «Οι Πλατείες ήταν γεμάτες». Η πρώτη συνάντηση των «Αγανακτισμένων» στο Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Ελευθεροτυπίας, την 26^η Μαΐου του 2011.

⁶ Τρία είναι τα βασικά είδη διεκδικήσεων των κοινωνικών κινήματων. Το πρόγραμμα (αξιώσεις ίσον υποστήριξη ή και αντίθεση σε ενέργειες από την πλευρά των αποδεκτών του αιτήματος), η ταυτότητα (αναγνώριση του «εμείς» ως διεκδικητές με ότι αυτό συνεπάγεται), και η υπόσταση (είναι οι διεκδικήσεις που αφορούν την υπόσταση άλλων δρώντων). Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σ. 40.

⁷ Οι εκστρατείες συνδέουν τα εξής μέρη: α) μια κοινωνική ομάδα όπου τα μέλη τους αυτοπροσδιορίζονται ως διεκδικητές, β) στόχο ή στόχους και γ) κοινό. Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σ. 21.

αλλά και καταχωρίσεις στα μαζικά μέσα ενημέρωσης, διανομή φυλλαδίων και
3. Μια συντονισμένη δημόσια παράσταση Α.Ε.Π.Δ. (Αξιοσύνη, Ενότητα, Πολυάριθμο, Δέσμευση).⁸

Σε μια προσπάθεια μας να αποδώσουμε την έννοια των κοινωνικών κινήματων, «δανειζόμαστε» την υπόθεση του Mario Dianni, σύμφωνα με την οποία τα «κοινωνικά κινήματα αποτελούν διακριτή κοινωνική διαδικασία, που συνίσταται στους μηχανισμούς μέσω των οποίων διάφοροι δρώντες στρατεύονται σε συλλογικές δράσεις: (όπου) εμπλέκονται σε συγκρουσιακές σχέσεις με σαφώς προσδιορισμένους αντιπάλους· συνδέονται με πυκνά άτυπα δίκτυα· συμμερίζονται μια διακριτή συλλογική ταυτότητα».⁹

Στην υποθετική ερώτηση αν μπορούμε να ορίσουμε τη συλλογική δράση των «Αγανακτισμένων» ως κίνημα, συμβουλευόμαστε τον ορισμό του κοινωνικού κινήματος: «... τα κοινωνικά κινήματα είναι συλλογικές δράσεις (γένος) με ειδοποιούς διαφορές τον παρατεταμένο, διεκδικητικό και δημόσιο χαρακτήρα τους (και ότι ο συνδυασμός των γνωρισμάτων αυτών συνεπάγεται)».¹⁰ Με βάση τον ανωτέρω «λιτό» και «επαρκή» ορισμό μπορούμε να «αναγνωρίσουμε» στα επιμέρους χαρακτηριστικά της δράσης που μελετάμε τα στοιχεία εκείνα που το καθιστούν κίνημα. Ο Tilly, μας αναφέρει ότι «...είναι πάντοτε το καθήκον μιας κοινωνίας πολιτών όταν λειτουργεί μέσα σε ένα καταπιεστικό πολιτικό περιβάλλον {...} Τα κοινωνικά κινήματα είναι ευρείες οργανώσεις που αποτελούνται από διάφορες ομάδες συμφερόντων. Σε ένα κοινωνικό κίνημα θα πρέπει να συμμετέχουν σημαντικά στρώματα της κοινωνίας, όπως οι εργάτες, ομάδες γυναικών, οι φοιτητές, η νεολαία και ο παράγοντας της διανοήσης. Οι διάφοροι αυτοί φορείς κοινωνικών συμφερόντων θα πρέπει να ενώνονται για έναν κοινό σκοπό που, στις περισσότερες των περιπτώσεων, θα είναι η συνήθως παρατηρούμενη έλλειψη δημοκρατίας στο συγκεκριμένο πολιτικό περιβάλλον.»¹¹

---

⁸ Αξιοσύνη: σοβαρή συμπεριφορά και ενδυμασία, συμμετοχή ευπόληπτων πολιτών, Ενότητα: σημαίες, κονκάρδες, στολές, τραγούδια, συνθήματα, Πολυάριθμο: καταμέτρηση συμμετεχόντων, υπογραφές για διάφορα αιτήματα, κλείσιμο δρόμων κ.λπ., Δέσμευση: συμμετοχή ανθρώπων τρίτης ηλικίας και ατόμων με ειδικές ανάγκες, συμμετοχή παρά την πιθανή κακοκαιρία, αυταπάρνηση κ.λπ. Tilly, C., (2007), στο ίδιο, σσ. 21-3.

⁹ DellaPorta, D., – Diani, M., (2010), *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 61.

¹⁰ Όπως αναφέρει ο Σεφεριάδης, Σ. (προλ.), στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, σ. 21.

¹¹ Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σ. 15.

Η συλλογική δράση του κινήματος των «Αγανακτισμένων», δεν πορεύεται ως μια «μοναχική παράσταση», αλλά ως μια «διαδραστική εκστρατεία», κάνοντας αναφορά στο δίκτυο αντίδρασης που «εξαπλώνεται» σε όλο τον κόσμο.¹² Μελετώντας τις συνισταμένες του κινήματος διακρίνουμε τα αρνητικά συλλογικά συναισθήματα (αίσθημα αδικίας, βιωμένη ανέχεια, διάφευση προσδοκιών κ.λπ.) που «όπλισαν» τα μέλη της συγκεκριμένης συλλογικής αντί-δρασης με σκοπό την αποσταθεροποίηση της πολιτικής τάξης μέσα όμως από τη δημιουργία μιας νέας προοπτικής, μιας άλλης διευθέτησης των κανόνων και των πρακτικών, καθιστώντας σαφές πως δεν είναι το μέγεθος της αγανάκτησης εκείνο που φέρει «αποτελέσματα» στην επιχείρηση «ανατροπή», αλλά η προοπτική «μετάλλαξης» (της αγανάκτησης) σε πολιτικό σχέδιο, αποτελώντας την απαρχή της επιχείρησης «απονομιμοποίηση» της εξουσίας.¹³

Εικ. 2: Πανοραμική άποψη του πληθυσμιακού όγκου που κατέκλεισε την πλατεία Συντάγματος το χρονικό διάστημα (25/5/11 – 30/6/11) που μελετάμε.¹⁴

Η αμφισβήτηση - από την πλευρά των «Αγανακτισμένων» - της θεσμικής πολιτικής τάξης πραγμάτων, συνιστά την απαρχή μιας διάδρασης ανάμεσα σε δρώντες που κινούνται εκτός θεσμικού πλαισίου και δρώντες που

¹² Neveu E., *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινήματων και ιστορίες κινήματων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, σσ. 50-1.

¹³ Lagroye J., B. Francois, F. Sawicki, *Πολιτική Κοινωνιολογία*, σσ. 285, 354, 393-4.

¹⁴ Όλες οι φωτογραφίες του πρώτου κεφαλαίου, έχουν «αλιευτεί» από τις επίσημες ιστοσελίδες των «Αγανακτισμένων»: <http://real-democracy.gr> & <http://amesi-dimokratia.org> (οι ιστοσελίδες είναι ανενεργές πλέον, προσπελάστηκαν ανεπιτυχώς 6/6/2013).

κατέχουν αναγνωρισμένες θέσεις στο «πολιτικό σύστημα». Η αμφισβήτηση, οδηγεί στη διαμαρτυρία - η ανάδυση της οποίας αποτελεί προϋπόθεση της πίστης από την πλευρά των ακτιβιστών ότι υπάρχει η δυνατότητα να επιτύχουν - αλλά και στην απότιση ευθυνών στο πολιτικό σύστημα.¹⁵

Όπως κάθε κίνημα, διατρέχει τον κίνδυνο της μετάλλαξης σε μια άλλη πολιτική μορφή ή ακόμη και στην εξάλειψη του, κρίνοντας αναγκαία την επιβολή μιας πολιτικής σημασίας, μια «συμβολική κατασκευή» που οικειοποιείται από τους δρώντες και της αποδίδεται κάποιο νόημα, ενώ η διένεξη μιας κοινωνικής ομάδας με τους υποστηρικτές της καθεστηκυίας τάξης, είναι αποτέλεσμα της διαντίδρασης που με τη σειρά της αποτελεί αιτία «σύμμιξης» μιας πληθυσμιακής ομάδας που κινητοποιείται μέσα σε ένα πλαίσιο διαφορετικών ατομικών συμφερόντων. Ο κίνδυνος της «μετάλλαξης» που περιγράφηκε, ήταν ιδιαίτερα εμφανής στο κίνημα των «Αγανακτισμένων» κυρίως λόγω της ετερογένειας της πληθυσμιακής ομάδας που δραστηριοποιήθηκε εκείνες τις ημέρες.¹⁶

Θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε τους «Αγανακτισμένους» ως μια κοινωνία πολιτών (μια αναφορά που «αγγίζει» και τον πανευρωπαϊκό της χαρακτήρα) και κυρίως τα δίκτυα που παραπέμπουν στη δημιουργία κοινοτήτων δημόσιων πολιτικών (policy community), μέσω σχηματισμών που παράγουν ένα κοινό «output». Τα «παιδιά της πλατείας» διεκδίκησαν την απόκτηση πολιτικής υπόστασης καταφέροντας να δημιουργήσουν τη δική τους δημόσια σφαίρα υιοθετώντας μια πολιτική άσκησης δριμείας κριτικής στην εξουσία (και όχι μόνο). Οι «Αγανακτισμένοι» οικειοποιήθηκαν το δημόσιο χώρο διατυπώνοντας προτάσεις για τα δημόσια πράγματα, με το διαχωρισμό πλέον «εμείς» (οι απλοί πολίτες) και «αυτοί» (οι πολιτικοί στο σύνολο τους) να αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό αυτού του αντισυστημικού και αντισυμβατικού τομέα δράσης.¹⁷ Οι προτάσεις τους δήλωναν μια γενικευμένη κοινωνική προσδοκία που από τη στιγμή που

¹⁵ DellaPorta, D. – Diani, M., (2010), *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 55.

¹⁶ Dobry M. (στο: Lagroye, J., B. Francois, F. Sawicki, *Πολιτική Κοινωνιολογία*) να πρεσβεύει ότι «οποιαδήποτε εκτεταμένη κινητοποίηση βασίζεται υπό αυτές τις συνθήκες στη συγκέντρωση αυτόνομων, αλλά ωστόσο συμβατών συγκυριακά δράσεων». Εξάλλου η «μελέτη πρόσφατων κινημάτων κινητοποίησης [...] αποδεικνύει πραγματικά ότι η ύπαρξη δομημένων δικτύων, που σχετίζονται μεταξύ τους [...] συνιστά μια θεμελιώδη προϋπόθεση της συλλογικής δράσης» με την «απυκνότητα των δικτύων σχέσεων και των “κοινωνικών κύκλων” που διαρθρώνουν μια εκτεταμένη ομάδα, και ευνοούν την ενδεχόμενη κινητοποίησή της» να είναι η βασική προϋπόθεση για συλλογική δράση. Lagroye J., B. And Sawicki F. F., *Πολιτική Κοινωνιολογία*, ό.π., σσ. 395-397, 409, 415.

¹⁷ Muller, P. & Surel, Y., *Η ανάλυση των πολιτικών του κράτους*, σσ. 91-100.

εκδηλώθηκε στη δημόσια σφαίρα μετατράπηκε σε πολιτική κινητοποίηση χάρη σε μια πολιτική σημασιοδότηση της συγκεκριμένης συλλογικής δράσης που χαρακτηριζόταν από ενέργειες όπως ήταν η συγκέντρωση σε πλατείες και άλλα κεντρικά σημεία ή ο προπηλακισμός αξιωματούχων έξω από το κτίριο της Βουλής, ενέργειες που ουσιαστικά «μυούσαν» το άτομο στην πολιτική και αποτελούσαν μέρος της διαδικασίας που ονομάζεται «εκμάθηση του πολιτικού».¹⁸ Βασική διεκδίκηση του κινήματος των «Αγανακτισμένων» ήταν η λαϊκή κυριαρχία με το μηχανισμό εκστρατείας να εστιάζει στη διεκδίκηση των δημόσιων υποθέσεων μέσα από το αίτημα «Άμεση Δημοκρατία». Το κίνημα της «Πλατείας» δεν ήταν παρά η συλλογική δράση για τη διεκδίκηση ενός κοινού συμφέροντος, με τις ομάδες που «ξεχώριζαν» να είναι εκείνες που είχαν ήδη συγκροτηθεί μέσω ισχυρών δικτύων αλληλεγγύης (εν προκειμένω τα κοινωνικά δίκτυα του κυβερνοχώρου ή τα δίκτυα αλληλεγγύης που πραγματώθηκαν σε συγκεκριμένο τόπο - όπως ήταν η Πλατεία Συντάγματος και οι άλλες «Πλατείες» ή κεντρικά σημεία, και σε καθορισμένο χρόνο, σε συγκεκριμένες δηλαδή ημερομηνίες). Η εν λόγω συλλογική δράση αποτελεί, μια αντίδραση στο ρόλο που διαδραματίζει η «εξουσία», η οποία «οικειοποιείται» από τα οικονομικά και πολιτικά «καρτέλ». Μια αντίδραση που εκδηλώνεται ποικιλοτρόπως σε μια προσπάθεια αλλαγής του πολιτικού «γίνεσθαι» χωρίς την κατάληψη της εξουσίας, σε ένα αντιφατικό σχήμα καθώς οι «ανατροπείς» δεν επιθυμούσαν τη «χρήση» της, αλλά την ανατροπή της. Την ανατροπή της κρατικής εξουσίας, την αμφισβήτηση του καπιταλιστικού σχήματος και τη δημιουργία ελευθεριακής συνείδησης και αυτό-οργάνωσης μέσω ενός αξιακού συστήματος το οποίο «κυριαρχούταν» από έννοιες όπως «άμεση δημοκρατία», «ισότητα», «κράτος δικαίου» κ.λπ.

Το παρών κεφάλαιο λοιπόν, αποτελεί ένα θεωρητικό αφήγημα που αποσκοπεί στην ανάδειξη των πολιτικο - κοινωνολογικών αναφορών, απόρροια της συγκεκριμένης δράσης. Μια θεωρητική προσέγγιση που θα προσπαθήσει να εγγράψει τις πολιτικές αντιπαραθέσεις και τα κοινωνικά ισοζύγια, εντός ενός πολιτικού περιβάλλοντος που «συγκρούονται» αλλά και αλληλεπιδρούν το Κράτος και τα διεκδικητικά υποκείμενα με σκοπό τη θεσμική «ισχυροποίηση» ή αποσταθεροποίηση / μετασχηματισμό. Η

---

¹⁸ Lagroye J., B., Sawicki F. F., *Πολιτική Κοινωνιολογία*, ό.π.,σσ. 285, 354, 393-4.

συγκρουσιακή αντιπαράθεση ανάμεσα σε θεσμικές κανονικότητες και εξωθεσμικές συλλογικότητες (εν προκειμένω τη συλλογική δράση που αποτελεί αντικείμενο της μελέτης μας), αναδεικνύει όπως θα δούμε δράσεις που σχετίζονται με τα διεκδικητικά ρεπερτόρια, τις πολιτικές ευκαιρίες, τα πρότυπα αλληλεγγύης, τους οργανωτικούς πόρους των κινηματιών και τους τρόπους διάχυσης της διαμαρτυρίας, αλλά και θεωρητικές προσεγγίσεις σε έννοιες όπως η βία (μια διαδραστική σχέση ανάμεσα στα διεκδικητικά υποκείμενα και τους θεματοφύλακες της εξουσίας), η κινηματική ταυτότητα, ο πασιφιστικός χαρακτήρας του κινήματος, η σχέση του με τα κόμματα, καθώς και αστικογεωγραφικές προσεγγίσεις που αποσκοπούν στη διερεύνηση της ενότητας του χώρου σε σχέση με τον πολιτικο-κοινωνιολογικό προβληματισμό. Το συνολικό θεωρητικό αφήγημα πλαισιώνεται από ένα κοινωνιολογικό προσδιορισμό των διεκδικητικών δρώντων, τους πιθανούς λόγους αγανάκτησης τους, μια αναφορά στα αιτήματά τους, αλλά και ένα ευρύτερο προβληματισμό για τα πιθανά αίτια της αποτυχίας τους. Αλλά ας δούμε πιο συνοπτικά τα επιμέρους στοιχεία της συγκεκριμένης διαμαρτυρίας:

1.2 Ποιοι ήταν οι «Αγανακτισμένοι» - «Συγκοινωνούντα δοχεία»

Άνθρωποι όλων των ηλικιών, διαφορετικής οικονομικής κατάστασης και κοινωνικής θέσης συγκεντρώθηκαν όχι μόνο στην Πλατεία Συντάγματος, αλλά σε όλες σχεδόν τις μεγάλες πλατείες της χώρας. Κυρίες με ταγιέρ, νεολαίοι, φοιτητές, συνταξιούχοι, οπαδοί ομάδων, εθνικιστές, φασίστες, αριστεροί, δεξιοί, κεντρώοι, ακομμάτιστοι, ομοφυλόφιλοι, μετανάστες, μηχανόβιοι, ακτιβιστές, καλλιτέχνες, οικογενειάρχες, παιδιά, ιερείς, θρησκευόμενοι, άθεοι, άνεργοι, απολυμένοι κ.α.. Οι «Αγανακτισμένοι» αποτέλεσαν ουσιαστικά τη συνέχεια των κινητοποιήσεων που είχαν λάβει χώρα στην πλατεία Συντάγματος το καλοκαίρι του 2007 μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές σε Πελοπόννησο και Πάρνηθα και υπό προϋποθέσεις θα μπορούσαμε να πούμε και της νεολαιίστικης εξέγερσης το Δεκέμβρη του 2008, αποτελώντας αυτό που αποκαλούμε κοινωνικοπολιτικά «συγκοινωνούντα δοχεία».

Το ζήτημα της συνέχειας στο χρόνο, μας αναφέρει ο Melucci, είναι σημαντικό, «{...} για τον πρόσθετο λόγο ότι τα κοινωνικά κινήματα

διέρχονται “ορατές” και “λανθάνουσες” φάσεις.» Στην “ορατή” φάση υπερισχύει η δημόσια διάσταση της δράσης (διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες, υψηλό επίπεδο συνεργασίας ανάμεσα στους δρώντες κ.λπ.) και στη “λανθάνουσα” φάση, επικρατεί η εσωτερική δράση στις οργανώσεις και η πολιτισμική παραγωγή όπου οι επαφές των οργανώσεων και των ομάδων που συμμετέχουν, «περιορίζονται συνολικά σε διαπροσωπικές και άτυπες σχέσεις, ή σε οργανωτικά ζητήματα που συνήθως, δεν προσφέρονται για μαζικές κινητοποιήσεις».¹⁹ Είναι οι μικρές ομάδες δράσης (όπως π.χ. ήταν οι ομάδες που κάλεσαν τους πολίτες σε κινητοποιήσεις ύστερα από τις πυρκαγιές στην Πελοπόννησο το 2007) που «αναπαράγουν διαχρονικά αναπαραστάσεις και πρότυπα αλληλεγγύης», δημιουργώντας τις «εστίες αναζωπύρωσης» της συλλογικής κινητοποίησης.²⁰

1.3 Οι λόγοι αγανάκτησης

Έχουν γραφτεί πολλά για τους λόγους που οδήγησαν ένα μεγάλο αριθμό πολιτών που δεν είχαν πρότερη κινηματική εμπειρία στους «δρόμους». Ο πιο κύριος ήταν η οικονομική ύφεση και η κοινωνική ένδεια που γνώριζαν στην αρχή της οικονομικής κρίσης (τα οικονομικά μέτρα που λάμβαναν η κυβέρνηση Γ. Α. Παπανδρέου και η «Τρόικα») και ο άλλος ήταν τα μέτρα που ήταν αποφασισμένη να λάβει η κυβέρνηση για να «σώσει» τη χώρα. Μέτρα δυσβάστακτα που θα οδηγούσαν τα επόμενα χρόνια σε μια υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου της πλειοψηφίας των Ελλήνων (των μεσαίων και κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων με λίγα λόγια). Σε αυτή την πραγματικά και δίχως ίχνος υπερβολής τραγική κατάσταση ερχόταν να προστεθεί και η φαιδρότητα του ελληνικού πελατειακού κράτους, η διαφθορά, το παρακράτος, η ανομία, η παραβατική συμπεριφορά, η μικροαστική νοοτροπία της αδιαφορίας που συνάδει με τον ατομικισμό, η πολιτισμική και αξιακή έκπτωση, κ.λπ., όλες εκείνες οι συνδηλώσεις δηλαδή που συνηγορούν στην αποσάρθρωση του κοινωνικού ιστού και που ενίσχυσαν τα

¹⁹ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π. σσ. 180-1.

²⁰ Melucci, 1996· Rupp & Taylor, 1987· Johnston, 1991b· Mueller, 1994· Whittier, 1995: 760-78.

συναισθήματα της οργής, της ταπείνωσης, της απόγνωσης, της κατάθλιψης, της αλλοτρίωσης των διαπροσωπικών σχέσεων κ.λπ..²¹

Εικ. 3: Η αγανάκτηση, η εκδήλωση της οργής, ως αφετηριακό συναίσθημα αντίδρασης. Εν προκειμένω, Έλληνες πολίτες υιοθετούν τη «μουντζα» για να εκδηλώσουν τη δυσαρέσκεια τους στις επιλογές των πολιτικών που «κατοικοεδρεύουν» στο κτίριο της Βουλής.

Τα δρώντα υποκείμενα στη συλλογική έκφραση του κινήματος των «Αγανακτισμένων», αμφισβήτησαν τις ταγές της καθεστηκυίας τάξης, από τη στιγμή που οι παραδοσιακοί κανόνες δεν επαρκούσαν ώστε να «προσφέρουν ικανοποιητική δομή για τις συμπεριφορές».²² Το αίσθημα της δυσαρέσκειας τότε διαχέεται και αποτελεί την απαρχή της έλλογης κινητοποίησης, από τη στιγμή μάλιστα που οι θεσμοί δε μπορούν να ανταποκριθούν στην κοινωνική πίεση κυρίως λόγω έλλειψης ευελιξίας. Νέες ιδέες και αξίες παράγονται, με αποτέλεσμα την πολιτισμική αλλαγή, μια αλλαγή που επιφέρει και την προσοχή των Μ.Μ.Ε., ένα γεγονός που αποτελεί και περιεχόμενο της δράσης των κινημάτων εν γένει και των «Αγανακτισμένων» ειδικότερα, με την κινητοποίηση τους να διαρρηγνύει τους παραδοσιακούς κανόνες.²³

²¹ Μια προσέγγιση, που δεν αγνοεί τις δυναμικές εκείνες σύμφωνα με τις οποίες, ατομικές συμπεριφορές μπορούν να οδηγήσουν σε φαινόμενα όπως είναι μια συλλογική αντίδραση. DellaPorta, D. – Diani M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π. σ. 48.

²² Στο ίδιο, σ. 49.

²³ Ψημίτης, Μ., σσ. 42-6.

1.4 Μια αστικογεωγραφική προσέγγιση

1.4.A Οι λόγιοι εγκατάστασης στην Πλατεία Συντάγματος

Στην κοινωνιολογία της πόλης ή αστική κοινωνιολογία, διερευνούμε την ενότητα του χώρου (ως τόπος «συμφιλίωσης» ή κοινωνικής αποδιοργάνωσης) σε συνδυασμό με τον πολιτικό-κοινωνιολογικό προβληματισμό/τομέα, η μελέτη δηλαδή της πόλης ως ανεξάρτητης μεταβλητής, καθώς και προϊόν δράσης και κοινωνικής δυναμικής ενός ιστορικο-γεωγραφικού σχηματισμού (αλληλοεξαρτώμενο σύστημα περιβάλλοντος, πληθυσμού, τεχνολογίας και κοινωνικής οργάνωσης), μας οδηγεί σε ένα αρχικό συμπέρασμα ότι η «μόνιμη εγκατάσταση μιας ανθρώπινης κοινότητας με υψηλή πυκνότητα και αρκετή ετερογένεια εξασφαλίζει την εμφάνιση μιας νέας κουλτούρας».²⁴ Αυτό που αποκαλούμε κουλτούρα της πόλης (ένα ιδιαίτερο σύστημα αξιών, κανόνων, συμπεριφορών, στάσεων και πεποιθήσεων, ένας κοινωνικοπολιτιστικός τύπος δηλαδή) είναι στην πραγματικότητα η «πολιτιστική ερμηνεία της καπιταλιστικής εκβιομηχάνισης», η εμφάνιση της «ελεύθερης» οικονομίας και η ορθολογικοποίηση της κοινωνίας. Η εξαγγελία την οποία αποδεχόμαστε είναι ο ορισμός της συμφωνίας ή της διακήρυξης αρχών, που θέτει η σχέση χώρου και κοινωνίας, με το πρώτο να εμφανίζεται ως λευκή σελίδα όπου η κοινωνική δράση διαμορφώνει πλαίσια και περιβάλλοντα. Τα πλέγματα σχέσεων που δημιουργούνται εντός της πόλης, τα πολιτιστικά στοιχεία και οι υλικές βάσεις είναι αλληλοεξαρτημένα. Π.χ. οι «ανίκανοι», αποβάλλονται στα κατώτερα στρώματα του οικιστικού συγκροτήματος και περιθωριοποιούνται μέσα από μια διαδικασία κοινωνικής διάρθρωσης. Μια λειτουργία της πόλης που μας απασχολεί είναι ο αστικός σχεδιασμός-προγραμματισμός, η παρέμβαση δηλαδή του πολιτικού συστήματος σε ένα ειδικό κοινωνικό-χωρικό σύνολο αποσκοπώντας – ανάμεσα στα άλλα – στη ρύθμιση της διαδικασίας αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού και των μέσων παραγωγής, με σκοπό το γενικό συμφέρον του κοινωνικού σχηματισμού από τη μία (συμφέρον από τη στιγμή που εξασφαλίζει την επιβίωση του ατόμου και την ευαγής λειτουργία της

---

²⁴ Castells, M., *Πόλη και Κοινωνία, Ιδεολογία Κοινωνιολογική Θεωρία και Σχεδιασμός*, Λαζαρίδης Π. (επμ.), σ. 20.

κοινωνίας) και το συμφέρον της οικονομικής ελίτ από την άλλη.²⁵ Μια επιχείρηση προγραμματισμού θα μπορούσε να είναι μια επέμβαση του πολιτικού στο ιδεολογικό, ένα σχέδιο που για την «ενεργοποίηση» του χρειάζεται τη διαμεσολάβηση πολεοδομικών σχεδίων ως προτύπων κοινωνίας τα οποία θα αποτρέπουν τις κοινωνικές συγκρούσεις. Σε αυτά τα σχέδια, η οικονομία, διαδραματίζει ένα πολιτικό ρόλο που επιτρέπει την επιβολή των συγκεκριμένων σχέσεων με την υπόσχεση της κοινωνικής ευρυθμίας. Σε αυτή την περίπτωση, το οικονομικό, το πολιτικό και το ιδεολογικό αλληλεπιδρούν, με τη σχέση κοινωνίας και χώρου να εμφανίζεται ως «αντανάκλαση».²⁶ Ο χώρος, προσλαμβάνει μια απεικόνιση από την επίδραση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Μεταβολές και αλληλεπιδράσεις, καθορίζουν ένα πολεοδομικό σύνολο, με τις κοινωνικές αντιθέσεις να χαρακτηρίζονται από την πολυταξικότητα τους και τη συνεχή ένταση της ταξικής πάλης, κυρίαρχα δηλαδή πολιτικά ζητήματα με τις ταξικές σχέσεις να αναδομούνται από το γεγονός πως *«οι αγορές εργασίας γίνονται πιο κατακερματισμένες, καθώς εμφανίζονται διαφοροποιημένες διαδικασίες ανάπτυξης και ύφεσης, και καθώς οι μετατοπίσεις στο ισοζύγιο των οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων αναδιαμορφώνουν το πολιτικό τοπίο»* με αποτέλεσμα να *«υπάρχει μια συνεχής ροή πολιτικών εντάσεων»*.²⁷ Εντάσεις που «ενισχύθηκαν» και από το γεγονός επικράτησης νεοφιλελεύθερων πολιτικών που πρεσβεύουν την ελαχιστοποίηση της κρατικής ανάμειξης στην οικονομική οργάνωση, καθώς και στον πολιτικό και κοινωνικό βίο. Δεν είναι μόνο οι θεωρητικοί των μαρξιστικών προσεγγίσεων που διακρίνουν ότι το δυτικού τύπου κράτος λειτουργεί ως προασπιστής των συμφερόντων της καθεστηκυίας τάξης (το κοινωνικοοικονομικό στρώμα που κατέχει τα μέσα παραγωγής), συνεπώς στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι πολεοδομικοί σχεδιασμοί του. Μια ντετερμινιστική σίγουρα προσέγγιση που συνδέει το κράτος με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Ο Michel Foucault «είδε» την εξουσία, όχι ως κάτι που κάποιοι άνθρωποι κατέχουν και κάποιοι άλλοι όχι, αλλά, ως μια αναγνώριση που διαθέτουν κάποιοι άνθρωποι από τους άλλους. Αναγνώριση της δυνατότητας να ασκούν εξουσία. Ο ίδιος μελετητής επινόησε τον όρο

---

²⁵ Castells, ό.π., σ. 81.

²⁶ Στο ίδιο, σσ. 90-92, 136.

²⁷ Knox P., Pinch S., (2006), *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, σ. 52.

«πόλη εγκλεισμού», αναφερόμενος σε μια αστική περιοχή όπου η «εξουσία διασπείρεται και οι άνθρωποι τίθενται υπό τον έλεγχο των μικροεξουσιών».²⁸

Εικ. 4: Η δεύτερη συγκέντρωση των «Αγανακτισμένων» τη 29^η Μαΐου. Απίστευτος πληθυσμιακός όγκος, ένα πρωτοφανές κίνημα εν εξελίξει.

Σε μια προσπάθεια να «διακρίνουμε» τις ανωτέρω θεωρητικές συνιστώσες στη μελέτη του παραδείγματος μας («Αγανακτισμένοι»), οφείλουμε πρωτίστως να προσεγγίσουμε θεωρητικά το φαινόμενο «Αθήνα». Η Αθήνα, αποτελεί μια μεσογειακή μητρόπολη που χαρακτηρίζεται από την ανάμειξη των κοινωνικών ομάδων, το μεγάλο κατακερματισμό της γης και της ιδιοκτησίας, την ιδιωτική ανέγερση κατοικιών, την αυθαίρετη δόμηση, τις ελλείψεις σε αστικές υποδομές και ελεύθερους χώρους, από χαμηλή αισθητική ποιότητα των κτιριακών συγκροτημάτων και του δημόσιου χώρου κ.α.. Ο μητροπολιτικός κατακερματισμός, η δημοσιονομική ανισορροπία, η οικονομική κρίση, η ανησυχία για τις προοπτικές «πρόσβασης» σε δημόσια αγαθά, συνεπικορούμενα από ένα γενικό αίσθημα απογοήτευσης και αγανάκτησης, αποτελούν γενεσιουργές αιτίες χωρικών ανισοτήτων που «εδράζονται σε νομοθετικά-θεσμικά πλαίσια και σε κοινωνικοπολιτικές διαδικασίες` ανισότητες που με τη σειρά τους συγκροτούν τις σχέσεις εξουσίας και γοήτρου».²⁹ Όλα τα ανωτέρω έδωσαν την ώθηση ώστε να

²⁸ Knox, P., Pinch, S., (2006), *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, ό.π., σ. 110.

²⁹ Knox, P., Pinch S., στο ίδιο, σ. 189.

εμφανιστεί «*μια νέα μορφή αστικού κοινωνικού κινήματος που εδραζόταν σε μια ευρεία συμμαχία αντι-καθεστωτικών συμφερόντων*».³⁰ Πρόκειται για ένα κοινοτικό κοινωνικό κίνημα (μια και δραστηριοποιείται εντός μιας συγκεκριμένης κοινότητας, με διακριτά χωρικά όρια), που χαρακτηρίζεται από τη σποραδικότητα του και πιθανότατα την απομόνωση του από τη στιγμή που είναι πολύ δύσκολο να μετατραπεί σε ταξική συνείδηση, η συνείδηση της κοινότητας που κινητοποιείται από διάφορα θέματα συλλογικής κατανάλωσης. Πιο συγκεκριμένα:

Οι πλατείες όλης της χώρας έγιναν τόποι διαμαρτυρίας. Στην Αθήνα (Πλ. Συντάγματος), τη Θεσσαλονίκη (Λευκός Πύργος), στην Πάτρα (Πλ. Αγίου Γεωργίου), στο Ηράκλειο (Πλ. Ελευθερίας), στην Αίγινα, την Άνδρο, την Άρτα, την Αράχοβα, την Αλίαρτο, την Αλεξανδρούπολη, το Αγρίνιο, το Αίγιο, τη Βέροια, το Βόλο, τα Γιαννιτσά, τη Δράμα, τον Έβρο, την Κοζάνη, τη Ρόδο, τη Ζάκυνθο, το Ηράκλειο, τη Θεσσαλονίκη, τη Θήβα, την Ιεράπετρα, την Ικαρία, τα Ιωάννινα, την Καβάλα, την Καλαμάτα, την Καστοριά, την Κέρκυρα, την Κεφαλονιά, το Κιάτο, την Κόρινθο, τη Λαμία, τη Λάρισα, τα Μέγαρα, τη Μυτιλήνη, το Ξυλόκαστρο, την Κατερίνη, την Πρέβεζα, την Πτολεμαΐδα, τον Πύργο, το Ρέθυμνο, τη Σαντορίνη, τη Σπάρτη, τη Σητεία, τη Σύρο, την Τήνο, τη Μύκονο, τα Χανιά, τη Μήλο, τη Χίο, τη Χαλκίδα, τη Στυλίδα, την Άμφισσα, τη Λευκάδα, την Καρδίτσα, , τη Λιβαδειά, την Κομοτηνή, τα Λουτρά Αιδηψού, την Τρίπολη, τη Ναύπακτο, την Ηγουμενίτσα, την Έδεσσα, το Ναύπλιο, τη Σάμο κ.α.

Στην Αττική μόνο, έλαβαν χώρα λαϊκές συνελεύσεις σε πολλές γειτονιές όπως στο Ν. Κόσμο, στο Αιγάλεω, στους Αμπελόκηπους, στο Γαλάτσι, στο Γκύζη, στη Νίκαια, στη Βάρη, στη Βούλα, στη Βουλιαγμένη, στο Βύρωνα, στο Κερατσίνι, στα Γλυκά Νερά, στο Ελληνικό, στην Αργυρούπολη, στα Εξάρχεια, στον Κορυδαλλό, στου Ζωγράφου, στην Ηλιούπολη, στην Καισαριανή, στην Καλλιθέα, στην Αγία Παρασκευή, στο Μαρούσι, στη Νέα Ιωνία, στο Νέο Ηράκλειο, στη Νέα Σμύρνη, στην Παλλήνη, στου Παπάγου, στα Πατήσια, στον Πειραιά, στο Πέραμα, στο Περιστερί, στη Ν. Φιλαδέλφεια, στο Χαϊδάρι, στο Χαλάνδρι, στο Χολαργό, στα Πετράλωνα, στον Κολωνό, κ.α..

Η χωροταξική θέση της Πλατείας Συντάγματος που αποτελεί και το παράδειγμα ανάλυσης μας είναι καιρία. Βρίσκεται στο πιο κεντρικό σημείο

---

³⁰ Στο ίδιο, σ. 206.

της Αθήνας απέναντι ακριβώς από το μεγαλύτερο σύμβολο της εξουσίας, το κτίριο της Βουλής, ενώ είναι περιτριγυρισμένη από διάφορα κυβερνητικά κτίρια. Όπως μας αναφέρει ο Tilly «στο παρελθόν, οι συγκεντρώσεις συνέκλιναν στις ιδιωτικές κατοικίες των εχθρών του πλήθους, ενώ σήμερα οι στόχοι που προτιμώνται είναι η έδρα και τα σύμβολα της εθνικής δημόσιας εξουσίας».³¹ Η εγκατάσταση λοιπόν χιλιάδων ανθρώπων σε αυτό το σημείο έχει συμβολικό και ουσιαστικό χαρακτήρα και αυτό έγινε ιδιαίτερα αντιληπτό τις ημέρες της κινητοποίησης. Συμβολικά, γιατί όπως αναφέραμε ήδη το εν λόγω κτίριο (καθώς και τα παρακείμενα) συμβολίζει ένα πολιτικό σύστημα το οποίο σύμφωνα με τους καταληψίες του χώρου «νοσεί» και οφείλει να τύχει αλλαγής, ενώ ουσιαστικό χαρακτήρα έχει από τη στιγμή που η παρουσία ενός ογκωδέστατου πλήθους στο συγκεκριμένο σημείο αποτελεί σημαντικό παράγοντα πίεσης και παρεμπόδισης. Μέχρι και οι ίδιοι οι βουλευτές πολλές φορές βρέθηκαν – τόσο στην προσπάθεια τους να εισέλθουν στο κτίριο, όσο και κατά την αναχώρησή τους – απέναντι στη μήνη του πλήθους που εξέφρασε τη δυσαρέσκεια του με διάφορους τρόπους (παρά τα δρακόντεια μέτρα ασφάλειας).

Ένα άλλο ερώτημα που αφορά το χώρο είναι γιατί η διαμαρτυρία ενώ έλαβε χώρα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, τελικά μακροημέρευσε μόνο στην Αθήνα κατά πρώτο λόγο και στη Θεσσαλονίκη κατά δεύτερο, την ίδια στιγμή που στην επαρχία μετά τον αρχικό ενθουσιασμό ακολούθησε μια κινηματική ύφεση. Ο πιο πιθανός λόγος είναι ότι στην επαρχία το δίκτυο εξάρτησης των πολιτών από τα δύο κυρίως κόμματα (Π.Α.Σ.Ο.Κ & Ν.Δ.) είναι πιο «ισχυρό» από το αντίστοιχο δίκτυο ή «πελατειακό κράτος» αν προτιμάτε, της Αθήνας, με αποτέλεσμα να έχει διαμορφωθεί μια «συντηρητική» στάση των πολιτών της επαρχίας, την ίδια στιγμή, που μια αντίστοιχη «προοδευτική» στάση, χαρακτηρίζει τους πολίτες των μεγάλων πόλεων. Τα μικροαστικά και μεσοαστικά στρώματα της επαρχίας είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένα από το δικομματισμό και αυτό γίνεται αντιληπτό και από τα εκλογικά αποτελέσματα που έλαβαν χώρα κατά τη μεταπολίτευση. Ιδιαίτερη σημασία σε ότι αφορά την επαρχία είχαν οι πολιτικές καταβολές της εκάστοτε περιοχής. Στην επαρχία επίσης υπήρξε μεγαλύτερη «αμεσότητα», με αποτέλεσμα οι διαμαρτυρίες να γίνουν ιδιαίτερα αντιληπτές

---

³¹ Tilly, C., (1986), *The Contentious French*, σσ. 392-3.

από τους «παραλήπτες», δηλαδή τους βουλευτές. Στις τοπικές κοινωνίες έγιναν καταλήψεις δημόσιων κτιρίων, πορείες προς διάφορα κέντρα εξουσίας (δημόσια κτίρια, γραφεία βουλευτών κ.λπ.), ακόμη και παρεμπόδιση συνεστίασης όπως έγινε λόγω χάρη στην Κέρκυρα όπου αγανακτισμένοι πολίτες έτρεψαν σε φυγή μέσω θαλάσσης (συγκεκριμένα με καΐκια δεχόμενοι τη χλεύη του πλήθους) τοπικούς βουλευτές που δειπνούσαν με ευρωπαϊούς ομολόγους τους. Μετά τη ψήφιση του μεσοπρόθεσμου οι τοπικές Α.Σ. ανακοίνωναν έντυπα τα ονόματα των βουλευτών που είχαν ψηφίσει το μνημόνιο, θυροκολλώντας τα σε κεντρικά σημεία των πόλεων ώστε να γίνουν αντιληπτά από όλο τον κόσμο.

1.4.B «Άνω» και «Κάτω» Πλατεία (Λαϊκές Συνελεύσεις)

Από την πρώτη στιγμή των κινητοποιήσεων έγινε φανερός ο γεωγραφικός διαχωρισμός που αφορούσε την πάνω πλευρά της πλατείας Συντάγματος (Λεωφόρος Αμαλίας, μπροστά από το κτήριο της Βουλής) και την κάτω πλευρά της πλατείας (ουσιαστικά ο χώρος που βρίσκεται εντός της). Ένας διαχωρισμός που είχε όμως ανθρωπολογικά, κοινωνικά, πολιτικά κ.α. γνωρίσματα, τέτοια που δημιούργησε δύο διαφορετικούς ουσιαστικά χώρους που «άρμοζαν» θα μπορούσαμε να πούμε με την ετερογένεια που χαρακτήριζε τους «Αγανακτισμένους».

Η πολιτική χωροταξία της «άνω πλατείας» ήταν διαμορφωμένη ως εξής. Αριστερά της Βουλής (στη γωνία της Καραγεώργη Σερβίας), βρίσκονταν το περίπτερο «300 Έλληνες» το οποίο συνέλλεγε υπογραφές για δημοψήφισμα ενάντια στο μνημόνιο Νο 2 (από τις 22 Μαΐου του '11, τρεις ημέρες δηλαδή πριν την πρώτη μεγάλη συγκέντρωση στον ίδιο χώρο). Ακριβώς δίπλα εγκαταστάθηκε ένα περίπτερο με παπάδες με αντίστοιχα εκκλησιαστικά ζητήματα. Στην ακριβώς αντίθετη πλευρά της «άνω πλατείας» είχε διαμορφωθεί το προοδευτικό μπλοκ με το πανό του «Μετώπου Αλληλεγγύης και Ανατροπής» στα χρώματα της Ισπανικής σημαίας σα μια ένδειξη αλληλεγγύης στους Ισπανούς ομολόγους «Αγανακτισμένους», το αντίστοιχο πανό του dikaio.gr (το δίκτυο εργαζομένων ανέργων), το πανό με το ελικόπτερο και το «ΟΥΣΤ» (μια αναγωγή στον τρόπο που έφυγε η «ανεπιθύμητη» κυβέρνηση της Αργεντινής υπεύθυνη κατά το λαό για τη

χρεωκοπία της χώρας), η ομάδα «Hasta la Victoria siempre», περίπτερα του Συντονισμού Πρωτοβάθμιων Σωματείων, του κινήματος «Δεν Πληρώνω», καθώς και ομάδες ανθρώπων από τον ευρύτερο χώρο της αριστεράς, αλλά και του αναρχικού χώρου. Χιλιάδες άνθρωποι στη λεωφόρο Αμαλίας, φώναζαν υβριστικά, χιουμοριστικά, πατριωτικά, αντιμνημονιακά, αντικυβερνητικά κ.λπ. συνθήματα, όπως – ενδεικτικά αναφέρουμε - τα «*Κλέφτες, Κλέφτες*», «*Προδότες*», «*Είμαστε ξύπνοι!!! Τι ώρα είναι; Ώρα να φύγουν*» ως απάντηση στο Ισπανικό «*Ησυχία μη ξυπνήσουν οι Έλληνες*», «*Ψωμί, παιδεία, ελευθερία, η Χούντα δεν τελείωσε το '73*» μια αναφορά στη «δοσίλογη» κατά τους διαμαρτυρούμενους ελληνική κυβέρνηση, «*πάρτε το μνημόνιο και φύγετε από εδώ*», «*Μια νύκτα μαγική σαν την Αργεντινή, να δούμε στο ελικόπτερο ποιος θα πρωτομπεί*» κ.λπ., προέκτειναν τις ανοικτές τους παλάμες («μούντζες») προς τη Βουλή (ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα των διαμαρτυρούμενων που βρίσκονταν στην άνω πλατεία), κρατούσαν ελληνικές σημαίες, σημαίες διαφόρων κρατών - κυρίως εκείνων που είχαν «πληγεί» στο παρελθόν ή στο μέλλον από την οικονομική κρίση, μια κίνηση που αποτελούσε και «αντιπερισπασμό» στους «πατριώτες» με τις εγχώριες σημαίες - πλακάτ, νταούλια, τύμπανα, ντουντούκες, σφυρίχτρες, στυλό laser που κατεύθυναν προς τους ξένους επί το πλείστον εκπροσώπους του τύπου αλλά και την αστυνομία, χειροποίητα t-shirts, μαγειρικά σκεύη τα οποία χρησιμοποιούσαν είτε συμβολικά (τα καταστραμμένα νοικοκυριά, η αντίστοιχη κινηματική δράση που είχε συμβεί στην πτωχευμένη Αργεντινή), είτε πρακτικά (ως όργανα μουσικής, όργανα που μπορούσαν να βγάλουν ένα δυνατό ήχο που δυναμικά θα ενίσχυε την «ηχορύπανση» της «άνω πλατείας», αλλά και θα εκνεύριζε τους «παροικούντες» της Βουλής), μηχανοκίνητες πορείες, ποδηλάτες, βαμμένα πρόσωπα, καλλιτεχνικά δρώμενα, ακτιβιστικές παρεμβάσεις (θεατρικά του δρόμου, κλόουν, ισορροπιστές κ.α.), δημιουργούσαν ένα εντυπωσιακό και πολύχρωμο ψηφιδωτό που «κατηγορήθηκε» ως «πανηγύρι». Η αλήθεια είναι ότι παρά τις όποιες «κατηγορίες» αποδόθηκαν στην «άνω πλατεία», η συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή αποτέλεσε ένα «χώρο υποδοχής», μια διαδικασία «μύησης» που είχε πληθειακό, αυθόρμητο και ψυχολογικό χαρακτήρα (πράξεις εκτόνωσης που συνοδεύονταν από τραγούδια, συνθήματα, χειρονομίες κ.α.).

Εικ. 5: «Η απουσία του λόγου υποκρύπτει πάντοτε μια “αινιγματική” πρόθεση».³² Καλλιτεχνικά Δρώμενα στην πλατεία. Μια εναλλακτική μορφή αντίδρασης

Εντός της πλατείας τώρα διαδραματιζόταν ένα εντελώς διαφορετικό σκηνικό. Μικρές παρέες διάσπαρτες στο χώρο, άνθρωποι που συζητούσαν τα τεκταινόμενα των ημερών, δημόσιες συζητήσεις κ.λπ.. Τις πρώτες ημέρες μάλιστα της κινητοποίησης επικράτησε ένας κώδικας επικοινωνίας διανθισμένος από συμβολισμούς όπερ χειρονομίες που άλλες φορές παρέπεμπαν σε αγώνα μπάσκετ (π.χ. time out) και άλλες φορές σε αγώνες μονομάχων (χάρη ή θανάτωση) κ.ο.κ.. Οι συγκεκριμένοι συμβολισμοί αποτελούσαν μια μεταλαμπάδευση ουσιαστικά μιας διαφορετικής πολιτικής κουλτούρας - με κώδικες επικοινωνίας που είναι πολύ πιο οικείοι στους νέους - από τα αντιπαγκοσμιοποιητικά κινήματα από το Σηάτλ (1999) και ύστερα.

---

³² Barthes, R., *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, σ. 47

Εικ. 6: 7 Ιουνίου 2011. Ημέρα ανοικτής διαβούλευσης στην «κάτω Πλατεία».

Στον ίδιο χώρο με την ιδιαίτερη πολιτική «χρoιά», έλαβαν χώρα συναυλίες, προβολές ντοκιμαντέρ, θεματικές βραδιές κ.λπ. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό όμως τις κάτω πλατειάς ήταν οι λαϊκές συνελεύσεις (Λ.Σ.). Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα των λαϊκών συνελεύσεων ήταν ο λόγος των ομιλητών. Λόγος καθημερινός, συναισθηματικός, που απείχε παρασάγγας από τον αντίστοιχο «ξύλινο» λόγο των πολιτικών. Οι αμεσοδημοκρατικές και ανοικτές σε όλους αυτές διαβουλεύσεις – που οργανώνονταν από την ομάδα επικοινωνίας – μούσαν το υποκείμενο στην πολιτική την ίδια στιγμή που διαμόρφωναν το δημόσιο χώρο και καθόριζαν την ταυτότητα του πλήθους. Η διαδικασία συμμετοχής του κόσμου στη συνέλευση καθορίζονταν από ένα πολύ απλό τρόπο. Οι ομιλητές μοιράζονταν αριθμημένα χαρτάκια και έπαιρναν το λόγο σε μια Λ.Σ. με συνολικό χρόνο κατάθεσης της πρότασης τους το 1,5 λεπτό. Θυμίζουμε ότι από τη συγκεκριμένη διαδικασία απουσίαζαν οι συνδικαλιστικοί και κομματικοί φορείς δίχως όμως να απουσιάζει το έντονα πολιτικό «χρώμα» στις συζητήσεις που λάμβαναν χώρα στην κάτω πλατεία εκείνες τις ημέρες. Οι λαϊκές συνελεύσεις προέβησαν σε μια σειρά γλωσσικών προβληματισμών και αντιπαραθέσεων (π.χ. ενδεικτικά αναφέρουμε τον προβληματισμό που ακολούθησε η χρήση της λέξης «Λαός» που σε κάποιους παρέπεμπε στο γνωστό κόμμα του ΛΑΟΣ και σε κάποιους άλλους στον ελληνικό λαό, μια

επιλογή που θα απέκλειε τους μετανάστες, υιοθετώντας τελικά το «ΟΛΟΙ ΕΜΕΙΣ»). Οι Λ.Σ. αρχικά προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν υλικοτεχνικά και γενικά διαδικαστικά ζητήματα, μια ατελέσφορη διαδικασία που τελικά εγκαταλείφθηκε (δίνοντας τη «σκυτάλη» στις ομάδες εργασίας), αφήνοντας στην ίδια ένα πιο ιδεολογικό ρόλο. Συνολικά έγιναν 50 Λ.Σ., με ενδιαφέρουσες θεματικές («Παιδεία», «Υγεία», «Πολιτική» κ.α.) τα ψηφίσματα της οποίας (με το σύστημα της πλειοψηφίας αντί της «Ισπανικής» ομοφωνίας) δημοσιοποιούνταν στα ιστολόγια των «Αγανακτισμένων» www.real-democracy.gr και μετέπειτα στο www.amesi-dimokratia.org³³ τροφοδοτώντας τα συμβατικά Μ.Μ.Ε. με τα τεκταινόμενα στην «κάτω πλατεία». Η αδιαμεσολάβητη πρακτική των Λ.Σ. αποτελούσε άλλη μια ένδειξη της αποστροφής που ένιωθαν οι «Αγανακτισμένοι» σε κάθε τι που τους θύμιζε το πολιτικό σύστημα που ήθελαν να ανατρέψουν. Οι Λ.Σ. αποτέλεσαν νέα πολιτικά μορφώματα που ανίχνευσαν πρωτόλειες μορφές διαβούλευσης, διαφορετικά κέντρα αποφάσεων από τα κόμματα και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, δημιουργώντας - χάρη στη λαϊκή αυτενέργεια, την αυτοδιαχείριση, αλλά και τον πλούτο των θεμάτων που συζητήθηκαν, τον τρόπο που διεξήχθησαν, τη μορφή των διαβουλεύσεων κ.λπ. - μια διαφορετική πολιτική κουλτούρα που ταυτοτικά θα τολμούσαμε να αναφέρουμε ότι δημιουργούσε ένα νέο πολιτικό υποκείμενο.

Παρά τις όποιες ιδεολογικές, πολιτικές, κοινωνικές κ.λπ. διαφορές ανάμεσα στους δρώντες της «πλατείας», στη συνείδηση μιας μεγάλης μάζας ανθρώπων, κυρίως εκείνων που αντιμετώπισαν τα γεγονότα δια ζώσης, ο διαχωρισμός «άνω» και «κάτω πλατεία» ήταν συμβολικός και όχι ουσιαστικός. Το βασικό τους επιχείρημα είναι ότι στις ημέρες της «κρίσης» υπήρξαν αξιοθαύμαστες πράξεις αλληλεγγύης, ικανές να χαρακτηρίσουν το χώρο ως ενιαίο (ενδεικτικά αναφέρουμε τις 15^η, 28^η και 29^η Ιουνίου, όταν και τα ΜΑΤ άσκησαν βία ενάντια στους «Αγανακτισμένους», σε όλους τους χώρους της πλατείας).

---

³³ Ιστοσελίδες που είναι πλέον ανενεργές (προσπελάστηκαν ανεπιτυχώς 6/6/2013).

1.5 Αιτήματα των «Αγανακτισμένων»

1.5.Α Γενικά – Μια εναλλακτική κοινωνία

Δικαίωμα στην ισότητα, αξιοπρέπεια, εργασία, άμεση δημοκρατία ήταν ορισμένα από τα αιτήματα των «Αγανακτισμένων». Τα κύρια αιτήματα που κοινωνήθηκαν από τους «Αγανακτισμένους» με διάφορους τρόπους ήταν κατά κόρον πολιτικά (π.χ. άμεση δημοκρατία τώρα). Οι «Αγανακτισμένοι» εστίασαν στο πολιτικό για ευνόητους λόγους. Βίωσαν βίαια την περίοδο του νεοφιλελευθερισμού (που συνοδεύτηκε από ένα άκρατο ατομικισμό), ενώ έννοιες όπως πρόοδος και ανάπτυξη αποδείχθηκαν κόλαφος ειδικά για τους εργαζόμενους την ίδια στιγμή που η ευημερία μέσω του συγκεκριμένου οράματος αποδείχθηκε ουτοπία. Η κοινωνία είχε ανάγκη ένα νέο όραμα. Το όραμα της άμεσης δημοκρατίας έδειχνε μονόδρομος για την αναγέννηση της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα, μια πορεία προς την ευημερία, τη συλλογικότητα, την οικονομική ανάπτυξη κ.λπ.. Παρόλα αυτά δεν έλειψαν από την πλατεία τα οικονομικά αιτήματα («*το χρέος δεν είναι δικό μας*», «*έξω ΔΝΤ, τρόικα και μνημόνια*») και αντίστοιχες συζητήσεις ειδικά στο πλαίσιο της αντίστοιχης θεματικής στις Λαϊκές Συνελεύσεις. Σωρεία συζητήσεων για τη δομή της οικονομίας, την επανεξέταση της πορείας της χώρας μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), το ενιαίο νόμισμα (Ευρώ), τον αντιπαραγωγικό ρόλο του χρηματοπιστωτικού συστήματος κ.λπ.. Από την ίδια θεματική δεν έλειψαν και οι αναφορές στο τι σημαίνει μεσοπρόθεσμο, εφαρμοστικός νόμος, ταμείο αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας, λεξικό οικονομικών όρων και άλλες λεπτομέρειες που αφορούσαν την οικονομία στο σύνολο της, ενώ δεν απουσίασε και η αμφισβήτηση του καπιταλιστικού συστήματος στο σύνολο του.

Εικ. 7: «Democracy Not Found» ένας ευρηματικός τρόπος αντίδρασης «εμπνευσμένος» από ένα μήνυμα λειτουργικού συστήματος προσωπικών υπολογιστών. Ένα μήνυμα που παραπέμπει στο: «Άμεση Δημοκρατία Τώρα», το πιο κύριο αίτημα των «Αγανακτισμένων».

Οι «Αγανακτισμένοι» δεν πρόβαλαν μόνο την άρνηση και αμφισβήτηση των πάντων. Ήταν δημιουργικοί, ανήσυχοι και αντιπρότειναν στο φαιδρό παρόν, ένα ελπιδοφόρο μέλλον. Συζητήσεις για οικο-κοινότητες, για από-ανάπτυξη (κίνημα De-growth) για εναλλακτική οικονομία, για νέους τρόπους παραγωγής που να δίνουν το βήμα στην ανθρώπινη δημιουργία και όχι στο κεφάλαιο, για κοινωνικές υπηρεσίες, για δίκτυα αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας, κ.λπ.. Σε μια μικροκλίμακα των ανωτέρω έλαβε χώρα μια προσπάθεια προσέγγισης ορισμένων τομέων που μπορούσαν να ευοδωθούν όπως ήταν π.χ. η Τράπεζα Χρόνου που δημιουργήθηκε μετά από απόφαση της Λαϊκής Συνέλευσης και που την περάτωση της ανέλαβε αντίστοιχη ομάδα εργασίας με σκοπό την αντικατάσταση του χρήματος από ανταλλαγές υπηρεσιών. Η αλληλέγγυα οικονομία, δεν αποτέλεσε ταμπού, αλλά εφαρμόστηκε στην πράξη τηρουμένων των αναλογιών βέβαια αν αναλογιστούμε ότι αναφερόμαστε σε μια κινητοποίηση που διατηρήθηκε στις «επάλξεις» σχεδόν δύο μήνες.

1.5.B. Συμμετοχική διαδικασία – Πολιτικός Πλουραλισμός

Τα κοινωνικά κινήματα εν γένει, αλλά και στην περίπτωση του παραδείγματος μας το κίνημα των «Αγανακτισμένων», επηρέασαν και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο ένα πολιτικό σύστημα λειτουργεί στο σύνολο του και κυρίως τις δημόσιες θεσμικές πολιτικές. Η πολιτική εξουσία αποκεντρώνεται, ενώ λαμβάνουν χώρα διαβουλεύσεις με τους πολίτες σε μια πιο συμμετοχική δημοκρατική διαδικασία, μια «μόλυνση από τα κάτω»³⁴ σύμφωνα με τον Rohrschneider, ένας πολιτικός πλουραλισμός σε αντιδιαστολή με τον κρατικό συγκεντρωτισμό και τη γραφειοκρατία, θέτοντας ζήτημα άμεσης δημοκρατίας (αποτέλεσε το βασικό ίσως αίτημα στην κινηματική δράση που μελετάμε), με διάφορους τρόπους όπως π.χ. δημοψηφίσματα, δημιουργώντας νέους χώρους ανάπτυξης δημόσιων πολιτικών κ.λπ.. Δημιουργούνται χώροι διαβούλευσης σε τοπικό κυρίως επίπεδο, όπου δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής σε απλούς πολίτες, να αναπτύξουν τις απόψεις τους σε φόρα δημόσιων διαλόγων, διευρύνοντας τους δίαυλους επικοινωνίας. Μια νέα αντίληψη για τη δημοκρατία αναδύεται που οδηγεί δυνητικά σε μια εναλλακτική μορφή πολιτεύματος, ασκώντας κατά αυτόν τον τρόπο δριμεία κριτική στο νεοφιλελεύθερο οικονομικοπολιτικό σύστημα. Τα συλλογικά αιτήματα που αφορούν την ίδια την έννοια της δημοκρατίας από την πλευρά των ακτιβιστών, λειτουργούν ως παράγοντες εκδημοκρατισμού, με την εσωτερική δυναμική των κινήματων να προωθεί τη διαδικασία αυτή, με τη συμμετοχή στη δημόσια πολιτική ετερογενών ή και αποκλεισμένων δρώντων (προωθώντας δίκτυα εμπιστοσύνης που τους «ενσωματώνουν» στη δημόσια πολιτική), τη στεγανοποίηση της δημόσιας πολιτικής από τις κοινωνικές ανισότητες, την καθιέρωση μιας άμεσης διακυβέρνησης από μια κεντρική διοίκηση, δημιουργώντας συνασπισμούς με τη συμμετοχή ανθρώπων της άρχουσας τάξης και απλών πολιτών, συσπειρώνοντας διεκδικητές με διαφορετικά αιτήματα (ένα χαρακτηριστικό που διαπιστώσαμε στο παράδειγμα του «Συντάγματος») κ.α.³⁵

³⁴ Rohrschneider, R., (1993a), *Impact of Social Movements on the European Party System*, The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences, 528 (July), 157-70.

³⁵ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σσ. 400-10 & Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σσ. 319-27.

Στο αμεσοδημοκρατικό μοντέλο όμως υπάρχουν και σοβαρά προβλήματα όπως είναι η μεταφορά της διεκδίκησης από τους δρόμους σε λιγότερα φιλικά για τα κινήματα περιβάλλοντα, μια κίνηση από την πλευρά των ελίτ ώστε τα πρώτα να καταστούν κοινωνικοί εταίροι με αποτέλεσμα να συντηρητικοποιηθούν. Εμπειρικές έρευνες που μελέτησαν τα πράσινα κόμματα, τις μεγάλες αντιπυρηνικές και περιβαλλοντικές διαδηλώσεις της δεκαετίας του '80, διαπίστωσαν ότι το πρότυπο των ανοιχτών συνελεύσεων και των μονίμως ανακλητών αντιπροσώπων δε μπορούσε να διατηρηθεί σε βάθος χρόνου. Η συμμετοχική δημοκρατία μειώνει την αποτελεσματικότητα στη λήψη αποφάσεων και οδηγεί πολλές φορές σε περιόδους σύγχυσης και αβεβαιότητας, για αυτό πολλά από τα κινήματα που αναφέραμε συγκρότησαν οργανωτικές δομές με κάρτες μέλους και γενικά αντιπροσωπευτικούς και όχι αμεσοδημοκρατικούς θεσμούς, καθώς και μόνιμη ηγεσία. Η αλήθεια είναι το μοντέλο της οργανωμένης συμμετοχικής δημοκρατίας δεν υπήρξε ποτέ εύκολα υλοποιήσιμο, με πολλούς ακτιβιστές να διαμαρτύρονται «για τις *de facto* ολιγαρχίες που τείνουν να σχηματιστούν και να επιβάλουν τη γνώμη τους όταν δυσκολεύει η συναινετική λήψη των αποφάσεων. Μια οργανωμένη μειοψηφία μπορεί να υφαρπάξει την απόφαση της συνέλευσης καταπονώντας την πλειοψηφία και αναγκάζοντας την να παραιτηθεί και να αποχωρήσει ύστερα από πολύωρες και επίπονες συζητήσεις»,³⁶ φαινόμενο που «εμφανίστηκε» και στην κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων». Παρόλα αυτά, πολλοί ακτιβιστές που υποστηρίζουν το μοντέλο της άμεσης δημοκρατίας και της συμμετοχής, αντιτίθενται στην εκχώρηση αρμοδιοτήτων προτείνοντας όπως είναι εύλογο τη συναινετική λήψη αποφάσεων. Το μοντέλο οργανώσεων βάσης συνδυάζει ισχυρούς συμμετοχικούς προσανατολισμούς με χαμηλά επίπεδα τυπικής δόμησης, σε σχέση με το αντίστοιχο μοντέλο μαζικών οργανώσεων, σημειώνοντας επιτυχίες στην υλοποίηση των στόχων τους. Στα αρνητικά του συγκεκριμένου μοντέλου σημειώνουμε το γεγονός ότι βασίζονται στην εθελοντική συμμετοχή των μελών τους με αποτέλεσμα να περιορίζει τη δυνατότητα δράσης σε βάθος χρόνου, με τις οργανώσεις βάσης να γνωρίζουν φάσεις ενεργοποίησης και

---

³⁶ Breines, W., (1989), *Community and Organization in the New Left. 1926-1968: The Great Refusal*
Polletta F., (2002), *Freedom is and Endless Meeting: Democracy in American Social Movements*.

αδράνειας, να λειτουργούν ως «ασυνεχείς δομές», δηλαδή οργανώσεις που παρουσιάζουν αναπτυξιακή δυναμική και ύστερα ακολουθεί μια ύφεση.³⁷

1.6 Τα Ρεπερτόρια Δράσης μιας διαμαρτυρίας

Τα ρεπερτόρια δράσης είναι το «*σύνολο των μέσων που διαθέτει (μια ομάδα) για να διατυπώσει αιτήματα διάφορων τύπων σε διαφορετικούς αποδέκτες*».³⁸ Αποτελούν μορφές δράσης που υιοθετούν οι δρώντες με σκοπό την προώθηση των αιτημάτων τους.³⁹ Σε ένα ερώτημα που τίθεται και για την απάντηση του κρίνεται απαραίτητη η ιστορική γνώση, στο κατά πόσο δηλαδή έχει μεταβληθεί το σύγχρονο ρεπερτόριο σε βάθος χρόνου, η απάντηση είναι ότι δεν υπάρχουν σημαντικές αλλαγές. Από τη Γαλλική Επανάσταση παρατηρούνται οδοφράγματα, μπούκοτάζ, διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις, συλλογή υπογραφών κ.λπ., ενώ το οικονομικό σύστημα δεν έχει σημαντικές μεταβολές μια και από τις εθνικές οικονομίες έχουμε οδηγηθεί στις πολυεθνικές, ενώ το έθνος-κράτος, παρά την «αποδυνάμωση» του, παραμένει ισχυρός «αντίπαλος» στις «εντός των τειχών» συγκρούσεις, έχοντας μάλιστα και το «μονοπώλιο» στην άσκηση της βίας. Τέλος, τα Μ.Μ.Ε, έχουν μεταβάλει την ικανότητα επικοινωνία των μελών μιας συγκρουσιακής ομάδας, ασκώντας πλέον σημαντική επιρροή (κυρίως με τη χρήση του διαδικτύου) στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ένα γεγονός που δε λάμβανε χώρα στο παρελθόν όπου τα συμβατικά μέσα αναπαρήγαγαν τις ταγές της καθεστηκυίας τάξης.⁴⁰

Η διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» είχε αρκετές καινοτομίες ικανές να της προσδώσουν ένα διαφορετικό γνώρισμα σε σχέση με διαμαρτυρίες που έλαβαν χώρα κατά το παρελθόν. Ενώ κατά το παρελθόν μια κινητοποίηση είχε τη μορφή πορείας (οι διαδηλωτές ξεκίναγαν από ένα σημείο για να καταλήξουν σε ένα άλλο), συνοδεύονταν πολλές φορές από πράξεις βίας, αλλά και από κομματική και συνδικαλιστική πατρωνία, το Μάη

---

³⁷ Etzioni, A., (1975), *A Comparative Analysis of Complex Organizations*, σ. 444· Lindgren E. H., (1987), *The Informal-Intermittent Organization: A Vehicle for Successful Citizen Protest*, σσ. 379-412.

³⁸ Tilly, C, (1986), *The Contentious French*, Cambridge MA: Harvard University Press, σ. 2.

³⁹ Σεφεριάδης, Σ., στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 18.

⁴⁰ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 298.

και τον Ιούνη του '11, οι κινηματίες «στρατοπέδευσαν» ουσιαστικά στο χώρο που βρίσκεται μπροστά από το Ελληνικό Κοινοβούλιο, δηλώνοντας με τη στάση τους πως δεν έφευγαν από εκείνο το σημείο αν δεν ανατρεπόταν η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί. Άλλα καινοτόμα γνωρίσματα τα οποία δυνητικά αποτελούσαν πόλοι έλξης για άτομα που δεν είχαν πρότερη κινηματική εμπειρία ήταν η απουσία κομματικής ταυτότητας που συνεπικουρούταν από την πειθαρχία, την προπαγάνδα, μια σεχταριστική νοοτροπία που απωθούσε πολλούς μη μνημένους στο να οργανωθούν, η απουσία οποιονδήποτε διαχωρισμών (φυλετικών, εθνικών, κομματικών κ.λπ.) όπως φυσικά και η άσκηση οποιαδήποτε μορφής βίας που ήταν παντελώς απύσα από τους «Αγανακτισμένους» (ενδεικτικά θα αναφέρουμε την παρουσία πολλών μικρών παιδιών που συνοδεύονταν φυσικά από τους γονείς τους, την παρουσία ηλικιωμένων ανθρώπων κ.α. κοινωνικών ομάδων δηλαδή που δε διαθέτουν το προφίλ του κλασικού διαδηλωτή). Από τη διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» απουσίαζε η πολιτική «καθαρότητα» και το ιδεολογικό πλαίσιο που συνήθως τη συνοδεύει. Και παρόλο που υπήρχαν οι μεγαλεπήβολοι στόχοι που συνάδουν με την ανωτέρω περιγραφή (άμεση δημοκρατία, ανατροπή της κυβέρνησης κ.λπ.), ένα ιδιαίτερο γνώρισμα τους - που συνήθως συναντάμε σε μικρές περιβαλλοντικές ομάδες, σε νεανικές κινητοποιήσεις, σε ομάδες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης κ.λπ. - ήταν, η ύπαρξη μικρών, επιτεύξιμων στόχων, άμεσα πραγματοποιήσιμων.

Η πολιτική διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» διαδραμάτισε ένα συμβατικό πιθανότατα ρόλο, από τη στιγμή που αποτέλεσε μέρος ενός παγιωμένου ρεπερτορίου συλλογικής δράσης. Παρόλα αυτά, τα υποκείμενα που συμμετείχαν στην κινητοποίηση, υιοθέτησαν ριζοσπαστικές μεθόδους αντίδρασης, ώστε να ασκήσουν πίεση στους κρατικούς μηχανισμούς. Μια αντίδραση - αμφισβήτηση των υφιστάμενων θεσμών και των κυβερνητικών αποφάσεων που διαμεσολαβείται από τα Μ.Μ.Ε. κινητοποιώντας ένα μεγαλύτερο αριθμό δρώντων, απαρτίζοντας μια κοινότητα διαμαρτυρίας όπως είδαμε χαρακτηριστικά στην περίπτωση των «Αγανακτισμένων». Στόχος των διαδηλωτών ήταν η θετική απόκριση των αιτημάτων τους - με την αρωγή των Μ.Μ.Ε - από εκείνους που διαθέτουν περισσότερους πόρους. Η διαμαρτυρία υποκαθιστά ουσιαστικά την εκλογική διαδικασία αφού χρησιμοποιεί την ίδια ακριβώς λογική που δεν είναι τίποτε άλλο από τη

δυναμική της πλειονότητας. Η διαμαρτυρία λοιπόν «εφιστά την προσοχή» στους εκλεγμένους αντιπροσώπους (αλλά και στην κοινή γνώμη που παρακολουθεί τα τεκταινόμενα), θέτοντας ένα σοβαρό προβληματισμό σχετικά με το γεγονός ότι η πλειοψηφία δε συνάδει με την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, με συνέπεια να τίθεται θέμα απώλειας της εκλογικής στήριξης δημιουργώντας μια δυναμική μορφή πίεσης που δε μπορεί να αφήσει κανένα αδιάφορο.⁴¹ Πρόκειται ουσιαστικά για πολιτικό πόρο όσων δε διαθέτουν ισχύ. Οφείλουμε βέβαια να αναφέρουμε και τον «αντίλογο» στη συγκεκριμένη άποψη, μερικά αντεπιχειρήματα που βασίζονται στη λογική ότι ένα άτομο δε θα εγκαταλείψει τις παραδοσιακές πολιτικές επιλογές του (ακόμη και αν συμφωνεί με τα αιτήματα των διαδηλωτών) ή ότι η κινηματική δράση είναι συνήθως βραχύβια με αποτέλεσμα με το πέρασ της να χάνεται και η επιρροή της ή ότι οι «κυβερνοεπιθέσεις» δεν επηρεάζουν τόσο όσο πιστεύουμε τελικά τους επαΐοντες την εξουσία ή τέλος, ότι οι ενεργές μειοψηφίες δεν αντανακλούν πάντα τη γνώμη της πλειοψηφίας του κοινού.⁴²

Τέλος, σε ότι αφορά την τελετουργία της κινητοποίησης των «Αγανακτισμένων», οφείλουμε να μνημονεύσουμε ότι η διαμαρτυρία άλλαξε – σε σχέση με το παρελθόν - και από «μορφές που είχαν κυρίως στόχο να δείξουν την ενότητα και την οργανωτική επάρκεια», έδωσε έμφαση σε περισσότερες θεατρικές μορφές, σε πολύμορφες εκφράσεις της «διαφορετικότητας και της υποκειμενικότητας», με τις νεότερες γενιές ακτιβιστών να μεταμορφώνουν «την εικόνα των πορειών με τις πιο περιπαικτικές και αυθόρμητες εμφανίσεις τους».⁴³

---

⁴¹ DellaPorta D. – Dian,i M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σσ. 74-75, 291-293, 300-302.

⁴² Wisler D., Kriesi, H., (1998): *Decision making and Style in Protest Policing. The Cases of Geneva and Zurich*, στο DellaPorta, D., - Reiter, H. (edt.), *Policing Protests: The Control of Mass Demonstration in Western Democracies*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press/UCI Press, σσ. 91-116.

⁴³ Rucht D., (2003b), *Berlin, 1. Mai 2002: Politische Demonstrationsrituale*. Opladen: Leske + Budrich..

1.7 «Αγανακτισμένοι» & Πολιτικές ευκαιρίες

Στην παρούσα ενότητα πραγματοποιείται αναφορά στο πολιτικό περιβάλλον (πιο συγκεκριμένα στις συνθήκες που ευνοούν ή αποτρέπουν την εκδήλωση μιας συλλογικής αντίδρασης) εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα οι συλλογικές δράσεις.⁴⁴ Ο Tarrow τις έχει ορίσει ως «...συνεκτικές, αλλά όχι απαραίτητα τυπικές, μόνιμες ή εθνικές ενδείξεις που προσφέρονται σε κοινωνικούς ή πολιτικούς δρώντες, οι οποίες είτε τους ενθαρρύνουν είτε τους αποθαρρύνουν να χρησιμοποιήσουν τους εσωτερικούς τους πόρους για να συγκροτήσουν κοινωνικά κινήματα.»⁴⁵ Το εξωτερικό περιβάλλον των κοινωνικών κινήματων (π.χ. οι θεσμικές κρατικές δομές) είναι σταθερές, ενώ άλλες είναι πιο ευμετάβλητες μέσα στο χρόνο (π.χ. οι πολιτικές συμπαράταξεις). Οι κλασικές δομές αντιπροσωπεύουν ένα γενικό περιβάλλον που επηρεάζει όλα τα κινήματα, με παρόμοιο τρόπο και στον ίδιο βαθμό, ωσάν αυτά να μπορούσαν να προσδιοριστούν ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων θεματικών πεδίων και συλλογικών δρώντων. Μια θεωρητική προσέγγιση που αποτελεί μείζονα περιορισμό μια και οδηγεί σε λανθασμένες προβλέψεις από τη στιγμή που «οι πολιτικοί θεσμοί δεν επηρεάζουν όλες τις κοινωνικές ομάδες στον ίδιο βαθμό».⁴⁶ Στο παράδειγμα των «Αγανακτισμένων», δίνεται η δυνατότητα στους δρώντες να κινητοποιηθούν και να διεκδικήσουν κάνοντας «χρήση» των πολιτικών θεσμών και της πρόσβασης (τους) στο πολιτικό σύστημα (παρόλο που δεν υπάρχει ο θεσμός της άμεσης δημοκρατίας που αποτελεί όπως είπαμε βασικό αίτημα τους). Οι πολιτικές ευκαιρίες σύμφωνα με τον Kriesi, μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκές, ανάλογα με τη θεματική που θέτουν οι συγκρουσιακές ομάδες, με τις δομές των πολιτικών ευκαιριών να είναι συγκεκριμένες.⁴⁷ Από την πλευρά της πολιτείας τώρα, έχει παρατηρηθεί πως οι αρχές αντιδρούν διαφορετικά στις προκλήσεις από την πλευρά των

⁴⁴ Σεφεριάδης, Σ., στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 18.

⁴⁵ Tarrow, S., (1996c), *States and opportunities: The Political structuring of social movements. In Comparative perspectives on social movement: Political opportunities, mobilizing, structures, and cultural framings*, McAdam, D., (ed.), McCarthy, D., J., Zaid, M., σσ. 41-61, στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις*, ό.π., σ. 52.

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 53.

⁴⁷ Kriesi H., Koopmans R., Duyvendak W. J., Giugni G., (1995), *New Social movements in Western Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press, στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 54.

δρώντων με συνέπεια οι πολιτικές ευκαιρίες να παρουσιάζονται πιο ευνοϊκές για ορισμένες ομάδες και λιγότερο ευνοϊκές για άλλες.⁴⁸ Ο Tarrow υποστήριξε ότι σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, έχει παρατηρηθεί ότι οι κύκλοι πολιτικών ευκαιριών έχουν τις ρίζες τους στους αντίστοιχους κύκλους οικονομικής άνθησης και ύφεσης. Σε ότι αφορά την ύφεση (το «περιβάλλον» εντός του οποίου «αναπτύχθηκε» η δράση που μελετάμε), παρουσιάζονται πολιτικές ευκαιρίες, μια και οι εργατικές δυνάμεις διαθέτουν λιγότερους πόρους για να «επενδύσουν» στην κινηματική τους δράση, η «εξουσία» δε διαθέτει επαρκείς πόρους ώστε να θέσει σε λειτουργία τους κατασταλτικούς μηχανισμούς και το κεφάλαιο διαθέτει λιγότερους πόρους ώστε να προσφέρει «ωφελήματα». Συνεπώς παρουσιάζονται ευκαιρίες για κινητοποιήσεις (απεργίες κ.λπ.).⁴⁹

Η νεοφιλελεύθερη «επίθεση» σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής σε παγκόσμιο επίπεδο, δε μπορούσε να απουσιάζει από το ρεπερτόριο διαμαρτυρίας των «Αγανακτισμένων». Οι όροι κοινωνικής αναπαραγωγής που προέταξαν είχαν ως προτάγματα την άμεση δημοκρατία, τη δικαιοσύνη, την ανάπτυξη, την απασχόληση, το περιβάλλον, την (δωρεάν) υγεία, την παιδεία κ.α. (όπως αναφέραμε ήδη πρωτότερα). Όροι, που δε μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσω της αγοράς (να ρυθμιστούν από ένα «αόρατο χέρι»), με το συντηρητικό κρατικό διοικητικό πλαίσιο να δείχνει ανήμπορο να τα πραγματώσει, με αποτέλεσμα να ζητείται επιτακτικά το «ξήλωμα» του. Το ζητούμενο είναι λοιπόν η ύπαρξη ενός δικτύου όρων, «ένα πλαίσιο ισορροπιών και διευθετήσεων που εξυπηρετούν τους πιο πάνω στόχους, καθώς και οι αντιστοιχίες, κατ' αναλογία μειωμένες σε σχέση με το κοινωνικό κράτος, ρυθμίσεις που μπορούν να εξασφαλίσουν αυτή την πραγμάτωση».⁵⁰

Η νεοφιλελεύθερη «ανάγνωση» της ανωτέρω πρότασης είναι φυσικά διαφορετική. Ο περιορισμός των κοινωνικών παροχών δε συνεπάγεται για τους ίδιους την κοινωνική και οικονομική εξαθλίωση. Η λέξη κλειδί στο συγκεκριμένο διάλογο είναι η «αναπαραγωγή». Η εξατομίκευση, απόρροια της νεοφιλελεύθερης πολιτικής, διαρρηγνύει τις κοινωνικές δεσμεύσεις και

---

⁴⁸ Κούση, Μ., - Tilly, C., (επμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις*, ό.π., σ. 55.

⁴⁹ Tarrow, S., (1994), *Power in Movement: Social Movements*, σσ. 82-5.

⁵⁰ Ψυχοπαίδης Κ., (1997) *Δημόσιος Χώρος και Κοινωνικο-Πολιτικές Αξίες*, στο *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, σ. 31.

μεγάλο μέρος της κοινωνίας οδηγείται στην περιθωριοποίηση. Μια νοητή γραμμή που αν τη διαβείς δεν έχεις πλέον πρόσβαση σε δεσμευτικά δίκτυα πολιτικών σχέσεων όπως είναι τα κόμματα, τα συνδικάτα κ.λπ. με κύρια συνέπεια την πλήρη αδιαφορία αυτής της κοινωνικής ομάδας, την απόσταση από τα πεπραγμένα και φυσικά τη «δράση» (απουσία δράσης ακόμη και ενάντια στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές που ευθύνονται για την περιθωριοποίηση των συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων όσο και αν ακούγεται παράξενο). Επιστρέφοντας στο παράδειγμα μας, τους «Αγανακτισμένους», μπορούμε να καταλάβουμε γιατί η «κατηγορία» «περιθωριακοί» - που ακούστηκε για μεγάλο μέρος των δρώντων – δεν ευσταθεί. Γιατί τα περιθωριακά υποκείμενα πολύ απλά απέχουν, διατηρούν απόσταση από τη δράση. Αν δούμε μάλιστα τη δράση μέσα από τα ίδια τα υποκείμενα, διακρίνουμε την επιθυμία τους να παραμείνουν στο προσκήνιο, να αντιδράσουν στις μονεταριστικές πολιτικές τόσο σε οικονομικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, που ρυθμίζονται διαμέσου της αγοράς και που ουσιαστικά κατακερματίζουν τις κοινωνικές δομές σύμφωνα με τους «Αγανακτισμένους» οδηγώντας σε *«κοινωνική ανασφάλεια και αβεβαιότητα και σε συνθήκες έρπουσας πολιτικής κρίσης»* επειδή εκλείπουν εκείνοι οι μηχανισμοί που μπορούν να εξομαλύνουν τις κοινωνικές αντιθέσεις με την κοινωνία να *«εγκαταλείπεται σε μια διαδικασία ραγδαίας αύξησης των κοινωνικών ανισοτήτων, σε άνοιγμα της εισοδηματικής ψαλίδας όπου η επιβολή της ισχύος της αγοράς, χωρίς όμως προϋποθετικές αξίες, χωρίς τα περιεχόμενα εκείνα που καθιστούν την λειτουργία της ορθολογική και αναπαραγωγική για την κοινωνική συνοχή καθιστούν την κοινωνία ολοένα και πιο ευάλωτη και ανέτοιμη να αμυνθεί»* από τη στιγμή που η *«επιβολή ενός ασυγκράτητου ωφελμιστικού νεοφιλελεύθερου ανορθολογισμού παρουσιάζεται ως η μόνη προοπτική»*.⁵¹

---

⁵¹ Όπως μας αναφέρει ο Χαραλάμπης Δ., στο *Η Σχέση Ιδιωτικού και Δημοσίου στο Ελληνικό Πολιτικό σύστημα*, σ. 99.

1.8 Οργανωτικοί πόροι - Οι ομάδες της «πλατείας»

Ένα κίνημα, μια διαμαρτυρία κ.λπ., δε μπορεί να τύχει μακροημέρευσης δίχως να θέσει επί τάπητος ζήτημα οργάνωσης. Οι «Αγανακτισμένοι» από την πρώτη στιγμή που εγκαταστάθηκαν στο Σύνταγμα εργάστηκαν πολύ σκληρά ώστε να οργανώσουν σε σωστές και στέρεες βάσεις τη συλλογικότητα τους. Από τα πρώτα μέτρα που πάρθηκαν ήταν η δημιουργία ομάδων που η κάθε μία θα επιμεριζόταν και ένα έργο. Οι οργανωτικές αυτές δομές δημιουργήθηκαν από μια ομάδα ανθρώπων, που ανέλαβαν και την υψηλή εποπτεία της όλης επιχείρησης. Αρχικά δημιουργήθηκαν λίστες εθελοντών (υπολογίζεται ότι είχαν γραφτεί σε αυτές πάνω από 6.000 άτομα) που στη συνέχεια απασχολήθηκαν – ανάλογα με τις ικανότητες τους – στις αντίστοιχες ομάδες εργασίας.

Από τις πρώτες ομάδες που δημιουργήθηκαν ήταν η Ομάδα Καθαριότητας & Περιβάλλοντος με ευνόητο σκοπό την καθαριότητα της πλατείας, η Ομάδα Γραμματειακής Υποστήριξης με ρόλο την αρχειοθέτηση των πρακτικών της Λαϊκής Συνέλευσης, τη λειτουργία της κ.α., η Ομάδα Υποδοχής που είχε αναλάβει την ενημέρωση του κόσμου, η Ομάδα Επικοινωνίας / Multimedia που είχε και την ευθύνη λειτουργίας της Λ.Σ., αλλά και την ενημέρωση των ΜΜΕ με Δελτία Τύπου, η Ομάδα Σίτισης, απαρτιζόμενη από εθελοντές που είχαν αναλάβει τη λειτουργία της κοινωνικής κουζίνας, η Ομάδα Καλλιτεχνών που είχε αναλάβει ουσιαστικά την οργάνωση των καλλιτεχνικών δρώμενων, η Ομάδα Πρώτων Βοηθειών / Υγείας και η Ομάδα Ψυχραιμίας, που πρόσφεραν σημαντικές υπηρεσίες ιδίως τις ημερομηνίες της βίαιης καταστολής της «πλατείας» από τα ΜΑΤ. Συνολικά λειτούργησαν 14 ομάδες εργασίας που αποτέλεσαν – όπως και άλλες δραστηριότητες των «Αγανακτισμένων» - το «σωλήνα» εντός του οποίου τα υποκείμενα – πολλά εξ αυτών μη μυημένα σε αντίστοιχες διαδικασίες – διαμόρφωναν μια συλλογική συνείδηση προτάσσοντας το «ΕΜΕΙΣ» πάνω από το «ΕΓΩ». Η οργανωτική δομή της κινητοποίησης των «Αγανακτισμένων» δεν ήταν τέλεια. Υπήρχαν οργανωτικές ελλείψεις και αδυναμίες κυρίως λόγω έλλειψης αντίστοιχων οργανωτικών πόρων (υπολογιστές, διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού κ.α.). Για την ιστορία, δημιουργήθηκαν επίσης Ομάδες: Αστέγων, Διεθνούς Αλληλεγγύης,

Εξορμήσεων, Εργαστήρι Εναλλακτικών Κοινοτήτων – Οικοκοινότητες, Εφοδιασμοί Υλικού – Αποθήκη, Μεταφράσεων, Νομικής Υποστήριξης, Οργάνωση Κινητοποιήσεων και Αντίστασης στο Μεσοπρόθεσμο, Περιφρούρησης και Σεβασμού – Ειρηνοποιών, Τεχνικής Υποστήριξης, Τράπεζας Χρόνου και Χαρτογράφηση Τοπικών Συνελεύσεων.

Σε μια προσπάθεια να προβούμε σε αποτίμηση κόστους και οφέλους, αλλά και να μελετήσουμε θεωρητικά τους διαθέσιμους πόρους σε συνάρτηση με τη δράση των «Αγανακτισμένων» βλέπουμε ότι ο κοινωνικός ακτιβισμός τους, αποτελεί μια πολιτική δράση ή ορθότερα, προέκταση της. Μια δράση σύμφωνα με την οποία, οι δρώντες, συμμετέχουν από κοινού με γνώμονα τα συμφέροντα τους. Σε αυτή την προσπάθεια, κινηματικοί «επιχειρηματίες» και οργανώσεις, διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των συλλογικών πόρων στους οποίους βασίζεται η δράση.⁵² Σύμφωνα με τους Tilly και Oberschall, τα κοινωνικά κινήματα, είναι έλλογες οργανωμένες δράσεις, με τη συλλογική δράση να «*απορρέει από την αποτίμηση κόστους και οφέλους που επηρεάζεται από την ύπαρξη διαθέσιμων πόρων*».⁵³ Η κινητοποίηση των δρώντων δεν υφίσταται μόνο λόγω εντάσεων και δομικών συγκρούσεων, αλλά και στις συνθήκες εκείνες που καθιστούν πραγματοποιήσιμη τη συλλογική δράση, όπως είναι εν προκειμένω, οι υλικοί (υπηρεσίες και οικονομικοί πόροι κυρίως) και άυλοι (στράτευση, αλληλεγγύη, απόκτηση ταυτότητας κ.λπ.) πόροι της ομάδας που κινητοποιείται. Διαπιστώσαμε στις 35 ημέρες περίπου (25 Μαΐου έως 30 Ιουνίου) που διήρκεσε το κίνημα (πριν απομαζικοποιηθεί δηλαδή), ότι, δεν επαρκεί η αγανάκτηση, αλλά είναι αναγκαία και η οργάνωση της, η μείωση του κόστους της δράσης, η δημιουργία και χρήση δικτύων αλληλεγγύης, τα κίνητρα που εξασφαλίζουν (οι «διοργανωτές») στους συμμετέχοντες και η εξωτερική συναίνεση. Συνεπώς, η συλλογική δράση των «Αγανακτισμένων», δεν αποτελεί απλώς μια συλλογική προσπάθεια με σκοπό την απόκτηση ενός δημόσιου αγαθού, αλλά, δημιουργεί και εκείνες τις συνθήκες εντός των οποίων τα άτομα που συμμετέχουν, αποκτούν δεσμούς αλληλεγγύης, ενσωματώνοντας διαφορετικές συλλογικότητες.⁵⁴ Μελετητές, έχουν παρατηρήσει, ότι σε λαϊκές διαμαρτυρίες, οι ακτιβιστές προέρχονται από ήδη

⁵² DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 52.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 52.

⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 53.

οργανωμένες κοινωνικές ομάδες, με τη συμμετοχή των ανεργημάτων ατόμων να έχει το χαρακτήρα της υποεκπροσώπησης έως ότου η κινηματική δράση να αποκτήσει «κρίσιμο μέγεθος».⁵⁵ Οι McCarthy και Zald, αντίστοιχα, πρεσβεύουν ότι οι «κινηματικές οργανώσεις οφείλουν να κινητοποιούν πόρους από το περιβάλλον τους, είτε άμεσα με τη μορφή χρηματικών εισφορών είτε μέσω της εθελοντικής εργασίας των μελών τους· πρέπει επίσης να εξουδετερώνουν αντιπάλους και να αυξάνουν την υποστήριξη προς τους στόχους τους τόσο από το γενικό κοινό όσο και από τις ελίτ».⁵⁶

1.9 «Διάχυση» της διαμαρτυρίας

Η συλλογική δράση του κινήματος των «Αγανακτισμένων», δεν πορεύεται ως μια «μοναχική παράσταση», αλλά ως μια «διαδραστική εκστρατεία», κάνοντας αναφορά στο δίκτυο αντίδρασης που «εξαπλώθηκε» σε όλο τον κόσμο.⁵⁷ Κοινωνικές δράσεις σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο και χρόνο επηρεάζονται από δράσεις που εκτυλίσσονται σε διαφορετικές περιοχές της υφελίου. Είναι γεγονός πως οι «Αγανακτισμένοι» δεν αποτέλεσαν προϊόν παρθενογένεσης. Υπήρξε μια μεταλαμπάδευση αιτημάτων, μια «εργαλειοδότηση» του τρόπου αντίδρασης κ.λπ., από τα κινήματα της «Αραβικής Άνοιξης», από το ομώνυμο Ισπανικό κίνημα των «Los Indignados» της Puerta De Sol κ.ο.κ.. Μετά τις διαμαρτυρίες μάλιστα των «Πλατειών» που έλαβαν χώρα εντός της ελληνικής επικράτειας η δράση μεταφέρθηκε και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, αλλά και στις Η.Π.Α. με τις αντίστοιχες διαμαρτυρίες των «Occupy Movements» κ.α..⁵⁸

Οι «επιρροές» (των «Αγανακτισμένων») από την αντίστοιχη κινηματική δράση των Ισπανών, σε συνδυασμό με τις κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα την ίδια περίοδο στη Βόρεια Αφρική, μας οδηγούν στο μοντέλο της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης, αλλά και της συνείδησης του κόσμου ως μια

---

⁵⁵ Oberschall, A., (1973), *Social Conflict and Social Movements*, Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall, p. 135, στο DellaPorta D. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, σ. 53.

⁵⁶ McCarthy J. D. & Zald M. N., (1987b), *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*, σ. 19.

⁵⁷ Neveu, E., *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινήσεων και ιστορίες κινήσεων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, ό.π., σσ. 50-51.

⁵⁸ Θα τολμούσαμε να αναφέρουμε και καταλήψεις κεντρικών περιοχών το 2013 όπως την πλατεία «Taksim» της πρωτεύουσας της Τουρκίας με πρόσχημα την οικολογική καταστροφή του αστικού πάρκου «Gezi»

ενιαίας ενότητας. Η διάχυση των κινημάτων της πλατείας «Tahrir» και της «Puerta de Sol» κοινωνήθηκε παγκόσμια μέσω των συμβατικών ΜΜΕ και του διαδικτύου. Την ίδια στιγμή που παρατηρείται παγκοσμιοποίηση με οικονομικούς όρους (αλλά και με όρους άσκησης μιας παγκόσμιας εξουσίας), λαμβάνει χώρα και μια παγκοσμιοποίηση των πολιτών.⁵⁹ Είναι πράγματι εντυπωσιακό πως μέσα σε ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα και δίχως οργανωτικές δομές ή διεργασίες από πολιτικά υποκείμενα, χιλιάδες άνθρωποι καταλαμβάνουν τις πλατείες όλης της χώρας (αναφορικά με την «ελληνική» κινητοποίηση). Η επιρροή για την οποία κάναμε λόγο στην αρχή της υποενότητας αποτελεί μια διαδικασία έμπνευσης από εμπειρίες, ιδέες, τακτικές κ.λπ. που εφαρμόστηκαν από άλλους δρώντες όχι απαραίτητα στον ίδιο χώρο που διαδραματίζεται τώρα η δράση. Δυνητικά, γεωγραφικά πλησιέστερες περιοχές θα επηρεαστούν η μία από τη δράση της άλλης διαμορφώνοντας το πεδίο εκείνο που θα κάνει πιο εφικτή την άμεση επαφή ανάμεσα σε μέλη παράλληλων συλλογικών δράσεων. Η διάδοση/διάχυση, δυνητικά, μπορεί να λάβει χώρα επίσης και «μέσω της μετάφρασης κινηματικών κειμένων, της οργάνωσης διεθνών διασκέψεων, της δημιουργίας ηλεκτρονικών δικτύων» κ.λπ.⁶⁰

Και μια και ο λόγος στη διάδοση/διάχυση, αξίζει να μνημονεύσουμε ότι η παρουσία των Ισπανών ομολόγων «Los Indignados» στην Ελλάδα - και πιο συγκεκριμένα στο Θησείο όπου βρέθηκαν στα πλαίσια της διεθνούς κινητοποίησης των ημερών και για λόγους αλληλεγγύης – διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο. Οι Ισπανοί μεταφέρθηκαν – από το Θησείο - την 25^η Μαΐου στο Σύνταγμα βοηθώντας με την εμπειρία τους κυρίως σε οργανωτικά θέματα. Οι «Los Indignados» όμως «βοήθησαν» τους «Αγανακτισμένους» ουσιαστικά από την 15^η Μαΐου όταν και συγκεντρώθηκαν/εγκαταστάθηκαν στην κεντρική πλατεία της Μαδρίτης «De Sol» δίνοντας το έναυσμα για μια αντίστοιχης μορφής διαμαρτυρία στην Πλατεία Συντάγματος. Πιο συγκεκριμένα για τους Ισπανούς «Αγανακτισμένους» και τη συνεισφορά τους στην ελληνική αντίστοιχη διαμαρτυρία:

---

⁵⁹Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σ. 237.

⁶⁰ DellaPorta D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 94-99, 323-5, 111-5, 301, 380.

1.9.A A«Los Indignados»

«Indignez-vous!», «Αγανακτήστε» θα προτάξει ο ηθικός αυτουργός του κινήματος των Ισπανών «Αγανακτισμένων», ο 93χρονος!! συνταξιούχος διπλωμάτης και "μαχητής" της Γαλλικής αριστεράς, Stephan Hessel μέσα από τις σελίδες του βιβλίου του με τον ομώνυμο τίτλο.⁶¹ Το πρώην στέλεχος της Γαλλικής αντίστασης την περίοδο του Β' Παγκοσμίου πολέμου, θα παράσχει το ιδεολογικό υπόβαθρο για μια ειρηνική εξέγερση που θα ξεκινήσει από την Ισπανία με τους «Los Indignados» (Οι Αγανακτισμένοι) να μεταλαμπαδεύουν και σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης μια συλλογική πρακτική αντίδρασης, που δε θα αργήσει να λάβει «σάρκα και οστά» και στην Ελλάδα όταν το σύνθημα των Ισπανών «*Κάντε ησυχία μην ξυπνήσουμε τους Έλληνες!*» θα κάνει το γύρο του κόσμου μέσω των ειδησεογραφικών πρακτορείων και του διαδικτύου, αποτελώντας την απαρχή μιας «σπίθας» που απλώς «έψαχνε» αφορμή για να «ανάψει» μια και σε σύντομο χρονικό διάστημα οι πλατείες των μεγαλύτερων πόλεων της Ελλάδας θα γεμίσουν από ένα ετερογενές πληθυσμιακό όγκο ανθρώπων κάθε ηλικίας. Η «ιστορία» του συνθήματος που «ακούστηκε» από τους Ισπανούς «Αγανακτισμένους» - που θεωρήθηκε από πολλούς η επικοινωνιακή αρχή του εγχώριου αντίστοιχου εγχειρήματος – διαθέτει και μια διαφορετική εκδοχή, με εκπροσώπους του Ισπανικού κινήματος - σε συνέντευξη που έδωσαν στην El País – να διαψεύδουν ότι ανάρτησαν κάποιο σχετικό πανό ή εξέφρασαν προφορικά μια τέτοια παρότρυνση, με το μοναδικό σύνθημα που «εμπλέκει» τις χώρες του νότου να είναι το: «*Γάλλοι και Έλληνες μάχονται, οι Ισπανοί κερδίζουν στο ποδόσφαιρο*».⁶²

⁶¹ Hessel, S., (2011), Τριανταφύλλου Σ. (μτφ.), *Αγανακτήστε*, Αθήνα: Πατάκη.

⁶² <http://www.enet.gr/?i=news.el.kosmos&id=278406> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013)

Εικ. 8: Εντυπωσιακή φωτογραφία που απεικονίζει τους «Los Indignados», τους Ισπανούς «Αγανακτισμένους», συγκεντρωμένους στην κεντρική πλατεία της Μαδρίτης “Puerta De Sol”.

Οι «Los Indignados», είναι οι Ισπανοί «αγανακτισμένοι», οι Ίβηρες δηλαδή «ομόλογοι» των Ελλήνων διαδηλωτών, για πολλούς, οι εμπνευστές τους και οι «πιονέροι» των κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη, με κύριο σύνθημα το «Αληθινή Δημοκρατία τώρα» (*Democracia real ya*). Ένα κίνημα που η απαρχή του σηματοδοτείται στις 15 Μαΐου του 2011 (για αυτό το λόγο αποκαλούνται και “15-M”) όταν ένας μεγάλος αριθμός πολιτών αποτελούμενος από νέους – κυρίως – ανθρώπους, συγκεντρώθηκαν στην «Puerta De Sol» (κεντρική πλατεία της Μαδρίτης) προβαίνοντας σε κατάληψη της παραμονές δημοτικών εκλογών ώστε να «καταγγείλουν» το πολιτικό σύστημα.

Εικ. 9: *El País* – 22/5/2011 (πρωτοσέλιδο της Ισπανικής «*El País*» που αναφέρεται στις συγκεντρώσεις των «Los Indignados» τους «πιονέρους» και «εμπνευστές» της αντίστοιχης ελληνικής συλλογικής κινητοποίησης.⁶³

Ένα πληθυσμιακός «όγκος» αποτελούμενος από άνεργους, φοιτητές, δημόσιους υπαλλήλους κ.λπ. που αντιμετώπισαν με αγανάκτηση τη «συρρίκνωση» των μισθών τους και την περιθωριοποίηση της κοινωνικής τους ζωής και με συνθήματα όπως: «*Να πληρώσουν οι υπεύθυνοι για την κρίση*», «*Μην ψηφίσετε κανέναν από τους δύο μεγάλους. Υπάρχουν κι άλλα κόμματα*» κ. α., σηματοδότησαν την απαρχή κινητοποιήσεων που είναι πολύ πιθανό να «ευθύνονται» και για την πολιτική ήττα του σοσιαλιστικού κόμματος (PSOE) του Ισπανού Πρωθυπουργού José Luis Rodríguez Zapatero. Μια συλλογική δράση που θα μεταλαμπαδευτεί και σε άλλες ευρωπαϊκές «χώρες» (Βρετανία, Γαλλία, Πορτογαλία κ.λπ.) ανάμεσα τους και στην Ελλάδα.⁶⁴

⁶³ «*H Puerta De Sol asfucniká γεμάτη χθες βράδυ, παραμονές των δημοτικών εκλογών που συγκαλούνται σήμερα.*», μας ενημερώνει η Ισπανική *El País*, κάνοντας αναφορά στους Ισπανούς «Αγανακτισμένους», τους «Los Indignados», στο εξώφυλλο της 22^{ης} Μαΐου του 2011.

⁶⁴ <http://www.enet.gr/?i=news.el.politikh&id=279640> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013)

1.10 Πασιφιστικός χαρακτήρας της διαμαρτυρίας –Κεφάλαιο «Βία»

1.10.A Ένα ειρηνικό κίνημα

Ένα ιδιαίτερο γνώρισμα της κινητοποίησης των «Αγανακτισμένων» που γινόταν ιδιαίτερα διακριτό λόγω της σύγκρισης με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα - και συγκεκριμένα στην Αθήνα το Δεκέμβρη του 2008, λίγες ημέρες μετά το θάνατο του μαθητή Αλέξη Γρηγορόπουλου από έναν αστυνομικό - ήταν ο πασιφιστικός της χαρακτήρας. Μια ειρηνική διαμαρτυρία που απείχε από το γνωστό πετροπόλεμο με τα ΜΑΤ (τακτική «hit and run») και γενικά τις λούμπεν τακτικές πολέμου των πόλεων. Άνθρωποι όλων των ηλικιών, γέμισαν τις πλατείες της χώρας με κίνητρο την αγανάκτηση και με διάθεση αντίστασης αλλά δίχως πολεμικές συνδηλώσεις.

Ο πασιφιστικός χαρακτήρας της κινητοποίησης ερχόταν σε αντίθεση με την ισχυρή αστυνομική παρουσία που παρακολουθούσε μεν τους διαδηλωτές από απόσταση, επιφυλακτικά στην αρχή και δίχως διάθεση να προβεί σε ενέργειες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια πιθανή κοινωνική αναταραχή. Οι δυνάμεις καταστολής όμως ήταν έτοιμες - όπως αποδείχθηκε - να χρησιμοποιήσουν ωμή βία με «όπλα» την ισχυρή παρουσία τους, τα χημικά, τα αστυνομικά ρόπαλα, την ειδική στολή κ.λπ. τις «κρίσιμες» ημέρες (15/6 και 28-9/6, ημέρες ψήφισης του μεσοπρόθεσμου) που χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον ενάντια στους διαδηλωτές. Και όμως - με ελάχιστες εξαιρέσεις - ο κόσμος που βρέθηκε αντιμέτωπος με τις δυνάμεις καταστολής «επιστράτευσε» τον καλλιτεχνικό ακτιβισμό, τη νόμιμη διαμαρτυρία, τις φωνές - ιαχές, τα συνθήματα κ.λπ. επιδεικνύοντας αλληλεγγύη και κοινωνική συνοχή παρά την ετερογένεια του πλήθους.

Η ειρηνική δράση ενισχύει το αίσθημα αφοσίωσης ανάμεσα στους δρώντες, ενώ *«μια κοινότητα που δημιουργείται σε διαδικασία αγώνων αποτελεί πολυτιμότεο πράγμα, και πληροί σωρεία αναγκών που δεν ικανοποιούνται στην καθημερινή ζωή»*.⁶⁵ Η ειρηνική δράση συνδέεται με το επίπεδο της δημόσιας αποδοχής. Οι ηγέτες της κινηματικής δράσης οφείλουν να αποφεύγουν ακραίες αντιδράσεις και γενικά να «απαντήσουν» σε

---

⁶⁵ Epstein, B., (1991), *Political Protest and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the 1970s and 1980s*, σ. 8.

προκλήσεις που τυχόν θα δεχθούν από π.χ. τις ομάδες καταστολής, έτσι ώστε «να κερδίσουν την υποστήριξη στοχευμένων ομάδων στο εσωτερικό του ευρύτερου κοινού», διατρέχοντας βέβαια τον κίνδυνο να χάσουν την εμπιστοσύνη των υποστηρικτών της εν λόγω δράσης. «Οι δημοσκοπήσεις δείχνουν ότι όσο ειρηνικότερο και θεσμικότερο είναι το πλαίσιο της αντισυμβατικής πολιτικής δράσης (π.χ. συλλογές υπογραφών) τόσο υψηλότερο το επίπεδο της δημόσιας αποδοχής τους. Η αποδοχή μειώνεται όταν η δράση γίνεται άμεση αλλά όχι βίαιη, και ελαχιστοποιείται όταν αρχίζει η βίαιη δράση».⁶⁶

1.10.B Κεφάλαιο «Βία» (Καταστολή και Αντίδραση)

Η άσκηση βίας από την πλευρά των δρώντων, αποτελεί μια συμβολική άρνηση ενός καταπιεστικού γεγονότος, ώστε να ασκηθούν πιέσεις και να προκληθεί το ενδιαφέρον των Μ.Μ.Ε, ο διαμεσολαβητικός και συμβολικός ρόλος των οποίων «θίγει» τη σχέση υποκειμένου – αντικειμένου, συγκροτεί την υποκειμενικότητα και τη συλλογικότητα και ενεργοποιεί στρατηγικές που δημοσιοποιούν την επικαιρότητα, παρέχοντας τα «επιθυμητά ερμηνευτικά πλαίσια, ως συνέπεια των διενεκτικών σχέσεων που υπάρχουν μέσα στην κοινωνία, όπου δρουν και λειτουργούν, πολλαπλοί δρώντες και πολλαπλές εκδοχές του δημόσιου χώρου».⁶⁷

Όσον αφορά τη βία, η χρήση της, μπορεί να μην έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα, από τη στιγμή που όπως μας αναφέρει η Arendt δύναται να «{...} είναι δικαιολογημένη αλλά δε θα είναι ποτέ νόμιμη»⁶⁸, δημιουργώντας συναισθήματα δυσαρέσκειας σε μια πληθυσμιακή ομάδα που διατείνεται αρνητικά προς οποιαδήποτε μορφή βίας, αλλά και δυνητικά κλιμακώνει τη σύγκρουση, σε ένα «χώρο» όπου οι δυνάμεις καταστολείς υπερισχύουν (το διαπιστώσαμε «ιδίοις όμμασι» τις τελευταίες ημέρες του Ιουνίου – στην κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων» - στην πόλωση που

---

⁶⁶ Barnes, S. H., Kaase, M., Allerbeck, K., Farah B., Heunks, F., Inglehart, R., Jennings, M. K., Klingermann, H.D., Marsh, A., Rosemary, L., (1979), *Political Action*.

⁶⁷ Μας αναφέρει σχετικά η Ψύλλα Μ., στο Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον Έντυπο Λόγο, σσ. 25-6.

⁶⁸ Arendt, H., (1972), *Du mensege a la violence*, Calmann-Levy, Paris. Στο Ψύλλα Μ., *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, σ. 35.

δημιουργήθηκε και που οδήγησε σε συγκρούσεις τις ημέρες ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου νόμου).⁶⁹

Εικόνες: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 (από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω): Επεισόδια, με τις αστυνομικές δυνάμεις να επιδεικνύουν απίστευτη βαρβαρότητα (ακόμη και) σε «ευαίσθητες» πληθυσμιακές ομάδες.

⁶⁹ Tarrow, S., (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*.

Πιο συγκεκριμένα, στις βίαιες διαμαρτυρίες, αρχικά η δράση είναι μικρής έκτασης και δίχως προγραμματισμό. Όταν ξεκινούν οι συγκρούσεις ανάμεσα στους διαδηλωτές και την αστυνομία, τα επεισόδια έχουν ένα κυκλικό χαρακτήρα και επαναλαμβάνονται τελετουργικά με αποτέλεσμα μικρές ομάδες αρχίζουν να ειδικεύονται σε όλο και περισσότερο ακραίες τακτικές, δημιουργούν ένα οπλοστάσιο για τις δράσεις αυτές και ενίοτε περνούν στην παρανομία, μια διαδικασία που ωθεί στην έξοδο τα μετριοπαθή στοιχεία επιφέροντας μια ύφεση στην κινητοποίηση με εξαίρεση τους δρώντες που έχουν επιλέξει να κινητοποιηθούν βίαια. Από την πλευρά του, το κράτος, οδηγείται στην αστυνόμευση των διαδηλώσεων, με μια στρατηγική που χαρακτηρίζεται από ουδέτερη (θυμίζουμε τις «λευκές» ημέρες την περίοδο των «Αγανακτισμένων», με τις οικογένειες, τα μικρά παιδιά και τους αστυνομικούς με ελαφριά «ενδυμασία», σε μια εποχή «αθωότητας») έως κατασταλτική, με τη βίαιη επιβολή του νόμου και της τάξης. Η κρατική βίαιη «απάντηση» αποπροσανατολίζει τους διαδηλωτές, με αποτέλεσμα να εφιστούν την προσοχή τους στο «μετα-πρόβλημα» και όχι στα αιτήματα τους.⁷⁰ Εν κατακλείδι, η χρήση βίας κλιμακώνει την καταστολή και αποξενώνει τα «μετριοπαθή στοιχεία και μετατρέπει «τις σχέσεις μεταξύ των αμφισβητιών και της εξουσίας από ένα συγκεχυμένο και πολύπλευρο παιχνίδι σε διπολική αναμέτρηση, όπου τα άτομα καλούνται να διαλέξουν πλευρά, σύμμαχοι αυτομολούν, οι απλώς παριστάμενοι (*bystanders*) υποχωρούν και οι κρατικές δυνάμεις καταστολής αναλαμβάνουν δράση».⁷¹ Μη λησμονούμε ότι το κράτος έχει το μονοπώλιο στη βία, συνεπώς κάθε προσπάθεια να αντιπαρατεθεί κανείς με αυτόν τον τρόπο απέναντι στην «ελίτ» είναι καταδικασμένη σε αποτυχία ότι υλικές απώλειες και αν υπάρξουν (για την τελευταία).⁷²

---

⁷⁰ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 329, 343, 349.

⁷¹ Tarrow S., (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*, ό.π., σ. 104.

⁷² DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 305, 314-5.

1.11 «Αγανακτισμένοι» και ανάπτυξη/απόκτηση «συλλογικής ταυτότητας»

Οι «Αγανακτισμένοι» αποτέλεσαν ένα ετερογενές πλήθος που εξέφρασε ποικίλα αιτήματα. Το να αποκτήσει ταυτότητα μια τέτοια ανθρώπινη μάζα και μια πορεία αλλαγής από το «ΕΓΩ» στο «ΕΜΕΙΣ» αποτελούσε ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα. Ο κοινός όμως «εχθρός» - παρά τους πολλαπλούς «στόχους» - ενίσχυσε το αγωνιστικό θέλημα των διαμαρτυρομένων και το συνεκτικό τους ιστό. Η αλληλεγγύη, ο αλληλοσεβασμός, τα κοινά αιτήματα της πλειοψηφίας για άμεση δημοκρατία, κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, ενίσχυσαν το αίσθημα του «ανήκειν» σε μια συλλογικότητα, που κανένα κόμμα και καμιά ιδεολογία – από ότι φάνηκε – δε μπορούσε να πραγματοποιήσει.

Για την «ενεργοποίηση» ενός κοινωνικού κινήματος, πρέπει να αναπτυχθούν συλλογικές ταυτότητες, που θα συνδεθούν άρρηκτα με την αναγνώριση και τη δημιουργία της συνέργειας, μια διαδικασία που θα επιφέρει την αίσθηση της κοινότητας στα μέλη της κινητοποίησης. Η ταυτότητα που «οικοδομείται» διατηρείται και μετά το πέρας της συλλογικής προσπάθειας, με αποτέλεσμα να είναι πιο εφικτή η αναζωπύρωση της κινητοποίησης εν ευθέτω χρόνο, ενώ μπορεί να αποτελέσει και την πλατφόρμα πάνω στην οποία θα αναπτυχθούν νέα κινήματα. Στην περίπτωση των «Αγανακτισμένων» τέθηκε θέμα «ανομοιογένειας», ένα διακριτό γνώρισμα τους που «επιβεβαιώθηκε» με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο, είτε με τις διαφορετικές ατομικές συμπεριφορές που κάλυπταν ένα ευρύ πολιτικό και κοινωνικό φάσμα, είτε με το διαχωρισμό «Άνω Πλατεία» και Κάτω Πλατεία» που χαρακτήριζε τις διαφορετικές εκδηλώσεις που λάμβαναν χώρα μπροστά από το Κοινοβούλιο (λαϊκίστικες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στην «άνω πλατεία» και συλλογικές δομές οργάνωσης, δίκτυα αλληλεγγύης κ.λπ. στην «κάτω»). Η ανομοιογένεια των «Αγανακτισμένων» δεν αποτέλεσε αιτία να μην αποκτήσουν κινηματική ταυτότητα, με τους δρώντες να αισθάνονται μέλη μιας συλλογικότητας - αναπτύσσοντας μεταξύ τους συναισθηματικούς δεσμούς - που είχε σκοπό την κοινωνική και πολιτική αλλαγή, επιλέγοντας την πολιτική της «σύγκρουσης» μέσω της οποίας οι ταυτότητες «σφυρηλατούνται και αναπροσαρμόζονται». Αποτελεί εξάλλου

μια οργανωτική αρχή αφού δίνει τη δυνατότητα προσδιορισμού των συμμάχων τους αλλά και των «εχθρών» τους, μια δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού που πυροδοτεί με τη σειρά της τη δράση.⁷³ Οι ανωτέρω συνεκτικοί δεσμοί, δεν οφείλονται σε χαρακτηριστικά όπως είναι π.χ. η κοινωνική τάξη ή το φύλο, αλλά τις κοινές αξίες και προσανατολισμούς – στόχους, των δρώντων, τις συμπεριφορές, τις κοσμοθεωρίες, τους τρόπους διαβίωσης, τις κοινές εμπειρίες και γενικά τις ίδιες μεταυλικές αξίες, καθώς και μια διάθεση για άμεση δράση, δημιουργώντας άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης, με τον Calhoun να υποστηρίζει ότι «...οι ταυτότητες είναι συχνά προσωπικά και πολιτικά σχέδια στα οποία συμμετέχουμε.»⁷⁴ Η ταύτιση με μια συγκεκριμένη κινηματική δράση δε σημαίνει απαραίτητα ένα συλλογικό «ΕΜΕΙΣ», αναγείροντας το θέμα της ύπαρξης πολλαπλών ταυτοτήτων, καθώς οι δρώντες δε συμερίζονται απαραίτητα τις ίδιες συστηματικές και συνεκτικές αξίες, αφού έχει παρατηρηθεί πολλές φορές η ύπαρξη συλλογικών ταυτοτήτων που είναι ασύμβατες μεταξύ τους, όπως εξάλλου έδειξε και η περίπτωση των «Αγανακτισμένων».⁷⁵ Ο Tilly, μας δίνει τον ορισμό του σχεσιακού ρεαλισμού, σύμφωνα με τον οποίο «..οι ανταλλαγές, οι αλληλεπιδράσεις, οι κοινωνικοί δεσμοί και οι συζητήσεις συνιστούν την κεντρική ουσία της κοινωνικής ζωής.»⁷⁶ Ένας «παλλόμενος χώρος διαλόγου» (catnet) σύμφωνα με τον ίδιο, που δίνει τη δυνατότητα στα άτομα να δημιουργήσουν αντιστάσεις αλλά και συλλογικές δράσεις.⁷⁷

Η συλλογική ταυτότητα αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τα κοινωνικά κινήματα επειδή οι δρώντες συνδέονται συλλογικά αναπτύσσοντας αισθήματα συνεργασίας και προσδιορίζοντας συγκεκριμένους αντιπάλους (έναν κοινό «εχθρό»), ένα «εμείς» που χαρακτηρίζεται από κοινές ιδιότητες και αλληλεγγύη και που – απαραίτητη προϋπόθεση – προσδιορίζει τον «άλλον» ως υπεύθυνο της κατάστασης που έχει διαμορφωθεί, εναντίον του οποίου κινητοποιείται ο δρων.⁷⁸

---

⁷³ DellaPorta D. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σσ. 63, 66-67, 174-176.

⁷⁴ Calhoun, C., (1994a), *Social Theory and the Politics of Identity*, σ. 28.

⁷⁵ Κούση, Μ., - Tilly, C., (επμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 112.

⁷⁶ Tilly, C., (2002), *Stories, Identities and Political Change*. σ. 72.

⁷⁷ Κούση, Μ., - Tilly, C., (επμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 113.

⁷⁸ Gamson, W., (1992b), *Talking Politics*.

Οι δρώντες δεν αναπτύσσουν ισχυρούς δεσμούς ταυτότητας όταν «κατανέμουν τους πόρους εργαλειακά» ώστε να πετύχουν συγκεκριμένους στόχους, με αποτέλεσμα να μην «αναπτύσσουν κανένα ιδιαίτερο αίσθημα ανήκειν ή κοινού μέλλοντος κατά τη διάρκεια της διαδικασίας». Μάλιστα, μόλις «δοθεί η συγκεκριμένη μάχη, δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει κάποια πιο μακροχρόνια παρακαταθήκη με όρους ταυτότητας και αλληλεγγύης, ούτε και επιχειρείται να συνδεθεί η συγκεκριμένη εκστρατεία με κάποιο ευρύτερο συνεκτικό πλαίσιο».79

Η κινηματική ταυτότητα υφίσταται από τη στιγμή που «ομάδες ή/και άτομα αισθάνονται μέλη μιας συλλογικότητας, που κινητοποιείται για να υποστηρίξει ή να αντιταχθεί στην κοινωνική αλλαγή που αναγνωρίζουν κοινά στοιχεία στο παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον τους και που άλλοι κοινωνικοί ή πολιτικοί δρώντες θεωρούνται υπεύθυνοι για την κατάσταση πραγμάτων η οποία αμφισβητείται».80

Η παραγωγή ταυτοτήτων συνεπάγεται δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στους δρώντες, εντός ενός σύνθετου κοινωνικού περιβάλλοντος. Τότε αναπτύσσονται – όπως είδαμε και στη δράση των «Αγανακτισμένων» - άτυπα δίκτυα επικοινωνίας, αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας υποστήριξης που αναπληρώνουν την πιθανή απουσία οργανωτικών πόρων. Η διάχυση των πληροφοριών, η ενημέρωση κ.λπ. δε στηρίζονται τόσο στις οργανωτικές δομές αλλά στις διαπροσωπικές σχέσεις απόρροια της ελλιπούς πρόσβασης στα Μ.Μ.Ε.. Η εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται ανάμεσα στους δρώντες που έχουν πολιτική και πολιτισμική ταύτιση (ταύτιση που συνεπάγεται αισθήματα αλληλεγγύης ανάμεσα σε δρώντες που έρχονται για πρώτη φορά σε άμεση επαφή και που μπορούν να μοιραστούν προσδοκίες και αξίες), δίνει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά την καταστολή, ενώ, το «ανήκειν» σε μια συλλογικότητα και η «προβολή» που αυτή η διαδικασία συνεπάγεται, σημαίνει ότι μπορούν (οι δρώντες) να «υπολογίζουν στη βοήθεια και στην αλληλεγγύη των ακτιβιστών του».81

---

⁷⁹ DellaPorta, D. – Dian, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σ. 67.

⁸⁰ Στο ίδιο., σ. 67.

⁸¹ Gerlach, L., (1971), *Movements of Revolutionary Change: Some Structural Characteristics*, σσ. 813-36.

Από τα ανωτέρω, διακρίνουμε ότι ένα κοινωνικό κίνημα συνήθως αναπαρίσταται ως «χαρακτήρας» *«με στρατηγική ικανότητα δράσης και ιδιαίτερο πολιτισμικό ρόλο»*, με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι διαθέτει *«ομοιογενή και ενσωματωμένη ταυτότητα»*. Μια ανάγνωση που δεν υπολογίζει την πολλαπλότητα των ταυτοτήτων εντός της κινηματικής ομάδας και που δε συνεπάγεται ένα ισχυρό «εμείς», με την ταύτιση με ένα κίνημα να μη σημαίνει *«κατ' ανάγκη ότι όλα τα μέλη του συμμερίζονται μια συστηματική και συνεκτική κοσμοθεωρία»*.⁸²

Επίσης, οι ταυτότητες των κινήματων δύναται να είναι αποδεκτές από υποκείμενα που δε διέθεταν πρότερη οργανωτική εμπειρία, κάτι που έγινε ιδιαίτερα εμφανές στο παράδειγμα που μελετάμε, όπως και ότι είναι δυνατόν, να *«αισθάνεται κανείς μέρος κάποιου κινήματος χωρίς να ταυτίζεται με οποιαδήποτε συγκεκριμένη οργάνωση και μάλιστα απορρίπτοντας ταυτοχρόνως με σαφήνεια τις οργανώσεις στο σύνολο τους»*.⁸³

Η οικοδόμηση ταυτότητας αποτελεί βασικό παράγοντα σε μια συλλογική δράση αφού δίνει τη δυνατότητα «υπολογισμού» του κόστους και του ωφέλους της (δράσης), την ίδια στιγμή που τα υποκείμενα που συμμετέχουν «μοιράζονται» συμφέροντα, αξίες, κ.λπ., δίχως αυτό να σημαίνει όπως αναφέραμε ότι οι δρώντες είναι αναγκαστικά ομοιογενείς, με τους ίδιους να ταυτίζονται συνήθως με «ετερογενή σύνολα».⁸⁴

1.12 Τα κόμματα και οι «Αγανακτισμένοι»

1.12.Α Ακοιμάτιστο/ακηδεμόνευτο κίνημα

Από το πρώτο κάλεσμα είχε γίνει σαφές ο ακοιμάτιστος χαρακτήρας της διαμαρτυρίας των «Αγανακτισμένων». Ένα ανοικτό κάλεσμα προς όλους τους πολίτες της χώρας που από την 25^η Μαΐου του 2011 κατέκλυσαν τις πλατείες της Ελλάδος. Ένα πολιτικό κάλεσμα δίχως κομματική «απόχρωση», μια και τα κόμματα θεωρούνταν υπεύθυνα για τα «δεινά» της χώρας.

---

⁸² Melucci A., (1984b), *Movimenti in un mondo di segni*, στο Melucci A., *Altri codici* Dianni M., (1995a), *The Conflict over Nuclear Energy in Italy*, στο Flarm H. (επιμ.), *States and Anti-nuclear Movements*.

⁸³ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 186.

⁸⁴ Στο ίδιο, σσ. 207-8.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις αρχικές προσπάθειες από αριστερές και αναρχικές/αντιεξουσιαστικές ομάδες να υποστηρίξουν υπεραεπαναστικές θέσεις, που δε συμβάδιζαν με τον ακομμάτιστο χαρακτήρα της διαμαρτυρίας την προκειμένη χρονική στιγμή. Οι «Αγανακτισμένοι» δεν ήθελαν την παρουσία κομμάτων και πολιτικών ομάδων που θα μπορούσαν να κηδεμονεύσουν την κινητοποίηση τους και για αυτό το λόγο οδηγήθηκαν σε μια σειρά αποφάσεων με γνώμονα την «προστασία» του κινήματος από την κομματική παρουσία και όχι μόνο. Π.χ., δεν επέτρεψαν την ύπαρξη εκπροσώπων – ακόμη και εκπροσώπων από τις Λαϊκές Συνελεύσεις των γειτονιών που διαδραματίζονταν την ίδια χρονική περίοδο σε διάφορες περιοχές της Αθήνας - όχι μόνο έξωθεν αλλά και από τους ίδιους, αντιπροτείνοντας την εναλλαγή ρόλων ώστε να αποφευχθεί η παρουσία μόνιμων εκπροσώπων, ενώ λάμβαναν χώρα συζητήσεις που τελικά δεν ευοδώθηκαν ώστε να εγκαταλείψουν την «πλατεία» τα τροχήλατα ταχυφαγεία (καντίνες) και οι ελληνικές σημαίες που έδιναν ένα εθνικιστικό χαρακτήρα στην όλη κινητοποίηση, «χρωματίζοντας» αρνητικά το κίνημα.⁸⁵

Ένα άλλο ιδιαίτερο γνώρισμα των «Αγανακτισμένων» που συνάδει με τον ακομμάτιστο χαρακτήρα της κινητοποίησης τους ήταν και η διαδικασία της αυτορρύθμισης. Πρόκειται για μια «εσωτερική» λειτουργία ομαδοποίησης του ετερόκλητου πλήθους, μια ανάγκη για «επιβίωση», για αρμονική συνύπαρξη και γιατί όχι και για μακροήμερευση στην «πλατεία». Από αυτή τη διαδικασία έγιναν αποδεκτές πολιτικοποιημένες ομάδες και συνδικαλιστικές οργανώσεις, που τις πρώτες ημέρες της κινητοποίησης βρίσκονταν «εις το πυρ το εξώτερον». Αυτό όμως δεν έλαβε χώρα δίχως το διαδραστικό χαρακτήρα αυτής της σχέσης. Από τη στιγμή που οι «Αγανακτισμένοι» εδραίωσαν την παρουσία τους, πολιτικές ομάδες αριστερών και αναρχικών συμμετείχαν επίσημα στις διαδικασίες (εκφέροντας το λόγο τους και στις Λαϊκές Συνελεύσεις) «χρωματίζοντας» τις εξελίξεις.

Οι «Αγανακτισμένοι» δεν ήθελαν το κινηματικό μοντέλο της δεκαετίας του '70 (π.χ. τα κομμουνιστικά K-Gruppen στη Γερμανία, τα Ιταλικά κόμματα της Νέας Αριστεράς, τους Γάλλους Τροσκιστές κ.α.) με τις αυστηρές και ιεραρχικές οργανωτικές δομές σύμφωνα με το λενινιστικό κομματικό

---

⁸⁵ Αντωνίου, Β., Βαστάρδης, Δ., στο *Δημοκρατία Under Construction* (2011), σς.112-3.

πρότυπο, την έμφαση στο ρόλο του επαγγελματία επαναστάτη κ.λπ. που αποτέλεσε ουσιαστικά και αιτία «παρακμής» και απομαζικοποίησης των κινημάτων του παρελθόντος.⁸⁶

Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά τη σχέση της κινηματικής δράσης που μελετάμε και των κομμάτων έστω και μέσα – σε ορισμένες περιπτώσεις - από γενικευμένους όρους όπως «αριστερά», «δεξιά» κ.λπ..⁸⁷

1.12.Β Η «Αριστερά»

*«Ο συσχετισμός δυνάμεων στην αριστερά έχει ιδιαίτερη σημασία για τα κοινωνικά κινήματα».*⁸⁸

Ανάμεσα στα κινήματα και την αριστερά έχουν παρατηρηθεί δυνητικές ανταλλαγές, με την τελευταία να ενδιαφέρεται για την κινητοποίηση της κοινής γνώμης και δη των ψηφοφόρων της, αναλαμβάνοντας ένα ρόλο μεσολαβητή ανάμεσα στο κράτος (ως μέρη επίσημων θεσμών που είναι τα κόμματα) και την κοινωνία. *«Για το λόγο αυτόν κάθε άλλο παρά αδιάφοροι είναι για τις πιέσεις που μπορούν να ασκήσουν τα κοινωνικά κινήματα»*⁸⁹ μας αναφέρει ο Kriesi, ενώ ο Tarrow ισχυρίζεται ότι τα κόμματα της αριστεράς ενεργούν ως *«κρυφά αλλά δημιουργικά προωθητικά στοιχεία για την ανάδυση, τη δυναμική και την τελική θεσμοποίηση των νέων κοινωνικών κινήματων»*,⁹⁰ με τη θέση της αριστεράς απέναντι στα κοινωνικά κινήματα να επηρεάζεται από τη συμμετοχή της ή όχι σε κυβερνητικούς σχηματισμούς. Π.χ. ο Kriesi πρεσβεύει ότι *«όταν οι σοσιαλδημοκράτες είναι στην αντιπολίτευση εκμεταλλεύονται την πίεση που ασκούν τα κοινωνικά*

⁸⁶ DellaPorta, D., (1995), *Social Movements, Political Violence and the State*, κεφ. 4. Lumley R., (1990), *States of Emergency*.

⁸⁷ «Τα κινήματα ανέπτυξαν συχνά ιδιαίτερους δεσμούς με κάποιο πολιτικό κόμμα ή κομματική οικογένεια: τα εργατικά κινήματα ξεπήδησαν από, ή γέννησαν τα σοσιαλιστικά κόμματα· τα εθνικά κινήματα συνήθως αναφέρονται και ζητούν στήριξη από τοπικά κόμματα, οι οικολόγοι ψηφίζουν συνήθως τους πράσινους· τα κινήματα υπέρ των αμβλώσεων στις ΗΠΑ τείνουν να υποστηρίζουν τους δημοκρατικούς, ενώ όσα κινήματα εναντιώνονται προσανατολίζονται προς τους ρεπουμπλικάνους. Τόσο στενοί έχουν υπάρξει οι αμοιβαίοι δεσμοί τους, ώστε “στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη, τα πολιτικά κόμματα και τα κοινωνικά κινήματα έγιναν σχεδόν υπάλληλοι, αλληλοεξαρτώμενοι δρώντες για τη διαμόρφωση των πολιτικών συσχετισμών”». Goldstone, J. A., (2003), *Introduction: Bridging Institutionalized and Noninstitutionalized Politics*, στο Goldstone J.A. (επιμ.), *States, Parties and Social Movements*, σ. 4.

⁸⁸ Kriesi, H., (1989a), *The Political Opportunity Structure of the Dutch Peace Movement*, σ. 296.

⁸⁹ DellaPorta D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 369.

⁹⁰ Tarrow, S., (1990), *The Phantom at the Opera: Political Parties and Social Movements of the 1960s and the 1970s in Italy*, στο Dalton J. R. and Kuechler, M., (επιμ.), *Challenging the Political Order: New Social Movements in Western Democracies*, σ. 254.

κινήματα· όταν όμως έρχονται στην κυβέρνηση, αναγκάζονται λόγω δημοσιονομικών και άλλων περιορισμών να μειώσουν το άνοιγμα τους προς νέα αιτήματα»,⁹¹ την ίδια στιγμή που εκτός εξουσίας η αριστερά υποστηρίζει τα κοινωνικά κινήματα θέλοντας κατά αυτόν τον τρόπο να κινητοποιήσει ευρύτερες λαϊκές μάζες πάνω σε αριστερά κυρίως αιτήματα.⁹²

Αν αναγνώσουμε τους «Αγανακτισμένους» ως μια εκρηκτική συνθήκη απέναντι στο πείραμα της νεοφιλελεύθερης κοινωνικής μηχανικής, έχει ενδιαφέρον να δούμε τη θέση της «Αριστεράς» (κοινοβουλευτικής και εξωκοινοβουλευτικής) στις εξεγερσιακές κινητοποιήσεις των 35 περίπου ημερών που μελετάμε, μια όσμωση που παρατηρείται στις κινηματικές δράσεις.⁹³ Η προοπτική μετασχηματισμού του κινήματος των «Αγανακτισμένων» σε κίνημα μιας ευρύτερης λαϊκής συμμαχίας, συγκροτώντας συλλογικές μορφές και πρακτικές με ανατρεπτική ισχύ, αποσταθεροποιώντας το αστικό πολιτικό σύστημα ηγεμόνευσης, συνέπεσε με την πολιτική, ιδεολογική και πολιτισμική κρίση της «Αριστεράς». Η κρίση της «Αριστεράς» αποτέλεσε και το βασικό παράγοντα αμηχανίας (έστω αρχικής), γενικά των κομμάτων της, απέναντι στην κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων». Αμηχανία που προέρχονταν από την αδυναμία ανάγνωσης νεοπαγών πρακτικών και επινοήσεων των κινηματιών που βρίσκονταν εκτός της σφαίρας αντίληψης τουλάχιστον συντηρητικών μορφωμάτων της «Αριστεράς» (για να μην προβούμε σε πολιτική «ισοπέδωση», μια απαραίτητη διευκρίνιση ότι υπήρξαν μέρη της «Αριστεράς» που αλληλεπίδρασαν ποικιλότροπα με τους «Αγανακτισμένους» διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στους κινηματικούς μηχανισμούς).⁹⁴ Η «Αριστερά», τις τελευταίες δεκαετίες δραστηριοποιήθηκε σε χώρους όπου μπορούσε να οικοδομεί αντιστάσεις και να αντιμετωπίζει με ένα ιδιαίτερο τρόπο τις επιπτώσεις των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, ως ένα σύστημα

⁹¹ Kriesi, H., (1989a), *The Political Opportunity Structure of the Dutch Peace Movement*, σσ. 296-7.

⁹² Μια συγκριτική μελέτη των κοινωνικών κινήματων στην Ιταλία και τη Γερμανία (του PCI και του SPD), την εικοσαετία 1970-90, έδειξε ότι όσο κινούνταν προς το κέντρο έπαψαν να εκφράζουν τα αιτήματα των νέων κοινωνικών κινήματων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Della Porta & Rucht, 1995, στο DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 372-3.

⁹³ Σωτήρης Π., *Η Εποχή των εξεγερσέων και η Αριστερά. Σκέψεις για τις Πλατείες και την πολιτική*, στο *Δημοκρατία Under Construction* (2011), σσ. 157-162.

⁹⁴ Ο Diani αναφέρει ότι ένας «από τους λόγους που οι πολιτικοί δυσκολεύονται να χειριστούν τα κοινωνικά κινήματα, και οι άνθρωποι των ΜΜΕ να τα αποδώσουν στις αναλύσεις τους, είναι η έλλειψη επίσημης εκπροσώπησης των κινήματων». Diani M., (2003b), στο DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 249 & Σταύρου, Α., στο *Δημοκρατία Under Construction* (2011), ό.π., σ. 39.

διαχείρισης της ίδιας της κρίσης της. Το κίνημα των «Αγανακτισμένων» διεκδίκησε και πήρε από την «Αριστερά» ζωτικούς χώρους επιφέροντας την αμηχανία στην τελευταία. Και ενώ οι «Αγανακτισμένοι» έθεσαν ερωτήματα σχετικά π.χ. με το ρόλο της εξουσίας, η ίδια η «Αριστερά» αδυνατούσε να συναρθρώσει συγκεκριμένους στόχους και να ενσωματώσει όλη αυτή την κινηματική δυναμική που αποτελούσε σημείο αναφοράς μιας λαϊκής συμμαχίας εν δράσει, μια κοινωνικής διεργασίας που βρισκόταν εκτός πλαισίου δράσης και αναφοράς της «Αριστεράς» που αδυνατούσε να αφουγκραστεί αυτούς τους μηχανισμούς. Μια ορθότερη ανάγνωση λοιπόν των πεπραγμένων από την «Αριστερά» θα αποτελούσε διδαχή για την ίδια μια και πιθανότατα θα την ανάγκαζε να αναπροσαρμόσει τις πολιτικές στρατηγικές της. Διδαχή δημοκρατικών διαδικασιών που στέκονται υψηλότερα από τις κοινοβουλευτικές πρακτικές αλλά και από την πολιτική «πλατφόρμας», όπως αυτή εκφράζεται κυρίως από το συνδικαλιστικό και φοιτητικό κίνημα.⁹⁵

Η πολιτική δυσπιστίας των «Αγανακτισμένων» απέναντι στον κομματικό μηχανισμό, συμπεριλάμβανε φυσικά και την «Αριστερά». Η τελευταία καλούνταν να αποδείξει με ένα διαφορετικό τρόπο από ότι συνήθιζε – και εδώ ήταν και η μεγάλη δυσκολία του όλου εγχειρήματος – ότι θα μπορούσε να συμμετάσχει στο κίνημα, σεβόμενη όμως τους πολιτικούς μετασηματισμούς που λάμβαναν χώρα. Μια πολιτική συμμετοχή δηλαδή εμμενής προς το κίνημα και όχι αντιθετική ή καθοδηγητική, μια συμπόρευση με τη συλλογικότητα που διαμορφωνόταν και που χρειάζονταν την «Αριστερά», όχι όμως σε ρόλο καθοδηγητή, αλλά συνοδοιπόρου. Το αρχικό ολισθήμα (ενός συγκεκριμένου «χώρου») της «Αριστεράς» να αντιμετωπίσει υποτιμητικά τους «Αγανακτισμένους» ως μια αντίδραση δίχως πολιτικό πρόταγμα, την έθεσε στην απομόνωση από διαδικασίες που ανήκουν στον πολιτικό ρεπερτόριο της. Ένα μεγάλο μέρος της «Αριστεράς» αντιμετώπισε τους «Αγανακτισμένους» ως πλήθος δίχως πολιτική κουλτούρα και κοινωνικό όραμα. Αυτό έγινε εμφανές ειδικά στα πολιτικά προτάγματα της «άνω

---

⁹⁵ Μη λησμονούμε ότι παρόλο που η στρατηγική που υιοθετήθηκε από την αριστερά προς τα κοινωνικά κινήματα δεν έμεινε σταθερή στο χρόνο και στο χρόνο, ωστόσο – κατά το παρελθόν – «μέλη της θεσμικής αριστεράς, είτε το βρετανικό εργατικό κόμμα, είτε οι γερμανοί σοσιαλδημοκράτες, είτε οι γάλλοι σοσιαλιστές, είτε οι ιταλοί κομμουνιστές, εξελίχθηκαν όλοι σε αλληλεπίδραση με τα κοινωνικά κινήματα». Maguire, 1995· Duyvendak, 1995· Koopman, 1995· Koeble, 1991. Στο DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σ. 369.

πλατείας» (τα ποικίλα ακροατήρια δημιούργησαν συναισθήματα φόβου, μια οικειοθελή «αποχώρηση» από το «πεδίο των μαχών» με την κατηγορία του απολίτικου, του οπαδικού, του λούμπεν κ.λπ.), ενώ από ένα σημείο και μετά κατόρθωσε να «διεισδύσει» στους παροικούντες της «κάτω πλατείας». Η «Αριστερά» εξέφρασε τη δυσαρέσκεια της για τα τεκταινόμενα στην «άνω πλατεία» κάνοντας αναφορά για απολιτικό κίνημα όπως αναφέραμε ήδη, ενώ προσπάθησε να συμμετάσχει στις λαϊκές συνελεύσεις, ένα χώρο αρκετά «οικείο» σε εκείνη, δίχως επιτυχία όμως (αρχικά), κυρίως χάρη στις πατερναλιστικές μεθόδους που εφάρμοσε, τον ελιτισμό και την έλλειψη τόλμης που έδειξε. Ο κόσμος περίμενε από την «Αριστερά» να αποδεχθεί το μερίδιο ευθύνης που της αναλογούσε και να μεταβεί στην επόμενη ημέρα με περισσότερη πράξη και λιγότερο θεωρία. Θα τολμούσαμε να ισχυριστούμε ότι η στάση της «Αριστεράς» αποτέλεσε μια πράξη έλλειψης σεβασμού απέναντι σε συλλογικά υποκείμενα που εξέφραζαν με δυναμικό και καινοτόμο τρόπο τη δυνατότητα τους να ασκήσουν πολιτική, να εκφράσουν πολιτικό λόγο, να διαμορφώσουν στρατηγικές και τακτικές, να συμμετάσχουν με λίγα λόγια στην πολιτική σκηνή.

Αιτήματα όπως η διαγραφή του χρέους, η έξοδος από την Ε.Ε., η επανοικειοποίηση του δημόσιου πλούτου, η αναδιανομή του εισοδήματος εις βάρος του κεφαλαίου, η αντίθεση με την κοινοβουλευτική δημοκρατία, η εμπέδωση μιας αμεσοδημοκρατικής διαδικασίας κ.λπ., όπως αυτά εκφράστηκαν από μερίδα των «Αγανακτισμένων», δοκίμασαν τα όρια της «Αριστεράς», θέτοντας διαχωριστικές γραμμές, τομές ουσιαστικά επανασύνθεσης της σε μια βάση πολιτικής συμμαχίας με κοινωνικές δυνάμεις που οικειοποιούνται μέρος του ρεπερτορίου της, δίχως όμως τον πολιτικό δογματισμό που χαρακτηρίζει ένα κομμάτι της.

Η «Αριστερά», ως φορέας που είχε συνηθίσει σ' ένα ρόλο καθοδηγητή σε παρόμοιες κινητοποιήσεις, καλούνταν τώρα να σεβαστεί τους νέους όρους πολιτικού παιχνιδιού που οι «Αγανακτισμένοι» εισήγαγαν, και κυρίως το πρόταγμα ανάδυσης νέων μορφών αυτοοργάνωσης, συντροφικότητας, αλληλεγγύης, λαϊκής πάλης κ.λπ., αλλά και την αποστροφή των κινηματιών απέναντι σε παλαιολιθικές πολιτικές όπως τουλάχιστον αυτές εκφράζονταν από το *K.K.E.*, δίχως και πάλι να υποτιμούμε τμήματα της «Αριστεράς» που έδειξαν ικανότητα αφουγκρασμού των νέων πολιτικών φωνών, όπως π.χ. ο

ΣΥΡΙΖΑ που κατάφερε να εντάξει ένα μεγάλο μέρος των «Αγανακτισμένων» στους ψηφοφόρους του (στην εκλογική διαδικασία που ακολούθησε) ή τμήματα της εξωκοινοβουλευτικής «Αριστεράς». Ο εκλογικός ανταγωνισμός αποτελεί σημαντική μεταβλητή για τη δημιουργία κομματικών συμμαχιών απέναντι στην κινηματική δράση. Ο Tilly μας αναφέρει ότι η «{...} τάση για υποστήριξη της διαμαρτυρίας συνδέθηκε με την εκλογική αστάθεια, γεγονός που καθιστά την εξασφάλιση νέων ψήφων ιδιαίτερα σημαντική. Και πράγματι, ο συνασπισμός μελών (του πολιτικού συστήματος)-ανταγωνιστών είναι περισσότερο πιθανή σε πολιτικές καταστάσεις διάσπασης και έντονου ανταγωνισμού».⁹⁶

Ας δούμε όμως τη στάση που κράτησε αρχικά το *Κ.Κ.Ε.* απέναντι στην κινηματική δράση των «πλατειών». Πιο συγκεκριμένα, το επίσημο έντυπο του κόμματος, ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ», σε άρθρο που θα δημοσιευθεί στις 29/5/11 διευκρινίζει ότι:

*«Τα αστικά επιτελεία προβάλλουν αυτή τη δράση ως «γνήσιο κίνημα», γιατί σε αυτές τις κινητοποιήσεις δεν υπάρχει σαφής πολιτικός στόχος εναντίωσης στους υπαίτιους των βασάνων του λαού. Ξέρουν ότι η μεγάλη πλειοψηφία όσων συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις με αυτό το περιεχόμενο δεν έχουν εμπειρία από εργατικούς – κοινωνικούς αγώνες». Γι αυτό και η ηγεσία του *Κ.Κ.Ε.* δεν παρεμβαίνει για να ανατρέψει τα σχέδια των αστικών επιτελείων με το σκεπτικό ότι είναι «.. μια μόδα που θα περάσει». Ωστόσο, τους συμβουλεύει: «Πρέπει να προβληματιστούν..» γιατί, «υπάρχουν επιτελεία που επιδιώκουν να φέρουν σε αντιπαράθεση αυτό το κίνημα με το οργανωμένο...».⁹⁷*

Τα ίδια δηλώνει και το Πολιτικό Γραφείο του *Κ.Κ.Ε.* αναφορικά με τις εξελίξεις στις «Πλατείες» (ενδεικτικά παραθέτω):

«Τα αντιδραστικά συνθήματα “έξω τα κόμματα, τα συνδικάτα”, που προβάλλουν ορισμένα κέντρα και θέλουν να αποκτήσουν απήχηση στο λαό, έχουν ως κύριο στόχο να μπερδέψουν τις λαϊκές συνειδήσεις», αναφέρει η

⁹⁶ Tilly, C., (1978), *From Mobilization to Revolution*, σσ. 213-4.

⁹⁷ http://www.iskra.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=3562:-lr-lr&catid=71:dr-kinitopoiisis&Itemid=278 (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

απόφαση του Πολιτικού Γραφείου του Κ.Κ.Ε., που συνεδρίασε για να εκτιμήσει τις εκδηλώσεις λαϊκής αγανάκτησης και τη θέση που παίρνει το κόμμα απέναντι σε αυτές. Το Κ.Κ.Ε. θεωρεί «ενθαρρυντική» την κινητοποίηση του κόσμου ως έκφραση οργής, εκτιμά όμως ότι «η γενική απαίτηση «κάτω το μνημόνιο» επί της ουσίας δεν λέει τίποτα, αν δεν γίνει αφετηρία για την παρεμπόδιση κάθε αντιλαϊκής πολιτικής, αν δεν συνοδεύεται με «κάτω τα μονοπώλια, η ΕΕ και τα κόμματα που τα υπηρετούν. Αλλιώς, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, θα φέρνουν συνεχώς χειρότερα μνημόνια».⁹⁸

Στον ίδιο τόνο είναι και η ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου του Κ.Κ.Ε., που εκτιμά ότι:

«{...} είναι καιρός οι λαϊκές συνειδήσεις να κάνουν πολιτικό, ιδεολογικό άλμα, να απεγκλωβιστούν από τα ιδεολογήματα του Π.Α.Σ.Ο.Κ. και της Ν.Δ., να εμπιστευτούν το Κ.Κ.Ε.. Το εκμεταλλευτικό καπιταλιστικό σύστημα δεν μπορεί να δώσει πια τίποτα καλό για το λαό, είναι ξεπερασμένο, σαπίζει, μόνο φτώχεια, κρίσεις, πολέμους θα φέρνει».⁹⁹

Στην ίδια ανακοίνωση υπογραμμίζεται ότι:

«{...} το Κ.Κ.Ε. ήταν το μόνο κόμμα που πολύ πριν φέρουν το μνημόνιο καλούσε το λαό σε ξεσηκωμό», ... και «έγκαιρα και πριν τις εκλογές προειδοποίησε το λαό για τη θύελλα που θα έφερναν, είτε εκλεγόταν στην κυβέρνηση το Π.Α.Σ.Ο.Κ. είτε η Ν.Δ.. Έγκαιρα και με θάρρος πρόβλεψε ότι η πλουτοκρατία, η κυβέρνηση, η ΕΕ κήρυξαν στο λαό πόλεμο και τον κάλεσε να απαντήσει με ανυπακοή, απειθαρχία και αντεπίθεση για να μην πληρώσει αυτός την κρίση, το χρέος και τα αδιέξοδα του συστήματος. Το Κ.Κ.Ε. με αίσθημα ευθύνης και εμπιστοσύνης απευθύνεται στα λαϊκά στρώματα που βγαίνουν σήμερα στο δρόμο και τους επισημαίνει ότι οι αγώνες που δεν στοχεύουν στους υπεύθυνους και τις αιτίες δεν μπορούν να φέρουν

⁹⁸

http://www.kke.gr/anakoinoiseis_grafeioug_tyrou/anakoinoish_toy_politikoy_grafeioug_gia_tis_ekdhloseis_laikhs_aganakthshs (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

⁹⁹ <http://www.eklogika.gr/news/5039> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 01/01/2013)

ουσιαστικά αποτελέσματα και τα καλεί να προχωρήσουν αποφασιστικά προς τα εμπρός. Το Π.Γ. του Κ.Κ.Ε. εκτιμά ότι «τα γνωστά καλλιεργούμενα επιφανειακά και λαϊκίστικα συνθήματα «κλέφτες», «ψεύτες», απαλλάσσουν τον πραγματικό ένοχο, την πλουτοκρατία που ληστεύει νόμιμα το λαό και τον φυσικό και ορυκτό πλούτο της χώρας. Τα σκάνδαλα, ο χρηματισμός πολιτικών των κομμάτων του συστήματος, είναι αποτέλεσμα της πολιτικής που φέρνει δεινά στο λαό και όχι αιτία. Δίνουν συγχωροχάρτι στα στελέχη του Π.Α.Σ.Ο.Κ., της Ν.Δ. και άλλων κομμάτων που στηρίζουν τα βάρβαρα μέτρα για ιδεολογικούς λόγους κι ας μην έχουν κλέψει. Τα αντιδραστικά συνθήματα «έξω τα κόμματα, τα συνδικάτα», που προβάλλουν ορισμένα κέντρα και θέλουν να αποκτήσουν απήχηση στο λαό, έχουν ως κύριο στόχο να μπερδέψουν τις λαϊκές συνειδήσεις. Έτσι έχουν τη δυνατότητα η κυβέρνηση και τα άλλα κόμματα να ερμηνεύουν το μήνυμα της διαμαρτυρίας με διαφορετικό τρόπο και όπως τους συμφέρει. Να βάλουν στο ίδιο τσουβάλι με τους υπεύθυνους, το Κ.Κ.Ε. που αποκάλυψε και αντιπάλεψε με συνέπεια την πολιτική Π.Α.Σ.Ο.Κ. – Ν.Δ., να κρύψουν την πολιτική ευθύνη του λαού που τους στήριξε ή τους ανέχτηκε με την ψήφο του. Να κρύψουν ότι οι ταξικές δυνάμεις που συσπειρώνονται στο Π.Α.Μ.Ε. παλεύουν σταθερά και πρωτοπόρα για το δίκιο των εργαζομένων, σε αντιπαράθεση με τον εργοδοτικό κυβερνητικό συνδικαλισμό της πλειοψηφίας Γ.Σ.Ε.Ε. – Α.Δ.Ε.Δ.Υ.». Το Κ.Κ.Ε. «προειδοποιεί και καλεί τις λαϊκές δυνάμεις που συνειδητοποιούν ότι είναι αναγκαία η λαϊκή δράση για να αποτραπεί η μόνιμη πτώχευση του λαού στην οποία οδηγούν κυβέρνηση – Ε.Ε., να αντιμετωπίσουν με δυσπιστία τις κολακείες και τα «αγκαλιάσματα» των αστικών κομμάτων, των Μ.Μ.Ε. των μεγαλοεπιχειρηματιών, διάφορων μηχανισμών και ομάδων που παριστάνουν τους ανεξάρτητους και ακομμάτιστους. Αυτοί έχουν πολλαπλούς στόχους, ειδικούς λόγους και επιδιώξεις, ωστόσο συμπιπτουν σε μια κοινή συνισταμένη παγίδευσης, ναρκοθέτησης ή εκτόνωσης των λαϊκών αγωνιστικών διαθέσεων».¹⁰⁰

Σε αυτό στο σημείο αξίζει να δούμε την αλλαγή οπτικής του κινήματος που υιοθέτησε το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος, έναντι του κινήματος των «Αγανακτισμένων». Στις 2 Ιουνίου του 2011 και αφού οι μεγαλύτερες

¹⁰⁰ <http://www.eklogika.gr/news/5039> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013)

Πλατείες όλης της χώρας γέμισαν ασφυκτικά από ανθρώπους κάθε ηλικίας, το ΚΚΕ, μέσα από τα λόγια της Αλέκας Παπαρήγα, διεμήνυε την εγκατάλειψη της πολιτικής απομόνωσης αναφορικά με τη δράση των «Πλατειών». Πιο συγκεκριμένα, η γενική γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ Αλέκα Παπαρήγα δήλωνε σε συγκέντρωση στο Κερατσίνι την ανάγκη, κάθε ημέρα που περνά, να γίνεται και ένα βήμα μπροστά για την ανάπτυξη ενός πολιτικοποιημένου κινήματος. Σύμφωνα με την Κα. Παπαρήγα, το κίνημα αυτό πρέπει να αναπτυχθεί σε κάθε γωνιά της χώρας και σε κάθε χώρο δουλειάς. Κάλεσε παράλληλα το λαό να είναι έτοιμος για πόλεμο με τα μονοπώλια. Η γενική γραμματέας της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. εκτίμησε ότι συντελούνται θετικές διεργασίες στη συνείδηση του κόσμου, ενώ χαρακτήρισε ως θετικό το γεγονός ότι πλέον γίνεται κριτική στα ίδια τους τα κόμματα, δηλαδή στο Π.Α.Σ.Ο.Κ. και τη Ν.Δ., από τον κόσμο που μέχρι τώρα τα υποστήριζε. Η Γενική Γραμματέας του Κ.Κ.Ε. οδηγήθηκε σε μια δήλωση που ερμηνεύθηκε από πολλούς ως μια πολιτική συναίνεσης με τάσεις χειραγώγησης, υπονόμησης και ποδηγέτησης των «Αγανακτισμένων». Αυτή την εντύπωση ενίσχυσε και η ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου του Κ.Κ.Ε. που υπογράμμιζε ότι:

«{...} είναι ενθαρρυντικό στοιχείο να βρίσκεται λαός και νεολαία στο δρόμο διαδηλώνοντας τη συσσωρευμένη οργή του. Μπορεί να διαμορφώσει ένα κλίμα πιο ουσιαστικής αγωνιστικής ανάτασης, αν μετεξελιχθεί σε πιο αποφασιστική συμμετοχή στο οργανωμένο ταξικό λαϊκό κίνημα που παλεύει για να αποκρούσει και να ανατρέψει τη βάρβαρη αντιλαϊκή πολιτική και όχι να αλλάξουν τα πρόσωπα στην κυβέρνηση, ή να γίνουν μικροδιορθώσεις στα μνημόνια των μονοπωλίων. Σήμερα είναι επιτακτική ανάγκη, για να αντιμετωπίσει ο λαός την καπιταλιστική βαρβαρότητα, να βγάλει σωστά συμπεράσματα, να κατανοήσει τις αιτίες της καπιταλιστικής κρίσης, του χρέους, των κλιμακούμενων μνημονίων, να δει καθαρά ότι οι υπεύθυνοι είναι η πολιτική, τα κόμματα και η ΕΕ που υπηρετούν την κερδοφορία και τα συμφέροντα των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων. Είναι καιρός οι λαϊκές συνειδήσεις να κάνουν πολιτικό, ιδεολογικό άλμα, να απεγκλωβιστούν από τα ιδεολογήματα του Π.Α.Σ.Ο.Κ. και της Ν.Δ., να εμπιστευτούν το Κ.Κ.Ε.. Το εκμεταλλευτικό καπιταλιστικό σύστημα δεν μπορεί να δώσει πια τίποτα καλό

για το λαό, είναι ξεπερασμένο, σαπίζει, μόνο φτώχεια, κρίσεις, πολέμους θα φέρνει. Το Κ.Κ.Ε. ήταν το μόνο κόμμα που πολύ πριν φέρουν το μνημόνιο καλούσε το λαό σε ξεσηκωμό, όταν η κυβέρνηση και τα άλλα κόμματα του έκρυβαν τις αιτίες και τον καθυσύχάζαν για τις συνέπειες της κρίσης, γι' αυτά που θα έφερναν. Άλλωστε το Κ.Κ.Ε. είχε προβλέψει ότι αργά ή γρήγορα θα υπάρξουν και αυθόρμητα μαζικά ξεσπάσματα δίπλα στις μάχες που δίνει το οργανωμένο ταξικό λαϊκό κίνημα Το Κ.Κ.Ε. δεν χρησιμοποιεί προσωπεία, δεν παριστάνει τον ακομμάτιστο, δεν απευθύνεται πλαγίως στο λαό για να υιοθετήσει τα συνθήματά του. Με παρρησία και θάρρος έχει αποδείξει ότι λέει άφοβα όλη την αλήθεια και προτείνει διέξοδο προς όφελος του λαού».¹⁰¹

Διακρίνουμε λοιπόν εμπράκτως μια μεταστροφή στη στάση του Κ.Κ.Ε., μια κίνηση που μεταφράζεται ως σπασμωδική, καθώς τα έως τώρα τεκταινόμενα έκαναν λόγο για μια πολιτική δύναμη που έδειχνε να βρίσκεται υπό ένα καθεστώς σιωπηρής συμφωνίας με το αστικό κοινοβουλευτικό σύστημα και δίχως διάθεση να αλλάξει τις πολιτικές ισορροπίες. Μια προσεκτικότερη ματιά στην ανακοίνωση του πολιτικού γραφείου, και πιο συγκεκριμένα στην πρόταση «το Κ.Κ.Ε. είχε προβλέψει ότι αργά ή γρήγορα θα υπάρξουν και αυθόρμητα μαζικά ξεσπάσματα δίπλα στις μάχες που δίνει το οργανωμένο ταξικό λαϊκό κίνημα», μας υποδεικνύει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα σε ένα ταξικό λαϊκό κίνημα και στο κίνημα των «Αγανακτισμένων», το οποίο χαρακτηρίζεται ως «μαζικό ξέσπασμα» δίχως ιδεολογικοπολιτική υπόσταση. Ένας πόλεμος λέξεων ουσιαστικά, ενδεικτικός της αμηχανίας που δημιουργούσε η «επιτυχία» της συγκεκριμένης κινητοποίησης εκτός της εμβέλειας επιρροής του Κ.Κ.Ε.. Διότι το ζητούμενο ήταν η πολιτική ταυτότητα και όχι κατ' ανάγκη η κομματική. Και οι «Αγανακτισμένοι» διέθεταν αναμφίβολα πολιτική ταυτότητα, με την αντίστοιχη κομματική να τους δημιουργεί συναισθήματα αποστροφής μια και ταυτίζονταν με την καθιερωμένη πολιτική σκηνή που είχε τεθεί στο στόχαστρο, με τη θεωρία των κοινωνικών κινήματων να αναγνωρίζει ότι όταν η στάση των παραδοσιακών κομμάτων της αριστεράς είναι εχθρική απέναντι στα κοινωνικά κινήματα

101

http://www.kke.gr/anakoinoiseis_grafeioy_tyroy/anakoinoish_toy_politikoy_grafeioy_gia_tis_ekdhlose_is_laikhs_aganakthshs (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

τότε τα τελευταία περιθωριοποιούνται.¹⁰² Αμηχανία εκδηλώνεται και στις 16 Ιουνίου του 2011 όταν σε συνέντευξη της η Γενική Γραμματέας του Κ.Κ.Ε. Αλέκα Παπαρήγα δηλώνει ανάμεσα σε άλλα ότι:

*«Δεν είναι τυχαίο, ότι χτες και σήμερα τα διάφορα παπαγαλάκια, αναφέρουν ότι το μεγάλο βήμα - θεωρούν ότι έγινε πολύ μεγάλο βήμα για το εμπρός - το πραγματοποίησαν οι πλατείες των αγανακτισμένων. Εμείς ξεκαθαρίζουμε. Ξέρουμε πολύ καλά ότι στις πλατείες μπήκε απλός λαϊκός κόσμος, ανεξάρτητα πόσο βάθος έχει η αντίθεσή του με την κυρίαρχη πολιτική, αλλά που δεν αντέχει άλλο τα μέτρα. Όμως, θα είναι λάθος να υποτιμήσουμε ότι τα τελευταία χρόνια υπήρξαν σημαντικοί αγώνες, μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις. Μόνο τον τελευταίο ενάμιση χρόνο έχουμε πάνω από 20 πανελλαδικές πανεργατικές απεργιακές κινητοποιήσεις, δεν έχουν γίνει σε άλλη χώρα της Ευρώπης. Δεν πρέπει καθόλου να υποτιμήσουμε την πραγματοποίηση απεργιών σε χώρους δουλειάς κάτω από την απειλή της απόλυσης. Αλίμονο αν κίνημα θεωρήσουμε τις πλατείες. Το κίνημα πριν απ' όλα κρίνεται εκεί που έχεις απέναντι τον εργοδότη, τον εκμεταλλευτή, εκεί που έχεις απέναντι τα μονοπώλια, εκεί που έχεις απέναντι αυτούς που ελέγχουν τη ζωή σου, καθορίζουν τους μισθούς σου, καθορίζουν την ίδια τη δουλειά σου. Να θυμίσω: Καταλήψεις σε υπουργεία, σε άλλους δημόσιους οργανισμούς. Ένα πολύμορφο κίνημα, το οποίο συνέβαλλε και στην αφύπνιση και αν θέλετε και στο να εκδηλωθεί η διαμαρτυρία και με τη μορφή της πλατείας».*¹⁰³

Η αμηχανία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος είναι εμφανής στην (υποτιμητική) φράση: «παπαγαλάκια» ή στις συγκρίσεις των «Αγανακτισμένων» με άλλες κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα τα τελευταία χρόνια σε μια απέλπιδα προσπάθεια να υποβαθμιστεί μια δράση που δεν είχε την καθοδήγηση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε σε αυτό το σημείο, ότι μελετάμε τις αντιδράσεις των κομμάτων της «Αριστεράς» (εν προκειμένω του Κ.Κ.Ε.) απέναντι στη δράση των «Πλατειών» και όχι το κατά πόσο ευσταθούν οι συγκεκριμένες δηλώσεις.

¹⁰² DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 374.

¹⁰³ http://www.kke.gr/anakoinoseis_grafeioy_tyroy/synenteyksh_tyroy_ths_gg_ths_ke_toy_kke_aleka_s_paparhga_gia_tis_ekselikseis_?morf=0 (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

Στην αμφίθυμη στάση του *K.K.E.* αντιπαραθέτουμε τα λόγια του Vladimir Lenin ο οποίος κάνει αναφορά στη μαζική πάλη με τη συμμετοχή δρώντων που προέρχονται από τις τάξεις των «καταπιεζομένων και δυσαρεστημένων», στην οποία θα λάβουν μέρος «*τμήματα των μικροαστών και των καθυστερημένων εργατών {...}* (και) *εξίσου αναπόφευκτα θα φέρουν μαζί τους στο κίνημα τις προλήψεις τους, τις αντιδραστικές τους φαντασιοπληξίες, τις αδυναμίες και τα λάθη τους*»,¹⁰⁴ αλλά που δίχως αυτούς δε δύναται να υπάρξει σοσιαλιστική επανάσταση. Πιο συγκεκριμένα:

«Όποιος περιμένει μια «καθαρή» κοινωνική επανάσταση δεν θα τη δει ποτέ του. Αυτός είναι επαναστάτης στα λόγια που δεν καταλαβαίνει τι θα πει αληθινή επανάσταση. Η ρώσικη επανάσταση του 1905 ήταν αστικοδημοκρατική. Αποτελούνταν από μια σειρά μάχες όλων των δυσαρεστημένων τάξεων, ομάδων και στοιχείων του πληθυσμού. Ανάμεσα τους υπήρχαν μάζες με τις πιο πρωτόγονες προλήψεις, με τους πιο ασαφείς και φανταστικούς σκοπούς του αγώνα, υπήρχαν ομαδούλες που έπαιρναν λεφτά από τους ιάπωνες, υπήρχαν κερδοσκόποι και τυχοδιώκτες κτλ. Αντικειμενικά, το κίνημα των μαζών τσάκιζε το τσαρισμό και ξεκαθάριζε το δρόμο για τη δημοκρατία, γι αυτό το καθοδηγούσαν οι συνειδητοί εργάτες. Η σοσιαλιστική επανάσταση στην Ευρώπη δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά το ξέσπασμα της μαζικής πάλης όλων των καταπιεζομένων και δυσαρεστημένων. Αναπόφευκτα θα πάρουν μέρος σ' αυτήν τμήματα των μικροαστών και των καθυστερημένων εργατών – χωρίς μια τέτοια συμμετοχή δεν είναι δυνατή η μαζική πάλη, δεν είναι δυνατή καμιά επανάσταση – κι εξίσου αναπόφευκτα θα φέρουν μαζί τους στο κίνημα τις προλήψεις τους, τις αντιδραστικές τους φαντασιοπληξίες, τις αδυναμίες και τα λάθη τους. Αντικειμενικά όμως θα επιτίθενται ενάντια στο κεφάλαιο, και η συνειδητή εμπροσθοφυλακή της επανάστασης, το πρωτοπόρο προλεταριάτο, εκφράζοντας αυτή την αντικειμενική αλήθεια της ποικιλόχρωμης και ποικιλόφωνης, ανομοιόμορφης και εξωτερικά κομματιασμένης μαζικής πάλης, θα μπορέσει να τη συνενώσει και να την κατευθύνει, να κατακτήσει την εξουσία, να καταλάβει τις τράπεζες, να απαλλοτριώσει τα μισητά για

¹⁰⁴ Βλαντίμιρ Λένιν, *Άπαντα*, τ. 30, σσ. 54-5.

όλους τράστ και να πραγματοποιήσει άλλα μέτρα, που στο σύνολο τους μας δίνουν την ανατροπή της αστικής τάξης και τη νίκη του σοσιαλισμού, νίκη που κάθε άλλο παρά θα ξεκαθαριστεί αμέσως από τη μικροαστική σκουριά».¹⁰⁵

Την ίδια στιγμή που το ΚΚΕ διατηρούσε επιφυλάξεις και κρατούσε μια απόσταση ασφάλειας από τις κινητοποιήσεις, ο πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ, Αλέξης Τσίπρας, σε συνάντηση του με εκπροσώπους του ΠΟΕ-ΟΤΑ την 25 Μαΐου του 2011, δήλωνε ότι:

*«Ήρθε η ώρα η κοινωνία να απαντήσει με μια γενικευμένη ειρηνική εξέγερση, με ένα μέτωπο κοινωνικό που θα συμπαρασύρει το πολιτικό σύστημα της διαφθοράς, το πολιτικό σύστημα της διαπλοκής και θα διεκδικήσει κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη».*¹⁰⁶

Στις 26 Μαΐου, η εφημερίδα «Αυγή» που πρόσκειται φιλικά έναντι του ΣΥΡΙΖΑ θα γράψει στο πρωτοσέλιδο της: *«τίποτα δεν τους σταματά...»*¹⁰⁷ αποδίδοντας θετικά την ορμή των κινητοποιήσεων την ίδια στιγμή που ο Α. Τσίπρας σχολίαζε ότι:

*«{...} είχαμε την ομορφότερη πλατεία Συντάγματος από όσες άλλες φορές έχω δει. Το αίτημα είναι δημοκρατία».*¹⁰⁸

Μάλιστα, το μεσημέρι της Παρασκευής, ο πρόεδρος της ΚΟ του ΣΥΡΙΖΑ, μετά τη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών, παρατήρησε ότι:

*«{...} η γενικευμένη ειρηνική εξέγερση των «Αγανακτισμένων» στέλνει πολύ ηχηρά μηνύματα και στη χρεοκοπημένη κυβέρνηση και στο εξωτερικό».*¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Βλαντίμιρ Λένιν, ό.π., σσ. 54-5.

¹⁰⁶ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=402798> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

¹⁰⁷ <http://archive.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=619000> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

¹⁰⁸ <http://archive.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=618981> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

¹⁰⁹ <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=403402> (προσπελάστηκε επιτυχώς στις 06/06/2013).

Την ίδια στιγμή ο Αλέκος Αλαβάνος απεύθυνε αίτημα συμμετοχής στο πλήθος, προτείνοντας να γίνει το Σύνταγμα Πλατεία Ταχρίρ στις 23 Ιουνίου ημέρα που στις Βρυξέλλες συγκαλείται η Σύνοδος Κορυφής της Ε.Ε. για τη συνθήκη του ευρώ. Διακρίνουμε λοιπόν την πολιτική ταύτιση του ΣΥΡΙΖΑ με τους «Αγανακτισμένους», πολιτική που είχε αργότερο και εκλογικό αντίκτυπο, με τα ποσοστά του κόμματος να έχουν θεαματική άνοδο. Επίσημα όμως το ΣΥΡΙΖΑ δεν εκπροσωπήθηκε στις «Πλατείες».

Καταληκτικά λοιπόν, μπορεί οι επίσημοι φορείς της Αριστεράς να έμειναν εκτός του κινήματος των «Αγανακτισμένων», αλλά ανεπίσημες φωνές εκπροσώπων της ακούστηκαν κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων, φέροντας στην επιφάνεια – διαμέσου διαξιφισμών – τις γνωστές ιδεολογικές αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν τα κόμματα και τους φορείς που την απαρτίζουν και που αφορούν το «αυθόρμητο» των εκδηλώσεων, τη σημασία του οργανωμένου κινήματος, τη συσπείρωση για τη λαϊκή πάλη, κ.λπ.. Ο θεωρητικός προβληματισμός ενός υποσυνόλου της πολιτικής κοινωνιολογίας όπως χαρακτηριστικά είναι η σχέση του πολιτικού μορφώματος της «Αριστεράς» με τη δράση των διεκδικητικών υποκειμένων που μελετάμε, αναδεικνύει το πλήθος των ιδεολογημάτων που τίθενται υπό «διαπραγμάτευση», με την ίδια την πολιτική να διαρρηγνύεται υπό το βάρος των «εξελίξεων», δημιουργώντας συναισθήματα προσδοκίας, ελπίδας, αλλά και δυσπιστίας, φόβου κ.λπ., φωτίζοντας εμβληματικά τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής που μελετάμε. Η σχέση ανάμεσα στα δρώντα υποκείμενα και τα κόμματα της «Αριστεράς», διέθετε πομπούς και αποδέκτες, με τις διεκδικητικές δράσεις να διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο σε αυτή τη σχέση που διέθετε χαρακτήρα σύμπλευσης, αλλά και αντιπαράθεσης, σε ένα περιβάλλον πολιτικών ευκαιριών και για τις «δύο πλευρές». Μια σχέση αμφίθυμη και πολυεπίπεδη που κορυφωνόταν ή έφθινε κάτω από την ένταση της συλλογικής δράσης και τη μετατόπιση του κέντρου βάρους στα ζητήματα του εκδημοκρατισμού της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας.

1.12. B1 Μια μετα-μαρξική ερμηνεία

Η συγκρουσιακή δυναμική της κινητοποίησης των «Αγανακτισμένων», υποσκάπτει τη μαρξιστική ερμηνεία του δίπολου «κεφαλαίου» και «εργατικής τάξης», σύμφωνα με ευρωπαίους μελετητές. Ο λόγος είναι η συμμετοχή στο κίνημα μιας μεγάλης πληθυσμιακής ομάδας που δεν «ανήκει» αμιγώς στην τάξη των εργατών. Οι συγκριμένες αλλαγές έχουν παρατηρηθεί στη συγκρουσιακή πολιτική με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εξαιτίας της διεύρυνσης της πρόσβασης στην ανώτερη εκπαίδευση, στη μαζική συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθώς και άλλων επαγγελματικών ομάδων κ.λπ., διευρύνοντας τις κοινωνικές διαστρωματώσεις συμμετοχής σε μια κινηματική δράση. Ομάδες που απέχουν από το κλασικό βιομηχανικό αφήγημα, με την «αμφισβήτηση» να μην υπεισέρχεται μόνο στη διεύρυνση του σώματος των υποκειμένων, αλλά και στο ίδιο το ερμηνευτικό μοντέλο, την απόρριψη δηλαδή του ντετερμινιστικού στοιχείου της μαρξιστικής θεωρίας, με συνέπεια η εμφάνιση των κινήματων ως βασικά «ομοιογενών υποκειμένων» να απέχει από την πραγματικότητα.¹¹⁰ Σύμφωνα με τον Alain Touraine, στη σύγχρονη εποχή («μεταβιομηχανική», «μεταφορντική», «τεχνοκρατική» ή «προγραμματισμένη»), το μοντέλο σύγκρουσης θα συνεχίσει για το κεφάλαιο και την εργατική τάξη, με μόνη διαφορά ότι νέες κοινωνικές δυνάμεις θα αντικαταστήσουν τα δύο αυτά μέρη, ως «κεντρικοί δρώντες της σύγκρουσης».¹¹¹ Πάνω σε αυτόν τον προβληματισμό, ο γερμανός κοινωνιολόγος Claus Offe, θα υποστηρίξει ότι τα «κινήματα αναπτύσσουν μια θεμελιώδη, μεταπολιτική κριτική της κοινωνικής δομής και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αμφισβητώντας θεσμικές παραδοχές σχετικά με τους συμβατικούς τρόπους “άσκησης πολιτικής”, στο όνομα μιας ριζοσπαστικής δημοκρατίας».¹¹² Ένας θεωρητικός προβληματισμός που «ενισχύεται» από τα δομικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων κοινωνιών με προεξέχουσες συνιστώσες την ατομική αυτονομία στο πεδίο της δράσης αλλά και την ενσωμάτωση και τον έλεγχο στα κίνητρα

¹¹⁰ DellaPorta, D. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 40, 43 & Ψημίτης, Μ. ό.π., σσ. 128-145.

¹¹¹ Touraine, A., (1981), *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*, σ. 29.

¹¹² Offe, C. (1985), *New Social Movements: Changing Boundaries of the Political*, Social Research, 52, σσ. 817-868. .

της ανθρώπινης δραστηριότητας, σύμφωνα με τον Melucci. Συνεπώς, ως συνέχεια της ανωτέρω προβληματικής, ο ίδιος υποστηρίζει ότι οι νέοι δρώντες (στην κινηματική δράση), δεν έχουν κίνητρο μόνο τις υλικές αξίες (καλύτερες απολαβές καθώς και συνθήκες εργασίας), αλλά, μεταϋλικές αξίες όπως είναι η αντίσταση σε κάθε είδους κρατικής παρέμβασης στην καθημερινότητα τους, παρέμβαση που καταλύει την προσωπική τους αυτονομία. Έχουμε λοιπόν – όπως είδαμε και στο φαινόμενο «Αγανακτισμένοι» – μια σύγκρουση που δεν είναι αμιγώς ταξική και προσδιοριζόμενη σε σχέση με το παραγωγικό σύστημα, αλλά μια σύγκρουση αντιτιθεμένων αξιακών συστημάτων. Μια προσέγγιση – από την πλευρά των θεωρητικών των κοινωνικών κινημάτων – που επανατοποθετεί τα υποκείμενα στο επίκεντρο.¹¹³ Νέες ταξικές συγκρούσεις αναδύονται σύμφωνα με την ανωτέρω οπτική, μετατοπίζοντας την ταξική ανάλυση από τις «καπιταλιστικές σχέσεις στο χώρο εργασίας στις κοινωνικές σχέσεις στο αστικό περιβάλλον».¹¹⁴ Εξάλλου τα υποκείμενα δρουν εντός ενός «πλαισίου δομικών καταναγκασμών», όπου δεν έχουν να κάνουν μόνο με υλικούς αλλά και με πολιτιστικούς πόρους, επιτυγχάνοντας πολλές φορές τη μεταβολή των πολιτιστικών δομών, αναδεικνύοντας τον πολύ σημαντικό συγκρουσιακό ρόλο που διαδραματίζει η κουλτούρα που – στη συλλογική δράση – εξετάζεται από την πλευρά της ιδεολογίας.¹¹⁵

1.12.Γ Η Δεξιά

Για να αποφύγουμε τυχόν δυσερμηνείες, η αναφορά στο συγκεκριμένο πολιτικό χώρο αφορά επί το πλείστον το κόμμα της *Νέας Δημοκρατίας* και λιγότερο των κομμάτων *Ανεξάρτητοι Έλληνες* και *ΛΑΟΣ*. Και οι τρεις πολιτικές δυνάμεις προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τη συγκυρία (θυμίζουμε ότι και η *Ν.Δ.* είχε κρατήσει μια «θολή» στάση απέναντι στο μνημόνιο, ενώ πολλοί πολιτικοί εκπρόσωποι της εμφανίζονταν αντιμνημονιακοί) και να εγκολπωθούν πολιτικά μέρος των κινηματιών, κάτι που ως ένα βαθμό κατάφεραν στις βουλευτικές εκλογές που ακολούθησαν (μαζί με το κόμμα του

---

¹¹³ DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 44-45.

¹¹⁴ Castells, M., (1983), *The City and the Grass-Roots*, στο dellaPorta, D., D. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ.47.

¹¹⁵ DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 136-137.

ΣΥΡΙΖΑ από την «Αριστερά»). Μια διαμαρτυρία ενάντια στην κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. δεν άφηγε ασυγκίνητους τους ιθύνοντες των «δεξιών» κομμάτων παρόλο που η παρουσία εκπροσώπων τους στην «άνω πλατεία» (μια που ήταν δύσκολο έως αδύνατο να καταφέρουν να εδραιώσουν την παρουσία τους στην «κάτω πλατεία» και δη στις λαϊκές συνελεύσεις) δεν είχε τον ίδιο «τοξικό» χαρακτήρα που είχε και η αντίστοιχη παρουσία της «Αριστεράς». Κατά πολλούς ο πολιτικός διαχωρισμός σε «άνω» και «κάτω» πλατεία ήταν έργο της «δεξιάς», αποτελώντας «αρωγό» στην προσπάθεια του «συστήματος» να αποσαθρώσει τους «Αγανακτισμένους». Πιθανότατα να υπάρχουν ψήγματα αλήθειας σε αυτή την τοποθέτηση όπως πιθανότατα η αλήθεια να είναι πιο πολύπλοκη από ότι κάποιοι θέλουν να την παρουσιάσουν από τη στιγμή που η δυναμική της κινητοποίησης των «Αγανακτισμένων» εξυπηρετούσε τα αντιπολιτευτικά σχέδια των κομμάτων της «δεξιάς» και κυρίως της Νέας Δημοκρατίας που εποφθαμιούσε την «εξουσία».

1.13 Προβλήματα – Πιθανοί λόγοι αποτυχίας – Το «τέλος»

Οι «Αγανακτισμένοι» αντιμετώπισαν διάφορα προβλήματα διαδικαστικού χαρακτήρα (π.χ. οργανωτικό έλλειμμα) που λίγο ή πολύ έχουν αναφερθεί. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα που δημιούργησε η δυναμική παρουσία τους στις μεγάλες πλατείες της χώρας ήταν οι προσδοκίες που δημιουργούσαν. Η κοινωνία «απαιτούσε» από ένα σημείο και ύστερα από τους «Αγανακτισμένους» να προσφέρουν λύσεις. Η διαμαρτυρία δεν αρκούσε. Οι «Αγανακτισμένοι» είχαν γίνει στη συνείδηση του κόσμου το κέντρο της αντίστασης και η ελπίδα για την ανεύρεση λύσης, απέναντι σε ένα διεφθαρμένο – κατά τους υποστηρικτές τους – πολιτικό σύστημα. Και όμως. Τόσο οι απεργίες της 15^{ης} Ιουνίου, όσο και οι κινητοποιήσεις της 28^{ης} και 29^{ης} Ιουνίου απέδειξαν ότι η συγκεκριμένη διαμαρτυρία δεν αρκούσε για να – αν όχι ανατρέψει έστω – παρεμποδίσει ή αναστείλει τις διαδικασίες ψήφησης του μεσοπρόθεσμου. Η «επόμενη ημέρα» ήταν κρίσιμη και ουσιαστικά οδήγησε το κίνημα σε απομαζικοποίηση. Η κόπωση λόγω της μακροήμερευσης, το δίλημμα «μένουμε ή φεύγουμε» που δεν έδειχνε ένα σαφή ορίζοντα για το τι μέλλει γενέσθαι, η απογοήτευση λόγω των εξελίξεων, ο κατακερματισμός σε πολυάριθμες ομάδες, ο δικτυοειδής χαρακτήρας της

διαμαρτυρίας με πληθώρα δεσμών ανάμεσα σε αυτόνομους πυρήνες κ.α., απέτυχε να μονοπωλήσει την εκπροσώπηση σύνθετων συνόλων συμφερόντων και αξιών οδηγώντας σε μια εσωστρέφεια, μια αναζήτηση των αιτών αποτυχίας, αλλά και την απουσία ενός αποφασισμένου οργάνου να συνεχίσει τον αγώνα. Ενός οργάνου που ο κόσμος που συμμετείχε είχε ουσιαστικά αρνηθεί. Το ακομμάτιστο και ακηδεμόνευτο, είχε βρεθεί στο σημείο «μηδέν». Το τέλος δεν άργησε να έρθει. Στις 16/7, η Λ.Σ. απαριθμούσε 100-300 άτομα. Η απομαζικοποίηση – και οι διακοπές του θέρους – ήταν η αρχή του τέλους. Η διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» περατώθηκε τυπικά την ημέρα που συνεργεία του Δήμου «καθάρισαν» την πλατεία από οτιδήποτε θύμιζε τι είχε συμβεί λίγους μήνες πριν. Ουσιαστικά όμως το κίνημα είχε περατωθεί την επομένη ημέρα της ψήφισης του μεσοπρόθεσμου για τους λόγους που αναφέραμε. Συμβουλευόμενοι τη θεωρία των κοινωνικών κινήματων σε ότι αφορά την κινηματική ύφεση, διακρίνουμε ότι τα κοινωνικά κινήματα, θα μπορούσαν στο μέλλον να εξαλειφθούν ή να υποστούν μεταλλάξεις, και να παροπλιστούν πολιτικά. Οι «κίνδυνοι» που ελλοχεύουν από μια τέτοια εξέλιξη, προέρχονται από την ιδιωτικοποίηση κρατικών δραστηριοτήτων που θα περιθωριοποιήσουν το κράτος, σε συνδυασμό με την εμφάνιση υπερεθνικών δυνάμεων, σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.¹¹⁶

---

¹¹⁶ Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σσ. 44-5.

Κεφάλαιο 2

Επικοινωνιακή και Μηντιακή Διάσταση του Πολιτικού

2.1 Γενικά

Η λειτουργία της επικοινωνίας μέσα σε ένα πολιτικό πλαίσιο γίνεται αντιληπτή ως ένας διάλογος ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας μέσω της χρήσης ορθολογικών επιχειρημάτων. Ο λόγος βρίσκεται στο επίκεντρο από τη στιγμή που μέσω αυτού επιτυγχάνεται η νομιμοποίηση (βασική λειτουργία της επικοινωνίας και «θεμελιώδης συνιστώσα της πολιτικής απόφασης») και ο κοινωνικός έλεγχος. «*Η επικοινωνιακή δράση συνιστά τον κινητήριο μοχλό της πολιτικής, ως έκφραση συλλογικής δράσης*»,¹¹⁷ μια διεπιστημονική προσέγγιση της πολιτικής και της επικοινωνίας, με την τελευταία να παρεμβαίνει στο δημόσιο χώρο και με τη συνδρομή των Μ.Μ.Ε (Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας). Η θεωρητική αναφορά στο ρόλο που διαδραματίζει η επικοινωνιακή δράση «εμπλουτίζεται» με τη θεωρία της διαντίδρασης,¹¹⁸ την προσέγγιση της συμπεριφοράς (ή μιχεβιοριστική προσέγγιση), στην εξέταση δηλαδή των επιδράσεων της μαζικής επικοινωνίας,¹¹⁹ στη δομολειτουργική – κυβερνητική – συστημική προσέγγιση, μια ανταλλαγή πληροφοριών ο βασικός προσανατολισμός των οποίων είναι η διατήρηση, επιβίωση ή «ομαλή μεταβολή του πολιτικού συστήματος»,¹²⁰ καθώς και άλλες

¹¹⁷ Όπως αναφέρει η Ψύλλα, Μ., στο *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, ό.π., σσ. 74-79.

¹¹⁸ Στη θεώρηση της διαντίδρασης «{...} όπως αναπτύχθηκε ιδιαίτερος από θεωρητικούς ποικίλων κατευθύνσεων (ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, γλωσσολογία, ψυχιατρική, φιλοσοφία) στις ΗΠΑ στοιχεία της οποίας βρίσκουμε, κατά κάποιο τρόπο και στην ευρωπαϊκή δομική σκέψη (C. Levy-Strauss, R. Jakobson...) η επικοινωνία γίνεται αντιληπτή μ' όρους επιπέδων συνθετότητας, πολλαπλών παισίων και κυκλικών συστημάτων». Στα πλαίσια της προσέγγισης της διαντίδρασης διακρίνουμε τα ρεύματα της «στρατηγικής» και της «συμβολικής» διαντίδρασης. Στη μεν πρώτη («στρατηγική»), η επικοινωνία παρουσιάζεται ως μια στρατηγική δράση που με την κινητοποίηση διαφόρων μέσων (υλικών συμβολικών, πληροφοριακών, νομικών κ.λπ.) ενεργοποιείται «ένα παιχνίδι σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στους δρώντες». Στη δε δεύτερη («συμβολική»), «τα γεγονότα υπάρχουν μόνο μέσα από τις ερμηνείες που τους αποδίδονται και η πολιτική δράση γίνεται αντιληπτή μέσα από τη διαντίδραση που αναπτύσσεται, διαμέσου της συμβολικής απόδοσης νοήματος». Όπως αναφέρεται από Ψύλλα, Μ. στο *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, ό.π., σσ. 65-8.

¹¹⁹ Η βασική θεώρηση της προσέγγισης της συμπεριφοράς είναι η σύλληψη της πολιτικής επικοινωνίας ως «γραμμική διαδικασία μετάδοσης πληροφοριών». Υιοθετώντας το σχήμα του Η. Lasswell σχετικά με την ύπαρξη πέντε παραγόντων «το άθροισμα των οποίων συνιστά την επικοινωνία {...} δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να αποσυνθέσει και ν' αναλύσει κάθε επικοινωνιακή κατάσταση και ιδιαίτερος τις δράσεις που κινούνται στο χώρο της πολιτικής επικοινωνίας». Όπως αναφέρεται στο Ψύλλα, Μ., στο ίδιο, σ. 72.

¹²⁰ Σύμφωνα με τη Δομολειτουργική – Κυβερνητική – Συστημική προσέγγιση, η έννοια του συστήματος κατέχει κεντρική θέση στις περισσότερες από τις ανωτέρω θεωρήσεις με την πολιτική επικοινωνία να «γίνεται αντιληπτή ως το σύνολο των αλληλεξαρτώμενων διαδικασιών ανάμεσα στα

θεωρητικές αναφορές που συμπληρώνουν αυτή την ενότητα.¹²¹ Η επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού συνδέεται με το κίνημα των «Αγανακτισμένων», με την επικοινωνιακή πράξη να συμβάλλει στη «σύλληψη» του πολιτικού και την επικοινωνία να ενεργοποιεί τις προθέσεις των «δρώντων υποκειμένων», μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα παράλληλα με την «εκφορά του λόγου», δίνοντας έτσι τη δυνατότητα να «ενεργοποιηθούν κοινωνικές αναπαραστάσεις και αντιλήψεις της κοινωνικής πραγματικότητας».¹²² Η συμβολή των Μ.Μ.Ε.¹²³ στην παραγωγή νοημάτων που αφορούν το κίνημα και ο διαμεσολαβητικός τους χαρακτήρας, έχει ιδιαίζουσα σημασία από τη στιγμή που η χρήση των συμβατικών μέσων από τους φορείς της εξουσίας προσπαθούν να τη νομιμοποιήσουν διατηρώντας το «status quo», την ίδια στιγμή που η χρήση των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας από τους «Αγανακτισμένους», προσπαθεί να ανατρέψει αυτή τη σχέση, αναμεταδίδοντας τις επιθυμίες, τα αιτήματα, τις αναζητήσεις κ.λπ. των μελών του κινήματος σε μια προσπάθεια νομιμοποίησης των πολιτικών τους αποφάσεων. Η επικοινωνιακή δράση των «Αγανακτισμένων» αντιστέκεται σε ένα σύστημα που εκπροσωπείται τόσο από τον τύπο όσο και από την τηλεόραση από κομματικές σκοπιμότητες και πρακτικές, δημιουργώντας μια διαφορετική δημόσια σφαίρα, μια σύγκρουση του «Βιωμένου κόσμου» και του «Συστήματος» του Habermas,¹²⁴ με τη σύσταση αυτόνομων δημόσιων χώρων που περιορίζουν τη δυναμική παρουσία του οικονομικού και διοικητικού συστήματος. Την εμφάνιση δηλαδή μιας νέας νομιμότητας (που βρίσκεται σε συγκρουσιακή «αντιπαράθεση» με την παλαιά) που δεν έχει ακόμη αποκωδικοποιηθεί μεταλλάσσοντας τη σχέση

στοιχεία ενός πολιτικού συστήματος και ανάμεσα σ' αυτό το σύστημα και το περιβάλλον του». Σύμφωνα με αυτή την άποψη η πολιτική επικοινωνία «προσδιορίζεται {...} ως το σύνολο των ανταλλαγών πληροφοριών από τη μια μεριά, όπως ήδη θίχτηκε, ανάμεσα στα διαφορετικά συστατικά στοιχεία του πολιτικού συστήματος και από την άλλη, ανάμεσα στο ίδιο το πολιτικό σύστημα και το περιβάλλον του». Σύμφωνα με Ψύλλα, Μ., στο ίδιο, σσ. 74-5.

¹²¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες, στο ίδιο, σσ. 25, 27, 74-79.

¹²² Όπως εύστοχα παρατηρεί η Ψύλλα, Μ., στο *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, ό.π., σ. 31.

¹²³ «Ο όρος “μέσα μαζικής επικοινωνίας” αναφέρεται στα μέσα που έχουν οργανωθεί για να μεταδίδουν την επικοινωνία που είναι ανοιχτή και σε απόσταση και απευθύνεται σε πολλούς παραλήπτες στο πλαίσιο περιορισμένου χώρου και χρόνου.» McQuail, D., *Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21^ο Αιώνα*, σ. 36.

¹²⁴ Η έννοια του «βιωμένου κόσμου» αναφέρεται από τον Habermas, J., στο έργο *Theorie de l'agir communicational, tome 1, Rationalite de l'agir et rationalization de la societe*, σ. 86, ενώ η έννοια του «συστήματος», στο έκτο κεφάλαιο με τον τίτλο *Deuxieme consideration intermediaire: systeme et monde vecu*, σς. 125-216. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. και Ψύλλα, Μ., *Η πολιτική ως δράση και λόγος*, σ. 45 και ειδικά το κεφάλαιο *Επικοινωνιακή δράση και ορθολογικότητα*, σσ. 36-48..

ανάμεσα στους φορείς της εξουσίας και στα υποκείμενα της συγκεκριμένης συλλογικής δράσης.¹²⁵

Σε αυτή την επικοινωνιακή δράση ο λόγος κατέχει και πάλι την πρωτοκαθεδρία σε ένα συμβολικό, γνωστικό και ερμηνευτικό πλαίσιο ανάλυσης που συμβάλλει στην εννοιοδότηση του δημόσιου χώρου, του διαλόγου, της συμμετοχής των πολιτών κ.λπ. αναδεικνύοντας το πολιτικό μέσα από τον επικοινωνιακό λόγο. Η ίδια η συλλογική δράση καθώς και το ενδιαφέρον που επιδεικνύουν για αυτή οι πολίτες, αποτελεί μέρος της εκμάθησης του πολιτικού μέσα από ομαδοποιήσεις πολιτικών διαδικασιών προσδίδοντας μια «πολιτική σηματοδότηση των δράσεων και των συμπεριφορών»,¹²⁶ μια διαδικασία που υποδεικνύει την εξέχουσα σημασία που διαδραματίζει η πολιτική επικοινωνία, ο δυναμικός χαρακτήρας της οποίας ειδικά στο χώρο της μαζικής επικοινωνίας, διαμορφώνει πολιτικές σχέσεις που συνδέονται με τις κοινωνικές ανακατατάξεις και ταγές. Άξιος αναφοράς είναι ο διαμεσολαβητικός ρόλος της επικοινωνίας, ανάμεσα στη σχέση του υποκειμένου με την εξωτερικότητα (κατανόηση του κόσμου) και με την εσωτερικότητα (κατανόηση του εαυτού μας), με τη θεωρητική ενασχόληση με τα Μ.Μ.Ε. να αποτελεί μια κοινωνική και μια πολιτισμική θεώρηση από τη στιγμή που (τα Μ.Μ.Ε.) αποτελούν οργανικό τμήμα της.¹²⁷ Το κράτος και οι ιδιωτικές μονοπωλιακές επιχειρήσεις αποτελούν τους «*δύο άξονες γύρω από τους οποίους περιστρέφεται*» τόσο η οργάνωση, όσο και η λειτουργία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας. Από τη στιγμή που η κατανομή των συχνοτήτων μετάδοσης και οι άδειες των ιδιωτικών σταθμών «*χορηγούνται*» από το κράτος (ή υπάρχει «*διαπλοκή*» από τη στιγμή που παρατηρείται όσμωση ανάμεσα στους μεγαλοστελέχη της ιδιωτικής τηλεόρασης και ραδιοφωνίας και της κρατικής ελίτ) είναι λογικό τα εν λόγω μέσα να ελέγχονται – έστω έμμεσα – από τον κρατικό μηχανισμό με ότι αυτό συνεπάγεται. Η Σεραφετινίδου πρεσβεύει ότι ο τύπος δέχεται τη μικρότερη επιρροή από την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, απόρροια της ιστορικής εξέλιξης του μέσου. Σύμφωνα με την ίδια, το «σημερινό» κράτος έχει

---

¹²⁵ Ψύλλα, Μ., *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, ό.π., σ. 45.

¹²⁶ Ψύλλα, Μ., στο Lagroye, J., B. Francois, F. Sawicki, *Πολιτική Κοινωνιολογία*, ό.π., σ. 21.

¹²⁷ Σύμφωνα με τον Kumar (στο: Σεραφετινίδου, Μ., *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, σσ. 191-192.), βλ. και Ψύλλα Μ., *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, ό.π., σ. 94.

κληρονομήσει ένα τύπο που ελέγχεται από ιδιωτικές επιχειρήσεις εμποτισμένο με αξίες όπως η ελεύθερη διακίνηση ιδεών με αποτέλεσμα η κρατική παρέμβαση να είναι περιοριστική χωρίς αυτό να σημαίνει την παντελή απουσία του κρατικού ελέγχου. Σύμφωνα με την ίδια, «σήμερα» λαμβάνει χώρα η αποπολιτικοποίηση του τύπου, που έχει περισσότερο ένα ψυχαγωγικό χαρακτήρα με «απολιτικά» θέματα.¹²⁸

Τα Μ.Μ.Ε. , αποτελούν μηχανισμούς πληροφόρησης που υποκαθιστούν το πολιτικό, ενώ από την αρχή της λειτουργίας τους έχουν σκοπό – μέσω της δημοσιότητας – να προστατεύσουν τους πολίτες από τις αυθαιρεσίες της πολιτικής εξουσίας. Το επικοινωνιακό σύστημα αποτελεί απόρροια της ατομικής ιδιοκτησίας και των συνακόλουθων οικονομικών ανταλλαγών σε οικονομοτεχνικό επίπεδο, την ίδια στιγμή που η ελευθερία του πνεύματος, της επιστήμης και των τεχνών, αποτελεί το υπόβαθρο για την πνευματική ανάπτυξη του. Εντός των φιλελεύθερων πολιτικών επικοινωνιών – στην περίοδο του φιλελευθερισμού του 19^{ου} αιώνα - αναπτύχθηκε ένα ευρύ επικοινωνιακό σύστημα, το οποίο έδινε τη δυνατότητα να *«μεταφερθούν προοδευτικά και στον όροφο της εξουσίας – δια των πολιτικών κομμάτων ή άλλως – οι θερμοί άνεμοι της ελευθερίας που ζωογονούσαν τις συνεχείς ανανεούμενες δυνάμεις του πολιτικού υποβάθρου»*.¹²⁹ Η «άλλη πλευρά του νομίσματος» είναι ότι η *«θεωρία των κοινωνικών αυτοματισμών εκάλυψε σε μεγάλο βαθμό, καταστάσεις ανισότητας και ανελευθερίας στους κόλπους της ίδιας της ιδιωτικής κοινωνίας»*,¹³⁰ με την πολιτική επικοινωνία που υπάρχει ανάμεσα στην ιδιωτική κοινωνία και το κράτος να παραμένει μονόπλευρη. Οι διαφορές του ανωτέρου μοντέλου – που ίσχυσε την περίοδο του κλασικού φιλελευθερισμού - με τη σύγχρονη εποχή, είναι ότι σήμερα τα άτομα που απαρτίζουν την κοινωνία λειτουργούν μέσα σε ένα πολύπλοκο και ενεργό σύστημα κοινωνικών σχηματισμών και στρωματώσεων (ομάδων, οργανώσεων, τάξεων, κατηγοριών). Μια δυναμική αλληλεπίδραση παρατηρείται ανάμεσα στους φορείς της εξουσίας και την ιδιωτική κοινωνία με τους μεν να «παρεμβαίνουν» (στο βαθμό που ο καθένας μπορεί) στο έργο

---

¹²⁸ Για περισσότερες λεπτομέρειες στο Σεραφετινίδου, Μ., (2005), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*, ό.π., σσ. 302-303.

¹²⁹ Όπως πολύ παραστατικά το εκφράζει ο Βλάχος, Γ., ό.π., σ. 24.

¹³⁰ Βλάχος, Γ., στο ίδιο, σ. 25.

του άλλου (η «εξουσία» επεμβαίνει και διαχειρίζεται καταστάσεις που αποτελούν πεδίο της κοινωνίας των πολιτών, ενώ η τελευταία – μέσω των ομάδων και των οργανώσεων – κάνει αισθητή την παρουσία της στα δρώμενα της εξουσίας). Αυτή ακριβώς τη «δυνατότητα» του συστήματος – που κατά κάποιους άλλους μπορεί να αναγνωσθεί και ως «κενό» – προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν οι «Αγανακτισμένοι» από τη στιγμή που το επικοινωνιακό σύστημα δε λειτουργεί μόνο «από πάνω», αλλά υπό προϋποθέσεις μπορεί να λειτουργήσει και «από κάτω» στα πλαίσια μιας κατά συνθήκης συνεργασίας ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς, «εξουσιαστές» και «εξουσιαζόμενους» με το επικοινωνιακό σύστημα να λειτουργεί ως ένα κοινό αγαθό.

Σε αυτό το θεωρητικό μοντέλο δε μπορούμε να μη συνυπολογίσουμε το σημαντικό παράγοντα που διαδραματίζει η σύγχρονη τεχνολογία χάρη στην οποία διευρύνεται ο χώρος της πολιτικής επικοινωνίας έξω από τα στενά όρια του εθνικού κράτους με τα άτομα να νιώθουν ότι είναι πολίτες του κόσμου (κάτι που έγινε ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση που μελετάμε, με τη διάχυση του φαινομένου «Αγανακτισμένοι»¹³¹). Συνεπώς οι «αρχές» που καθορίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών χρειάζονται εν μέρει επανακαθορισμό, από τη στιγμή που η ισορροπία διαταράσσεται και το πολιτικό δικαίωμα – δείχνει να – αντικαθιστά το κοσμοπολιτικό. Βιώνουμε σε πραγματικό χρόνο σημαντικές «μεταβολές *in staty nascendi*, με όλες τις επώδυνες επιπτώσεις που συνήθως προκαλούν οι βαθύτερες ιδεολογικές μεταβολές και ανακατατάξεις»¹³². Ο κύριος λόγος αυτών των μεταβολών είναι η διαμάχη που διαδραματίζεται – σε παγκόσμια κλίμακα - ανάμεσα στο κράτος και στα τεχνολογικώς ελεγχόμενα κέντρα του επικοινωνιακού συστήματος, με «θύμα» τον ίδιο τον άνθρωπο που βλέπει την ελευθερία του να παραβιάζεται από τους φορείς της εξουσίας και του τεχνολογικού ντετερμινισμού. Αυτό το «μονοπώλιο» (κρατικό, κομματικό,

---

¹³¹ Ο Ψυχοπαίδης διακρίνει ανάμεσα στη δημοσιότητα και τη τεχνολογία μια σχέση με πολιτικές συνέπειες κάνοντας αναφορά στην ανάγκη ύπαρξης παγκόσμιων δημοκρατικών μεθόδων «ελέγχου της χρήσης της τεχνολογίας και ευρεία δημοσιότητα και ελευθερία της κριτικής». Οι νέες τεχνολογίες δίνουν τη δυνατότητα στους πολίτες να αποσταθεροποιούν τα «κακώς γινόμενα», συγκροτώντας κοινωνικές σχέσεις που μέσα από «επιμέρους δημοσιότητες, με πολλαπλές συνδέσεις σε κέντρα έρευνας, πανεπιστήμια, εφημερίδες και ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, σε ομάδες πολιτών, σε κόμματα και κινήματα» ή διαμαρτυρίες αντίστοιχες με εκείνες των «Αγανακτισμένων» θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε. Ψυχοπαίδης, Κ., ό.π., σ. 36.

¹³² Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Βλάχος, Γ., στο *Η Δημοκρατία και το Επικοινωνιακό Σύστημα*, ό.π., σ. 29.

επιχειρηματικό κ.λπ.) των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, αποτελεί ένα είδος γκραμισιανής ηγεμονίας που «κατήγγειλαν» οι «Αγανακτισμένοι», παρά την προσπάθεια τους – ως μη σύγχρονοι λουδιστές - να εκμεταλλευτούν τα προτερήματα των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας που δεν ήταν άλλα από το να κοινωνήσουν τα αιτήματα τους και τις θέσεις τους εν γένει, ώστε να δημιουργήσουν συναισθήματα συμπάθειας για τη δράση τους στην ευρύτερη κοινωνία, να ενισχύσουν σε ανθρώπινο δυναμικό τη δράση τους και τέλος, να ασκήσουν πίεση στην ίδια την εξουσία, να χρησιμοποιήσουν δηλαδή τα Μ.Μ.Ε. με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που τα χρησιμοποιούν και οι φορείς της εξουσίας. Προσπάθησαν δηλαδή να δημοκρατικοποιήσουν ουσιαστικά τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και να αποτρέψουν την παροχή μιας μονόπλευρης ενημέρωσης που τροφοδοτεί τις *«ευρύτερες μάζες με προϊόντα ευτελούς υπο-κουλτούρας, αποχαννώνοντας τις ατομικές συνειδήσεις και διαλύοντας με το εύγεστο δηλητήριο του ήχου και της εικόνας και τα τελευταία ίχνη κριτικής σκέψης και ηθικής ανεξαρτησίας»*,¹³³ να μετατραπούν συμπερασματικά τα Μ.Μ.Ε. – ειδικά σε κράτη με *«επισφαλή πνευματική και πολιτική παράδοση»* - σε *«απλά όργανα επιρροής, στα οποία η διαφήμιση και η προπαγάνδα διασταυρώνονται ακατάπαυστα εκμηδενίζοντας το δημοκρατικό διάλογο και μεταβάλλοντας τον άνθρωπο και τον πολίτη, κατά το πρότυπο του “βαρβαρικού κράτους”, σε απλό θεατή της ίδιας του της πολιτικής και πολιτισμικής ανυπαρξίας»*.¹³⁴ Έβαλαν δηλαδή ενάντια στην εμφάνιση μιας νέας δημοσιότητας διαμεσολαβημένης από τα Μ.Μ.Ε. που λειτουργεί ως παραμορφωτικός καθρέπτης του δημόσιου χώρου, παρουσιάζοντας δημόσιας φύσης γεγονότα ως εγγενή ιδιωτικά.

Με βάση τα ανωτέρω, βλέπουμε την ανάγκη «παρέμβασης» της κοινωνίας των πολιτών, εκμεταλλεζόμενη την παγκοσμιότητα και μαζικότητα πλέον του επικοινωνιακού συστήματος, ώστε να λάβει την πραγματική αξία τόσο η έννοια της συμμετοχής («από κάτω»), όσο και εκείνη της «λαϊκής κυριαρχίας». Μια «παρέμβαση» ενάντια στη φενακισμένη εικόνα και την κίβδηλη αναπαράσταση της πλαστής δημοσιότητας, σε μια πολιτική επικοινωνία δίχως δημοκρατικές συμμετοχικές διαδικασίες, προτάσσοντας ένα βασικό κριτικό αίτημα ότι οι όροι κοινωνικής αναπαραγωγής (όπως π.χ. η

¹³³ Όπως μνημονεύεται από το Βλάχος, Γ., στο *Η Δημοκρατία και το Επικοινωνιακό Σύστημα*, ό.π., σ. 35.

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 35.

υγεία, η παιδεία, η δημοκρατία κ.λπ.) δε θα αποτελούν ιδιωτική υπόθεση, αλλά μέρος δημοκρατικών συμμετοχικών διαδικασιών μέσω ενός δημόσιου διαλόγου όπως είναι μια διαμαρτυρία ενάντια στις κρατικές εξουσιαστικές ταγές και τους ιδιωτικο-οικονομικούς οργανισμούς.

Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της «σχέσης» αποτελεί η «ανάγνωση» των γεγονότων του Μαΐου και του Ιουνίου του 2011, στα πλαίσια των κινητοποιήσεων των «Αγανακτισμένων», από τα κρατικά και ιδιωτικά μέσα.¹³⁵ Οι «Αγανακτισμένοι» έβαλαν κατά της δημοσιογραφικής δεοντολογίας που πληροφορεί χωρίς να αξιολογεί, αναπαράγοντας ουσιαστικά ένα σχήμα λόγου και δράσης της καθεστηκυίας τάξης κάνοντας αναφορά για μέσα που κρατούν μια μεροληπτική στάση υπέρ της διατήρησης του κοινωνικού κατεστημένου και για κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, διατηρώντας μια στάση υπεράνω των κοινωνικών συγκρούσεων (πχ η παρουσίαση των συγκεντρώσεων ως μια πασιφιστική φορκλόρ γιορτή με happenings κ.α.), την ίδια στιγμή που σε ορισμένες περιπτώσεις φάνηκε να «υποστηρίζει» την κινητοποίηση, ειδικά στην αρχή, μια ανάγνωση που ενδέχεται να είναι και εσφαλμένη καθώς τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. απλώς ακολούθησαν τα γεγονότα με παρόμοιο τρόπο που τα ακολούθησαν και το 2008 μετά τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου (δε μπορείς να αποσιωπήσεις ένα συμβάν, μπορείς να λάβεις θέση «εναντίον» του μόλις διαπιστώσεις ότι αποκτά πολιτική υπόσταση «επικίνδυνη» για τις εξουσιαστικές δομές που στηρίζουν τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε.). Σύμφωνα με τα μέλη του κινήματος, ακόμη και τα τηλεοπτικά πάνελ κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων στην πλειοψηφία τους «φιλοξένησαν» εκπροσώπους της εξουσίας ή των ομάδων συμφερόντων και σπάνια την άποψη ατόμων μελών του κινήματος. Ίσως αυτό να είναι και ένας ακόμη λόγος «αγανάκτησης», η συμπεριφορά δηλαδή των Μ.Μ.Ε. που ερμηνεύουν την πραγματικότητα κατά το δοκούν, δίχως να αμφισβητούν τις ταγές της κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας την ίδια στιγμή που τα αίτια των κοινωνικών προβλημάτων αποδίδονται σε συγκυριακούς παράγοντες ή σε επιμέρους δυσλειτουργίες.

---

¹³⁵ Κούση, Μ. & Tilly, C., (επιμ.), *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις. Σε συγκριτική πολιτική*, ό.π., σσ.146-148.

2.2 Τα Μ.Μ.Ε. ως Πολιτική ευκαιρία

Στο πρώτο κεφάλαιο (ενότητα 1.7), αναφερθήκαμε στις πολιτικές ευκαιρίες, κάνοντας λόγο για το πολιτικό περιβάλλον (ή συνθήκες που ευνοούν ή αποτρέπουν την εκδήλωση μιας συλλογικής αντίδρασης) εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα οι συλλογικές δράσεις. Στη συγκεκριμένη ενότητα προσεγγίζουμε την ίδια προβληματική εστιάζοντας στο φαινόμενο «Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης» (Μ.Μ.Ε.). Πιο συγκεκριμένα:

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αποτελούν ένα παράδειγμα πολιτικής ευκαιρίας σχεδόν από την αρχή της εμφάνισης των κοινωνικών κινημάτων. Ο Charles Tilly μας αναφέρει ότι από το 18^ο αιώνα όπου και έκαναν την εμφάνιση τους τα κοινωνικά κινήματα, διάφορα μέσα (όπως εφημερίδες, φυλλάδια κ.λπ.) αναμετέδιδαν μηνύματα των κινηματιών. Η εξέλιξη των επικοινωνιακών μέσων τον 20^ο αιώνα αποτέλεσε αιτία διεύρυνσης της προβολής των κοινωνικών κινημάτων από τα μαζικά μέσα, συντελώντας ουσιαστικά σε μια έκρηξη εκστρατειών, παραστάσεων και επιδείξεων Α.Ε.Π.Δ.¹³⁶ Η γνωστοποίηση της διεκδικητικής δράσης από τα Μ.Μ.Ε, γίνεται αποδέκτης από τρίτα πρόσωπα, στα οποία συγκαταλέγονται ισχυρές προσωπικότητες καθώς και μια μάζα ανθρώπων η οποία θα κινηθεί αναλόγως του διαμεσολαβημένου μηνύματος (μήνυμα υπόστασης, ταυτότητας και προγράμματος) που θα λάβει - ένα «αντηχείο» πολύ σημαντικό - με αποτέλεσμα η αξιοποίηση των μέσων να γίνεται αντικείμενο στρατηγικής των κινημάτων.¹³⁷

Στο παράδειγμα των «Αγανακτισμένων», οι δρώντες εφηύραν τρόπους ώστε να προσελκύσουν την προσοχή των μαζικών μέσων (χρήση συμβόλων, εικόνων, ένα savoir-faire, και γενικά υιοθέτηση μιας συμπεριφοράς που «συμπαθούν» τα Μ.Μ.Ε.), ώστε να πείσουν για το δίκαιο του αγώνα τους και γενικά να «οικοδομήσουν» μηχανισμούς στήριξης της προσπάθειάς τους από τα Μ.Μ.Ε., με τα τελευταία να αποτελούν διαμορφωτές «δημόσιων

---

¹³⁶ Όπως αναφέραμε ήδη από το **Κεφάλαιο 1 (1.1)**: (Αξιοσύνη, Ενότητα, Πολυάριθμο, Δέσμευση). Αξιοσύνη: σοβαρή συμπεριφορά και ενδυμασία, συμμετοχή ευπόληπτων πολιτών, Ενότητα: σημαίες, κονκάρδες, στολές, τραγούδια, συνθήματα, Πολυάριθμο: καταμέτρηση συμμετεχόντων, υπογραφές για διάφορα αιτήματα, κλείσιμο δρόμων κ.λπ., Δέσμευση: συμμετοχή ανθρώπων τρίτης ηλικίας και ατόμων με ειδικές ανάγκες, συμμετοχή παρά την πιθανή κακοκαιρία, αυταπάρνηση κ.λπ. Tilly, C., (2007), στο ίδιο, σσ. 21-3.

¹³⁷ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε Tilly, C., (2007), ό.π., σσ. 199-200.

ευαισθησιών».¹³⁸ Σύμφωνα με τον Gamson «ο χώρος των Μ.Μ.Ε. αποτελεί τον βασικό τόπο διαμόρφωσης σημασιών γιατί όλοι οι δρώντες στην πολιτική διαδικασία θεωρούν δεδομένη τη δύναμη επιρροής τους – δικαιολογημένα ή όχι».¹³⁹ Οι πνευματικοί πόροι – απαραίτητοι για την επιτυχή έκβαση μιας συλλογικής κινητοποίησης – δύναται να καταστούν ανέφικτος στόχος αν δε συνοδεύονται από τη στήριξη των Μ.Μ.Ε.¹⁴⁰ Λαμβάνει χώρα λοιπόν μια μορφή ανταλλαγής ή συνεργασίας, η οποία επιφέρει οφέλη και για τις δύο πλευρές. Πως θα μπορούσε να λάβει χώρα μια τέτοια «ανταλλαγή» ή «συνεργασία»; Από την πλευρά των διαδηλωτών, θα μπορούσαν να διαθέτουν πληροφορίες ζωτικής σημασίας για τα μέσα ή να αναπτύξουν κινηματική δράση που να είναι «αρεστή» στα «μήντια» («το μυστικό της πρόσβασης των κινημάτων στα ΜΜΕ είναι η πολυχρωμία της διαμαρτυρίας»)¹⁴¹ ή ακόμη και να προβούν σε μπούκοτάζ που θίγει άμεσα τα συμφέροντα του μέσου (π.χ. μπούκοτάζ σε μια εφημερίδα). Η δυσκολία του εγχειρήματος εντοπίζεται στο ότι τα μαζικά μέσα, προβάλλουν εικόνες και όχι ζητήματα. Τους ενδιαφέρει δηλαδή η πολυχρωμία της δράσης και όχι οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την εξέλιξη, με την κριτική πολιτική προοπτική να απέχει από τα ενδιαφέροντα των μαζικών μέσων τα οποία εστιάζουν κυρίως στον αριθμό των συμμετεχόντων, στην πρωτοτυπία και στη μαχητικότητα των δρώντων και της δράσης τους. Η πρωτοτυπία αποτελεί πρόκληση και για τους ίδιους τους ακτιβιστές, καθώς καλούνται να εφεύρουν - όπως αναφέραμε - τρόπους ώστε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των Μ.Μ.Ε. και να διαμεσολαβήσουν το μήνυμά τους σε ένα ευρύ κοινό. Οι κινηματίες¹⁴² βελτιώνουν τις οργανωτικές δομές τους, και αναπτύσσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες, εστιάζοντας σε επικοινωνιακές εκστρατείες, συνεντεύξεις τύπου κ.λπ., με πολλές κινηματικές δράσεις να αναπτύσσονται τα δικά τους επικοινωνιακά μέσα στη συγκεκριμένη διαλογική ευκαιρία, στην απήχηση

---

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 200.

¹³⁹ Gamson, A., W., (2004), *Bystanders, Public opinion and the Media*, στο Snow, A., D., Soule H., S., Kriesi, H. (edt.), *The Blackwell Companion to Social Movements*, σσ. 242-61.

¹⁴⁰ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 379-80.

¹⁴¹ Όπως αναφέρεται από τον Rochon (1988), στο DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 314.

¹⁴² Οι «Αγανακτισμένοι» χρησιμοποίησαν κατά κόρον το διαδίκτυο όπως θα δούμε κατωτέρω, ενώ η δράση τους είχε «συμπάθειες» - αλλά και «αντιπάθειες» - και στο συμβατικό τύπο όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

δηλαδή πολιτισμικών αξιών μέσω της χρήσης των μαζικών μέσων.¹⁴³ Ο λόγος των συμβατικών μέσων, είναι λόγος εξουσίας για τους ακτιβιστές, ένα γεγονός που εγείρει τρία ζητήματα σύμφωνα με τον Neveu. Το πρώτο είναι ότι στο τέλος των εκάστοτε κινητοποιήσεων είναι πολύ δύσκολο να υπολογιστεί με αντικειμενικά κριτήρια η «εξουσία» των Μ.Μ.Ε., με αποτέλεσμα, αν οι ακτιβιστές θεωρούν ότι η συγκεκριμένη εξουσία «υπάρχει», φέρονται και ανάλογα «χρεώνοντας» μέρος της αποτυχίας τους στα μέσα, ενώ σπάνια πράττουν κάτι αντίστοιχο σε μια επιτυχή έκβαση μιας κινητοποίησης. Το δεύτερο ζήτημα είναι ότι η κάλυψη της κινητοποίησης και ο ρόλος που διαδραματίζει ο Τύπος είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Ελάχιστες δημοσιεύσεις δύναται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, ενώ έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο, η ελίτ, να μην επιζητά πάντοτε τη διαμεσολάβηση των μέσων μια και έχει τη δυνατότητα να «επιβάλλει» τις ταγές της με άλλα μέσα, πιο άμεσα και λιγότερα διαμεσολαβημένα. Τέλος, η ίδια η έννοια «εξουσία» χαρακτηρίζεται για την αμφισημία της, μια και εκείνο που αναλύεται με όρους «δύναμης», θα μπορούσε κάλλιστα να αποδοθεί και με όρους «αδυναμίας». Η εξουσία των Μ.Μ.Ε. – καταλήγει ο ίδιος ο Neveu – είναι υπαρκτή με «...όρους αλληλεξαρτήσεων μέσα σε ένα δίκτυο πρωταγωνιστών {...} από τους οποίους κανένας δεν επέχει ποτέ θέση αυθεντίας σε ότι αφορά την “κάλυψη” ενός κοινωνικού κινήματος.»¹⁴⁴

Από την πλευρά των μέσων, η ίδια η κινηματική δράση, η σύγκρουση, το θέαμα, το δράμα κ.λπ. αποτελούν «ευσεβείς πόθους» για επαγγελματίες δημοσιογράφους.¹⁴⁵ Θα μπορούσαμε όμως να ισχυριστούμε ότι τα Μ.Μ.Ε. δε χρειάζονται τα κινήματα για να συνεχίσουν να είναι λειτουργικά, μια και υπάρχει μια μεγάλη ειδησεογραφική «πηγή» ώστε να επιλέξουν τα θέματα τους (αντίθετα τα κινήματα δείχνουν να έχουν «ανάγκη» τα μέσα μαζικής ενημέρωσης). Θέματα που όπως είναι ευνόητο έχουν ανταγωνιστικό χαρακτήρα με τα κοινωνικά κινήματα τα οποία με τη σειρά τους προσπαθούν

---

¹⁴³ DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 315.

¹⁴⁴ Όπως αναφέρεται σχετικά από τον Neveu E., στο *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινήματων και ιστορίες κινήματων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, ό.π., σσ. 217-8.

¹⁴⁵ Σύμφωνα με έρευνα του Gamson, ο λόγος π.χ. των εφημερίδων αποτελείται από δύο «δυσμενή» χαρακτηριστικά: «Πρώτον, στα ΜΜΕ τα προβλήματα και τα διακυβεύματα σπανιότατα τίθενται με όρους αδικίας σε ένα πλαίσιο όπου περιγράφονται θύματα και υπεύθυνοι και δεύτερον, στον δημοσιογραφικό λόγο, η ιδέα ότι μέσω της συλλογικής δράσης μπορεί να ασκηθεί επιρροή σε ότι αφορά αυτά τα διακυβεύματα είναι σε μεγάλο βαθμό ξένη.» Gamson (1992), στο Neveu E., *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινήματων και ιστορίες κινήματων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, ό.π., σ. 212.

να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των «μήντια» όπως αναφέραμε προηγουμένως.¹⁴⁶ Τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν τους «αδύναμους κρίκους» σε αυτή τη διάδραση, με τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους ακτιβιστές και στους δημοσιογράφους, να έχει ανταγωνιστικό χαρακτήρα, ενώ η απαίτηση των «*MME για αναγνωρίσιμους ηγέτες μπορεί να αλλοιώσει την εσωτερική δημοκρατία των κινημάτων*».¹⁴⁷ Παρόλα αυτά, τα κινήματα, πολλές φορές κατάφεραν να επηρεάσουν τα μέσα, δημιουργώντας ένα ενάρετο κύκλο, όπου τα Μ.Μ.Ε. λειτούργησαν ως «υποκινητές» κινητοποιήσεων, ιδίως σε περιπτώσεις όπου υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες συναίνεσης, με τους «επαγγελματίες» των Μ.Μ.Ε. να λειτουργούν ως δρώντα υποκείμενα των κοινωνικών κινημάτων.¹⁴⁸ Στις περιπτώσεις «εργαλειοποίησης» των Μ.Μ.Ε. από τους ακτιβιστές, ελλοχεύει ο κίνδυνος να μετατοπιστεί το ενδιαφέρον των πρώτων σε άλλα θέματα προκαλώντας πτώση της επιρροής της κινητοποίησης, επιταχύνοντας τη διαδικασία αποσάθρωσης της. Το συγκεκριμένο θεωρητικό παράδειγμα το είδαμε και στην περίπτωση των «Αγανακτισμένων», με τις διακυμάνσεις από το «ζενίθ» (κορύφωση της κινηματικής δράσης), ως το «ναδίρ» (ύφεση της) να είναι οφθαλμοφανέστατη. Έχει ενδιαφέρον να δούμε την περίπτωση των Μ.Μ.Ε. ως μέσα που επιβάλλουν την εστίαση σε κάποια θέματα. Η κατασκευή μιας άποψης που αφορά τα κοινωνικά κινήματα δεν αποτελεί πάντα αποτέλεσμα στρατηγικού σχεδιασμού των ιδιοκτητών των μέσων ή των ανθρώπων που εργάζονται σε αυτά, αλλά, απορρέει πολλές φορές, από ένα δίκτυο αλληλεπιδράσεων μέσα στο οποίο διαρθρώνεται η δουλειά των Μ.Μ.Ε.. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τηλεόραση που επιτάσσει την ταχύτητα της πληροφόρησης σε πραγματικό χρόνο, την ίδια ώρα που αδυνατεί να πραγματοποιήσει ταυτόχρονα σοβαρή έρευνα μέσα σε ένα περιβάλλον πίεσης.¹⁴⁹ Η ενασχόληση των Μ.Μ.Ε. με τα κινήματα, δεν ανάγεται μόνο στο διακύβευμα της εικόνας ή της είδησης της στιγμής, αλλά και σε μια αναφορά σε κοινωνικά διακυβεύματα (μέσω π.χ. talk shows) που

---

¹⁴⁶ Βλέπε, Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σσ. 146-7.

¹⁴⁷ Ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του Gitlin, T., (1980) στο DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 379.

¹⁴⁸ Neveu, E., *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινημάτων και ιστορίες κινημάτων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, ό.π., σ. 218.

¹⁴⁹ Neveu, E., στο ίδιο, σ. 220.

εγείρουν θεωρητικά σημαντικά ζητήματα και οδηγούνται σε μια εμβάθυνση της δράσης. Μέσω ειδικών εκπομπών τα μέσα προβάλλουν μια «βιωμένη δυσφορία», μια εξατομίκευση των εμπειριών με αποτέλεσμα να επιρρίπτεται στα «θύματα» το βάρος να βρουν λύσεις μέσω μια δουλειάς θεραπευτικού τύπου πάνω στον εαυτό τους. Το «πρόβλημα επικοινωνίας» αποπολιτικοποιεί τη δράση και απαλείφει τα αισθήματα δυσαρέσκειας, ανισότητας κ.λπ., με τη συγκρουσιακή δράση να μεταβάλλεται σε μια παθολογία των δρώντων υποκειμένων.¹⁵⁰ Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι η σχέση κινημάτων και Μ.Μ.Ε είναι μια συμβιωτική σχέση, με τα κινήματα όμως να εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τα «μήντια» και όχι το αντίστροφο.¹⁵¹

2.3 Μ.Μ.Ε. & Δημόσιος Χώρος – Η Ελληνική περίπτωση

Μελετώντας τη χαμπερμασιανή θεωρία για τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου διακρίνουμε μια εξελικτική διαμόρφωση του τελευταίου σύμφωνα με την οποία η «κοινωνία αποτελείται από κοινωνικά στρώματα η δράση των οποίων αποκλείεται από την πολιτική δημοσιότητα».¹⁵² Αυτός ο αποκλεισμός των κατώτερων στρωμάτων που δραστηριοποιούνται τόσο πολιτισμικά όσο και πολιτικά αποτελεί γενεσιουργό αιτία πολλαπλασιασμού της δημόσιας σφαίρας στη φάση διαμόρφωσης της. Έτσι λοιπόν έχουμε μια ηγεμονική δημόσια σφαίρα και μια αντίστοιχη πληβειακή. Μια τέτοια περίπτωση διακρίνουμε και στην ανάλυση παραδείγματος μας, τους «Αγανακτισμένους». Ο ηγεμονικός δημόσιος χώρος έχει διαμορφωθεί από τις εξουσιαστικές δομές, ενώ ο πληβειακός διαμορφώθηκε από την πολιτισμική και πολιτική κινητοποίηση των καταληψιών της «πλατείας».¹⁵³ Δίπλα λοιπόν στην ηγεμονική δημόσια σφαίρα εμφανίζονται υπολιτισμικές ή ταξικές δημόσιες σφαίρες, με το κάθε κοινωνικό στρώμα να έχει τους δικούς του κανόνες και αξίες, διαφοροποιώντας κατά αυτό τον τρόπο τα διάφορα κοινωνικά στρώματα που εμπλέκονται σε αυτή τη διαδικασία με αποτέλεσμα

---

¹⁵⁰ Neveu, E., *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινήματων και ιστορίες κινήματων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, ό.π., σσ. 26-7.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 219.

¹⁵² Habermas, J., *L' Espace public: 30 ans après*, p. 165, στο Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος, σ. 136.

¹⁵³ Habermas, J., στο ίδιο, σ. 165.

η χρήση του όρου «κοινό» (public) να καθίσταται ανέφικτη, την ίδια στιγμή που γίνεται αποδεκτή η «θεώρηση ότι η ύπαρξη {...} μιας πολλότητας ανταγωνιστικών δημόσιων σφαιρών» και ο συνυπολογισμός «της δυναμικής των επικοινωνιακών διαδικασιών που αποκλείονται από την κυρίαρχη δημόσια σφαίρα»¹⁵⁴ διαμορφώνει μια διαφορετική εικόνα του δημόσιου χώρου.

Ιστορικά, ο Ελληνικός δημόσιος χώρος ακολούθησε διαφορετική πορεία εξέλιξης σε σχέση πάντα με τις χώρες της Δ. Ευρώπης από το διαφωτιστικό εγχείρημα (18^{ος} αιώνας) και ύστερα, χάρη στη διάδοση των ιδεών του διαφωτισμού στην Ελλάδα από Έλληνες λόγιους του εξωτερικού, στη συγκρότηση της δημόσιας σφαίρας ανάμεσα σε μορφωμένα κοινωνικά στρώματα και στο ρόλο που διαδραματίζουν (από το 19^ο αιώνα) οι εφημερίδες και τα περιοδικά που εκδίδονται στην Ελλάδα. Το τελευταίο αποτελεί ένα γεγονός που διαφοροποιεί και τον ίδιο τον τύπο, συνεπώς και τη δημόσια σφαίρα και δημόσιο διάλογο.¹⁵⁵ Η εμφάνιση του κοινοβουλευτισμού και των θεσμών που το συνοδεύουν συγκρότησε μια ιδιόμορφη σχέση ανάμεσα στο ελληνικό κράτος και την κοινωνία πολιτών με την τελευταία να καθίσταται ανίσχυρη (με το Κράτος να ισχυροποιεί τη θέση του) την ίδια στιγμή που στη Δύση είχαμε μια ισχυρή κοινωνία πολιτών που «οργανώνεται ανθεκτικά μέσα από οργανωμένα πολιτικά κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις και μέσα από ένα ισχυρό στρώμα κριτικών διανοούμενων».¹⁵⁶ Είναι σημαίνων ο ρόλος που διαδραματίζει ο Τύπος στην ανωτέρω διαδικασία καθώς ουσιαστικά εξυπηρετεί ιδεολογικές και κομματικές λειτουργίες κάτι που διακρίνουμε και σήμερα – παρά την εμπορευματοποίηση του Τύπου – με τον «κυρίαρχο» Τύπο να διαμορφώνει συνειδήσεις, να ορίζει συμπεριφορές και γενικά να αποτελεί ένα ακόμη «όπλο» της εξουσίας στην προσπάθεια αποδυνάμωσης της κοινωνίας πολιτών. Στους «Αγανακτισμένους» έχουμε μια δυναμική κοινωνία πολιτών, ένα ισχυρό δημόσιο χώρο, λόγω μιας δυναμικής παρέμβασης των δρώντων υποκειμένων, που ιδιοποιούνται τα «δικά τους» Μ.Μ.Ε., ελέγχουν και διαμορφώνουν επικοινωνιακούς μηχανισμούς «από

¹⁵⁴ Όπως ενδεικτικά αναφέρεται από τον Habermas, J., στο *L' Espace public: 30 ans après*, σ. 164.

¹⁵⁵ Τσουκαλάς, Κ., (1983) *Κοινωνική ανάπτυξη και Κράτος. Η συγκρότηση του Δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα: Θεμέλιο

¹⁵⁶ Μας αναφέρει σχετικά η Κομνηνού, Μ., στο *Κρατικός Διάλογος ή Κρίση του Λόγου; Ερμηνεία για τη διαφορετική θεωρητική προσέγγιση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη Δύση και στην Ελλάδα*, στο συλλογικό έργο *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, σσ. 360-387.

κάτω», μια επικοινωνία από τους πολλούς για τους πολλούς.¹⁵⁷ Έτσι, απέναντι στον υπερπολιτικοποιημένο ελληνικό τύπο που λειτουργεί ως παράρτημα της κυρίαρχης πολιτικής συμπεριφοράς σύμφωνα με τον Κ. Τσουκαλά,¹⁵⁸ οι «Αγανακτισμένοι» αντιτάσσουν μέσα που ελέγχουν οι ίδιοι (διαδίκτυο, ραδιοφωνικούς σταθμούς, δελτία τύπου που εκδίδονται από τους ίδιους κ.λπ.). Μια ενέργεια (δημιουργία ουσιαστικά δικών τους μέσων μαζικής επικοινωνίας και προσπάθεια δημιουργίας κλίματος συμπάθειας από μερίδα των συμβατικών Μ.Μ.Ε.) που αποσκοπούσε στην αποφυγή κομματικών σκοπιμοτήτων κατά την εκπροσώπηση τους στα «μήντια». Τα σύγχρονα Μ.Μ.Ε. (τύπος, τηλεόραση, ραδιόφωνο και πλέον και διαδίκτυο) βρίσκονται σε μια αλληλεπίδραση με τον κρατικό μηχανισμό με την κομματική παρέμβαση και τις πελατειακές σχέσεις να παραμένουν «ενεργές». Εξάλλου, σύμφωνα με την Π. Ζέρη, «η χειραγώγηση της ραδιοτηλεόρασης από το εκάστοτε κυβερνών κόμμα αποτελεί ένα μόνιμο πρόβλημα στην πορεία ανάπτυξης του ελληνικού δημόσιου ραδιοηλεκτρονικού συστήματος»,¹⁵⁹ με τα πολιτικά κόμματα να εντάσσονται στην κρατική σφαίρα, παρά την προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης (εν προκειμένου του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης) μετά τη δημιουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (Ε.Σ.Ρ.) και τον επιχειρηματικό χαρακτήρα που λαμβάνουν τα Μ.Μ.Ε. μετά και την εμφάνιση των διαφημιστικών δαπανών. Τα ανωτέρω, τροποποιούν τη δημόσια ελληνική σφαίρα, διαμορφώνουν μια διαφορετική σχέση ανάμεσα στο ιδιωτικό και δημόσιο, δημιουργώντας νέα δεδομένα, για την εξουσία, το κομματικό σύστημα και τον πολίτη καθορίζοντας τη δομή και την οργάνωση λειτουργίας τόσο του δημόσιου χώρου όσο και του ιδιωτικού. Τα Μ.Μ.Ε. ενσωματώνονται σε μια πλουραλιστική θεώρηση του δημόσιου χώρου, με τα πρώτα να προσπαθούν να διαμορφώσουν τη γνώμη και τη βούληση εξαιτίας της ροής της επικοινωνιακής εξουσίας και της ανάπτυξης ενός δημόσιου διαλόγου.¹⁶⁰ Η ανωτέρω θεωρητική αναφορά γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο παράδειγμα μας, στους «Αγανακτισμένους», όπως θα προσπαθήσουμε να δείξουμε στο εμπειρικό μέρος της εργασίας μας (3^ο Κεφάλαιο), όπου

¹⁵⁷ Κομνηνού, Μ., *Από την αγορά στο θέαμα*, σ. 39.

¹⁵⁸ Τσουκαλάς, Κ., *ό.π.*, σσ. 151-3.

¹⁵⁹ Μας αναφέρει η Ζέρη, Π., (1996), *Θεσμοί Εποπτείας στο Ραδιοηλεκτρονικό Σύστημα (Στόχοι, διαδικασίες, δυνατότητες δράσης)*, σσ. 241-2.

¹⁶⁰ Habermas, J., *La modernité: un projet inachevé*, στο *Critique* (1981), no 413, στο Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος, *ό.π.*, σ. 139.

συμβατικά Μ.Μ.Ε, λειτουργούν στη λογική διάπλασης της βούλησης των υποκειμένων.

Η κρίση του αντιπολιτευτικού πολιτικού συστήματος που στηλιτεύουν οι «Αγανακτισμένοι» αποτελεί μια κρίση της δημόσιας σφαίρας, δηλαδή μια μη δημοκρατική νομιμοποίηση πολιτικών αποφάσεων. Το ελληνικό Κράτος αδυνατεί να ανταποκριθεί στην πραγμάτωση του γενικού συμφέροντος κυρίως χάρη στις σχέσεις που «συνάπτει» το κράτος δικαίου με τα συστημικά μέσα (χρήμα και εξουσία) με τον Κ. Ψυχοπαίδη να μας αναφέρει ότι η πολιτική του νεοφιλελευθερισμού προβάλλει την *«καταγγελία της αξιακής ολότητας, την αποδοχή του κοινωνικού κατακερματισμού ως φυσικού χαρακτηριστικού της κοινωνίας και συνακόλουθα την κατανόηση της κοινωνίας ως μη-αξιακής ιστορικής ολότητας»*.¹⁶¹ Πρόκειται ουσιαστικά για αλλοίωση βασικών αξιών της ανθρωπότητας που δίνουν τη θέση τους σε νέα προστάγματα, νέες λειτουργίες θεσμών κ.λπ. που επαναπροσδιορίζουν τη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού, με τις λύσεις να αναζητούνται σε υπερεθνικό επίπεδο, σε ένα νέο δημόσιο χώρο πιθανότατα παγκόσμιο. Οι νεοφιλελεύθερες μονεταριστικές πολιτικές δε φαίνεται να μπορούν να προσφέρουν τα εχέγγυα για μια πραγματική δημοκρατία συμμετοχικής πολιτικής ως αναγκαίες συνθήκες αναπαραγωγής μιας κοινωνίας. Αντίθετα, παρατηρείται μια εξασθένιση των θεσμών που *«στήριξαν και ανέδειξαν το πολίτευμα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, παραχωρώντας {...} τη θέση τους σε μεγάλο βαθμό σε μη ελέγξιμους μηχανισμούς πληροφόρησης και δημοσιότητας»*.¹⁶²

Στη «νέα εποχή», το συγκινησιακό στοιχείο υπερέρχει του ορθολογικού, φέροντας στο «προσκήνιο» την «επιανα-φρουδοποίηση» του δημόσιου χώρου του Habermas, που κάνει λόγο στη δυνατότητα των Μ.Μ.Ε. να δημιουργούν εικόνες με την πολιτική να θεαματοποιείται και την πλειονότητα του πληθυσμού να βρίσκεται εκτός του δημόσιου διαλόγου, την ίδια στιγμή που επιδιώκεται τόσο η συναίνεση όσο και η νομιμοποίηση των πολιτικών αποφάσεων.¹⁶³

---

¹⁶¹ Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Ψυχοπαίδης, Κ., στο *Δημόσιος Χώρος και Κοινωνικο-Πολιτικές Αξίες*, σς. 218-9.

¹⁶² Όπως αναφέρεται από Ψύλλα, Μ., στο *Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, ό.π., σ. 142.

¹⁶³ Habermas, J., *L' Espace public*, σς. 203-4, 209, στο *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, σ. 144.

Χάρη στην ενοποίηση κυρίως του παγκόσμιου κοινωνικο-πολιτικού χώρου, «βρισκόμαστε ενώπιον μιας προοδευτικής ανάδυσης ενός συνόλου κοινών κανόνων δράσης και μορφών δημόσιας δράσης, η παραγωγή των οποίων ξεφεύγει από τους εθνικούς συντελεστές και οι οποίοι, ωστόσο, πρόκειται να προσδιορίσουν με αποφασιστικό τρόπο τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των δρώντων των πολιτικών του Κράτους, κυρίως στις φάσεις αλλαγής. Η αυξανόμενη αναφορά σ' έναν ευρωπαϊκό χώρο δημόσιων πολιτικών συνιστά λοιπόν μια διαρκή πρόκληση για τα εθνικά πολιτικά συστήματα που βρίσκονται αντιμέτωπα με την αναγκαιότητα προσαρμογής σε ένα κανονιστικό και στρατηγικό περιβάλλον που δεν ελέγχουν παρά μονάχα εν μέρει».¹⁶⁴ Κλείνοντας τη συγκεκριμένη ενότητα, κρίνουμε αναγκαίο να αναφέρουμε ότι δεν είναι απαραίτητο να υιοθετήσουμε τη χαμπσεριανή εκδοχή της δημόσιας σφαίρας που κάνει λόγο ουσιαστικά για πτώση της, ούτε άλλων στοχαστών που αναγγέλλουν τον ερχομό ενός δημόσιου χώρου (όπως π.χ. οι Thompson και Toffler),¹⁶⁵ αλλά, να φαντασθούμε μια άλλη οργάνωση της δημοσιότητας που ίσως να έχει δώσει ήδη το παρών, εστιάζοντας – σύμφωνα με τον Ν. Δεμερτζή –α. στην «{...} αναπροσαρμογή της δομής της πολιτικής δημοσιότητας, ώστε να προσαρμοσθεί στις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών και στη διαφαινόμενη τάση απομαζικοποίησης των επικοινωνιών», διασφαλίζοντας τη διεύρυνση των δικαιωμάτων πολιτών διανοίγοντας νέες δυνατότητες συμμετοχής και β. στη «{...} θέση του υποκειμένου, ως φορέας θέλησης, δράσης και ευθύνης, στα σύγχρονα θεωρητικά μοντέλα της δημοσιότητας».¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Muller, P., Surel, Y., *Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους (Ανάλυση των δημόσιων πολιτικών)*, σσ. 149-50.

¹⁶⁵ Toffler, A., (1982), *Το Τρίτο Κύμα*, Αθήνα: Κάκτος, σ. 485.

¹⁶⁶ Μας αναφέρει σχετικά ο Δεμερτζής, Ν., *Πολιτική Δημοσιότητα, Πρόσωπα και Τηλεόραση. Η σχέση Δημοσίου – Ιδιωτικού στην εποχή της Κοινωνίας του Θεάματος (Προσωποποίηση της Πολιτικής)*, σσ. 551-2.

2.4 Μ.Μ.Ε και δημόσιες πολιτικές

Το φαινόμενο «Αγανακτισμένοι» δημιούργησε την ανάγκη να μελετηθεί εκ νέου η κατασκευή των δημόσιων πολιτικών όχι ως μια αφηρημένη διαδικασία, αλλά ως μια έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δράση ατόμων ή ομάδων (στο παράδειγμα μας τολμούμε να ισχυριστούμε και με τα δύο). Σύμφωνα με τους Cobb και Elder υπάρχουν τέσσερα σύνολα παραγόντων που καθορίζουν την ευμενή πρόσβαση των ατόμων ή ομάδων που αναφέραμε στη θεματική διάταξη των πολιτικο-διοικητικών δρώντων: 1. «Ένας δρων υπεύθυνος ως προς τη λήψη αποφάσεων μπορεί να είναι υπόλογος σε μια συγκεκριμένη ομάδα» ή να αναγνωρίζεται ο ίδιος ως πλήρες μέλος αυτής, 2. «Κάποιες ομάδες διαθέτουν διάφορα μέσα, υλικά, συμβολικά, οργανωτικά {...} που υπερέχουν έναντι άλλων ομάδων», όπως συνέβηκε με τις οργανωτικές δομές των «Αγανακτισμένων» με ειδοποιό διαφορά το γεγονός πως οι συγκεκριμένες δομές δεν υπήρχαν εκ προοιμίου, 3. Ορισμένες ομάδες βρίσκονται σε στρατηγική θέση που διευκολύνει τη δημοσιοποίηση των προβλημάτων τους, π.χ. η κατάληψη της πιο κεντρικής πλατείας της πρωτεύουσας συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, συνεπώς είναι πιο εύκολο για τους δρώντες να δημοσιοποιήσουν τα διάφορα αιτήματα τους και 4. Ορισμένες ομάδες ευνοούνται κοινωνικά ως προς τις «κυρίαρχες αναπαραστάσεις και πεποιθήσεις, γεγονός που νομιμοποιεί τις διεκδικήσεις τους από ευρείες και ποικίλες ομάδες πολιτών».¹⁶⁷

Ξεχωρίζουμε δύο τύπους παραγόντων που επηρεάζουν τις δημόσιες πολιτικές. Τα μέσα και τις ποικίλες δυνατότητες δράσης (ρεπερτόρια δράσης). Μέσα, ορίζονται τα χαρακτηριστικά που παρέχουν στους δρώντες την ικανότητα να δράσουν και να διασφαλίσουν μια μορφή εξουσίας. Ο βαθμός και ο τρόπος οργάνωσης μιας ομάδας, η ικανότητα της να ορίζει το δικό της συμφέρον, είναι ορισμένα από τα χαρακτηριστικά μέσα των δρώντων. Στην περίπτωση των «Αγανακτισμένων» η στρατηγική θέση της κατάληψης, η ετερογένεια του πλήθους που καλύπτει όλες σχεδόν τις κοινωνικές ομάδες, η ίδια η αγανάκτηση ως κινητήρια δύναμη, το «δίκαιο» των αιτημάτων στο σύνολο τους (σύμφωνα με τους ίδιους) κ.λπ., αποτελούν

¹⁶⁷ Βλ. *Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους (Δρώντες και Δίκτυα Δημόσιων Πολιτικών)*, σσ. 125-6.

τα μέσα που χρησιμοποίησαν οι δρώντες που μελετάμε ώστε να επηρεάσουν τις δημόσιες πολιτικές. Η νομιμοποίηση της θέσης της ομάδας διασφαλίζεται από το βαθμό δημοσιοποίησης των προβλημάτων/αιτημάτων της. Από τις πρώτες ενέργειες των «Αγανακτισμένων» ήταν η «οικειοποίηση» μέσω μαζικής επικοινωνίας με σκοπό τη δημοσιοποίηση των θέσεων τους, μια ενέργεια που μπορεί να αναγνωσθεί με τις ανωτέρω θεωρητικές αναφορές, δηλαδή ως μια πράξη νομιμοποίησης της θέσης τους από τη στιγμή που δημοσιοποιούν τα αιτήματα τους με αποτέλεσμα να τους παρέχεται η απαραίτητη στήριξη. Στην αντίθετη περίπτωση, θα υπάρξει «αδυναμία» της οργάνωσης με αποτέλεσμα η «ελίτ» των δρώντων να βρεθεί αντιμέτωπη με πολύ αυστηρή κριτική τόσο «εσωτερικά», όσο και «εξωτερικά». Είναι μια λογική εξήγηση της κινηματικής «ύφεσης» των «Αγανακτισμένων», όταν μετά τα γεγονότα της 28^{ης} και 29^{ης} Ιουνίου, όταν και ψηφίστηκε το μεσοπρόθεσμο και οι δυνάμεις καταστολής της εξουσίας επέβαλαν την «τάξη», οι κινηματίες, στην πρώτη λαϊκή συνέλευση μετά τα γεγονότα συζητούσαν για το αν έπρεπε να παραμείνουν στις θέσεις τους ή να εγκαταλείψουν την πλατεία. Πρόκειται για μια στάση αδυναμίας των δρώντων – πιθανότατα λόγω οριζόντιων σχέσεων ανάμεσα τους – αφού δε μπορούν να «οδηγήσουν τα προβλήματα των ομάδων που εκπροσωπούν στη θεματική διάταξη».¹⁶⁸

Το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούνται για την άσκηση μιας εξουσίας (μιας επιρροής αν θέλετε έναντι των δημόσιων φορέων λήψης αποφάσεων), ονομάζονται ρεπερτόρια δράσης (όπως είδαμε πιο αναλυτικά στο κεφάλαιο 1). Πρόκειται για μια μεταφορά και όχι έννοια κατά τον C. Tilly, ο οποίος πρεσβεύει ότι ο όρος «ποικίλες δυνατότητες», δίνει τη δυνατότητα κατασκευής ενός μοντέλου «όπου η συσσωρευμένη εμπειρία δρώντων, διασταυρώνεται με τις στρατηγικές αρχών, καθιστώντας ένα σύνολο περιορισμένων μέσων δράσης πιο πρακτικό, πιο ελκυστικό, και συχνότερο από πολλά άλλα μέσα που θα μπορούσαν, θεωρητικά, να εξυπηρετούν τα ίδια συμφέροντα».¹⁶⁹ Οι Favre και Fillieule, θεωρούν ότι οι ειρηνικές, οργανωμένες και συλλογικές διαδηλώσεις/πορείες (όπως στην περίπτωση που μελετάμε), «παρέχουν σε μια ομάδα ή ομάδες ή/και σε ένα πρόβλημα ή

¹⁶⁸ Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους (Δρώντες και Δίκτυα Δημόσιων Πολιτικών), ό.π., σσ. 128-9

¹⁶⁹ Tilly, 1984, σ. 99

προβλήματα μιας «πραγματικότητα» και μια ορατότητα που ελκύουν την προσοχή των δημόσιων εξουσιών». ¹⁷⁰ Η κινητοποίηση λοιπόν των μέσων και των ποικίλων δυνατοτήτων δράσης (ή αλλιώς «ρεπερτορίων δράσης») στοχεύει στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος ενός όλο και περισσότερου αριθμητικά κοινού, σε σχέση με μια συγκεκριμένη διεκδίκηση. Σε ότι αφορά το «κοινό», οι Cobb και Elder διακρίνουν τέσσερις κύριες κατηγορίες: 1. Τις ομάδες ταύτισης, που συσχετίζουν τα δικά τους συμφέροντα «κατά τρόπο διαρκή και σταθερό, με τους πιο άμεσα ενεχόμενους δρώντες» 2. Τις ομάδες προσήλωσης, όπου συμμετέχουν με ένα πιο άμεσο τρόπο, 3. Το ευαισθητοποιημένο κοινό, που ενεργοποιείται χάρη στην ευαισθητοποίηση σε συγκεκριμένες διεκδικήσεις και 4. Το ευρύ κοινό, που αποτελεί και την πιο δύσκολη να κινητοποιηθεί ομάδα, μια και είναι η λιγότερο πληροφορημένη και ενδιαφερόμενη για διάφορα κοινωνικά προβλήματα. ¹⁷¹

Η προσέλκυση ενός μεγαλύτερου αριθμού δρώντων – τόσο οι άμεσα ενεχόμενοι, όσο και οι ευρύτερες κατηγορίες πληθυσμού - αποτελεί μια διεύρυνση της διαμαρτυρίας, μια αύξηση των μηχανισμών στήριξης, επιτρέποντας την «απόδοση μιας αυξανόμενης ορατότητας καθώς και “ισχύος” στο υπό εξέταση πρόβλημα, σε σύγκριση με άλλα κοινωνικά φαινόμενα που είναι σε θέση να προσελκύουν την προσοχή ή/και την παρέμβαση των δημόσιων δρώντων». ¹⁷²

Στην περίπτωση που η φάση καθορισμού μιας θεματικής διάταξης που διαμορφώνει την αρχική φάση ενός προβληματισμού που δε στέφεται με επιτυχία (όπως στην περίπτωση των «Αγανακτισμένων» και σε ότι αφορά την τελική «κατάληξη» της κινηματικής δράσης και όχι των επιμέρους στοιχείων που υπό προϋποθέσεις μπορούν να κριθούν με θετικό πρόσημο), ενδέχεται να εξελιχθεί στη διαμόρφωση ενός παραδειγματικού μοντέλου δημόσιας πολιτικής. Πρόκειται για τη φάση συγκρότησης του προβλήματος που καθορίζει το «*σχηματισμό των δρώντων, ή αλλιώς τα μέσα που διαθέτουν, τους τρόπους διάρθρωσης και δράσης τους, καθώς και τη φύση των σχέσεων τους, διαμορφώνονται ή/και υλοποιούνται {...} οι αξίες, οι αναπαραστάσεις*

---

¹⁷⁰ Favre, 1990, Fillieule, 1997, στο *Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους (Δρώντες και Δίκτυα Δημόσιων Πολιτικών)*, ό.π., σ. 129.

¹⁷¹ *Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους (Δρώντες και Δίκτυα Δημόσιων Πολιτικών)*, στο ίδιο, σσ. 129-130.

¹⁷² Στο ίδιο, σ. 130.

και οι πεποιθήσεις που θεμελιώνουν ένα ιδιαίτερο παραδειγματικό πρότυπο».¹⁷³

Μέσα στο συγκεκριμένο γενικό και θεωρητικό πλαίσιο, έχει ιδιαίτερη σημασία ο ρόλος που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, η φύση της συμμετοχής τους στην ανάδυση ενός προβλήματος. Η δυναμική, σύμφωνα με την οποία, τα Μ.Μ.Ε., ασκούν μια επιλεκτική εργασία των θεμάτων που κρίνουν ως πιο κατάλληλα για τα ίδια, δύναται να επιταχύνουν τη διάδοση π.χ. μιας διεκδίκησης και την πρόσβαση του προβλήματος στην πολιτική θεματική διάταξη. Αυτό λαμβάνει χώρα επειδή τα συγκεκριμένα θέματα είναι ικανά να προσελκύσουν ένα μεγάλο αριθμό «κοινού», αλλά και να αποσπάσουν την προσοχή των πολιτικο-διοικητικών δρώντων όπως συνέβη με την περίπτωση των «Αγανακτισμένων», όπου χρησιμοποίησαν όπως αναφέραμε άμεσα και έμμεσα τα Μ.Μ.Ε.. Άμεσα τα μέσα εκείνα που δημιούργησαν ή οικειοποιήθηκαν και έμμεσα, τα συμβατικά ή και κυρίαρχα ακόμη Μ.Μ.Ε. που – τουλάχιστον στην αρχή – έδειξαν ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη κινητοποίηση και κατά αυτό τον τρόπο ανάδειξαν ορισμένες διεκδικήσεις τους στη θεματική διάταξη προσελκύοντας το ενδιαφέρον περισσότερων ανθρώπων πολλοί εκ των οποίων συμμετείχαν αργότερα στη διαμαρτυρία. Τα Μ.Μ.Ε. λοιπόν, δρουν ως μεταδότες και ενισχυτές της διαμαρτυρίας, των αιτημάτων, των συγκρούσεων, των αναπαραστάσεων κ.λπ., την ίδια στιγμή που μπορούν να αναστείλουν κάθε δημοσιοποίηση του προβλήματος, όπως έλαβε χώρα από διάφορα μέσα την περίοδο που μελετάμε, απορρίπτοντας τις αναπαραστάσεις εκείνες που δεν είναι συμβατές με τις κυρίαρχες αξίες (θα τολμούσαμε να αναφέρουμε την εφημερίδα «Καθημερινή» που όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στο κεφάλαιο που ακολουθεί και στο οποίο διεξάγεται η εμπειρική μας έρευνα, προσπάθησε από ένα σημείο και ύστερα να θέσει σε λειτουργία τους ανασταλτικούς μηχανισμούς και να δείξει ένα εμπαθή πρόσωπο απέναντι στη διαμαρτυρία και τους δρώντες).

---

¹⁷³ Αναφέρεται στο *Η Ανάλυση Των πολιτικών του Κράτους*, ό.π., σ. 132.

2.5 Μ.Μ.Ε, τεχνολογία και διαδίκτυο

Η τεχνολογία διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διάδοση και στην οργάνωση των συλλογικών δράσεων (κάτι που παρατηρήθηκε και στη δράση των παιδιών της «Πλατείας»), καθώς δίνει τη δυνατότητα στους δρώντες να επικοινωνούν (τόσο μεταξύ τους, όσο και με δρώντες που βρίσκονται σε διαφορετικές γεωγραφικά περιοχές του πλανήτη), να αλληλεπιδρούν (και μάλιστα με ένα ιδίωμα από το οποίο έχει καταργηθεί κάθε έννοια λογοκρισίας), προσφέροντας ένα «οπλοστάσιο εργαλείων» ιδιαίτερα σημαντικό για την κινητοποίηση των δρώντων. Οι τεχνολογικές καινοτομίες «ενίσχυσαν» τα κινήματα επηρεάζοντας τις οργανωτικές δομές τους, αλλά και τις στρατηγικές τους. Τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας επέτρεψαν την «εξωτερικοποίηση» του κόστους ορισμένων εργασιών.¹⁷⁴ Πλέον τα κινήματα δε χρειάζεται να είναι ισχυρά δομημένα ώστε να μεταδώσουν ένα μήνυμα, αρκεί να καταφέρουν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των Μ.Μ.Ε..

Αξίζει να εστιάσουμε ειδικότερα στη «δυναμική» του διαδικτύου, μια διαδικασία με πολυποίκιλα πρόσωπα, από την ηλεκτρονική διαμαρτυρία, την οργάνωση, την απόκτηση ταυτότητας, αλλά και μια δράση που πολλές φορές συνοδεύεται και από μια αντίστοιχη δράση σε πραγματικό χώρο και χρόνο. Το διαδίκτυο έδωσε τη δυνατότητα για μια δημοσιογραφία «από τα κάτω», με την ανάπτυξη αυτόνομων μέσων επικοινωνίας, με δημοκρατικό και αλληλεπιδραστικό χαρακτήρα (θυμίζουμε την επίσημη ιστοσελίδα των «Αγανακτισμένων» όπου δινόταν η δυνατότητα για καθημερινή ενημέρωση για τα τεκταινόμενα στο «Σύνταγμα»). Έδωσε τη δυνατότητα σε κοινωνικές ομάδες με ελάχιστους οικονομικούς πόρους να προσεγγίζουν εκατομμύρια ανθρώπους με μηδαμινό σχεδόν κόστος.¹⁷⁵ Η Καναδική Υπηρεσία Πληροφοριών αναφέρει ότι το «{...} διαδίκτυο θα εξακολουθήσει να παίζει σημαντικό ρόλο στην επιτυχία ή την αποτυχία των διαμαρτυριών και των διαδηλώσεων εναντίον της παγκοσμιοποίησης. Οι ομάδες θα χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο προκειμένου να καθορίσουν και να δημοσιοποιήσουν στόχους, να διαδώσουν πληροφορίες και οδηγίες, να στρατολογήσουν, να συγκεντρώσουν χρήματα και να προωθήσουν με κάθε

¹⁷⁴ Tarrow, S., (1994), *Power in Movement: Social Movements*, σσ. 143-5..

¹⁷⁵ Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 152.

τρόπο τις ατομικές και συλλογικές επιδιώξεις τους».¹⁷⁶ Επικοινωνιακά οι δρώντες χρησιμοποιούν την πλατφόρμα του διαδικτύου επειδή δεν ελέγχεται από τα συμβατικά Μ.Μ.Ε., αλλά και άλλους μηχανισμούς λογοκρισίας, παρά την προσπάθεια τόσο διείσδυσης των συμβατικών μέσων σε αυτό το χώρο, όσο και ελέγχου του διαδικτύου για ευνόητους σκοπούς. Το διαδίκτυο αποτελεί ένα «εργαλείο» πολιτικής επικοινωνίας που δίνει τη δυνατότητα στους «πολλούς» να επικοινωνούν με τους «πολλούς», ενώ δεν υφίσταται ως εξωτερικό μέσο (όπως είναι π.χ. η τηλεόραση) και ως εσωτερικό (όπως είναι π.χ. ένα ενημερωτικό δελτίο μιας οργάνωσης), αλλά και τα δύο, δηλαδή εξωτερικό, καθώς οι υποδομές δεν ελέγχονται από τα κοινωνικά κινήματα, και εσωτερικό, από τη στιγμή που χρησιμοποιείται κατά το δοκούν από τα μέλη των κοινωνικών κινήματων, μια ευκολία πρόσβασης που δε συναντούν π.χ. στα συμβατικά μέσα τα οποία ελέγχονται και χρησιμοποιούνται κατά κόρον από την κυρίαρχη τάξη.¹⁷⁷

Οι «Αγανακτισμένοι» λοιπόν, δημιούργησαν τα δικά τους μέσα κυρίως στο διαδίκτυο, ώστε να μπορέσουν να κοινωνήσουν τις θέσεις τους, τις δικές τους αντί-δημόσιες σφαίρες σύμφωνα με τον Downing (οι πρώτες κλήσεις για συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο «Σύνταγμα», έλαβαν χώρα από το Facebook - στις 20 Μαΐου αναρτήθηκε στο κοινωνικό δίκτυο «Facebook» κάλεσμα για παρουσία του κόσμου στο Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης, μια ενέργεια που βρήκε πολύ γρήγορα – χάρη στην απήχηση και τη δυνατότητα «διείσδυσης» του μέσου – «μιμητές» σε πολλές πόλεις της Ελλάδας).¹⁷⁸ Οι «Αγανακτισμένοι» (αναφερόμαστε στους ακτιβιστές είτε ως «επίσημα» οργανωμένους από την ομάδα Επικοινωνίας/Multimedia, είτε στους απλούς δρώντες/χρήστες του διαδικτύου και γενικά των νέων μέσων) χρησιμοποίησαν την επικοινωνιακή πλατφόρμα του διαδικτύου επειδή δεν ελεγχόταν από τα συμβατικά Μ.Μ.Ε., καθώς και από άλλους μηχανισμούς λογοκρισίας, παρά την προσπάθεια διείσδυσης των συμβατικών μέσων σε αυτό το χώρο, όσο και ελέγχου του (διαδικτύου) για ευνόητους σκοπούς. Δημιούργησαν τη δική τους ιστοσελίδα στο διαδίκτυο, την *www.real-*

---

¹⁷⁶ Αναφέρεται από Van, Aelst, & Walgrave, στο Van, Aelst, P., & Walgrave, S., (2004), *New Media, New Movements? The Role of the Internet in Shaping the "Anti-globalization" Moment*, σ. 121.

¹⁷⁷ Κούση, Μ., - Tilly, C., (εμπ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 154.

¹⁷⁸ Downing, D., H., (2001), στο DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 380.

democracy.gr αρχικά και στη συνέχεια τη *www.amesi-dimokratia.org*,¹⁷⁹ για να κοινωνήσουν και επίσημα τις θέσεις τους (ιστοσελίδες με αρκετά διαδραστικό χαρακτήρα καθώς δινόταν η δυνατότητα στους δρώντες να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, αλλά και με τον «έξω κόσμο», μέσω ενσωματωμένων εφαρμογών όπως π.χ. χώρους δημόσιου διαλόγου («discussions and chat rooms»), ενώ χρησιμοποίησαν κατά κόρον την πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης «Facebook» (με σημαντική αρωγή και από το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, το «Twitter», το «Press Project», το «Stop Cartel», το Ελληνικό «Indymedia», το Ράδιο «Ένταση» – που δημιουργήθηκε το Δεκέμβρη του '08 - διάφορα blogs ανωνύμων κυρίως πολιτών με αρκετά μεγάλη όμως αναγνωσιμότητα, αλλά και της ιστοσελίδας κοινωνικής δικτύωσης εικόνας και ήχου «YouTube» όπου οι δρώντες-χρήστες «ανέβαζαν» καθημερινά βιντεοημερολόγια, αλλά και «ζωντανές συνδέσεις» («live streaming»), μηνύματα από κινητά (sms)¹⁸⁰ ή εικόνες από την κινηματική δράση στη δημοφιλή ιστοσελίδα που «φιλοξενεί» φωτογραφίες (τη «flickr»), κ.ά., για οργανωτικούς κυρίως σκοπούς όπως ήταν π.χ. το πρώτο κάλεσμα για συγκέντρωση και διαμαρτυρία στις 25 Μαΐου του 2011 στο Σύνταγμα αλλά και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας (συνολικά καταγράφηκαν 38 events – καλέσματα για κινητοποίηση),¹⁸¹ μέσα με αμιγώς πολιτικό περιεχόμενο. Από εκεί και πέρα, διάφορες οργανώσεις που είτε προϋπήρχαν, είτε ζυμώθηκαν μέσα στα κινήματα των πλατειών, δημιούργησαν τις δικές τους ιστοσελίδες (π.χ. το κίνημα «δεν πληρώνω» - π.χ. *epitropesdiodiastop.blogspot.com* - ή το Δίκτυο Αλληλεγγύης Εργαζομένων με το *dikaioma.gr*).¹⁸²

Ο Markos Mulitsas Zuniga αναφέρει ότι η «... δύναμη που τόσο λίγοι θυροθύλακες των ΜΜΕ μονοπωλούσαν για τόσα χρόνια βρίσκεται υπό ριζική αποκέντρωση, με τη δύναμη (επιρροής), να διαχέεται προς τις μάζες και με αυτούς που μαθαίνουν να χρησιμοποιούν πιο αποτελεσματικά αυτά τα νέα

---

¹⁷⁹ Για περισσότερες πληροφορίες για τη χρήση του διαδικτύου από τους «Αγανακτισμένους», βλ. Γιοβανόπουλος, Χ., Μητρόπουλος, Δ., (επιμ), (2011), *Δημοκρατία Under Construction, Από τους δρόμους στις πλατείες*, Αθήνα: Α/συνέχεια, σ. 97.

¹⁸⁰ Σύμφωνα με σχετική έρευνα, το 95% των Ελλήνων κάνει χρήση του κινητού τηλεφώνου, με το 25% να το χρησιμοποιεί για πρόσβαση στο internet. Γιοβανόπουλος, Χ., Μητρόπουλος, Δ., στο ίδιο, σ. 236.

¹⁸¹ Γιοβανόπουλος, Χ., Μητρόπουλος Δ., ό.π., σ. 92.

¹⁸² Στο ίδιο, σ. 33.

μέσα-εργαλεία να παλεύουν για (την) αλλαγή».¹⁸³ Είναι γεγονός, πως οι δρώντες, εκμεταλλεύτηκαν τις δυνατότητες του διαδικτύου, ώστε να οργανωθούν, να κοινωνήσουν τις θέσεις τους, να διαδράσουν με άλλους δρώντες, αλλά και να διαμαρτυρηθούν. Μια κίνηση που αν μην τι άλλο δε χαρακτηρίζεται από καινοτομία δεδομένου ότι με τον ίδιο σχεδόν τρόπο φαίνεται να οργανώθηκαν οι κεντρικές συγκεντρώσεις στα κινήματα της Βορείου Αφρικής, π.χ. στην πλατεία «Tahrir» της Αιγύπτου (ένα μικρό χρονικό διάστημα νωρίτερα από την πρώτη συγκέντρωση των «Αγανακτισμένων» το Μάιο του '11), της «Puerta De Sol» της Μαδρίτης στην Ισπανία, αλλά και των αντίστοιχων κινητοποιήσεων στη Βόρεια Αμερική (Occupy Movement),¹⁸⁴ κ.λπ., μια παγκοσμιοποιημένη δηλαδή καταγγελία του καπιταλιστικού συστήματος (εν γένει, μια και υπάρχουν πολλές «διακλαδώσεις» των ανωτέρω διαμαρτυριών που αγγίζουν πολλαπλά θέματα, από εθνικοαπελευθερωτικά έως θέματα πολιτεύματος κ.λπ.).

Η μαζική επικοινωνία λοιπόν, επαναστατικοποιείται στο διαδίκτυο, μια και αποτελεί μια μορφή επικοινωνίας που βρίσκεται περισσότερο κοντά στις ταγές των μελών των κοινωνικών κινήματων (τουλάχιστον εκείνων που πρεσβεύουν δημοκρατικές πεποιθήσεις), με τα παραδείγματα κοινωνικών κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα με την αρωγή του να είναι άφθονα. Οι ακτιβιστές των κοινωνικών κινήματων φαίνεται να έχουν ενσωματώσει τις νέες τεχνολογίες, στην προσπάθειά τους για οργάνωση και διεκδίκηση μια και διαθέτουν ελάχιστο έλεγχο των συμβατικών μέσων.¹⁸⁵

Βέβαια στην επιχειρηματολογία που αφορά το διαδίκτυο υπάρχει και ο αντίλογος, με τον Tilly να υποστηρίζει ότι στο συγκεκριμένο χώρο υπάρχει μια άνιση πρόσβαση (το 6% του παγκόσμιου πληθυσμού σε μια σχετική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2000 η γαλλική εφημερίδα Le Monde, με τα αντίστοιχα ποσοστά για την Ελλάδα να είναι 46%, με το μέσο όρο διείσδυσης στα ευρωπαϊκά «νοικοκυριά» να είναι 69%),¹⁸⁶ πρεσβεύοντας την αντίθεση του σε τεχνοκρατικούς ντετερμινισμούς, θεωρώντας πως τα νέα μέσα επικοινωνίας δεν επηρέασαν το χαρακτήρα των κοινωνικών κινήματων, με τα

---

¹⁸³ Μας αναφέρει σχετικά ο Zuniga, M., στο *Taking on the System: Rules for radical change in a digital era*, σ. 46.

¹⁸⁴ Διεθνές κίνημα διαμαρτυρίας ενάντια στην κοινωνική και οικονομική ανισότητα.

¹⁸⁵ Γιοβανόπουλος, Χ., Μητρόπουλος Δ., ό.π., σ. 154.

¹⁸⁶ Στις ηλικίες 16-24, το ποσοστό «αγγίζει» το 86%, στις αντίστοιχες ηλικίες 35-44, μόλις το 35%. Γιοβανόπουλος, Χ., Μητρόπουλος, Δ., στο ίδιο., σ. 236.

χαρακτηριστικά τους να είναι απόρροια κοινωνικών και πολιτικών μεταβολών. Επίσης τα νέα μέσα – σύμφωνα με τον ίδιο – δεν αναμόρφωσαν τα κινήματα, αλλά ουσιαστικά συνιστούν «συνδετικούς κρίκους» ανάμεσα σε «πομπούς» και «δέκτες» που χρησιμοποιούσαν τα συγκεκριμένα μέσα (η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και άλλα συμβατικά μέσα, επιτρέπουν ελάχιστη «συμμετοχή», αντίθετα το διαδίκτυο επιτρέπει μεγαλύτερη «συμμετρία»¹⁸⁷

Εν κατακλείδι, οι οργανωτικές δομές των κινημάτων προσαρμόσαν τα νέα μέσα σε «μια δραστηριότητα που ήδη ασκούσαν», με ορισμένες από τις προσαρμογές που έγιναν να απέτυχαν και άλλες να αναβάθμισαν τις οργανώσεις δημιουργώντας ένα νέο πρότυπο για άλλες κινηματικές οργανώσεις.¹⁸⁸ Επίσης δεν είναι γνωστή η επίδραση τελικά του διαδικτύου στην πολιτική επικοινωνία γενικότερα και στα κοινωνικά κινήματα ειδικότερα, αναφορικά με τους συσχετισμούς δύναμης, με τους θεωρητικούς αναστοχασμούς να απαρτίζονται από εικασίες, ευσεβείς πόθους και διάφορους ισχυρισμούς, την ίδια στιγμή που τα εμπειρικά στοιχεία είναι ελάχιστα και δεν επαρκούν ώστε να σταχυολογηθεί μια συγκεκριμένη άποψη, απάντηση στο ρόλο που διαδραματίζει το διαδίκτυο στη σχέση του ειδικά με τα κοινωνικά κινήματα. Ο Dieter Rucht έχει δημιουργήσει (θεωρητικά) τις «δώδεκα εντολές» του διαδικτύου σύμφωνα με τις οποίες:

1. Το γεγονός π.χ. σήμερα ότι πλέον οι περισσότερες πολιτικές ομάδες έχουν δημιουργήσει τους δικούς τους ιστότοπους δε σημαίνει αυτόματα και την αντικατάσταση των συμβατικών μέσων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την εμφάνιση της τηλεόρασης τη δεκαετία του '60 όπου και δεν περιθωριοποίησε το ραδιόφωνο ή τις εφημερίδες. Το διαδίκτυο λειτουργεί περισσότερο συμπληρωματικά, παρά ως «αντικαταστάτης» των συμβατικών μέσων.¹⁸⁹

2. Υπάρχουν εκστρατείες που όντως η κινητοποίηση δε θα ήταν εφικτή δίχως τη χρήση του διαδικτύου. Ωστόσο, οφείλουμε να διακρίνουμε εκείνες τις δραστηριότητες που θα δε λάμβαναν χώρα δίχως της χρήση του διαδικτύου και εκείνες όπου «απλά διευκολύνονται».¹⁹⁰

¹⁸⁷ Στις ηλικίες 16-24, το ποσοστό «αγγίζει» το 86%, στις αντίστοιχες ηλικίες 35-44, μόλις το 35%. Γιοβανόπουλος, Χ., Μητρόπουλος, Δ., στο ίδιο., σ. 236.

¹⁸⁸ Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σσ. 201-2, 228.

¹⁸⁹ Rucht, D., στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 161.

¹⁹⁰ Rucht D., στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επιμ.), (2008), στο ίδιο, σ. 162.

3. Διάφορες έρευνες αποδεικνύουν ότι μόνο ένα μικρό ποσοστό των δικτυακών τόπων έχουν πολιτικό περιεχόμενο (σχετικές έρευνες στη Γερμανία κάνουν αναφορά σε ένα ποσοστό που «αγγίζει» το 0,5%), με τις πιο συχνές χρήσεις να είναι για ψυχαγωγικούς ή οικονομικούς σκοπούς.¹⁹¹
4. Ένας άλλος ισχυρισμός θέλει το χαμηλό κόστος του διαδικτύου να δίνει τη δυνατότητα σε δρώντες με περιορισμένη πρόσβαση σε πόρους να χρησιμοποιούν το μέσο. Η αλήθεια είναι ότι τα περισσότερα «hits» λαμβάνουν οι ήδη πασίγνωστοι συλλογικοί δρώντες.¹⁹²
5. Ένα άλλο πρόβλημα του διαδικτύου, είναι το θέμα της ποιότητας. Τα συμβατικά μέσα μπορεί πολλές φορές να προβάλλουν τις απόψεις της καθεστηκίας τάξης, αλλά από την άλλη άρθρα, δημοσιεύσεις, εκπομπές κ.λπ. παράγονται από επαγγελματίες δημοσιογράφους που συνήθως ακολουθούν διάφορους κανόνες. Αντίθετα, στο διαδίκτυο επικρατεί μια αναξιοπιστία της πηγής της είδησης. Ένα άλλο πρόβλημα είναι η βραχεία χρονική περίοδος που διατηρείται μια δημοσίευση στο διαδίκτυο, την ίδια στιγμή που στα συμβατικά μέσα, οι διάφορες δημοσιεύσεις είναι εύκολα προσβάσιμες επειδή αρχειοθετούνται, με αποτέλεσμα να μπορεί να αναζητήσει κάποιος μια πληροφορία αφού έχει παρέλθει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα.¹⁹³
6. Η διαδραστικότητα του διαδικτύου αμφισβητείται, με έρευνες να αποδεικνύουν ότι π.χ. στα διάφορα fora, chat rooms, blogs κ.λπ., συμμετέχει ένας πολύ περιορισμένος αριθμός ανθρώπων.¹⁹⁴
7. Ένας έμπειρος χρήστης μπορεί να αναζητήσει και να βρει πληθώρα πληροφοριών στο δίκτυο, την ίδια στιγμή που πολλοί χρήστες που δεν έχουν μεγάλη εξοικείωση με το μέσο αποθαρρύνονται από το μεγάλο χρονικό διάστημα που απαιτείται για να αναζητηθεί μια πληροφορία.¹⁹⁵
8. Για τη συλλογική κινητοποίηση απαιτείται μια επαφή πρώτου τύπου (αμοιβαία εμπιστοσύνη, αλληλεγγύη, απόκτηση συλλογικής ταυτότητας, εμπειρίες κ.α.) που έρχεται σε αντίθεση με την απρόσωπη επικοινωνία του διαδικτύου.¹⁹⁶

---

¹⁹¹ Αποτελέσματα της έρευνας δημοσιεύονται στο ίδιο, σσ. 162-3.

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 163.

¹⁹³ Κούση, Μ., - Tilly, C., (εμπ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σ. 163.

¹⁹⁴ Κούση, Μ., - Tilly, C., (2008), στο ίδιο., σ. 164.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 164.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σσ. 164-5.

9. Ένα άλλο πρόβλημα αποτελεί το λεγόμενο «ψηφιακό χάσμα», η μειωμένη δηλαδή εκπροσώπηση μιας μεγάλης μερίδας πληθυσμού, καθώς μια κοινωνική ομάδα απέχει ή υποεκπροσωπείται (ηλικιωμένοι, φτωχοί, άνεργοι κ.λπ.).¹⁹⁷

10. Έχει αποδειχθεί ότι στα κοινωνικά κινήματα, οι ενεργοί δρώντες είναι συνήθως άτομα μορφωμένα και πολιτικά ενημερωμένοι. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, κατά πόσο πληροφορείται με επάρκεια ένα ήδη καλά ενημερωμένο κοινό, την ίδια στιγμή που τα συμβατικά μέσα φαίνεται να διαδραματίζουν ένα πιο σημαντικό ρόλο σε αυτόν τον τομέα.¹⁹⁸

11. Δε μπορούμε να γνωρίζουμε κατά πόσο είναι αποτελεσματικές διάφορες διαδικτυακές δράσεις όπως είναι π.χ. ο χακτιβισμός, η κυβερνοδιαμαρτυρία κ.λπ., μια και μεγάλες εταιρίες που διατηρούν δικτυακούς τόπους, έχουν την τεχνογνωσία και τα μέσα να προστατευτούν. Εκείνο που συνήθως «κερδίζεται» από μια τέτοια ενέργεια, είναι η δημοσίευση του συμβάντος από τα συμβατικά μέσα και όχι η ίδια καθατή πράξη μέσω διαδικτύου.¹⁹⁹

12. Ακόμη και αν υποθέσουμε ότι τα πλεονεκτήματα που «εισπράττει» μια κοινωνική ομάδα που δραστηριοποιείται σε συλλογικό επίπεδο είναι περισσότερα από τα οποιαδήποτε μειονεκτήματα, πρέπει πάντα να έχουμε υπόψη, ότι τα ίδια πλεονεκτήματα μπορεί να «εκμεταλλευτεί» και μια «αντίθετη δύναμη», όπως π.χ. είναι ακροδεξιές οργανώσεις, θρησκευτικοί φονταμελιστές, αλλά και δυνάμεις της εξουσίας και της ελίτ (κυβερνήσεις, μεγάλες επιχειρήσεις κ.λπ.).²⁰⁰

Συμπερασματικά, τα κοινωνικά κινήματα βρίσκονται μεν σε μια διάδραση με τα μαζικά μέσα, αλλά δείχνουν μια εξάρτηση από εκείνα, μια και αποτελούν (τα συμβατικά μέσα) σημαντικούς διακινητές πληροφοριών. Από την άλλη, το δυνητικό πλεονέκτημα που φαίνεται να προσφέρει το διαδίκτυο έχει ως αντιστάθμισμα τις αρνητικές εκδοχές που είναι η δυνητική εξάλειψη των παραδοσιακών οργανωτικών πόρων κ.α., με αποτέλεσμα να μην αποτελεί ουσιαστικά την εναλλακτική στρατηγική που δίνει τη δυνατότητα στα

---

¹⁹⁷ Στο ίδιο σ. 166.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σσ. 166-7.

¹⁹⁹ Κούση, Μ., - Tilly, C., (επμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, ό.π., σσ. 167-8.

²⁰⁰ Κούση, Μ., - Tilly, C., (2008), στο ίδιο, σσ. 168-9.

κοινωνικά κινήματα να ανεξαρτητοποιηθούν από τα συμβατικά μέσα, με τα τελευταία να αποτελούν το βασικό πεδίο μάχης για την προσέλκυση της προσοχής ενός μαζικού κοινού και για την εξασφάλιση της δημόσιας υποστήριξης, με το διαδίκτυο όπως είπαμε να δαδραματίζει ένα συμπληρωματικό ρόλο.²⁰¹ Μια και ο λόγος στα συμβατικά μέσα, ας δούμε στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο πως «αντιμετώπισαν» και πως διαμεσολάβησαν το μήνυμά τους σε ότι έχει να κάνει με την κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων». Μια εμπειρική «ανάγνωση» που θα μας δώσει τη δυνατότητα να δούμε στην πράξη αυτή τη σχέση (συμβατικών μέσων και κινημάτων) και να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα.

---

²⁰¹ Κούση, Μ., - Tilly, C., (2008), ό.π., σσ. 170-1.

Κεφάλαιο 3

Εμπειρική έρευνα: Έντυπος λόγος και «Αγανακτισμένοι»

Η οικοδόμηση του πολιτικού διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία και από κοινωνική ομάδα σε κοινωνική ομάδα, ενώ δεν υπάρχει μια ενιαία σύλληψη του πολιτικού και πολιτική πρακτική, με αποτέλεσμα «η ποικιλομορφία των απόψεων (να) διαφοροποιείται μέσα στον χωροχρόνο, απαιτώντας μια ποικιλία αναφορών σ' ένα ευρύ πεδίο των κοινωνικών επιστημών, όπως και σ' ένα ευρύ φάσμα μεθόδων προσέγγισης και μεθοδολογικών διαβημάτων, που οδηγούν ενδεχομένως και σε διαφορετικές ερμηνείες και παραδοχές για τη φύση του πολιτικού, τον ρόλο της πολιτικής δράσης και το αξιολογικό επίπεδο στην πολιτική», με τους μελετητές να εισηγούνται την «αναγκαιότητα της επιλογής της εμπειρικής έρευνας, η οποία αναδεικνύει την καταλληλότητα της μιας ή της άλλης θεωρίας, το ενδιαφέρον της, καθώς και τα όρια της». ²⁰²

Στα πλαίσια της εργασίας μας πρόκειται να επιχειρήσουμε τη χρήση της «**Ανάλυσης Μηνύματος**» όπως αναφέρεται από τη Μ. Ψύλλα,²⁰³ μιας ερευνητικής προσέγγισης που θα μας βοηθήσει στην εξαγωγή όσο πιο έγκυρων συμπερασμάτων είναι εφικτό. «*Η υιοθέτηση αυτής της ονομασίας επιχειρείται για λόγους ουσιαστικούς που ανταποκρίνονται σε δύο παράγοντες. Ο ένας σχετίζεται με την ίδια τη φύση της επικοινωνιακής πράξης και ο άλλος απαντά σε ένα αίτημα εξελεγκτικό της ίδιας της μεθοδευμένης προσέγγισης ερμηνείας και κατανόησης ενός μηνύματος. Πιο αναλυτικά δεχόμαστε ότι η έννοια “ανάλυση μηνύματος” ανταποκρίνεται περισσότερο στον τομέα της επιστήμης της επικοινωνίας [...]. Δεύτερον η έννοια “ανάλυση μηνύματος” είναι πιο πλατιά από αυτήν της “ανάλυσης περιεχομένου”, είναι δηλαδή λιγότερη περιοριστική αφού λαμβάνει υπόψη της και όλες τις νέες μεθόδους και τεχνικές που προέρχονται κυρίως από το χώρο της γλωσσολογίας και της σημειολογίας*». ²⁰⁴

²⁰² Όπως αναφέρεται από τη Ψύλλα, Μ. (επμ.) στην εισαγωγή του βιβλίου: Lagroye, J., B., Francois, F., Sawicki, *Πολιτική Κοινωνιολογία*, ό.π., σσ. 16-18.

²⁰³ Μας αναφέρει η Ψύλλα, Μ., για την όρο «Ανάλυση Μηνύματος» στο *Ανάλυση Μηνύματος*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού, σ. 17.

²⁰⁴ Ψύλλα, Μ., *Ανάλυση Μηνύματος*, ό.π., σ. 17.

Σκοπός της συγκεκριμένου μεθόδου είναι η νοηματοδότηση της συλλογικής πράξης που ερευνούμε, ενός γεγονότος με διττή υπόσταση, αυτό του «πραγματικού» και εκείνου της «διαμεσολαβημένης αφήγησης»²⁰⁵ από τα μέσα επικοινωνίας, μια επικοινωνιακή κατασκευή που σημασιοδοτεί το συγκεκριμένο συμβάν. Η εμπειρική διάσταση της ανάλυσης των γεγονότων του κινήματος των «Αγανακτισμένων» το Μάιο και τον Ιούνιο του 2011, αποσκοπεί στη μελέτη τόσο της «παραγωγής» του μηνύματος, όσο και της «ανάγνωσης» του σε μια προσπάθεια μέσω της ανάλυσης και ερμηνείας συγκεκριμένων εφημερίδων (όπως θα δούμε παρακάτω) να μελετηθεί το διαμεσολαβημένο γεγονός.

3.Α Ανάλυση πρωτοσέλιδου

«{...} το πρωτοσέλιδο μιας εφημερίδας λειτουργεί ως ένα είδος διαφήμισης για το έντυπο, υποδεικνύει πληροφοριακούς άξονες και τάσεις της κοινής γνώμης και καθορίζει στάσεις ανάγνωσης.» C. Abastado²⁰⁶

Θα προβούμε στην ανάλυση πρωτοσέλιδου της «*Ελευθεροτυπίας*» και της «*Καθημερινής*», μέσων που πρεσβεύουν διαφορετικές ιδεολογικο-πολιτικές πεποιθήσεις, μια επιλογή που σκοπό έχει την - όσο το δυνατόν - αρτιότερη καταγραφή των γεγονότων καθώς και τη δημοσιοποίηση απόψεων που απευθύνονται σε μια ευρύτερη κοινή γνώμη, σε μια περίοδο που εκτείνεται χρονικά από την 25^η Μαΐου του 2011 που έλαβε χώρα η πρώτη συγκέντρωση των «Αγανακτισμένων» έως το τέλος Ιουνίου. Η επιλογή των εφημερίδων παρέχει τον αναγκαίο μεθοδολογικό προβληματισμό καθώς και τα εργαλεία που κρίνονται απαραίτητα για τη διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας και της ερμηνείας του διαμεσολαβημένου γεγονότος από τον ημερήσιο τύπο (εν προκειμένω τα γεγονότα του πρώτου μήνα εμφάνισης του κινήματος). Μια επιλογή που λαμβάνει υπόψη τόσο τη φυσιογνωμία όσο και την «*πολιτικο-ιδεολογική τοποθέτηση του κάθε ειδησεογραφικού εντύπου, όπως και το [...] κοινωνικό και ιστορικό περιεχόμενο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα μια γλωσσική εκφορά, δηλαδή μια επικοινωνιακή πράξη*». ²⁰⁷

²⁰⁵ Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, σ. 23.

²⁰⁶ Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο* ό.π., σ. 51.

²⁰⁷ Στο ίδιο., σσ. 32, 34.

Έχοντας πάντα υπόψη τις διαφορετικές πολιτικό-ιδεολογικό τοποθετήσεις του κάθε εντύπου που πρόκειται να προσεγγίσουμε μεθοδολογικά, το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η γλωσσική εκφορά, σκοπεύουμε στην αποκωδικοποίηση του μηνύματος, αποφεύγοντας την οντολογική διείσδυση που «οδηγεί» στην υποκειμενικότητα, δίχως να παραγνωρίζουμε το παλιό επιστημολογικό πρόβλημα που αφορά τη σχέση ανάμεσα στον αναλυτή και στο αντικείμενο της έρευνας του. Πρόκειται να προβούμε λοιπόν, στην εφαρμογή μεθόδων που θα μας οδηγήσουν στην υλοποίηση του ερμηνευτικού εγχειρήματος. Διερευνώντας το μήνυμα, είτε εκείνο εκφέρεται υπό τη μορφή γλωσσικών κωδικών είτε μέσω εικονικών αναπαραστάσεων, εστιάζουμε στο συμβολικό στοιχείο που βρίσκεται στο επίκεντρο της μεθοδολογικής μας προσέγγισης μια και κατέχει «κυρίαρχο ρόλο στο πλαίσιο της επικοινωνιακής πράξης».²⁰⁸ Ο Ricoeur αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ονομάζω σύμβολο κάθε σημασιακή δομή όπου ένα νόημα άμεσο, πρωτογενές, κυριολεκτικό, κατονομάζει επιπλέον ένα άλλο νόημα έμμεσο, δευτερεύον, μεταφορικό, το οποίο δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό παρά μόνο μέσω του πρώτου».²⁰⁹ Ο αναλυτής λοιπόν βρίσκεται στην αναζήτηση της σημασίας και των εννοιών που υπάρχουν σε όλα αυτά τα έκδηλα χαρακτηριστικά.

Μια σειρά από μεθοδολογικά διαβήματα είναι στη διάθεση μας για τη διερεύνηση και ερμηνεία των εκάστοτε μηνυμάτων. Εν προκειμένω, επιλεκτικά, υιοθετούμε την ανάλυση του πρωτοσέλιδου των εφημερίδων, μια εστίαση στο ειδικό βάρος που προσδίδει η κάθε έντυπη έκδοση στην πρώτη σελίδα της, «όσον αφορά την επικοινωνιακή λειτουργικότητα του μηνύματος»,²¹⁰ αλλά και την πληροφοριακή διάσταση του μια και εκεί αναρτώνται τα κεντρικά ζητήματα. Το πρωτοσέλιδο μιας εφημερίδας είναι ένα μήνυμα μεικτής μορφής, που «εμπεριέχει πολλαπλά συστήματα σημείων για την εκφορά του».²¹¹ Στο πρωτοσέλιδο διακρίνουμε α. τη θεαματική καταγραφή, την προσέγγιση δηλαδή του αναγνωστικού κοινού μέσα από το συνδυασμό κειμένων, υπέρτιτλων, υπότιτλων, φωτογραφιών και σκίτσων, μια καταγραφή που εμφανίζεται ιδιαίτερα στον τύπο εθνικής εμβέλειας, κυρίως

---

²⁰⁸ Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 34.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 34.

²¹⁰ Στο ίδιο, σ. 45.

²¹¹ Στο ίδιο, σ. 54.

λόγω της «ανάγκης» διείσδυσης σε ένα ευρύ αγοραστικό κοινό. και β. τον *πληροφοριακό χαρακτήρα* που προσδιορίζει πολιτικό-ιδεολογικά το μέσο που εκπέμπει την πληροφορία, με τη διαμόρφωση της σελίδας και την τοποθέτηση των ειδήσεων με τις παραθέσεις εικόνων, σκίτσων, καθώς άλλων σημασιολογικών ή μορφολογικών χαρακτηριστικών, να διακρίνεται για την πληροφοριακή του ιδιότητα (του πρωτοσέλιδου). *«Η παρουσίαση του πρωτοσέλιδου, τα τυπογραφικά και εικονικά στοιχεία, καθώς και η χωροταξική κατανομή τους, το περιεχόμενο αυτό καθαυτό των πληροφοριών αλλά και οι τεχνικές αφήγησης του λόγου που μεταβιβάζεται όπως η δομή των άρθρων, το χρησιμοποιούμενο λεξιλόγιο, τα ρητορικά σχήματα που υιοθετούνται, συνιστούν πρωταγωνιστικούς παράγοντες στην κατασκευή του πρωτοσέλιδου με συνέπειες προφανώς στην ερμηνεία που αποδίδει ο αναγνώστης, όπως και στο ερμηνευτικό εγχείρημα που επιχειρεί ο αναλυτής.»*²¹²

Οι τίτλοι ενός πρωτοσέλιδου, είναι οι κεντρικοί οι υπέρτιτλοι και υπότιτλοι, που νοηματοδοτούν επικοινωνιακά το πρωτοσέλιδο και διαμορφώνουν την εικόνα της ίδιας της εφημερίδας. Αναφορικά με τους τίτλους, ο C. Abastado, αναφέρει σχετικά: *«οι τίτλοι αποκαλύπτουν συγχρόνως την εικόνα που μια εφημερίδα επιθυμεί να δώσει για τον εαυτό της καθώς και μια διανοητική συμπεριφορά των αναγνωστών της».*²¹³ Οι τίτλοι κατέχουν νευραλγικό πόστο, μια και η ύπαρξη τους αποσκοπεί τόσο στην προσέλκυση του αναγνωστικού κοινού, αλλά και για τον ιδεολογικό-πολιτικό προσανατολισμό. Έτσι οι τίτλοι έχουν ένα σημασιολογικό αλλά και ιδεολογικό-πολιτικό χαρακτήρα. Στην περίπτωση που ο κεντρικός τίτλος της έντυπης έκδοσης που εξετάζουμε, αναφέρεται στο υπό διερεύνηση γεγονός, η σημασιολογική εξέταση του, κατέχει ιδιαίτερη σημασία. Η χρήση στιγμάτων, εισαγωγικών, παρενθέσεων, καθώς και ο διαφορετικός τρόπος απόδοσης της γλωσσικής έκφρασης ανάμεσα στον κεντρικό τίτλο και τους υπέρτιτλους και τους υπότιτλους, μπορεί να δηλώνει αμφιβολία, αντιφατικότητα κλπ. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι κάθε εφημερίδα λειτουργεί πανομοιότυπα, μια και ορισμένα έντυπα επιλέγουν ένα θεαματικό προσανατολισμό, δίχως πολλές πληροφορίες και με αδύναμη σύνταξη, ενώ άλλες υιοθετούν ένα λιτό τρόπο

---

²¹² Ψύλλα Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 57.

²¹³ Στο ίδιο, σ. 52.

προβολής, που δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στη σύνταξη και στον πληροφοριακό χαρακτήρα του εντύπου και λιγότερο στη θεματική καταγραφή.

Η ανάλυση του πρωτοσέλιδου των εφημερίδων προσδίδει έμφαση σε μια μεθοδολογική προσέγγιση που έχει ποιοτικό χαρακτήρα και που τα «βήματα» της είναι α. η καταγραφή των κεντρικών τίτλων, υπέρτιτλων και υπότιτλων, β. η θεματική ανάλυση των τίτλων και γ. η σημειωτική ανάλυση επί του συνόλου των εφημερίδων. Πιο συγκεκριμένα, μετά την καταγραφή των τίτλων του εντύπου που ερευνούμε, προβαίνουμε σε ένα δεύτερο επίπεδο, εκείνο της θεματικής κατηγοριοποίησης τους, την ίδια στιγμή που μπορούμε να αναδείξουμε το σημασιολογικό περιεχόμενο της κάθε θεματικής ξεχωριστά. Τέλος, στο τρίτο βήμα, προβαίνουμε στη σημειωτική ανάλυση ή σημειολογική προσέγγιση,²¹⁴ ένα μεθοδολογικό διάβημα που αποτελεί ουσιαστικά ένα ερμηνευτικό εγχείρημα από την πλευρά του ερευνητή. Βασικό σημείο στη σημειωτική προσέγγιση είναι η αναφορά στο κείμενο ως ολότητα, με τη χρήση αφαιρετικών διαβημάτων που μας οδηγούν κατά αυτό τον τρόπο στον καλύτερο σημασιολογικό αφουγκρασμό ενός κειμένου. Έτσι, σε ένα κείμενο-μήνυμα, η *«συσχέτιση σημαινόντων συστημάτων ερμηνείας με κοινωνιολογικές θεωρήσεις παρέχει τη δυνατότητα ερμηνείας και αποκρυπτογράφησης ιδεολογικών και κοινωνικών πρακτικών»*,²¹⁵ με αποτέλεσμα την πληρέστερη κατανόηση του διαμεσολαβημένου γεγονότος. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να κάνουμε μια αναφορά στη σχέση ανάμεσα στο έντυπο και τον αναγνώστη, με το ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο του τελευταίου, να καθορίζει ουσιαστικά το περιεχόμενο καθώς και την παραγωγή και παρουσίαση των πληροφοριών, με τον C. Abastado να μας αναφέρει σχετικά: *«υπάρχει σύγκλιση ανάμεσα σε μια εφημερίδα και το κοινό της {...} η εφημερίδα αποδίδει στους αναγνώστες της έναν λόγο»*.²¹⁶ Επιστρέφοντας στη σημειωτική μεθοδολογία, υιοθετούμε τους τρεις τύπους σημείων του Charls Sanders Pierce, που αποτελούν το σύμβολο, η εικόνα και ο ενδείκτης, ένας συνδυασμός που παράγει το νόημα που εκπέμπεται από το πρωτοσέλιδο και που αποτελούν τρεις τάξεις νοηματοδότησης που

---

²¹⁴ Η σημειολογία έχει ένα γλωσσολογικό προσανατολισμό, ενώ η σημειωτική ένα φιλοσοφικό, με βάση τη λογική. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 99.

²¹⁵ Στο ίδιο, σ. 55.

²¹⁶ Στο ίδιο, σ. 56.

συνηθίζουμε να αναφέρουμε ως γλωσσολογικό, αναλογικό και μετωνυμικό, κατ' αντιστοιχία με το σύμβολο, την εικόνα και τον ενδείκτη του Peirce.²¹⁷ Η γλωσσολογική τάξη αποτελεί μια γλωσσολογική καταγραφή με το συμβολικό στοιχείο να βρίσκεται στο επίκεντρο, αποτελώντας μια σύμβαση σημείων. Η αναλογική τάξη αποτελεί μια εικονική καταγραφή (φωτογραφίες, σκίτσα), ενώ η μετωνυμική τάξη, σημασιοδοτείται από υπαρκτές σχέσεις όπως είναι η γειτνίαση, η απόσταση, η οργάνωση του χώρου, τα τονισμένα ή μη γράμματα, το μέγεθος των τίτλων, οι χρωματικοί κώδικες κλπ όλα τα στοιχεία εκείνα δηλαδή που «οργανώνουν το μήνυμα στη συνολική του εκφορά».²¹⁸ Γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό ότι ο συνδυασμός και των τριών τάξεων επιπέδων, «οδηγεί» στη νοηματοδότηση των μηνυμάτων. Η ερευνητική μας προσέγγιση, πρόκειται να «ενισχυθεί» και με τη μεθοδολογία που προτείνει ο Roland Barthes, ώστε να μετουσιωθεί σε πράξη το ερευνητικό εγχείρημα.

Η ερμηνευτική διάσταση απόδοσης ενός γεγονότος μέσω της ανάλυσης του δημοσιογραφικού λόγου, λαμβάνει υπόψη τις σχέσεις εξουσίας που «διαφοροποιούνται από τον έναν δρώντα στον άλλο» με άμεσες συνέπειες τη «διαμόρφωση της μεντιακής ατζέντας, όσο και από το χώρο διαμόρφωσης στρατηγικών επικοινωνίας των πηγών και των εκδοτικών κατευθύνσεων».²¹⁹ Ο γραπτός λόγος των εκδοτικών κατευθύνσεων είναι αφηγηματικός και έχει συμβολικό χαρακτήρα με την ερμηνεία ενός γεγονότος να εναποθέτεται στους δρώντες της επικοινωνιακής πράξης, τους παραγωγούς και τους αποδέκτες εν προκειμένω του μηνύματος. Ο αναλυτής του γραπτού λόγου ενδιαφέρεται για τις συνθήκες παραγωγής αλλά και ανάγνωσης ενός μεμονωμένου γραπτού λόγου, με σκοπό την ερμηνεία ενός γεγονότος. Ενδιαφέρεται όπως χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο E. Veron για τη «γραμματική παραγωγής» (grammaire de production) και για «μία ή πολλές γραμματικές αναγνώρισης».²²⁰ Πιο συγκεκριμένα, σε μια προσπάθεια να αποδώσουμε πρακτικά τα μεθοδολογικά διαβήματα που εξηγήσαμε, θα προβούμε στην ανάλυση πρωτοσέλιδου, δύο εντύπων, που ανήκουν στον εθνικό τύπο, της *Ελευθεροτυπίας* και της *Καθημερινής*, σε μια προσπάθεια

---

²¹⁷ Peirce, C., *Η Λογική ως Σημειωτική: Η θεωρία των Σημείων, Κείμενο σημειολογίας*, σσ. 172-204.

²¹⁸ Όπως μας αναφέρει η Ψύλλα, Μ., στη *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 59.

²¹⁹ Στο ίδιο, σ. 26.

²²⁰ E., Veron, *Dictionnaire des idées non recues, Connexions*, 27, 1979, s. 126, στο βιβλίο της Μ. Ψύλλα, *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 31.

αποκωδικοποίησης των μηνυμάτων που κάνουν αναφορά στο κίνημα των «Αγανακτισμένων», σε μια περίοδο που εκτείνεται χρονικά από τις 25 Μαΐου του 2011 έως το τέλος Ιουνίου του ίδιου έτους.

3.A.1 Ελευθεροτυπία

«(η Ελευθεροτυπία)... προβάλλει με έναν πολυφωνικό τρόπο όλες τις τάσεις του γυναικείου κινήματος αλλά και του φοιτητικού. Το ίδιο ισχύει και για το οικολογικό κίνημα που έχει ιδιαίτερη κάλυψη από τη συγκεκριμένη εφημερίδα.» Μ. Κομνηνού²²¹

Γενικά

Η Ελευθεροτυπία ανήκε στον εθνικό απογευματινό τύπο και αποτελούσε εκδοτική προσπάθεια των Χ. Τεγόπουλο, Χ. Σιάμαντη και Α. Φιλίππου, την περίοδο της μεταπολίτευσης στην Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα το 1975.²²² Την ίδια στιγμή το αναγνωστικό της κοινό αυξανόταν ραγδαία, αφού αφουγκράστηκε τα νέα κοινωνικά ρεύματα και την ανάγκη μια μεγάλης ομάδας ανθρώπων για δημοκρατική ενημέρωση. Ο Σ. Φυντανίδης αποτέλεσε τον πρώτο διευθυντή της. Την αυτονομία της και τον αυτοπροσδιορισμό της ως ανεξάρτητο έντυπο (ένας αέρας ανεξαρτησίας που διαπνέει τα άρθρα και τις ειδήσεις της εφημερίδας) τα διατήρησε και κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσης της μεταπολίτευσης που εκτείνεται χρονικά από το 1981, έως το 1989. Τυπογραφικά χαρακτηρίζεται από το μικρό μοντέρνο σχήμα της (σε σχέση π.χ. με την Καθημερινή), όπως οι περισσότερες αθηναϊκές εφημερίδες εξάλλου. Από την αρχή της έκδοσης της, τυπωνόταν κυριακάτικο φύλλο, ενώ από το 1991, εμφανίστηκε το ένθετο περιοδικό «Έψιλον», που αποτέλεσε και εφαλτήριο για μια νέα περίοδο «άνθησης» από την πλευρά της αύξησης του αναγνωστικού της κοινού, απόρροια καινοτομιών, όπως τουλάχιστον αποδεικνύουν οι αριθμοί και πιο συγκεκριμένα τα 81.000 φύλλα ημερησίως, με το κυριακάτικο έντυπο να φτάνει τα 237.000 φύλλα.²²³

²²¹ Μ., Κομνηνού, *Από την αγορά στο θέαμα*, σ. 179.

²²² Ο αόριστος χρόνος χρησιμοποιείται επειδή η κυκλοφορία της εφημερίδας δεν υφίσταται πλέον για οικονομικούς λόγους. Το τελευταίο φύλλο της *Ελευθεροτυπίας* κυκλοφόρησε στις 2 Νοεμβρίου του 2011.

²²³ Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σσ. 77-78.

Ελευθεροτυπία και «Αγανακτισμένοι»

Η Ελευθεροτυπία διατήρησε μια θετική στάση απέναντι στην κινηματική δράση που έλαβε χώρα στις μεγαλύτερες πλατείες της χώρας την περίοδο που μελετάμε. Είδε με θετική οπτική την ανάγκη μιας μεγάλης πληθυσμιακής ομάδας για δικαιοσύνη, ισότητα, άμεση δημοκρατία και άλλα δημοκρατικά αιτήματα. Η κυκλοφορία της εφημερίδας την περίοδο που μελετάμε (25/5 – 30/6) κυμάνθηκε ημερησίως ανάμεσα στα 11.963 φύλλα (28/6, κατώτερος) και στα 20.249 (18/6, ανώτερος), ενώ τα κυριακάτικα φύλλα, ανάμεσα σε 32.527 (12/6) και 40.667 (30/6).²²⁴

3.A.1.2 Καταγραφή Κεντρικών Τίτλων, Υπέρτιτλων και Υπότιτλων (25/5 – 30/6 2011)

«{...} η σελιδοποίηση της (Ελευθεροτυπίας) και τα πρωτοσέλιδα της είναι πιο έντονα και πιο επιθετικά συγκριτικώς με τα αντίπαλα Νέα, αλλά δημοσιεύει κάπως μεγαλύτερα κείμενα από αυτά. Οι πρωτοσέλιδοι τίτλοι της δεν είναι ποτέ ουδέτεροι, και απλώς ενημερωτικοί: πάντα εκφράζουν άποψη: είναι γενικά ευρηματικοί, συχνά στο όριο του λογοπαίγνιου» Δ. Ψυχογιός²²⁵

Η σπουδαιότητα του πρωτοσέλιδου όλων των εφημερίδων επισημάνθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια της παρούσης εργασίας, όπως είναι ο θεαματικός και πληροφοριακός του χαρακτήρας. Κατά τη διάρκεια των τριανταπέντε (35) ημερών που μελετάμε, από την 25^η Μαΐου 2011 δηλαδή, όπου πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνάντηση των «Αγανακτισμένων» στις μεγαλύτερες πλατείες της χώρας, έως την 30^η Ιουνίου 2011, μια ημέρα δηλαδή μετά τα σοβαρά επεισόδια που έλαβαν χώρα στην πλατεία Συντάγματος μετά τη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου, καταγράψαμε τους πρωτοσέλιδους τίτλους της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», διακρίνοντας τους σε κεντρικούς, υπέρτιτλους και υπότιτλους. Πιο συγκεκριμένα, στον πίνακα (1) που ακολουθεί μπορούμε να δούμε το σύνολο των τίτλων (για την καλύτερη ανάγνωση των τίτλων, προσπαθήσαμε να τους αποδώσουμε με τον ίδιο θεαματικό τρόπο που παρουσιάστηκαν από το υπό ανάλυση έντυπο,

²²⁴ <http://www.dmgpress.gr/xls.asp> (dmg press consulting) (προσπελάστηκε ανεπιτυχώς στις 06/06/2013).

²²⁵ Ψυχογιός, Δ., *Τα έντυπα Μέσα Επικοινωνίας*, σ. 480.

ενώ με τον τίτλο «άλλοι τίτλοι», κάνουμε αναφορά σε ειδήσεις που αφορούσαν την κινηματική δράση που μελετάμε, αλλά που δε βρέθηκαν στις τρεις κατηγορίες τίτλων που αναφέραμε):

25 Μαΐου 2011 (Τετ.) ²²⁶	
Υπέρτιτλος	Πρόσθετη εισφορά 1%, τετραπλή κλίμακα περικοπών, 15% κούρεμα στο εφάπαξ
Κεντρικός τίτλος	ΠΟΣΟ ΚΟΒΟΝΤΑΙ μισθοί, επιδόματα, συντάξεις ²²⁷
Άλλοι τίτλοι	ΠΑΝΑΔΡΕΟΥ-ΣΑΜΑΡΑΣ ΚΟΝΤΑ ΣΤΙΣ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΡΟΪΚΑΣ: Συμφώνησαν στην περικοπιά, διαφώνησαν στους φόρους Συναίνουν ΛΑΟΣ – ΝΤΟΡΑ – ΟΧΙ ΤΣΙΠΡΑΣ – ΚΟΥΒΕΛΗΣ Δημοψήφισμα επισείει ο Γιώργος Προς πιο ακριβό πετρέλαιο
26 Μαΐου 2011 (Πεμ.)	
Υπέρτιτλος	Απόπειρα τρομοκράτησης του λαού από την κυβέρνηση για να δεχθεί τα μέτρα
Κεντρικοί τίτλοι	ΩΜΟΣ ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ, με μπαμπούλα εξόδου απ' το ευρώ ΟΙ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΗΤΑΝ ΓΕΜΑΤΕΣ
27 Μαΐου 2011 (Παρ.)	
Υπέρτιτλος	Υπό ασφυκτική πίεση για άμεσες λύσεις η σύσκεψη αρχηγών- Παπούλια
Κεντρικός τίτλος	ΠΡΟΣ ΡΑΓΔΑΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ
Άλλοι τίτλοι	Ήχησαν πάλι στις Πλατείες οι κατασρόλες Πόρτα για την Ε.Ε ο Μλάντιτς
28 Μαΐου 2011 (Σαβ.)	
Υπέρτιτλος	Παπανδρέου-Σαμαράς πολύ κοντά στις αποκρατικοποιήσεις, δεν τα βρήκαν σε περικοπές και φορολογία · Απογοητευμένη δήλωση η Κομισιόν
Κεντρικός τίτλος	ΜΙΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ... ΜΕΛΛΟΝ
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Θα ξανασυζητήσουν τον τρόπο ιδιωτικοποίησης της περιουσίας ✓ Ο Πρωθυπουργός δήλωσε ανοιχτός και σε κυβερνητική συνεργασία. Εκλογές στο τέλος του 2013.

²²⁶ Στη σελίδα 15 του εντύπου, γίνεται αναφορά στις ειρηνικές συγκεντρώσεις που οργανώνονται το απόγευμα (18.00 μ.μ.) της ίδιας ημέρας με την κυκλοφορία της εφημερίδας, από ομάδες πολιτών στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα και άλλες πόλεις, ως ένδειξη διαμαρτυρίας για τα νέα μέτρα του «μνημονίου» με τις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης να προσφέρουν σημαντική αρωγή στους Έλληνες «Indignados», όπως χαρακτηριστικά τους αναφέρει το άρθρο. Στην προηγούμενη σελίδα, υπάρχει αναφορά στο αντίστοιχο κίνημα των Ισπανών, που φαίνεται να «εμπνέει» την ελληνική πρωτοβουλία, «ενισχύοντας» το με ιδέες, συνθήματα, τρόπους οργάνωσης κλπ με κύριο στοιχείο το πασιφιστικό του χαρακτήρα. *Ελευθεροτυπία 25/5/2011*

²²⁶ Τόσο στον κεντρικό τίτλο, όσο και στον υπέρτιτλο, πραγματοποιείται αναφορά στο «σκληρό μεσοπρόθεσμο οικονομικό πρόγραμμα» - όπως χαρακτηριστικά αναφέρει - που επιβάλλει η τρόικα, σύμφωνα με άρθρο που βρίσκεται στο περιεχόμενο της εφημερίδας.

²²⁷ Τόσο στον κεντρικό τίτλο, όσο και στον υπέρτιτλο, πραγματοποιείται αναφορά στο «σκληρό μεσοπρόθεσμο οικονομικό πρόγραμμα» - όπως χαρακτηριστικά αναφέρει - που επιβάλλει η τρόικα, σύμφωνα με άρθρο που βρίσκεται στο περιεχόμενο της εφημερίδας.

	✓ Σταθερή η αριστερά στην αντιμνημονιακή γραμμή Χολωμένος ο Καρατζαφέρης
Άλλοι τίτλοι	Διαδηλωτές, θυσία στην Μπάρτσα
29 Μαΐου 2011 (Κυρ.)	
Υπέρτιτλος	➤ «Κλειδί» η έγκριση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος
Κεντρικός τίτλος	Οι 5 κινήσεις μετά το ναυάγιο
Υπότιτλος	Στις πλατείες η Ελλάδα οραματίζεται
Άλλος τίτλος	Και στο βάθος δημοψήφισμα
30 Μαΐου 2011 (Δευ.)	
Υπέρτιτλος	Παπανδρέου-Σαμαράς άνοιξαν διάλογο συνεννόησης για τα μέτρα
Κεντρικός τίτλος	ΦΛΕΡΤ ΣΤΑ ΚΡΥΦΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΦΑΝΕΡΑ
Υπότιτλος	Πάνω από 80.000 αγανακτισμένου λαού ζήτησαν χθες Πραγματική Δημοκρατία
31 Μαΐου 2011 (Τρ.)	
Υπέρτιτλος	Επώδυνες και γρήγορες αποκρατικοποιήσεις συμφωνούνται πριν την καταβολή
Κεντρικός τίτλος	ΔΟΣΗ-ΔΗΛΗΤΗΡΙΟ
Υπότιτλοι	Χαλαρώνει η διεθνής πίεση. Ο Ρεν απορρίπτει έξοδο από το ευρώ
Άλλοι τίτλοι	Αγανακτισμένο μάθημα οργάνωσης Πανεπιστήμια στα όρια της φτώχειας Άνοιξε-κλείσε στα Τέμπη
1 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Υπέρτιτλος	Κυβέρνηση-Τρόικα καταλήγουν στα μέτρα για την 5 ^η δόση
Κεντρικός τίτλος	ΕΚΛΕΙΣΕ ΤΟ ΠΑΚΕΤΟ ΜΕ ΣΚΛΗΡΟΥΣ ΦΟΡΟΥΣ
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Στα ύψη η έμμεση φορολογία. Εισοδηματικά κριτήρια και στα προνοιακά επιδόματα. ▪ Ξένος τύπος και Γερμανία προαναγγέλλουν νέο δάνειο με νέο μνημόνιο
Άλλος τίτλος	Φυγαδεύτηκαν οι βουλευτές
2 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Υπέρτιτλος	Ενώ οι Γερμανοί συναίνουν για νέο δάνειο, υπό όρους, ως το 2013
Κεντρικός τίτλος	ΣΧΕΔΙΟ 14 ΣΗΜΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Άλλοι τίτλοι	Προς δύο κλίμακες στο αφορολόγητο Η τρόικα ζητάει απολύσεις τώρα Μην κλαις για εμάς Αργεντινή Ένας θα καθορίζει το χρόνο εργασίας των συναδέλφων του
3 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Υπέρτιτλος	Η κυβέρνηση αθέτησε τις υποσχέσεις της για όσους τους δήλωσαν
Κεντρικός τίτλος	ΦΟΡΟΠΑΘΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΗΜΙΥΠΑΙΘΡΙΟΥΣ
Υπότιτλος	Πρόσθετοι φόροι στους ιδιοκτήτες, πόθεν έσχες και απώλεια από τόκους στεγαστικών
Άλλοι τίτλοι	Βόμβα στα θεμέλια των συλλογικών συμβάσεων 16 βουλευτές του ΠΑΣΟΚ ζητάνε λογαριασμό

	Δύο πόρτες έχει η ζωή
4 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Υπέρτιτλος	Η τρόικα θα δώσει πανάκριβη δόση τον Ιούλιο και η Ε.Ε. νέο δάνειο
Κεντρικός τίτλος	ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΠΛΗΘΟΣ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> ✓ «Σημαντική μείωση απασχολούμενων στο Δημόσιο» ✓ Αύξηση φορολογίας στα ακίνητα ✓ Γρήγορη ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας
Άλλοι τίτλοι	Σπρώξιμο στα χέρια τραπεζών ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΝΟΣ ΠΡΩΗΝ «ΕΚΤΕΛΕΣΤΗ ΚΡΑΤΩΝ»: «Είσαστε θύματα οικονομικών δολοφόνων»
5 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Υπέρτιτλος	➤ Επί ξυρού ακμής η κυβέρνηση προωθεί τα νέα μέτρα
Κεντρικός τίτλος	Αγανάκτηση σε όλα τα μέτωπα
Υπότιτλοι	Φουντώνει το κίνημα της Πλατείας Βουλευτές σε κρίση συνείδησης Ποιοι Ευρωπαίοι δε θέλουν να ακούν για την Ελλάδα
Άλλος τίτλος	Η Ε.Ε. αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση
6 Ιουνίου 2011 (Δευ.)	
Υπέρτιτλος	Δε θα δίνει δόση η τρόικα αν δεν ακολουθούνται πιστά οι απαιτήσεις της
Κεντρικός τίτλος	ΥΠΟ ΑΠΟΛΥΤΟ ΞΕΝΟ ΕΛΕΓΧΟ
Υπότιτλοι	Επόπτες για υπουργεία και ιδιωτικοποιήσεις. Νέα μέτρα για κάθε απόκλιση Τι αλλάζει στη φορολογία ακινήτων, εισοδήματος και στα τεκμήρια 120.000 υπάλληλοι του Δημοσίου στη σύνταξη, 25.000 συμβασιούχοι απολύονται, 25.000 των ΔΕΚΟ στον αέρα Σφοδρή αντίδραση του υπουργού Εργασίας: «Δε συζητώ μείωση του αφορολόγητου»
Άλλοι τίτλοι	ΕΝΩΘΗΚΑΝ ΣΤΥΛΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ ΣΑΛΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΗΣ ΝΟΤΙΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ Από γερμανικά φασολάκια το φονικό δακτύριο
7 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Υπέρτιτλος	Οι δημόσιοι υπάλληλοι θα χάνουν σταδιακά 10% από το Σεπτέμβρη
Κεντρικός τίτλος	ΣΦΑΓΗ ΕΦΑΠΑΕ 30% ΚΑΙ ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΑ
Άλλοι τίτλοι	8ΩΡΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ ΜΕ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Υπουργοί κόντρα στις απολύσεις και στο αφορολόγητο Για δωροδοκία και ξέπλυμα πάει ο Τσοχατζόπουλος Οι εκκλησίες του Δήμου
8 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Υπέρτιτλος	Η κυβέρνηση αλλάζει μέτρα, χωρίς να πειράζει το μνημόνιο
Κεντρικός τίτλος	ΜΠΡΟΣ-ΠΙΣΩ ΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟ, ΦΟΡΟΥΣ
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 13 ώρες έκρηξη βουλευτών του ΠΑΣΟΚ κατά Παπακωνσταντίνου ✓ Αναγγέλλονται πάλι προσλήψεις μία προς δέκα ✓ Δεν αυξάνονται οι αντικειμενικές αξίες ακινήτων ✓ Αναστέλλεται για δύο χρόνια το πόθεν έσχες ✓ Κόβονται πιο πολύ επιδόματα και επενδύσεις
Άλλοι τίτλοι	«Κάνε κάτι», «Κοίτα τη δουλειά σου» Αυτό είναι το Ελληνικό του Αθεμπίγιο
9 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	

Υπέρτιτλος	Η τελική πρόταση της κυβέρνησης στο υπουργικό
Κεντρικός τίτλος	ΚΕΦΑΛΙΚΟΣ ΦΟΡΟΣ ΣΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ
Υπότιτλοι	Ειδική εισφορά για πάνω από ένα χρόνο σε όσους τα δηλώνουν Πίνακες με όλα τα μέτρα που κατατέθηκαν από χθες
Άλλοι τίτλοι	Έκθεση τρόικας: Αυτά τα μέτρα συμφωνήσαμε Τι λέει το κείμενο για το 2011-2015 Στον αέρα η δόση και το δάνειο
10 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Υπέρτιτλος	Θα αλλάζουν προς το χειρότερο τα μέτρα όταν δεν πετυχαίνουν οι στόχοι!
Κεντρικός τίτλος	ΦΟΡΟΕΙΣΠΡΑΚΤΙΚΟΣ 4ΕΤΗΣ ΕΦΙΑΛΤΗΣ
Υπότιτλοι	Πέρασε από το υπουργικό για τη Βουλή το μνημονιακό πρόγραμμα ως το 2015
Άλλοι τίτλοι	ΓΕΡΜΑΝΟΙ, ΔΝΤ, ΕΥΡΩΖΩΝΗ: Συμφώνησαν για νέο δάνειο, ψάχνουν τον τρόπο SPECIAL OLYMPICS με καταγγελίες για απάτες Ο λέων του Φειδία
11 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Υπέρτιτλος	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟ 40 ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2015
Κεντρικός τίτλος	ΚΑΛΑ ΣΑΡΑΝΤΑ
Υπότιτλοι	✓ Νέο τέλος στα ακίνητα από 0,1% ως 0,2% ανά τ.μ. μέσω ΔΕΗ ✓ Κεφαλικός φόρος 1%-4% από το 2011 έως το 2015 ✓ Απολούνται 58.000 συμβασιούχοι, «απομακρύνονται» δη. υπάλληλοι
Άλλοι τίτλοι	Μισό αιώνα μετά το σχέδιο Μάρσαλ, το «σχέδιο Σόμπλε» για την Ελλάδα Το-ποτηρι-τές...
12 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Υπέρτιτλος	➤ Μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα: Μισθωτοί και συνταξιούχοι στα Τάρταρα
Κεντρικός τίτλος	Οι φοροφυγάδες στα πούπουλα
Υπότιτλοι	Δεν προβλέπονται έσοδα από την πάταξη της φοροδιαφυγής! 8 παράθυρα για καραμπινάτες παρανομίες Η τρόικα αμφισβητεί την ικανότητα των μηχανισμών ελέγχου
Άλλοι τίτλοι	Τι θα κοστίσουν τα νέα μέτρα στην τσέπη μας Σενάρια για τον ανασχηματισμό Ξεφορτώνεται ελληνικά ομόλογα η Εθνική Τράπεζα (ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ) Αιματηρά σαφάρι κατά μεταναστών (ΕΚΡΗΞΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ) Άραξαν τα Ι.Χ. λόγω μνημονίου (ΑΙΤΙΑ; ΚΑΥΣΙΜΑ ΚΑΙ ΑΝΕΧΕΙΑ)
14 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Υπέρτιτλος	Διπλό χτύπημα για τους υπαλλήλους του Δημοσίου
Κεντρικός τίτλος	ΛΑΙΜΗΤΟΜΟΣ σε μισθούς από 1300 €
Άλλοι τίτλοι	Σήμερα το Eurogroup με διχογνωμίες Σε 24ωρο κλειό η Βουλή Θριάμβευσε ο Ερντογάν, αλλά δε μπορεί να αλλάξει το Σύνταγμα Συρία: Χιλιάδες πρόσφυγες σε Τουρκία
15 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Υπέρτιτλος	Μετράει απώλειες πριν από τη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου
Κεντρικός	ΑΠΟ ΜΙΑ ΚΛΩΣΤΗ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

τίτλος	
Υπότιτλος	Έκτατη συνεδρίαση Παπανδρέου με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας το μεσημέρι
Άλλοι τίτλοι	3.6 δις μαύρη τρύπα στον προϋπολογισμό Την Κυριακή αποφασίζεται η 5^η δόση Ποτάμι Αγανάκτησης
16 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Υπέρτιτλος	Είπε το μεσημέρι, ξείπε το βράδυ και αποφάσισε ανασχηματισμό
Κεντρικός τίτλος	ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΝ ΚΕΝΩ
Άλλοι τίτλοι	Δάκρυσαν και τα αγάλματα Σαμαράς: Τώρα εκλογές Αλλα στον έναν, άλλα στον άλλο Μπρος-πίσω το μεσοπρόθεσμο
17 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Υπέρτιτλος	Το πρωί ανασχηματισμός, στη 1 μετά το μεσημέρι η ορκωμοσία
Κεντρικός τίτλος	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΜΕ ΤΟ ΜΗΝΑ
Υπότιτλοι	19 ΙΟΥΝΙΟΥ Ψήφος εμπιστοσύνης και παράλληλα συνεδρίαση των υπουργών οικονομικών της ευρωζώνης 23-24 ΙΟΥΝΙΟΥ Σύνοδος κορυφής στις Βρυξέλλες, πολιτική απόφαση για το νέο δάνειο στην Ελλάδα 28 ΙΟΥΝΙΟΥ Προς ψήφιση στη Βουλή το μεσοπρόθεσμο, σύμφωνα με το σχεδιασμό 8, 11 ΙΟΥΛΙΟΥ Συνεδριάζουν το ΔΝΤ και το Eurogroup για την αποδέσμευση της 5 ^{ης} δόσης
Άλλοι τίτλοι	Από την έκρηξη στην ανακωχή Ψηφίζετε Μεσοπρόθεσμο, παίρνετε τη δόση Ο Σαμαράς βλέπει εκλογές
18 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Υπέρτιτλος	Αντιμεταθέσεις υπουργών και επιστράτευση παλιών
Κεντρικός τίτλος	ΓΥΡΩ ΓΥΡΩ ΟΛΟΙ
Άλλοι τίτλοι	Χωρίς ανασχηματισμό οι Πλατείες «Sold Out» στην Μπιενάλε Απειλούνται τα θαλάσσια θηλαστικά Ο ράπερ της σιωπής
19 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Υπέρτιτλος	➤ Ο Παλακωνσταντίνου έφυγε, ο Βενιζέλος ήρθε, το Μεσοπρόθεσμο μένει
Κεντρικός τίτλος	Ίδια συνταγή με άλλο μάγειρα
Υπότιτλοι	Επιχείρηση κατευνασμού των βουλευτών Από το φόβο της διάσπασης στο ΩΣΑΝΝΑ Υπουργεία: Οι νέοι συγκάτοικοι και οι φάκελοι-φωτιά
Άλλοι τίτλοι	Αλλαί όμως οι βουλαί της πλατείας
20 Ιουνίου 2011 (Δευ.)	
Υπέρτιτλος	Το Eurogroup αποφάσισε τη νύχτα να δώσει την 5 ^η δόση και νέο δάνειο, αλλά...
Κεντρικός τίτλος	ΛΕΦΤΑ ΜΟΝΟ ΑΝ ΨΗΦΙΣΤΟΥΝ ΤΑ ΜΕΤΡΑ
Υπότιτλος	Με εκβιασμό για το Μεσοπρόθεσμο τα 12 δις. από την Ε.Ε. και το ΔΝΤ
Άλλοι τίτλοι	Γεμάτες οι Πλατείες Και μέσα σ'όλα, δημοψήφισμα για το Σύνταγμα!

	Ένας γάμος και μια κηδεία Ποδήλατα 800 ευρώ το ένα για το Δήμο της Αθήνας!
21 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Υπέρτιτλος	Ρεκόρ αποτυχίας σε βασικά μαθήματα εισαγωγής στα Πανεπιστήμια
Κεντρικός τίτλος	ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΗ
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Άγγιξε το 15% σε Μαθηματικά και Φυσική κατεύθυνσης. Θα οδηγήσεις σε μεγάλη πτώση έως και 800 μορίων σε φυσικομαθηματικές, πολυτεχνικές ▪ Ύστερα από χρόνια, πτώση και στις ιατρικές ▪ Και φέτος με βαθμούς κάτω από 10 σε ΑΕΙ, ΤΕΙ Σε έξι σελίδες αναλύσεις και πίνακες ανά σχολή
Άλλοι τίτλοι	ΣΗΜΕΡΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ Η ΤΡΟΙΚΑ ΞΑΝΑΣΥΖΗΤΕΙ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ Παίζεται ανατροπή αφορολόγητου, εισφοράς, ΦΑΠ Στο τραπέζι η άρση της μονιμότητας
22 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Υπέρτιτλος	Κυβέρνηση και Ν.Δ. συμφώνησαν στη χωρίς ουσιαστική συζήτηση ψήφιση των μέτρων
Κεντρικός τίτλος	ΠΑΡΑΔΟΣΗ-ΕΞΠΡΕΣ ΑΝΕΥ ΟΡΩΝ
Υπότιτλοι	Ψήφος εμπιστοσύνης από τους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ
Άλλοι τίτλοι	Η πλατεία καταψήφισε Συνασπίζονται οι άνεργοι στις γειτονιές Νομιμοποιούνται με πληρωμή τα αυθαίρετα
23 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Υπέρτιτλος	Η Γερμανία καλεί τραπεζίτες σε εθελοντική επιμήκυνση του χρέους, ενώ η ελληνική κυβέρνηση κλείνει με την τρόικα τα πιο σκληρά μέτρα
Κεντρικός τίτλος	ΑΓΩΝΑΣ ΔΡΟΜΟΥ ΑΘΗΝΑ - ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ
Υπότιτλοι	
Άλλοι τίτλοι	Έκθεση ΟΗΕ κόλαφος για τα μέτρα λιτότητας Συν Λακαϊδεμονίους Ο ΜΠΕΟΣ ΚΑΙ 9 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΙΑΣΤΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΑ ΒΡΩΜΙΚΑ ΜΑΤΣ ΣΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟ ΠΡΩΤΑΘΛΗΜΑ Συλλήψεις τρανταχτών ονομάτων για τα στημένα
24 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Υπέρτιτλος	Η κυβέρνηση με τη φοροκαταγίδα που ανήγγειλε, καταστρέφει τους πάντες, εκτός από τους φοροφυγάδες και τους κεφαλαιούχους
Κεντρικός τίτλος	ΧΑΡΙΣΤΙΚΗ ΒΟΛΗ ΣΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ
Υπότιτλοι	Πολλαπλοί φόροι πάνω σε κάθε φορολογούμενο Κεφαλκός φόρος στα βαλάντια από 12.00 ευρώ Εισφορές δημ., ιδιωτ. υπαλλήλους, ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες, επιτηδευματίες Μείωση επικουρικών και κύριων συντάξεων, εφάπαξ δημ. υπαλλήλων, συντάξεων ναυτικών, αγροτών Μείωση του αφορολόγητου στα 8000 ευρώ Στα ύψη το πετρέλαιο θέρμανσης
Άλλοι τίτλοι	48ωρη απεργία Τρίτη και Τετάρτη Αυξάνονται (;) 1,6 % οι κατώτατοι μισθοί Τα πολεμικά πλοία χωρίς καύσιμα! Εκτός νόμον τα πρόσφατα αυθαίρετα ΟΤΕ: Πάγωμα μισθών, άρση μονιμότητας ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΜΠΕΟΥ ΜΕ ΜΑΡΙΝΑΚΗ ΚΑΙ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟ Διώκεται ο διατητής στο Ολυμπιακός-Παναθηναϊκός ΤΟ ΠΟΡΙΣΜΑ ΜΕ ΤΙΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ ΓΙΑ ΠΛΗΘΟΣ ΒΡΩΜΙΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΩΤΑΘΛΗΜΑΤΑ

25 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Υπέρτιτλος	Εφαρμοστικός με αναδρομική αρπαγή εισοδημάτων και φόρων από ακίνητα
Κεντρικός τίτλος	ΝΟΜΟΣ ΑΡΠΑ-ΚΟΛΛΑ ΜΕ ΤΙΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ
Υπότιτλοι	Ζητάει πίσω τα λεφτά από τους φορολογούμενους, τον «μισοδιορθώνει» τηλεοπτικά ο υπουργός!
Άλλοι τίτλοι	Εξισώνεται ο φόρος στο πετρέλαιο, κόβονται οι εκπτώσεις για στεγαστικά, γιατρούς Δόση και δάνειο για 151 ψήφους Special Olympics από σήμερα Το κίνημα του ποδηλάτου είναι εδώ Άρθρο του Λούλα στην «Ε» Στον αέρα το νέο πρωτάθλημα
26 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Υπέρτιτλος	➤ Ψήφος-δοκιμασία. Σε ασφυκτικό κλοιό η Βουλή Τετάρτη και Πέμπτη
Κεντρικός τίτλος	ΣΤΗΝ ΚΟΨΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΥ
Υπότιτλοι	Τι θα πληρώσουμε. 5 πίνακες και παραδείγματα Ετήσιο φαλίδισμα έως 805 € στο ΕΚΑΣ! Στο μισό οι φοροαπαλλαγές
Άλλοι τίτλοι	Δημοψηφίσματα. Τι προβλέπει το νέο πλαίσιο Τα σχέδια της πλατείας Ώρα να σπάσει το απόστημα (ΣΤΗΜΕΝΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ) Ριζικές αλλαγές σε ΑΕΙ και ΤΕΙ (ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ)
27 Ιουνίου 2011 (Δευ.)	
Υπέρτιτλος	ΟΔΗΓΟΣ Πόσο θα επιβαρυνθεί κάθε φορολογούμενος με τα νέα μέτρα
Κεντρικός τίτλος	ΤΑ 22 ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΧΑΡΑΤΣΙΑ
Υπότιτλος	Πάνω από 3000 € το χρόνο για κάθε μέση οικογένεια
Άλλοι τίτλοι	ΔΗΜΟΣΙΟ Αυξήσεις και προαγωγές με πανελλαδικές εξετάσεις ΣΟΥΠΕΡ ΛΙΓΔΑ: 10 ομάδες κινδυνεύουν με υποβιβασμό SPECIAL ΑΝΘΡΩΠΟΙ Πρώτη γενική 48ωρη απεργία από αύριο Απειλείται με επιστράτευση η ΓΕΝΟΠ Το φαστ-φουντ κατηγορείται για διαβήτη 2 Πως ήταν η ζωή στην Αργεντινή του μνημονίου
28 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Υπέρτιτλος	Ακόμη πιο δρακόντειος ο νόμος για επιτηδευματίες, άνεργους και αποδείξεις
Κεντρικός τίτλος	8 ΑΛΛΑΓΕΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ
Υπότιτλος	Από τον άλλο μήνα η πώληση της περιουσίας
Άλλοι τίτλοι	ΤΡΑΠΕΖΕΣ Νέο χαράτσι καθυστέρησης επιβάλλουν παράνομα Συρρέουν από τις πόλεις προς το Σύνταγμα 48ωρη απεργία από το πρωί, εκτός από το Μετρό Παράταση στα μηχανογραφικά για ΑΕΙ και ΤΕΙ Δασκοί χάρτες στα β. προάστια για αντιρρησίες Ένταλμα κατά του Καντάφι από τη Δύση Τα βρόντηξαν οι ιδιοκτήτες του Ολυμπιακού
29 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Υπέρτιτλος	Στην κάλπη της Βουλής το δυσβάσταχτο πρόγραμμα, ενώ το Σύνταγμα πνίγηκε στα δακρυγόνα
Κεντρικός τίτλος	ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ ΜΕ ΔΑΚΡΥΑ ΛΑΟΥ
Υπότιτλοι	Σήμερα και αύριο υπό την απειλή των Βρυξελλών
Άλλοι τίτλοι	Γερμανικό «ναι» στο γαλλικό σχέδιο

	Με έκκληση προς την Ελλάδα η Λαγκάρντ διευθύντρια ΔΝΤ Κινέζικη βοήθεια σε χρωμένους της Ε.Ε. Νέα γκάφα στην εξομοίωση του πετρελαίου Δεμένα και αύριο τα πλοία Ακρίβυναν τα φτηνά(;) τσιγάρα Αλώβητος ο Μαρινάκης στη Σ. Λίγκα
30 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Υπέρτιτλος	Αιματοκύληση το κέντρο της Αθήνας η κυβέρνηση πριν και μετά την ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου
Κεντρικός τίτλος	ΟΡΓΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Αστυνομική εκτροπή με στόχο τη διάλυση κάθε συγκέντρωσης κατά του Μνημονίου ✓ Απρόκλητη επίθεση σε διαδηλωτές και σε μαγαζιά με ανύποπτους πολίτες ✓ Η ΕΛΑΣ χτύπησε και τα ιατρεία! ✓ Άγριο ξύλο και τόνοι χημικών, με εκατοντάδες τραυματίες στα νοσοκομεία ✓ Ασθενοφόρα εμποδίζονταν να φτάσουν στο κέντρο ✓ Βίντεο-αποκάλυψη με χρυσαυγίτες που τους περιθάλλουν ΜΑΤ στη Βουλή ✓ Με 154 ψήφους ΠΑΣΟΚ και μία της ΕΛ. Παπαδημητρίου, που αποχώρησε από τη Ν.Δ. πέρασε ο υπερνόμος ✓ Μετά από πολύωρες πιέσεις ψήφισε «ναι» ο Αθανασιάδης, επέμεινε στο «όχι» ο Κουρουμπλής που διαγράφηκε ✓ Μέρκελ, Μπαρόζο, Ρομπάι και ΔΝΤ ...ανακουφίστηκαν ✓ Η Ν.Δ. ψηφίζει περίπου τα μισά άρθρα του εφαρμοστικού νόμου σήμερα

Πίνακας 1

Η καταγραφή των τίτλων, αποτελεί το πρώτο μεθοδολογικό διάβημα, μια πρώτη εικόνα με το αντικείμενο της έρευνας μας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, στο δείγμα γραφής της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», των τριανταπέντε (35) ημερών που εξετάζουμε (από 25 Μαΐου, έως 30 Ιουνίου 2011), βλέπουμε ότι οι κεντρικοί τίτλοι αποδίδονται με μαύρα μεγάλα «τονισμένα» (bold) γράμματα, πολλές φορές κεφαλαία στο κέντρο του πρωτοσέλιδου και συνοδεύονται από υπέρτιτλους και υπότιτλους που αποτελούνται από μικρότερους πλάγιους συνήθως χαρακτήρες. Το μαύρο χρώμα «κυριαρχεί» στις δύο αυτές κατηγορίες τίτλων, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζεται το κόκκινο χρώμα στους υπέρτιτλους και στους υπότιτλους (συνολικά δεκατέσσερις φορές, ένδεκα φορές στους υπέρτιτλους και τέσσερις φορές στους υπότιτλους) και το γαλάζιο (συνολικά δύο φορές, όλες στους υπότιτλους). Οι κεντρικοί τίτλοι της Ελευθεροτυπίας «κινούνται» στο πλαίσιο της θεαματικής καταγραφής και έτσι εκτός από τη «συνοδεία» των υπέρτιτλων και υπότιτλων, υποστηρίζονται από φωτογραφίες αλλά και σκίτσα. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τις φωτογραφίες, βλέπουμε ότι δεκαεπτά (17) «συνδέονται» με τον κεντρικό τίτλο και άλλες δεκαεπτά

αφορούν το κίνημα των «Αγανακτισμένων», δώδεκα απεικονίζουν Έλληνες πολιτικούς ή τη Βουλή, ενώ από μία φωτογραφία απεικονίζει θέματα όπως: το σκάνδαλο Strauss-Kahn με τον ίδιο να οδηγείται στη φυλακή, τη διάνοιξη ενός τμήματος μιας σήραγγας στην περιοχή των Τεμπών, διεθνή νέα (μια φωτογραφία στην οποία διακρίνουμε τον πρόεδρο των Η.Π.Α Barack Obama και την Καγκελάριο της Γερμανίας, Angela Merke), τους Special Olympics (εστιάζοντας στην τελετή έναρξης των αγώνων), ένα αρχαιολογικό εύρημα όπως είναι το άγαλμα που απεικονίζει το Λέων του Φειδία, τις πανελλαδικές εξετάσεις σε ένα θέμα που αφορά την Παιδεία, μια γελοιογραφία του Γιάννη Καλαϊτζή που σατιρίζει τον όρκο που δίνουν οι βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος (εν προκειμένω του ΠΑΣΟΚ) στο μνημόνιο και τις τράπεζες, ενώ τέσσερα πρωτοσέλιδα διαθέτουν από δύο φωτογραφίες και ένα δεν έχει καμία. Προσδίδουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στις φωτογραφίες, καθώς αναγνωρίζουμε τη δύναμη της εικόνας, τον προπαγανδιστικό τους χαρακτήρα, το μυστικισμό τους που αγγίζει τα όρια του φετιχισμού, τη δύναμη να μας επιβάλλει αντιλήψεις και άλλα πράγματα, με ένα τρόπο μηχανιστικό και αντιθελικό.

3.Α.1.3 Θεματική Καταγραφή Πρωτοσέλιδων Τίτλων

Το δεύτερο μεθοδολογικό διάβημα στο οποίο προβήκαμε ήταν η θεματοποίηση των τίτλων της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* κατά τη χρονική περίοδο 25 Μαΐου έως 30 Ιουνίου (πίνακας 2). Έχοντας υπόψη ότι οι τίτλοι που εμφανίζονται στο πρωτοσέλιδο καθορίζουν ουσιαστικά και το πολιτικό-κοινωνικό προφίλ της εφημερίδας, διακρίναμε τις εξής θεματικές:

Οικονομική Πολιτική = Τη «μερίδα του λέοντος» με τριάντα έξι (36) συνολικά τίτλους, κατέχουν τα πρωτοσέλιδα που αναφέρονται στην οικονομική πολιτική της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ στο διάστημα που εξετάζουμε, μια πολιτική που οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην ένδεια των Ελλήνων πολιτών σύμφωνα με τη διεύθυνση της εφημερίδας. Πιο συγκεκριμένα, η οικονομική πολιτική «φιλοξενήθηκε» ένδεκα (11) φορές στους υπέρτιτλους (25/5, 29/5, 30/5, 7/6, 10/6, 11/6, 12/6, 14/6, 25/6, 27/6, 28/6),

δεκατέσσερις φορές (14) στους κεντρικούς τίτλους (25/5, 27/5, 30/5, 1/6, 4/6, 7/6, 9/6, 10/6, 11/6, 12/6, 14/6, 24/6, 27/6, 28/6) και ένδεκα (11) φορές στους υπότιτλους (1/6, 3/6, 4/6, 6/6, 10/6, 11/6, 12/6, 24/6, 26/6, 27/6, 28/6).

Κυβέρνηση (ΠΑΣΟΚ) = Τα πρωτοσέλιδα της Ελευθεροτυπίας έκαναν αναφορά στην κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ συνολικά τριανταμία (31) φορές. Δεκατρείς (13) στους υπέρτιτλους (26/5, 3/6, 5/6, 8/6, 9/6, 15/6, 16/6, 17/6, 18/6, 19/6, 24/6, 26/6, 30/6), δέκα (10) στους κεντρικούς τίτλους (26/5, 3/6, 8/6, 15/6, 16/6, 18/6, 19/6, 21/6, 26/6, 30/6) και οκτώ (8), στους υπότιτλους (8/6, 9/6, 17/6, 19/6, 25/6, 30/6).

«Αγανακτισμένοι» = Είκοσι ένα (21) συνολικά τίτλοι αναφέρονται στη συλλογική δράση των «Αγανακτισμένων», μία στον κεντρικό τίτλο (ως δεύτερος κεντρικός τίτλος, 26/5), τέσσερις στους υπότιτλους (29/5, 30/5, 5/6, 16/6) και δεκαέξι (16) αναφορές στο άλλους τίτλους που «φιλοξενεί» ένα πρωτοσέλιδο ((27/5), (31/5), (1/6), (2/6), (3/6), (6/6), (7/6), (10/6), (14/6), (15/6), (20/6), (20/6), (20/6), (23/6), (26/6), (28/6).

Ευρωπαϊοί εταίροι = Κατηγοριοποιήσαμε τους τίτλους που αφορούσαν (κυρίως) την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Γερμανία υπό τον συγκεκριμένο τίτλο. Πιο αναλυτικά, διακρίναμε συνολικά δώδεκα (12) φορές, τέσσερις (4) στους υπέρτιτλους (2/6, 28/5, 20/6, 22/6), τρεις (3) στους κεντρικούς τίτλους (2/6, 20/6, 21/6) και πέντε (5) στους υπότιτλους (31/5, 5/6, 17/6, 29/6, 30/6).

«Τρόικα» = Η συγκεκριμένη θεματική «φιλοξενεί» τα δημοσιεύματα της *Ελευθεροτυπίας* που αφορούν τη «σχέση» της Ελληνικής κυβέρνησης με τους εκπροσώπους του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου, τη Δανειακή Σύμβαση, αλλά και τα «δεινά» που θα επωμιστεί ο Ελληνικός λαός, απόρροια αυτής της ενέργειας. Διακρίναμε συνολικά εννέα (9) τίτλους, που αναφέρονται στην τρόικα, τρεις (3) στους υπέρτιτλους (1/6, 4/6, 6/6), έναν (1) στον κεντρικό τίτλο (6/6) και τέσσερις (4) στους υπότιτλους (1/6, 12/6, 17/6, 20/6).

Βουλή = Η συγκεκριμένη θεματική αφορά δημοσιεύσεις που έκαναν λόγο σε βουλευτές αλλά και σε δραστηριότητες που αφορούσαν την ίδια τη Βουλή ως μια οντότητα. Πιο συγκεκριμένα, τα πρωτοσέλιδα της *Ελευθεροτυπίας* ασχολήθηκαν με τους εκπροσώπους των Ελλήνων πολιτών στο διάστημα που μελετάμε συνολικά έξι (6) φορές. Τρεις (3) στους υπέρτιτλους (27/5, 28/5,

29/6), μία (1) στον κεντρικό τίτλο (29/6) και δύο (2) στους υπότιτλους (28/5, 5/6).

Δικομματισμός = Η συγκεκριμένη θεματική έχει σκοπό να εξυπηρετήσει την ανάγκη κατηγοριοποίησης τίτλων που αναφέρονται στα δύο μεγάλα κόμματα (*ΠΑΣΟΚ & Νέα Δημοκρατία*), μέσα από δημοσιεύσεις που άλλοτε έκαναν αναφορά σε σημαντικές διαφορές και άλλοτε σε σύγκλιση. Συνολικά λοιπόν, διακρίναμε πέντε (5) αναφορές στα δύο μεγάλα κόμματα, τις τρεις (3) στους υπέρτιτλους (28/5, 30/5, 21/6) και τις δύο (2) στους κεντρικούς τίτλους (30/5, 30/6), με καμία αναφορά στους υπότιτλους.

Παιδεία = Η Ελευθεροτυπία αναφέρθηκε στο θέμα των Πανελλαδικών εξετάσεων του Υπουργείου Παιδείας στις 20 Ιουνίου, τόσο στον υπέρτιτλο, στον κεντρικό τίτλο και στους υπότιτλους, μια ημέρα που ανακοινώθηκαν οι βάσεις των μαθημάτων.

Στα πλαίσια του δεύτερου εμπειρικού διαβήματος, κατηγοριοποιήσαμε τους τίτλους της *Ελευθεροτυπίας* στο χρονικό διάστημα 25/5 – 30/5 2011, σε οκτώ (8) θεματικές (*Οικονομική πολιτική, Κυβέρνηση (ΠΑΣΟΚ) «Αγανακτισμένοι», «Τρόικα», Ευρωπαίοι Εταίροι, Βουλή, Δικομματισμός, Παιδεία*) όπως βλέπουμε στον πίνακα 2 που ακολουθεί (προσπαθήσαμε να τους εξομοιώσουμε με τους πρωτότυπους τίτλους, ακολουθώντας δηλαδή τα ίδια μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως είναι τα έντονα κεφαλαία γράμματα, οι μαύροι χαρακτήρες ή οι ελάχιστες εναλλαγές χρωμάτων, το μικρό ή το μεγάλο μέγεθος κ.ο.κ):

Οικονομική Πολιτική

Υπέρτιτλος	Κεντρικός Τίτλος	Υπότιτλος
Πρόσθετη εισφορά 1%, τετραπλή κλίμακα περικοπών, 15% κούρεμα στο εφάπαξ (25/5)	ΠΟΣΟ ΚΟΒΟΝΤΑΙ μισθοί, επιδόματα, συντάξεις (25/5)	Στα ύψη η έμμεση φορολογία.
«Κλειδί» η έγκριση του μεσοπρόθεσμου προγράμματος (29/5)	ΠΡΟΣ ΡΑΓΔΑΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ (27/5)	Εισοδηματικά κριτήρια και στα προνοιακά επιδόματα. (1/6)
Επώδυνες και γρήγορες αποκρατικοποιήσεις συμφωνούνται πριν την καταβολή(30/5)	ΔΟΣΗ-ΔΗΛΗΤΗΡΙΟ (30/5)	Πρόσθετοι φόροι στους ιδιοκτήτες, πόθεν έσχες και απώλεια από τόκους στεγαστικών (3/6)
Οι δημόσιοι υπάλληλοι θα χάνουν σταδιακά 10% από το	ΕΚΛΕΙΣΕ ΤΟ ΠΑΚΕΤΟ ΜΕ ΣΚΛΗΡΟΥΣ ΦΟΡΟΥΣ (1/6)	«Σημαντική μείωση απασχολουμένων στο Δημόσιο»
	ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΠΛΗΘΟΣ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ (4/6)	
	ΣΦΑΓΗ ΕΦΑΠΑΞ 30% ΚΑΙ	

<p>Σεπτέμβρη (7/6)</p> <p>Θα αλλάζουν προς το χειρότερο τα μέτρα όταν δεν πετυχαίνουν οι στόχοι! (10/6)</p> <p>ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟ 4ο ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2015 (11/6)</p> <p>Μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα: Μισθωτοί και συνταξιούχοι στα Τάρταρα (12/6)</p> <p>Διπλό χτύπημα για τους υπαλλήλους του Δημοσίου (14/6)</p> <p>Εφαρμοστικός με αναδρομική αρπαγή εισοδημάτων και φόρων από ακίνητα (25/6)</p> <p>ΟΔΗΓΟΣ Πόσο θα επιβαρυνθεί κάθε φορολογούμενος με τα νέα μέτρα (27/6)</p> <p>Ακόμη πιο δρακόντειος ο νόμος για επιτηδευματίες, άνεργους και αποδείξεις (28/6)</p>	<p>ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΑ (7/6)</p> <p>ΚΕΦΑΛΙΚΟΣ ΦΟΡΟΣ ΣΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ (9/6)</p> <p>ΦΟΡΟΕΙΣΠΡΑΚΤΙΚΟΣ 4ΕΤΗΣ ΕΦΙΑΛΤΗΣ (10/6)</p> <p>ΚΑΛΑ ΣΑΡΑΝΤΑ (11/6)</p> <p>Οι φοροφυγάδες στα πούπουλα (12/6)</p> <p>ΛΑΙΜΗΤΟΜΟΣ σε μισθούς από 1300 € (14/6)</p> <p>ΧΑΡΙΣΤΙΚΗ ΒΟΛΗ ΣΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ (24/6)</p> <p>ΤΑ 22 ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΧΑΡΑΤΣΙΑ (27/6)</p> <p>8 ΑΛΛΑΓΕΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ (28/6)</p>	<p>Αύξηση φορολογίας στα ακίνητα</p> <p>Γρήγορη ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας (4/6)</p> <p>Επόπτες για υπουργεία και ιδιωτικοποιήσεις. Νέα μέτρα για κάθε απόκλιση</p> <p>Τι αλλάζει στη φορολογία ακινήτων, εισοδήματος και στα τεκμήρια</p> <p>120.000 υπάλληλοι του Δημοσίου στη σύνταξη, 25.000 συμβασιούχοι απολύονται, 25.000 των ΔΕΚΟ στον αέρα</p> <p>Σφοδρή αντίδραση του υπουργού Εργασίας: «Δε συζητώ μείωση του αφορολόγητου» (6/6)</p> <p>Πέρασε από το υπουργικό για τη Βουλή το μνημονιακό πρόγραμμα ως το 2015 (10/6)</p> <p>Νέο τέλος στα ακίνητα από 0,1% ως 0,2% ανά τ.μ. μέσω ΔΕΗ</p> <p>Κεφαλικός φόρος 1%-4% από το 2011 έως το 2015</p> <p>Απολύονται 58.000 συμβασιούχοι, «απομακρύνονται» δη. Υπάλληλοι (11/6)</p> <p>Δεν προβλέπονται έσοδα από την πάταξη της φοροδιαφυγής!</p> <p>8 παράθυρα για καραμπινάτες παρανομίες (12/6)</p> <p>Πολλαπλοί φόροι πάνω σε κάθε φορολογούμενο</p> <p>Κεφαλικός φόρος στα βάλαντια από 12.00 ευρώ</p> <p>Εισφορές δημ., ιδιωτ. υπαλλήλους, ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες, επιτηδευματίες</p>
--	---	--

		<p>Μείωση επικουρικών και κύριων συντάξεων, εφάπαξ δημ. υπαλλήλων συντάξεων ναυτικών, αγροτών</p> <p>Μείωση του αφορολόγητου στα 8000 ευρώ</p> <p>Στα ύψη το πετρέλαιο θέρμανσης (24/6)</p> <p>Τι θα πληρώσουμε. 5 πίνακες και παραδείγματα</p> <p>Ετήσιο ψαλίδισμα έως 805 € στο ΕΚΑΣ! Στο μισό οι φοροαπαλλαγές (26/6)</p> <p>Πάνω από 3000 € το χρόνο για κάθε μέση οικογένεια (27/6)</p> <p>Από τον άλλο μήνα η πώληση της περιουσίας (28/6)</p>
--	--	--

Κυβέρνηση (ΠΑΣΟΚ)

Υπέρτιτλοι	Κεντρικός Τίτλος	Υπότιτλοι
<p>Απόπειρα τρομοκράτησης του λαού από την κυβέρνηση για να δεχθεί τα μέτρα (26/5)</p> <p>Η κυβέρνηση αθέτησε τις υποσχέσεις της για όσους τους δήλωσαν (3/6)</p> <p>Επί ξυρού ακμής η κυβέρνηση προωθεί τα νέα μέτρα (5/6)</p> <p>Η κυβέρνηση αλλάζει μέτρα, χωρίς να πειράζει το μνημόνιο (8/6)</p> <p>Η τελική πρόταση της κυβέρνησης στο υπουργικό (9/6)</p> <p>Μετράει απώλειες πριν από τη ψήφιση του Μεσοπροθέσμου (15/6)</p> <p>Είτε το μεσημέρι, ξείτε το βράδυ και αποφάσισε ανασχηματισμό (16/6)</p>	<p>ΩΜΟΣ ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ, με μπαμπούλα εξόδου απ' το ευρώ (26/5)</p> <p>ΦΟΡΟΑΠΑΤΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΗΜΙΥΠΑΙΘΡΙΟΥΣ (3/6)</p> <p>ΜΠΡΟΣ-ΠΙΣΩ ΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟ, ΦΟΡΟΥΣ (8/6)</p> <p>ΑΠΟ ΜΙΑ ΚΛΩΣΤΗ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (15/6)</p> <p>ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΝ ΚΕΝΩ (16/6)</p> <p>ΓΥΡΩ ΓΥΡΩ ΟΛΟΙ (18/6)</p> <p>Ίδια συνταγή με άλλο μάγειρα (19/6)</p> <p>ΠΑΡΑΔΟΣΗ-ΕΞΠΡΕΣ ΑΝΕΥ ΟΡΩΝ (21/6)</p> <p>ΣΤΗΝ ΚΟΨΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΥ (26/6)</p>	<p>13 ώρες έκρηξη βουλευτών του ΠΑΣΟΚ κατά Παπακωνσταντίνου</p> <p>Αναγγέλλονται πάλι προσλήψεις μία προς δέκα</p> <p>Δεν αυξάνονται οι αντικειμενικές αξίες ακινήτων</p> <p>Αναστέλλεται για δύο χρόνια το πόθεν έσχες</p> <p>Κόβονται πιο πολύ επιδόματα και επενδύσεις (8/6)</p> <p>Ειδική εισφορά για πάνω από ένα χρόνο σε όσους τα δηλώνουν Πίνακες με όλα τα μέτρα που κατατέθηκαν από χθες (9/6)</p> <p>ΑΠΟ ΜΙΑ ΚΛΩΣΤΗ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (15/6)</p> <p>ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΜΕ ΤΟ ΜΗΝΑ (17/6)</p> <p>Επιχείρηση κατευνασμού των βουλευτών Από το φόβο της διάσπασης στο</p>

<p>Το πρωί ανασχηματισμός, στη 1 μετά το μεσημέρι η ορκωμοσία (17/6)</p> <p>Αντιμεταθέσεις υπουργών και επιστράτευση παλιών (18/6)</p> <p>Ο Παλακωνσταντίνου έφυγε, ο Βενιζέλος ήρθε, το Μεσοπρόθεσμο μένει (19/6)</p> <p>Η κυβέρνηση με τη φοροκαταιγίδα που ανήγγειλε, καταστρέφει τους πάντες, εκτός από τους φοροφυγάδες και τους κεφαλαιούχους (24/6)</p> <p>Ψήφος-δοκιμασία. Σε ασφυκτικό κλοιό η Βουλή Τετάρτη και Πέμπτη (26/6)</p> <p>Αιματοκύλησε το κέντρο της Αθήνας η κυβέρνηση πριν και μετά την ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου (30/6)</p>	<p>ΟΡΓΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (30/6)</p>	<p>ΩΣΑΝΝΑ Υπουργεία: Οι νέοι συγκάτοικοι και οι φάκελοι-φωτιά (19/6)</p> <p>Ψήφος εμπιστοσύνης από τους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ (21/6)</p> <p>Ζητάει πίσω τα λεφτά από τους φορολογούμενους, τον «μισοδιορθώνει» τηλεοπτικά ο υπουργός! (25/6)</p> <p>Αστυνομική εκτροπή με στόχο τη διάλυση κάθε συγκέντρωσης κατά του Μνημονίου</p> <p>Απρόκλητη επίθεση σε διαδηλωτές και σε μαγαζιά με ανύποπτους πολίτες</p> <p>Η ΕΛΑΣ χτύπησε και τα ιατρεία!</p> <p>Άγριο ξύλο και τόνοι χημικών, με εκατοντάδες τραυματίες στα νοσοκομεία</p> <p>Ασθενοφόρα εμποδίζονταν να φτάσουν στο κέντρο</p> <p>Βίντεο-αποκάλυψη με χρυσαυγίτες που τους περιθάλλουν ΜΑΤ στη Βουλή</p> <p>Με 154 ψήφους ΠΑΣΟΚ και μία της ΕΛ. Παπαδημητρίου, που αποχώρησε από τη Ν.Δ. πέρασε ο υπερνόμος</p> <p>Μετά από πολύωρες πιέσεις ψήφισε «ναι» ο Αθανασιάδης, επέμεινε στο «όχι» ο Κουρουμπλής που διαγράφηκε (30/6)</p>
--	---	--

«Αγανακτισμένοι»

Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
<p>ΟΙ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΗΤΑΝ ΓΕΜΑΤΕΣ (26/5)</p>	<p>Στις πλατείες η Ελλάδα οραματίζεται (29/5)</p>
	<p>Πάνω από 80.000 αγανακτισμένου λαού ζήτησαν χθες Πραγματική Δημοκρατία (30/5)</p>
	<p>Φουντώνει το κίνημα της Πλατείας (5/6)</p>
	<p>Δάκρυσαν και τα Αγάλματα (16/6)</p>
<p>Άλλοι τίτλοι</p>	
<p>Ήχησαν πάλι στις πλατείες οι κατασρόλες (27/5)</p> <p>Αγανακτισμένο μάθημα οργάνωσης (31/5)</p> <p>Φυγαδεύτηκαν οι βουλευτές (1/6)</p> <p>Μην κλαις για εμάς Αργεντινή (2/6)</p> <p>Δύο πόρτες έχει η ζωή (3/6)</p> <p>Ενώθησαν Στύλοι και Προπύλαια (6/6)</p>	

<p>Οι εκκλησίες του Δήμου (7/6) Γέμισε την πλατεία ο Μίκης (10/6) Σε 24ωρο κλοιό η Βουλή (14/6) Ποτάμι αγανάκτησης (15/6) Γεμάτες οι πλατείες (20/6) Συνασπίζονται οι άνεργοι στις γειτονιές (20/6) Η πλατεία καταψήφισε (20/6) Συν Λακεδαιμονίους(23/6) Τα σχέδια της πλατείας (26/6) Συρρέουν από τις πόλεις προς το Σύνταγμα (28/6)</p>
--

Ευρωπαϊοί Εταίροι

Υπέρτιτλοι	Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
<p>Απογοητευμένη δήλωση η Κομισιόν (28/5)</p> <p>Ενώ οι Γερμανοί συναινούν για νέο δάνειο, υπό όρους, ως το 2013 (2/6)</p> <p>Το Eurogroup αποφάσισε τη νύχτα να δώσει την 5^η δόση και νέο δάνειο, αλλά... (20/6)</p> <p>Η Γερμανία καλεί τραπεζίτες σε εθελοντική επιμήκυνση του χρέους, ενώ η ελληνική κυβέρνηση κλείνει με την τρόικα τα πιο σκληρά μέτρα (22/6)</p>	<p>ΣΧΕΔΙΟ 14 ΣΗΜΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (2/6)</p> <p>ΛΕΦΤΑ ΜΟΝΟ ΑΝ ΨΗΦΙΣΤΟΥΝ ΤΑ ΜΕΤΡΑ (20/6)</p> <p>ΑΓΩΝΑΣ ΔΡΟΜΟΥ ΑΘΗΝΑ – ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ (21/6)</p>	<p>Χαλαρώνει η διεθνής πίεση. Ο Ρεν απορρίπτει έξοδο από το ευρώ (31/5)</p> <p>Ποιοι Ευρωπαίοι δε θέλουν να ακούν για την Ελλάδα (5/6)</p> <p>19 ΙΟΥΝΙΟΥ Ψήφος εμπιστοσύνης και παράλληλα συνεδρίαση των υπουργών οικονομικών της ευρωζώνης 23-24 ΙΟΥΝΙΟΥ Σύνοδος κορυφής στις Βρυξέλλες, πολιτική απόφαση για το νέο δάνειο στην Ελλάδα (17/6)</p> <p>Σήμερα και αύριο υπό την απειλή των Βρυξελλών (29/6)</p> <p>Μέρκελ, Μπαρόζο, Ρομπάι και ΔΝΤ ...ανακουφίστηκαν (30/6)</p>

«Τρόικα»

Υπέρτιτλοι	Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
<p>Κυβέρνηση-Τρόικα καταλήγουν στα μέτρα για την 5^η δόση (1/6)</p> <p>Η τρόικα θα δώσει πανάκριβη δόση τον Ιούλιο και η Ε.Ε. νέο δάνειο (4/6)</p> <p>Δε θα δίνει δόση η τρόικα αν δεν ακολουθούνται πιστά οι απαιτήσεις της (6/6)</p>	<p>ΥΠΟ ΑΠΟΛΥΤΟ ΞΕΝΟ ΕΛΕΓΧΟ (6/6)</p>	<p>Ξένος τύπος και Γερμανία προαναγγέλλουν νέο δάνειο με νέο μνημόνιο (1/6)</p> <p>Η τρόικα αμφισβητεί την ικανότητα των μηχανισμών ελέγχου (12/6)</p> <p>28 ΙΟΥΝΙΟΥ Προς ψήφιση στη Βουλή το μεσοπρόθεσμο, σύμφωνα με το σχεδιασμό</p> <p>8, 11 ΙΟΥΛΙΟΥ Συνεδριάζουν το ΔΝΤ και το Eurogroup για την αποδέσμευση της 5^{ης} δόσης (17/6)</p>

		Με εκβιασμό για το Μεσοπρόθεσμο τα 12 δις. από την Ε.Ε. και το ΔΝΤ (20/6)
--	--	---

Βουλή

Υπέρτιτλοι	Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
<p>Υπό ασφυκτική πίεση για άμεσες λύσεις η σύσκεψη αρχηγών- Παπούλια (27/5)</p> <p>ΜΙΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ... ΜΕΛΛΟΝ (28/5)</p> <p>Στην κάλλη της Βουλής το δυσβάσταχτο πρόγραμμα, ενώ το Σύνταγμα πνίγηκε στα δακρυγόνα (29/6)</p>	<p>ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ ΜΕ ΔΑΚΡΥΑ ΛΑΟΥ (29/6)</p>	<p>Θα ξανασυζητήσουν τον τρόπο ιδιωτικοποίησης της περιουσίας</p> <p>Ο Πρωθυπουργός δήλωσε ανοιχτός και σε κυβερνητική συνεργασία. Εκλογές στο τέλος του 2013.</p> <p>Σταθερή η αριστερά στην αντιμνημονιακή γραμμή</p> <p>Χολωμένος ο Καρατζαφέρης (28/5)</p> <p>Βουλευτές σε κρίση συνείδησης (5/6)</p>

Δικομματισμός

Υπέρτιτλοι	Κεντρικοί Τίτλοι
<p>Παπανδρέου-Σαμαράς πολύ κοντά στις αποκρατικοποιήσεις, δεν τα βρήκαν σε περικοπές και φορολογία (28/5)</p> <p>Παπανδρέου-Σαμαράς άνοιξαν διάλογο συνεννόησης για τα μέτρα (30/5)</p> <p>Κυβέρνηση και Ν.Δ. συμφώνησαν στη χωρίς ουσιαστική συζήτηση ψήφιση των μέτρων (21/6)</p>	<p>ΦΛΕΡΤ ΣΤΑ ΚΡΥΦΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΦΑΝΕΡΑ (30/5)</p> <p>Η Ν.Δ. ψηφίζει περίπου τα μισά άρθρα του εφαρμοστικού νόμου σήμερα (30/6)</p>

Παιδεία

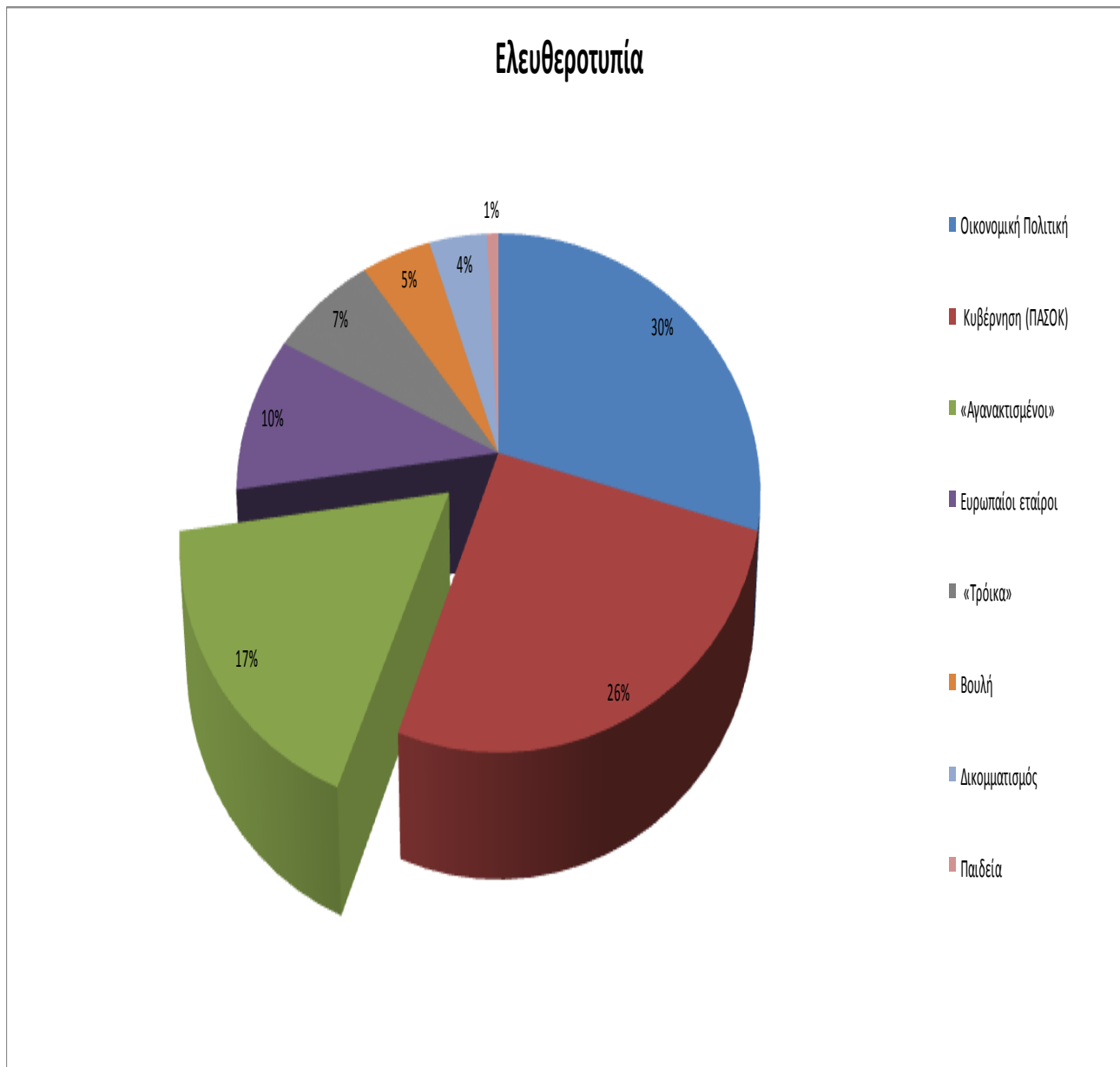
Υπέρτιτλοι	Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
<p>Ρεκόρ αποτυχίας σε βασικά μαθήματα εισαγωγής στα Πανεπιστήμια (21/6)</p>	<p>ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΗ (20/6)</p>	<p>Άγγιξε το 15% σε Μαθηματικά και Φυσική κατεύθυνσης. Θα οδηγήσεις σε μεγάλη πτώση έως και 800 μορίων σε φυσικομαθηματικές, πολυτεχνικές</p> <p>Ύστερα από χρόνια, πτώση και στις ιατρικές</p> <p>Και φέτος με βαθμούς κάτω από 10 σε ΑΕΙ, ΤΕΙ</p> <p>Σε έξι σελίδες αναλύσεις και</p>

Οκτώ (8) θέματα απασχόλησαν την ημερήσια και κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας στο διάστημα των τριανταπέντε (35) ημερών που εξετάζουμε, με την εφημερίδα να προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην οικονομική πολιτική που εφάρμοσε η κυβέρνηση στα πλαίσια της δανειακής σύμβασης (36), γενικά στις πολιτικές της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (31), στο κίνημα των «Αγανακτισμένων» (21), τους Ευρωπαίους εταίρους (12) και την τρόικα (9), με εκατό εννέα (109) τίτλους συνολικά – αποτελώντας τη βασική ειδησεογραφία που απασχόλησε την εφημερίδα τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε - έναντι δώδεκα (12) τίτλων των υπολοίπων τριών θεμάτων όπως είναι η αναφορά στη βουλή, στο δικομματισμό και στην παιδεία.

Εστιάζοντας στους κεντρικούς τίτλους της εφημερίδας λόγω της «βαρύτητας» τους έναντι των υπολοίπων τίτλων, διαπιστώνουμε ότι η βασική θεματολογία της εφημερίδας στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ήταν τα θέματα που αφορούν την οικονομική πολιτική (14) και την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ (10). Οι Ευρωπαίοι εταίροι έχουν τρεις (3) αναφορές στον κεντρικό τίτλο με το δικομματισμό δύο (2), ενώ οι «Αγανακτισμένοι» έχουν μόνο μία (1) αναφορά στην κεντρική σελίδα (και εκείνη μια ημέρα όπου το πρωτοσέλιδο της *Ελευθεροτυπίας* «φιλοξένησε» δύο κεντρικούς τίτλους), με την τρόικα, τη Βουλή και την παιδεία να έχουν από μία αναφορά.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η διεύθυνση σύνταξης του εντύπου εστίασε στα θέματα που αφορούν την οικονομική πολιτική που εφάρμοσε το ΠΑΣΟΚ και φυσικά στην ίδια την κυβέρνηση. Στην κατηγοριοποίηση μας λοιπόν, διακρίνουμε μια ειδοποιός διαφορά όσον αφορά το σύνολο των τίτλων σε σχέση με τους κεντρικούς τίτλους της εφημερίδας. Ενώ στη γενική καταγραφή η βασική ειδησεογραφία καλύπτεται όπως είδαμε από τους τίτλους που αναφέρονται στην οικονομική πολιτική, στην κυβέρνηση, στους «Αγανακτισμένους» και στους Ευρωπαίους εταίρους, στους κεντρικούς τίτλους, διακρίνουμε τη βασική θεματολογία που απασχόλησε την εφημερίδα σημασιολογικά και θεαματικά, με τα θέματα που αφορούν την οικονομική πολιτική και τις ενέργειες της κυβέρνησης να απασχολούν περισσότερο την επικοινωνιακή πολιτική του εντύπου που κινείται στο πλαίσιο κυρίως της

θεαματικής καταγραφής, δίχως να εγκαταλείπεται ο πληροφοριακός χαρακτήρας των ειδήσεων.

Διάγραμμα 1: Στο συγκεκριμένο διάγραμμα απεικονίζεται η θεματική κατηγοριοποίηση της «Ελευθεροτυπίας». Με πράσινη απόχρωση (17%), το ποσοστό εμφάνισης της θεματικής «Αγανακτισμένοι» στο εν λόγω έντυπο.

3.Α.1.4 Σημειωτική ανάλυση πρωτοσέλιδου

Η καταγραφή των τίτλων που εμφανίζονται στα πρωτοσέλιδα του εντύπου που μελετάμε, οι φωτογραφίες και οι γελοιογραφίες ή ακόμη και το κείμενο που εμφανίζεται στην πρώτη σελίδα, λειτουργούν μέσα σε ένα πλαίσιο θεαματικό (κυρίως) και πληροφοριακό (δευτερευόντως) και μεταφέρουν εκείνες τις πληροφορίες η καταγραφή των οποίων εξυπηρετούν το ερμηνευτικό εγχείρημα, την προσπάθεια δηλαδή να αναγνωριστεί το πρωτοσέλιδο ως ένα αναλυτικό αντικείμενο και του ρόλου που διαδραματίζει στην απόδοση ενός συμβάντος. Σύμμαχος στην προσπάθεια να αναλυθεί το πρωτοσέλιδο εκτός της καταγραφής των τίτλων και της θεματοποίησης τους, αποτελεί η σημειωτική προσέγγιση και πιο συγκεκριμένα η μεθοδολογία που εισήγαγε ο Ch. Pierce, η τριμερής κατηγοριοποίηση του οποίου βοήθησε την ερμηνευτική μας προσπάθεια, εξάγοντας μεγαλύτερο αριθμό συμπερασμάτων και αναλύοντας το πρωτοσέλιδο πιο σφαιρικά, εφαρμόζοντας μια σειρά διαβημάτων που μας οδηγούν στην πολυσημική ανάλυση της επικοινωνιακής λειτουργίας του πρωτοσέλιδου και στην ερμηνεία του μηντιακού μηνύματος.²²⁸ Η ερευνητική μας προσέγγιση, πρόκειται να «ενισχυθεί» και με τη μεθοδολογία που προτείνει ο Roland Barthes (κυρίως σε ότι αφορά την ανάλυση του αναλογικού μέρους, της εικόνας δηλαδή, που σύμφωνα με τη θεωρία του λειτουργεί ως «αγκίστρωση» ή συμπλήρωση/συμπλήρωμα», με το γλωσσικό μήνυμα να «αγκιστρώνει» την εικόνα, επιβεβαιώνοντας την)²²⁹ ώστε να μετουσιωθεί σε πράξη το ερευνητικό εγχείρημα.

Για την εφαρμογή της σημειωτικής προσέγγισης του Pierce, του συνδυασμού δηλαδή των γλωσσολογικών, αναλογικών και μετωνυμικών ενδείξεων, επιλέξαμε ένα αντιπροσωπευτικό πρωτοσέλιδο, εκείνο της 30^{ης} Ιουνίου (εικόνα 1), της επομένης ημέρας από τη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου στη Βουλή από 154 βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος (και μία ψήφο της βουλευτού της Νέας Δημοκρατίας, Έλενας Παπαδημητρίου), που «συνοδεύτηκε» από σοβαρά επεισόδια στο κέντρο της Αθήνας με ρίψεις δακρυγόνων και τραυματισμό πολλών ανθρώπων.

²²⁸ Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 95.

²²⁹ Όπως αναφέρεται από τη Χαλεβελάκη, Μ., στο *Μια εισαγωγή στη σημειολογία: θεωρία και εφαρμογές*, σσ. 152 - 161.

Η γλωσσική ερμηνεία εστιάζει στον κεντρικό τίτλο: «**ΟΡΓΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**», που συνοδεύεται από μια αντιπροσωπευτική φωτογραφία με ένα όργανο-εκπρόσωπο του κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού, όπως είναι ένας άνδρας των μονάδων αποκατάστασης της τάξης (Μ.Α.Τ.), να κρατάει βίαια ένα διαδηλωτή το πρόσωπο του οποίου είναι γεμάτο αίματα. Το γλωσσικό παράδοξο είναι η πρόταση «κρατική τρομοκρατία» - που ενισχύεται από τη λέξη «όργιο» - μια και η τρομοκρατία συνδέεται με παράγοντες που κινούνται εκτός των κρατικών ορίων. Το πρωτοσέλιδο κάνει αναφορά σε ένα κοινό μυστικό. Ότι και τα κράτη χρησιμοποιούν τη βία ώστε να επιτύχουν το σκοπό τους, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις ομάδες εκείνες που ασκούν τρομοκρατία για την επίτευξη των στόχων τους και μάλιστα μια οργιώδης τρομοκρατία. Μια γλωσσική υπερβολή που σκοπό έχει να τονίσει ακόμη περισσότερο την άσκηση βίας από τους κρατικούς κατασταλτικούς μηχανισμούς. Ο κεντρικός τίτλος δεν έχει καμία ευρηματικότητα παρά συνάδει με το κλίμα της εποχής. Είναι «στρατευμένος», έχει συνέπεια (σχετικά με το ύφος των υπολοίπων πρωτοσέλιδων της συγκεκριμένης εφημερίδας την περίοδο που εξετάζουμε) διαποτισμένος από αγανάκτηση και οργή, ακριβώς όπως και τα μέλη του κινήματος των «Αγανακτισμένων» που συνέρρεαν ανά χιλιάδες στις μεγαλύτερες πλατείες της χώρας, αλλά και τους πολίτες εκείνους που βρέθηκαν στην πλατεία Συντάγματος, το μεσημέρι της 29^{ης} Ιουνίου και έγιναν μάρτυρες και αποδέκτες της κρατικής τρομοκρατίας. Τα πρωτοσέλιδα της Ελευθεροτυπίας και φυσικά όλη η ειδησεογραφία της κινήθηκε με ένα φίλα προσκείμενα τρόπο προς τα μέλη της συγκεκριμένης συλλογικής δράσης αναγνωρίζοντας τον πασιφιστικό χαρακτήρα του κινήματος και το δίκαιο των αιτημάτων των διαδηλωτών. Ο κεντρικός τίτλος λοιπόν, με τα έντονα και κεφαλαία μαύρα γράμματα είναι δηλωτικός και αντιπροσωπευτικός αυτής της «συμπάθειας».

Κυκλάδες

ΣΥΡΟΣ, ΠΑΡΟΣ, ΝΑΞΟΣ, ΧΟΣ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ,
ΑΜΦΙΣΣΟΛΟΣ, ΜΥΚΟΝΟΣ, ΑΝΤΙΤΣΕ,
ΗΡΑΚΛΕΙΑ, ΣΑΦΗΡΟΥΣΑ, ΚΑΡΦΟΝΗΣΣ, ΔΟΜΟΥΣΑ

25%
έκπτωση
σε έκδοση αεροπίνακα

Blue Star Ferries
www.bluestarferries.com

ΠΑΡΟΧΟΡΓΙΕΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΗΣΕΙΣ ΘΕΣΕΩΝ ΕΤΕΜ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟ ΕΛΑΣ ΠΡΑΚΤΟΡΑ Η BLUE STAR FERRIES, ΤΗΛ.: 18130

Αιματοκύλησε το κέντρο της Αθήνας η κυβέρνηση πριν και μετά την ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου

ΟΡΓΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

- ✓ Αστυνομική εκτροπή με στόχο τη διάλυση κάθε συγκέντρωσης κατά του Μνημονίου
- ✓ Απρόκλητη επίθεση σε διαδηλωτές και σε μαγαζιά με ανύποπτους πολίτες
- ✓ Η ΕΛ.ΑΣ. χτύπησε και τα ιατρεία!
- ✓ Αγριο ξύλο και τόνοι χημικών, με εκατοντάδες τραυματίες στα νοσοκομεία
- ✓ Ασθενοφόρα εμποδίζονταν να φτάσουν στο κέντρο
- ✓ Βίντεο-αποκάλυψη με χρυσαυγίτες που τους περιθάλλουν ΜΑΤ στη Βουλή

- ✓ Με 154 ψήφους ΠΑΣΟΚ και μία της Ελ. Παπαδημητρίου, που αποχώρησε από τη Ν.Δ., πέρασε ο υπερνόμος
- ✓ Μετά από πολύωρες πιέσεις ψήφισε «ναι» ο Αθανασιάδης, επέμεινε στο «όχι» ο Κουρουμπλής, που διαγράφηκε
- ✓ Μέρκελ, Μπαρόζο, Ρόμπαι και ΔΝΤ ... ανακουφίστηκαν
- ✓ Η Ν.Δ. ψηφίζει περίπου τα μισά άρθρα του εφαρμοστικού νόμου σήμερα

Όλα σε **16** σελίδες

ΜΕΛΑ σε ένα όργιο αστυνομικής εγκληματικότητας χτύπησε χίλια στη Βουλή το Μεσοπρόθεσο πρόγραμμα με 154 ψήφους του ΠΑΣΟΚ και μία της Ελίας Παπαδημητρίου της Ν.Δ., που απέσυρε ανεξάρτητα αιτήθηκε. Κατά του νομοσχε-

δίου ψήφισε ο Π. Κουρουμπλής, που είχε γραφτεί από τον Κ.Δ. του ΠΑΣΟΚ. Έχοντας τη Βουλή «καί» όλη τη διάρκεια της ημέρας τα ΜΑΤ εισέριξαν το κέντρο της Αθήνας σε θάλαμο αίμα και ομαροδομημένο ταπεινά, κυπριακές κερ-

ρίες να προκληθούν, μέχρι θαμνένες καταστροφές και τα κέρταρα του Μπαρόζο και του Σινογάμπος Συντακτικό τουλάχιστον 500 πολίτες κινδύνισαν στα νοσοκομεία. Φυσικά, την ψήφισαν χαριέστερα οι αναστασιές της κυβέρνησης. Σήμερα

μπούνα σε υπερασφίρα ο τρομακτικός νόμος των οποίων σε μεγάλο μέρος θα ψηφιστεί η Ν.Δ. Για φέτος, όπως των άλλων, επιδαρύνονται με 10 έως 300 ευρώ κιλιάδες ομολογιαστικοί που πληρώνονται με μπλοκάκι, ΔΕΛ 3-17,19

Εικόνα 1: Πρωτοσέλιδο Ελευθεροτυπίας της 30^{ης} Ιουνίου 2011

Ο υπέρτιτλος: «**Αιματοκύλησε** το κέντρο της Αθήνας η κυβέρνηση πριν και μετά τη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου», σημασιοδοτεί το περιεχόμενο του κεντρικού τίτλου και «νομιμοποιεί» τη φωτογραφία που συνοδεύει τον κεντρικό τίτλο, με τη λέξη «**Αιματοκύλησε**» να είναι γραμμένη με κόκκινα γράμματα, ακριβώς όπως και το αίμα του πολίτη που βρίσκεται στα χέρια του οργάνου της τάξης. Ο δηλωτικός χαρακτήρας του υπέρτιτλου εκδηλώνεται γλωσσικά με την απάντηση στα ερωτήματα «που;», «ποιός;» και «γιατί;». Στο κέντρο της Αθήνας (έλαβαν χώρα τα επεισόδια), από την κυβέρνηση

(τους κατασταλτικούς μηχανισμούς για την ακρίβεια, όπως φαίνεται εξάλλου και από την «υποστήριξη» της εικόνας) και επειδή ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο, η δανειακή σύμβαση, που σύμφωνα με τους διαδηλωτές θα «βυθίσει» τους πολίτες σε μεγαλύτερη οικονομική ύφεση και θα τους οδηγήσει στην ένδεια και στην εξαθλίωση. Ένα ψήφισμα που έρχεται σε αντίθεση με τις λαϊκές ταγές και κυρίως με το μεγαλύτερο αίτημα εκείνων των ημερών όπως ήταν η άμεση δημοκρατία. Εκείνοι που υποστήριζαν την άμεση δημοκρατία, τη συμμετοχή δηλαδή στις αποφάσεις που αφορούσαν τις ίδιες τις ζωές τους, εντελώς ειρωνικά δεχόντουσαν άλλους να λαμβάνουν αποφάσεις για το μέλλον τους, ενώ η αντίδραση τους έπρεπε να καταπνιγεί στο αίμα. Το πρωτοσέλιδο λοιπόν της 30^{ης} Ιουνίου αποτελεί μια έκταση του χεριού προς τον ανώνυμο διαδηλωτή που χάρη στην εικόνα ενισχύει την ταυτοτική υπόσταση που είχε αποκτήσει με την ένταξη του στη συγκεκριμένη συλλογική κινητοποίηση. Οι τίτλοι που συνοδεύουν τον κεντρικό τίτλο, (*«Αστυνομική εκτροπή με στόχο τη διάλυση κάθε συγκέντρωσης κατά του Μνημονίου» - «Απρόκλητη επίθεση σε διαδηλωτές και σε μαγαζιά με ανύποπτους πολίτες» - «Η ΕΛΑΣ χτύπησε και τα ιατρεία!» - «Άγριο ξύλο και τόνοι χημικών, με εκατοντάδες τραυματίες στα νοσοκομεία» - «Ασθενοφόρα εμποδίζονταν να φτάσουν στο κέντρο» - «Βίντεο-αποκάλυψη με χρυσαυγίτες που τους περιθάλλουν ΜΑΤ στη Βουλή» - «Με 154 ψήφους ΠΑΣΟΚ και μία της ΕΔ. Παπαδημητρίου, που αποχώρησε από τη Ν.Δ. πέρασε ο υπερνόμος» - «Μετά από πολύωρες πιέσεις ψήφισε «ναι» ο Αθανασιάδης, επέμεινε στο «όχι» ο Κουρουμπλής που διαγράφηκε - Μέρκελ, Μπαρόζο, Ρομπάϊ και ΔΝΤ ...ανακουφίστηκαν» - «Η Ν.Δ. ψηφίζει περίπου τα μισά άρθρα του εφαρμοστικού νόμου σήμερα»), νομιμοποιούν με τη σειρά τους τον κεντρικό τίτλο, τον υπέρτιτλο και φυσικά το αναλογικό μέρος του πρωτοσέλιδου, δηλαδή την εικόνα. Γλωσσικά, όλοι σχεδόν οι συγκεκριμένοι τίτλοι (με εξαίρεση τους δύο τελευταίους που κάνουν αναφορά στη διαδικασία της ψηφοφορίας και στις ενέργειες που πρόκειται να προβεί η αντιπολίτευση) εστιάζουν στην «αστυνομική εκτροπή {...}», στην «απρόκλητη επίθεση {...}», στο «άγριο ξύλο {...}» και στη ρίψη τόνων χημικών και στις συνέπειες αυτής της ενέργειας εκπροσώπων του κράτους όπως είναι οι «{...} εκατοντάδες τραυματίες στα νοσοκομεία», αλλά και η απαράδεκτη στάση που κράτησε η αστυνομία σε ένα θέμα που ακόμη και σε περίοδο πολέμου θεωρείται ιερό.*

Την περίθαλψη των τραυματιών. Έμμεσα, η γλωσσική αναφορά στα ασθενοφόρα που δε μπορούν να προσεγγίσουν τον τόπο της σύρραξης ή η εκδήλωση βίας ακόμη και στα «ιατρεία!» (το σημείο στίξης, εν προκειμένω το θαυμαστικό, προσελκύει το βλέμμα του αναγνώστη σε ένα γεγονός που είναι αποτρόπαιο από μόνο του, σε μια προσπάθεια μεγέθυνσης της συγκεκριμένης πράξης) ή η εκδήλωση βίας ακόμη και σε «ανύποπτους πολίτες», ή η περίθαλψη «χρυσαιγιτών» από τις αστυνομικές δυνάμεις (μια αναφορά που υποδηλώνει την ύπαρξη μη δημοκρατικών μηχανισμών και παρακράτους, ενός κράτους που μπορεί και θέλει να ασκήσει τρομοκρατία όπως αναφέραμε), υποδηλώνει αυτή την έλλειψη ηθικών κωδικών από τις αστυνομικές δυνάμεις, ένα γεγονός που μεγέθυνε την οργή του πληθυσμού που έγινε αποδέκτης αυτών των ενεργειών και εκείνων – που χάρη στην εφημερίδα – ενημερώθηκαν θεαματικά για τα τεκταινόμενα έστω και ετεροχρονισμένα. Αυτό που δε βίωσε ως αυτόπτης μάρτυρας ο αναγνώστης του πρωτοσέλιδου της 30^{ης} Ιουνίου, το «βιώνει» σε ένα δεύτερο χρόνο μέσα από τη γλωσσική, αναλογική και μετωνυμική καταγραφή του συμβάντος. Πρόκειται για μια ετεροχρονισμένη οντολογική διείσδυση με τη «βοήθεια» των γλωσσικών, αναλογικών και μετωνυμικών αναφορών του πρωτοσέλιδου της επόμενης ημέρας. Όσον αφορά τις συνέπειες της ψήφισης του υπερνόμου όπως θεαματικά αναφέρεται ο εφαρμοστικός νόμος από την *Ελευθεροτυπία*, γίνεται αναφορά και σε μη βίαιες πράξεις, σε γεγονότα δηλαδή διαδικαστικά, όπως είναι ο αριθμός των βουλευτών που ψήφισαν το νόμο, με μια προσπάθεια όμως να αναδειχθεί το παρασκήνιο της ψηφοφορίας που είχε στοιχεία πολιτικού θρίλερ αφού «*Μετά από πολύωρες πιέσεις ψήφισε «ναι» ο Αθανασιάδης, επέμεινε στο «όχι» ο Κουρουμπλής που διαγράφηκε*» ή το γεγονός της ψήφισης του νόμου από την «*ΕΛ. Παπαδημητρίου, που αποχώρησε από τη Ν.Δ.*» όμως. Οι τίτλοι της εφημερίδας όπως είδαμε στα μεθοδολογικά διαβήματα που προηγήθηκαν, τις ημέρες που μελετήσαμε, συνέδεαν τις εσωτερικές εξελίξεις με τις εξωτερικές, σε μια προσπάθεια ανάδειξης της ενεργούς συμμετοχής των ευρωπαίων εταίρων και στην πίεση που άσκησαν ώστε να διασωθεί η ελληνική οικονομία και το ευρωπαϊκό νόμισμα και να αποφευχθεί η θεωρία του καταστροφικού ντόμινο, κατά τους ίδιους ή να διασωθούν τα τραπεζικά συμφέροντα και οι μεγάλες επιχειρήσεις κατά τους διαδηλωτές και πολέμιους του μνημονίου. Έτσι ο υπότιτλος

«Μέρκελ, Μπαρόζο, Ρομπάϊ και ΔΝΤ ...ανακουφίστηκαν», αναφέρεται στο διεθνή αντίκτυπο που είχε η ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου στους ευρωπαίους εταίρους και στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Τέλος, όσον αφορά το γλωσσικό στοιχείο, τους τίτλους συνοδεύει και ένα μικρό κείμενο που «πιστοποιεί» την εγκυρότητα τους, αναφέροντας με περισσότερη λεπτομέρεια τα γεγονότα περνώντας από το θεαματικό στο πληροφοριακό επίπεδο. Εξάλλου όπως δηλώνεται κάτω δεξιά η πληροφόρηση των αναγνωστών θα είναι ενδεδεγμένη μια και «**16** σελίδες» αποτελούν ένα επαρκές αριθμό (σελίδων) για ένα γεγονός και καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της ειδησεογραφίας που καλύπτει μια εφημερίδα.

Η σκηνή που «συλλαμβάνουμε» οπτικά²³⁰ (ως μελετητές αλλά και ως αναγνώστες) έχει ληφθεί με ένα μηχανικό τρόπο, αποτελώντας ουσιαστικά ένα «εχέγγυο αντικειμενικότητας».²³¹ Αποτελεί μια συνείδηση του «υπήρξε εκεί»,²³² μια νέα χωροχρονική κατηγορία όπου υπάρχει το «αυτό έτσι συνέβη».²³³ Μια δυαδικότητα που συγκρατεί την προσοχή μας, ένα studium, μια σπουδή και επένδυση σε κάτι που γρήγορα όμως μετατρέπεται σε punctum, σε μια αμυχή, καθώς δεν είμαστε εμείς πλέον που αναζητούμε το αναλογικό, αλλά εκείνο που «απευθύνεται» σε εμάς.²³⁴ Είναι αυτό που προσθέτουμε στη φωτογραφία ενώ ήδη υπάρχει κατά τον Barthes.²³⁵ Το

²³⁰ «Η φωτογραφία των εφημερίδων είναι ένα (συνεχές) μήνυμα» μας αναφέρει ο Barthes. «Η πηγή μετάδοσης είναι η σύνταξη της εφημερίδας, η ομάδα των τεχνικών, από τους οποίους ορισμένοι τραβούν τη φωτογραφία, άλλοι τη διαλέγουν, τη συνθέτουν, την επεξεργάζονται, κι άλλοι, τέλος, της δίνουν ένα τίτλο, μια λεζάντα, τη σχολιάζουν. Ο χώρος λήψης είναι το κοινό που διαβάσει την εφημερίδα. Και ο διάυλος μεταβίβασης είναι η ίδια η εφημερίδα ή “ακριβέστερα”, ένα πλέγμα, από συγκλίνοντα μηνύματα, των οποίων κέντρο είναι η φωτογραφία, των οποίων όμως ο περίγυρος αποτελείται από το κείμενο, τον τίτλο, τη λεζάντα, τη σελιδοποίηση και, κατά έναν πιο αφηρημένο, όχι όμως λιγότερο “πληροφορούντα” τρόπο, το ίδιο το όνομα της εφημερίδας» προσθέτει ο ίδιος. Η φωτογραφία για τον Barthes, αποτελεί ένα αντικείμενο με δομική αυτοτέλεια, μια δομή που επικοινωνεί με μια άλλη ακόμη δομή όπως πχ είναι το κείμενο, με το μεν δεύτερο (κείμενο) να αποτελείται από λέξεις και το δε πρώτο (φωτογραφία) από γραμμές, επιφάνειες, αποχρώσεις. Το «πρόβλημα» με τη φωτογραφία είναι ότι το πρώτο της μήνυμα «πληροί {...} πλήρως την ουσία της και δεν αφήνει καμιά θέση στην ανάπτυξη ενός “δεύτερου” μηνύματος». Η πληρότητα του μηχανικού ανάλογου θέτει «εκτός παιχνιδιού» κάθε συνοδεία γλωσσικής έκφρασης, από τη στιγμή που η ύπαρξη του λόγου αποτελεί ουσιαστικά ένα δεύτερο μήνυμα, μια συμπαράδηλωση σε σχέση με το φωτογραφικό ανάλογο, με το λόγο να αποτελεί ένα παράσιτο της εικόνας μια και παράγει δεύτερα σημαινόμενα. Barthes R., *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, ό.π., σσ. 25, 28.

²³¹ Barthes, R., *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, σ. 52.

²³² Στο ίδιο, σ. 52.

²³³ Στο ίδιο, σ. 52.

²³⁴ Οι δύο αυτοί όροι (studium και punctum) «εισήχθησαν» από τον R. Barthes και δηλώνουν, το μεν πρώτο, την προσήλωση σε κάτι, μια βιαστική επένδυση δίχως ιδιαίτερη οξύτητα και το δε δεύτερο, το «τυχαίο που από μόνο του με (μας) κεντά (αλλά και μελανιάζει, με πονά)». Σκαρπέλος Γ., *Εικόνα και Κοινωνία*, ό.π., σσ. 68-69.

²³⁵ Barthes, R., *Ο φωτεινός θάλαμος*, ό.π., σ. 79.

αναλογικό στοιχείο του πρωτοσέλιδου της 30^{ης} Ιουνίου, η φωτογραφία που απεικονίζει έναν άνδρα των μονάδων αποκατάστασης της τάξης (Μ.Α.Τ.), να κρατάει βίαια ένα διαδηλωτή το πρόσωπο του οποίου είναι γεμάτο αίματα, πέρα από την «αγαστή συνεργασία» που έχει με τους τίτλους (**ΟΡΓΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**) και τη νομιμοποίηση τους, έχει και από μόνο του, να διηγηθεί μια ιστορία. Ενός ανώνυμου ανθρώπου που «αποκτά» πρόσωπο, ένα ματωμένο πρόσωπο από ένα όργανο του κράτους, που δε διστάζει να ασκήσει βία φορώντας μια μάσκα, ένα φωτογραφικό ανάφορο καθώς δίχως αυτό δε θα υπήρχε φωτογραφία, μια ιδρυτική πράξη της φωτογραφίας δηλαδή. Μια ειρωνική καταγραφή που αντιστρέφει το ρόλο του κουκουλοφόρου, του «γνωστού άγνωστου», όπως φαίνεται από την ιδιότητα του. Είναι ένας αστυνομικός, όπως αποδεικνύεται από την ενδυμασία του αλλά και από τα πρώτα γράμματα των λέξεων «ΑΣ{...}ΤΥΝΟΜΙΑ» και «ΡΟ{...}ΛΙΣΕ» - και μάλιστα των ειδικών δυνάμεων του σώματος όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε με βάση τη στολή του - ενός εκπροσώπου δηλαδή του κράτους. Ο ένστολος αποκτά ιδιότητα και ταυτότητα και σίγουρα οι προθέσεις του δεν είναι αγαστές. Ο ματωμένος διαδηλωτής αποκτά αμέσως τη συμπάθεια του αναγνώστη της εφημερίδας. Οι τίτλοι που συνοδεύουν τη φωτογραφία κάνουν αναφορά στην κρατική βία και όχι στην άσκηση βίας από πλευράς των πολιτών, συνεπώς ο διαδηλωτής έχει ειρηνική πρόθεση και έχει δεχθεί την απρόκλητη επίθεση του αστυνομικού οργάνου. Ο διαδηλωτής είναι εγκλωβισμένος και άοπλος. Ο αστυνομικός βρίσκεται σε θέση ισχύος, φοράει αντιασφυξιογόνα μάσκα (αντίθετα ο διαδηλωτής είναι απροστάτευτος στις ρίξεις χημικών) και κρατάει στα χέρια του αστυνομικό ρόπαλο γνωστό ως γκλομπ» καθώς και ασπίδα. Τη συμπάθεια μας κερδίζει ο «αδύναμος» και όχι ο «ισχυρός». Η έκφραση «έβαψε τα χέρια του με αίμα» που συνηθίζουμε να αναφέρουμε σε περιπτώσεις άσκησης μιας βίαιης πράξης που συχνά είναι άδικη, αποκτά «σάρκα και οστά», με το χέρι του αστυνομικού να είναι βαμμένο με το αίμα του διαδηλωτή. Η αξία του σημείου καθορίζεται από τις σχέσεις του με τα άλλα σημεία του συστήματος (κατά τον Saussure)²³⁶ και έτσι και εδώ, η «αξία» της εικόνας που αντικρίζουμε εξισώνεται με τη βία. Τα σημεία που «αιχμαλωτίζουν» το βλέμμα μας είναι τα δύο πρωταγωνιστικά

---

²³⁶Χαλεβελάκη, Μ., “Μια εισαγωγή στη σημειολογία: θεωρία και εφαρμογές”, Καστανιώτη, Αθήνα 2010, σ. 40.

πρόσωπα, του διαδηλωτή και του αστυνομικού. Η φωτογραφία που επιλέγει η «Ελευθεροτυπία» στο πρωτοσέλιδο της 30^{ης} Ιουνίου έχει μια μεταδομική ιδιότητα που αυθαίρετα ίσως θα μπορούσαμε υπό μια μορφή μεταφοράς να την ταυτίσουμε με το «La mort de l'auteur» (Ο θάνατος του συγγραφέα) του Roland Barthes²³⁷ όπου ο θάνατος του δημιουργού σηματοδοτεί τη γέννηση του αναγνώστη. Το ίδιο μπορούμε να πούμε ότι συμβαίνει και εδώ με την πηγή του νοήματος να μεταφέρεται από τον φωτογράφο που «αιχμαλώτισε» το γεγονός ή τον συντάκτη της εφημερίδας, στον αναγνώστη. Μια διαδικασία εκδημοκρατισμού και πολλαπλασιασμού του παραγόμενου νοήματος μια και το υποκείμενο έχει τη δυνατότητα πλέον να ερμηνεύσει το γεγονός με βάση τα υποκειμενικά του δεδομένα, κριτήρια και αναφορές. Ο μεταδομισμός της εικόνας λαμβάνει χώρα από τη στιγμή που η πολυπλοκότητα της ερμηνείας απομακρύνεται από τη δομική εξήγηση του «σωστού – λάθους» αγγίζοντας τη «θεωρία της διακειμενικότητας» (intertextuality) σύμφωνα με την οποία η έννοια «θεωρία» δε συμπεριλαμβάνει μόνο μια ακαδημαϊκή προσέγγιση αλλά και μια καθημερινή οπτική προς τα αναπαραγόμενα φαινόμενα.²³⁸ Η φωτογραφία αυτή, έρχεται να μας «επανασυστήσει» τον Heidegger που θεωρούσε ότι η αλήθεια ορίζεται ως βίωμα, το οποίο προκύπτει με έναν τρόπο αγωνιώδη και τραγικό. Από τη συγκεκριμένη φωτογραφία απουσιάζει εντελώς η λογική της διαφημιστικής «εξαπάτησης» όπου η εικόνα μεταφέρει το μήνυμα σε ένα δεύτερο χρόνο και δεν αναφέρει ευθέως τι θέλει να πει.

Μετωνυμικά, η χωροταξική κατανομή των σημείων, οι χρωματικοί κώδικες, οι γειτνιάσεις, οι εμφάσεις και η εφαρμογή τους στο πρωτοσέλιδο που εξετάζουμε, καταφέρνει να το αναδείξει στο σύνολο του. Η γλωσσολογική επιλογή του κεντρικού τίτλου, τα έντονα μαύρα γράμματα, η ταξινόμηση του σε ένα συγκεκριμένο σημείο της εφημερίδας, ακριβώς στο κέντρο με το αναλογικό στοιχείο να τονίζει ακόμη περισσότερο το δραματικό χαρακτήρα του, είναι τοποθετημένα με τέτοιο τρόπο που να μη δύναται να αγνοηθεί από τον αναγνώστη. Ο υπέρτιτλος και το χρωματικό παιχνίδι με την πρώτη λέξη της πρότασης, οι κόκκινες κουκίδες που προηγούνται των υπότιτλων, ενισχύουν τη μετάδοση του μηνύματος που επέλεξε τη συγκεκριμένη ημερομηνία η εφημερίδα για να επικοινωνήσει με το

²³⁷ Barthes, R., *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, ό.π., σσ. 137-143.

²³⁸ Kristeva, J., Σημειωτική: *Rechercher pour une semanalyse*, Seuil, Paris 1978, σ. 85.

αναγνωστικό της κοινό. Ο δραματουργικός χαρακτήρας των τίτλων και φυσικά η ενίσχυση του δράματος με την επιλογή μιας εικόνας που είναι ταυτόσημη με την κρατική βία, αλλά και το γεγονός πως η εφημερίδα εγκαταλείπει για μια ημέρα τις χωροταξικές της συνήθειες και δείχνει να αφοσιώνεται στο γεγονός που γλαφυρά περιγράφει, μια αφοσίωση που μπορεί να «μεταφραστεί» και ως μια αφοσίωση προς τον αναγνώστη ή να παρομοιαστεί με την αφοσίωση που εκδήλωσαν τα μέλη του κινήματος των «Αγανακτισμένων» κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων τους, είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα της πρόθεσης της εφημερίδας, να προσδώσει πρωτίστως βαρύτητα στη θεαματική καταγραφή του συμβάντος και μετέπειτα να λειτουργήσει πληροφοριακά με «**Όλα (τα νέα) σε 16 σελίδες**». Τα έντονα μαύρα γράμματα αλλά και η χρωματική νοηματοδότηση της συγκεκριμένης πρότασης, με την επιλογή του κόκκινου χρώματος στον αριθμό των σελίδων, μια εικονική παρομοίωση με το χρώμα του αίματος, μια γλωσσική ταύτιση με την κόκκινη ιδεολογία και σε προέκταση με τον αναγνώστη, που κατά πάσα πιθανότητα είναι και ιδεολογική, είναι ενδεικτική της προσπάθειας των δημιουργών του πρωτοσέλιδου για κοινούς κώδικες επικοινωνίας με τους αποδέκτες του μηνύματος που εκπέμπουν. Το γλωσσικό, το αναλογικό και το μετωνυμικό με τη λιτή και μινιμαλιστική διάταξη του πρωτοσέλιδου, δείχνουν την πρόθεση της εφημερίδας να αναδείξει το γεγονός που έλαβε χώρα την προηγούμενη ημέρα στην πλατεία Συντάγματος, από τη στιγμή που δεν υπάρχει άλλη είδηση που θα μπορούσε να αποσπάσει την προσοχή του αναγνώστη.

Η θεματολογία και η μορφολογική απόδοση των δημιουργών του πρωτοσέλιδου της 30^{ης} Ιουνίου του 2011, την επομένη ημέρα της ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου νόμου, αναδεικνύει την επικοινωνιακή πρόθεση της Ελευθεροτυπίας τη συγκεκριμένη ημέρα, μια πρόθεση που χαρακτηρίζεται από συνέπεια (σε σχέση με τα πρωτοσέλιδα που δημοσίευσε η εφημερίδα τις 35 ημέρες που εξετάζουμε), στα πλαίσια μιας ερμηνευτικής προσπάθειας «που ενυπάρχει σε κάθε επικοινωνιακή διαδικασία».²³⁹

---

²³⁹Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 99.

3.A.2 Καθημερινή

«{...} μια από τις τρεις αθηναϊκές εφημερίδες που διατήρησαν το μεγάλο σχήμα. Η εμφάνιση της θυμίζει τους Times του Λονδίνου. Ξεχωρίζει όμως από τις άλλες εφημερίδες για την ποιότητα του χαρτιού που χρησιμοποιεί την πολύ καλή της εκτύπωση και τη φιλικότητα της προς το χρήστη» Δ. Ψυχογιός²⁴⁰

Γενικά

Το 1919, ο Γεώργιος Βλάχος ίδρυσε την εφημερίδα *Καθημερινή*, ένα φιλελεύθερο έντυπο με πληροφοριακό (κυρίως) χαρακτήρα, με ακαδημαϊκό τρόπο σύνταξης των – περισσοτέρων – άρθρων του. Η ανελλιπής κυκλοφορία της εφημερίδας διακόπηκε δύο φορές, την πρώτη το 1941 με την είσοδο των κατοχικών δυνάμεων στον Ελλαδικό χώρο όπου και τέθηκε υπό τον έλεγχο των Γερμανών (για να επανακυκλοφορήσει μετά την απελευθέρωση ξανά από τον Γ. Βλάχο) και τη δεύτερη το 1967, ως ένδειξη διαμαρτυρίας από την τότε ιδιοκτήτρια Ελένη Βλάχου, για τη δικτατορία των Συνταγματαρχών, για να επανακυκλοφορήσει το 1974 με το πέρας της δικτατορίας των Συνταγματαρχών. Από το 1989 προστίθεται στην ημερήσια έκδοση της εφημερίδας το Οικονομικό ένθετο, ενώ εννέα χρόνια αργότερα (1998), συνεργάζεται με την *International Herald Tribune* ενσωματώνοντας στην ημερήσια κυκλοφορία της την αγγλόφωνη έκδοση της (τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Κύπρο). Η κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας συνοδεύεται από την 1^η Ιουνίου του 2003 από το ένθετο «Κ», αντίστοιχο έντυπο του «Έψιλον» της Ελευθεροτυπίας «φιλοξενώντας» στις σελίδες του πολιτιστικά θέματα, αφιερώματα, συνεντεύξεις, ρεπορτάζ κ.λπ..

Η *Καθημερινή* χαρακτηρίζεται από τον πληροφοριακό χαρακτήρα των άρθρων της που συνδυάζεται από το μετριοπαθές ύφος του editorial της εφημερίδας, που έχει διαφορετικό ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό και διαφορετικό προφίλ από εκείνο της *Ελευθεροτυπίας*.

Καθημερινή & «Αγανακτισμένοι»

Η *Καθημερινή* διατήρησε μια επιφυλακτική στάση έναντι της συλλογικής δράσης που εμφανίστηκε στις μεγάλες πλατείες της χώρας το Μάη και τον Ιούνιο του 2011. Επιφύλαξη και προσπάθεια μείωσης της συλλογικής δυναμικής με αρνητικά δημοσιεύματα που υποστηρίχθηκαν τόσο

---

²⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 100.

από τα πρωτοσέλιδα της, όσο και από την κύρια ειδησεογραφία που υπήρχε στις υπόλοιπες σελίδες της.

3.Α.2.1 Καταγραφή Κεντρικών Τίτλων, Υπέρτιτλων και Υπότιτλων (25/5 – 30/6 2011)

Στον πίνακα (3) που ακολουθεί, μπορούμε να δούμε τα πρωτοσέλιδα της *Καθημερινής* την περίοδο που μας απασχολεί ερευνητικά, από τις 25 Μαΐου δηλαδή, έως τις 30 Ιουνίου. Η λογική παράθεσης των πρωτοσέλιδων, είναι ακριβώς η ίδια που ακολουθήθηκε και στην παράθεση των τίτλων της *Ελευθεροτυπίας*. Προσπαθήσαμε δηλαδή να προσομοιώσουμε γλωσσικά και χωροταξικά την απόδοση των τίτλων ώστε να υπάρχει ομοιότητα με τους τίτλους που αναρτήθηκαν στην πρώτη σελίδα του εντύπου. Πιο συγκεκριμένα:

25 Μαΐου 2011 (Τετ.)	
Κεντρικός τίτλος	Και δημοψήφισμα στο τραπέζι
Υπότιτλος	Από Παπανδρέου μετά το ναυάγιο της συναίνεσης
26 Μαΐου 2011 (Πεμ.)	
Κεντρικός Τίτλος	Χιλιάδες «Αγανακτισμένοι» στο Σύνταγμα και αλλού
27 Μαΐου 2011 (Παρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Συμβούλιο αρχηγών επί ξυρού ακμής
Υπότιτλος	Εν μέσω πέσεων και εκλογικών σεναρίων ο κ. Παπανδρέου ζητά συναίνεση – Ο κ. Σαμαράς διαμηνύει ότι δεν εκβιάζεται
28 Μαΐου 2011 (Σαβ.)	
Κεντρικός τίτλος	Συμβούλιο κατώτερο των περιστάσεων
Υπότιτλος	Ο Γ. Παπανδρέου απέκλεισε εκλογές και δήλωσε ανοιχτός σε συνεργασίες – Ρεν: ο χρόνος τελειώνει
29 Μαΐου 2011 (Κυρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Αβεβαιότητα και ραγδαίες εξελίξεις
Υπότιτλοι	<ul style="list-style-type: none"> • Στο τραπέζι δημοψήφισμα και κυβερνητικές συνεργασίες • Κλιμάκωση πέσεων για συμφωνία ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας • Κλειδώνουν μεσοπρόθεσμο σχέδιο και νέα μέτρα για τη διάσωση
Άλλος τίτλος	Οι «Αγανακτισμένοι» κατέναντι της Βουλής των Ελλήνων
31 Μαΐου 2011 (Τρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Κύμα «αγανακτισμένων» στο ΠΑΣΟΚ
Υπότιτλοι	Ενώ συνεχίζεται το θρίλερ με την τρόικα – Αισιοδοξία Γιουνγκέρ για νέα βοήθεια

1 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Κεντρικός τίτλος	«Αγανακτισμένοι» κατά βουλευτών έξω από τη Βουλή Προς συνολική συμφωνία με την τρόικα
Υπότιτλοι	Σκληρά μέτρα και, εμμέσως απολύσεις
2 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Κεντρικοί τίτλοι	Με δειλά βήματα το κλείσιμο οργανισμών Ο Ερντογάν υπό την προστασία των όπλων Οι φόβοι Παπανδρέου και οι σκιές στην οικονομία
Υπότιτλοι	Τρόικα: Επίσπευση Νέα υποβάθμιση από Moody's
3 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Κεντρικοί τίτλοι	Τρισέ: Ανάγκη υπουργείου Οικονομικών της Ευρώπης Ρήγματα στο ΠΑΣΟΚ φέρνει το νέο μνημόνιο
Υπότιτλος	Επιστολή στο ΠΑΣΟΚ 16 βουλευτών
4 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Κεντρικός τίτλος	Συμφωνία για βοήθεια με σκληρά μέτρα
Υπότιτλοι	Νέο πακέτο προαναγγέλλει ο Γιουνκέρ – Μείωση στο αφορολόγητο και απολύσεις στο Δημόσιο
5 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Οι ξένοι αναμένουν το «ναι» του ΠΑΣΟΚ
Υπότιτλοι	Εκρηκτικό κλίμα στο υπουργικό συμβούλιο και στην κοινοβουλευτική ομάδα
Άλλοι Τίτλοι	Οργή πολιτών, αλλά και ακραία φαινόμενα
7 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Εμμονή Παπανδρέου σε δημοψήφισμα
Υπότιτλος	Εντάσεις υπουργών για τυχόν διενέργεια του και για επιμέρους άλλα μέτρα
8 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Κεντρικός τίτλος	Ομπάμα: Να μη χρεοκοπήσει η Ελλάδα
Υπότιτλοι	Συμφώνησε με τη Μέρκελ στην ανάγκη διαχείρισης της κρίσης στην Ευρωζώνη
9 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Κεντρικός τίτλος	Πιέσεις να συναινέσουν όλοι
Υπότιτλοι	Ανησυχία Ε.Ε. για τις αντιδράσεις στο ΠΑΣΟΚ – Αυστηρά μηνύματα προς Σαμαρά
Άλλοι τίτλοι	Φθίνει το κίνημα «Αγανακτισμένων» στην Ισπανία
10 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Κεφαλή λέοντος από τον Παρθενώνα στο εργαστήριο
11 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Κεντρικός τίτλος	Μειώνονται μισθοί, θέσεις στο Δημόσιο Οι Γερμανοί είπαν «ναι» για βοήθεια στην Ελλάδα
Υπότιτλοι	Άμεσα συγχωνεύσεις Οργανισμών
12 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Κεντρικός	Πίεση από μέσα στο ΠΑΣΟΚ

τίτλος	και από Ευρώπη στη Νέα Δημοκρατία
Υπότιτλοι	Επί θύραις ο ανασχηματισμός – Η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητεί συναίνεση
Άλλοι τίτλοι	Οι τουρίστες περνάνε καλά και φθηνά στην Ελλάδα
15 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Κεντρικός τίτλος	Το ΠΑΣΟΚ στα όρια του
Υπότιτλος	Συρρικνώνεται η κοινοβουλευτική πλειοψηφία – Ο κ. Παπανδρέου σήμερα στον Πρόεδρο
16 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Κεντρικός τίτλος	Οι αρχηγοί δεν τόλμησαν την υπέρβαση
Άλλοι τίτλοι	Ανασχηματισμός από Παπανδρέου, διεξαγωγή εκλογών ζητεί ο Σαμαράς
17 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Εύθραστη εκχειρία στο ΠΑΣΟΚ
Υπότιτλοι	Ανασχηματισμός σήμερα το πρωί – Ολονύκτιες οι διαβουλεύσεις για το νέο οικονομικό επιτελείο (
18 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Κεντρικός τίτλος	Κυβέρνηση Παπανδρέου - Βενιζέλου
Άλλοι τίτλοι	Υπό το φόβο καταψήφισης του Μεσοπρόθεσμου – Θυσία οι «φίλοι» - Αρνήθηκαν οι τεχνοκράτες
19 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Τελευταίο χαρτί Παπανδρέου
Υπότιτλοι	Ιστορικός συμβιβασμός με Βενιζέλο, ενώ στενεύουν τα χρονικά περιθώρια
21 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Στο κόκκινο η πίεση στην Ελλάδα
Υπότιτλοι	Προϋπόθεση για την εκταμίευση της πέμπτης δόσης, η ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου
Άλλοι τίτλοι	Οι βαθμοί αναρτήθηκαν, η αγωνία μετριάστηκε
22 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Κεντρικός τίτλος	Ένα έτος εφεδρείας και μετά απόλυση
Υπότιτλοι	Για τους μη μετατασόμενους υπαλλήλους - Τι προβλέπει το νέο Μνημόνιο για τράπεζες και φορολογία
23 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Κεντρικός τίτλος	Ολονύκτιο θρίλερ με την τρόικα
Υπότιτλοι	Σκληρή διαπραγμάτευση γιατί βρήκε ανεπαρκή τα μέτρα του Μεσοπρόθεσμου
24 Ιουνίου 2011 (Παρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Βαρύ φορτίο φόρων για όλους
Υπότιτλοι	Μείωση αφορολόγητου στα 8000 ευρώ – Εισφορά αλληλεγγύης έως 5% - Τέλος επιτηδεύματος περίπου 300 ευρώ
25 Ιουνίου 2011 (Σαβ.)	
Κεντρικός τίτλος	Έγκριση πέμπτης δόσης, νέα βοήθεια και ανησυχία
26 Ιουνίου 2011 (Κυρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Προβόπουλος: Τέλος χρόνου!..
Υπότιτλοι	Ο διοικητής της ΤτΕ προειδοποιεί, μέσω της «Κ», ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις εκτός Μνημονίου

28 Ιουνίου 2011 (Τρ.)	
Κεντρικός τίτλος	Κρίσιμες για 5η δόση και ΠΑΣΟΚ οι ψηφοφορίες
Υπότιτλος	Μεσοπρόθεσμο και εφαρμοστικός
29 Ιουνίου 2011 (Τετ.)	
Υπέρτιτλος	
Κεντρικός τίτλος	Τελεσίγραφο και υποσχέσεις Ε.Ε.
Υπότιτλος	Βαν Ρομπέϊ, Μπαρόζο, Ρεν: Δεν υπάρχει Β' σχέδιο – Λαγκάρντ: Να στηρίξει η αντιπολίτευση
30 Ιουνίου 2011 (Πεμ.)	
Κεντρικός τίτλος	Δανειακή ανάσα και ξέσπασμα βίας
Υπότιτλοι	Συγκρούσεις σκληρές και πολύωρες στο κέντρο των Αθηνών Ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο Απώλειες για ΠΑΣΟΚ, Νέα Δημοκρατία και ΔΗΣΥ

Πίνακας 3

Οι τίτλοι της Καθημερινής που παραθέσαμε ανωτέρω, είναι ενδεικτικοί του πληροφοριακού προφίλ που διατηρεί επί χρόνια η εφημερίδα (σε αντίθεση με το έντονα θεαματικό προφίλ της Ελευθεροτυπίας), σε μια προσπάθεια ενημέρωσης του σταθερού αναγνωστικού κοινού, δίχως υπέρτιτλους και πολλές διαφοροποιήσεις στον τρόπο παρουσίασης και στις γλωσσικές εκφορές. Πλούσια ειδησεογραφία από τον ελληνικό (κυρίως) και το διεθνή χώρο, με θέματα που αφορούν την πολιτική, την οικονομία, τον πολιτισμό, τις συλλογικές κινητοποιήσεις, την Ευρωπαϊκή Ένωση κλπ. Αλλά για μια πιο αναλυτική παρουσίαση των τίτλων της καθημερινής θα προβούμε στο δεύτερο διάβημα που είναι η θεματική καταγραφή των πρωτοσέλιδων, όπως βλέπουμε στην επόμενη ενότητα.

3.Α.2.2 Θεματική Καταγραφή Πρωτοσέλιδων Τίτλων (25/5 – 30/6 2011)

Η κατηγοριοποίηση των τίτλων της Καθημερινής την περίοδο που μελετάμε (25/5 – 30/6 2011), μας έδωσε εννέα (9) θεματικές (μία θεματική επιπλέον σε σχέση με την κατηγοριοποίηση της Ελευθεροτυπίας που προβήκαμε προηγουμένως). Πιο αναλυτικά:

Κυβέρνηση (ΠΑΣΟΚ) = Η πλειοψηφία των πρωτοσέλιδων της Καθημερινής «φιλοξένησε» ειδήσεις που αφορούσαν τις ενέργειες της κυβέρνησης, όπως τουλάχιστον φανερώνει η ποσοτική καταγραφή των τίτλων, σε ένα σύνολο είκοσι (20) τίτλων, ένδεκα (11) στους κεντρικούς

τίτλους (25/5, 3/6, 2/6 **χ2**, 3/6, 5/6, 7/6, 15/6, 17/6, 18/6, 19/6) και εννέα (9) στους υπότιτλους (25/5, 4/6, 5/6, 7/6, 11/6, 12/6, 15/6, 17/6, 19/6). Η πλειοψηφία των τίτλων αφορούσαν τις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις στο ΠΑΣΟΚ μετά την αντίδραση ενός αριθμού βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος στις αποφάσεις της ηγεσίας για θέματα που αφορούσαν την επαφή με την τρόικα, η «εμμονή» (όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το πρωτοσέλιδο της 7^{ης} Ιουνίου) του πρωθυπουργού για δημοψήφισμα όπου θα έφερνε τον ελληνικό λαό προ των ευθυνών τους με το δίλημμα να είναι μνημόνιο ή χρεωκοπία (μετά την αποτυχία συναίνεσης με τους υπόλοιπους πολιτικούς αρχηγούς για θέματα που αφορούσαν και πάλι τη ψήφιση του μνημονίου), τις επαφές της κυβέρνησης με τους εκπροσώπους του Δ.Ν.Τ. κλπ.

Οικονομική πολιτική = Η οικονομική πολιτική που ακολούθησε ή πρόκειται να ακολουθήσει η κυβέρνηση, μια σειρά οικονομικών μέτρων, όπως είναι οι φόροι, οι απολύσεις, οι μειώσεις μισθών, οι εφεδρείες, το θέμα του μνημονίου κ.λπ., αποτέλεσαν τους τίτλους που κατηγοριοποιήσαμε στη θεματική με τον τίτλο που βλέπεται, σε ένα σύνολο δώδεκα (12) τίτλων, επτά (7) κεντρικών (11/6, 22/6, 24/6, 28/6, 30/6 **χ2**) και πέντε (5) υπότιτλων (1/6, 2/6, 22/6, 26/6, 28/6).

Ευρωπαϊοί εταίροι = Η παρούσα θεματική έχει σκοπό να εστιάσει στην ειδησεογραφία που αφορά τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) και κυρίως στις πιέσεις που ασκήθηκαν προς την κυβέρνηση και την αξιωματική αντιπολίτευση για εύρεση λύσης και συναινετικής γραμμής με σκοπό τη ψήφιση του μνημονίου και την έξοδο της χώρας από την κρίση την ίδια στιγμή που οι ευρωπαίοι θα εξασφάλιζαν τη δανειακή σύμβαση με μια σειρά όρων, με απώτερο σκοπό να διασωθεί το ευρωπαϊκό νόμισμα και να μην οδηγηθούμε σε μια απόσχιση από την οικονομική. Η *Καθημερινή*, προσέδωσε την τρίτη (3^η) κατά σειρά βαρύτητα στην αντίστοιχη ειδησεογραφία, δέκα (10) συνολικά τίτλους, επτά (7) στους κεντρικούς τίτλους (3/6, 9/6, 11/6, 12/6 **χ2**, 21/6, 29/6) και τρεις (3) υπότιτλους (8/6, 9/6, 29/6). Παρατηρούμε όπως και στην προηγούμενη θεματική (οικονομική πολιτική) την ύπαρξη δύο ειδήσεων στους κεντρικούς τίτλους, επιβεβαιώνοντας το γεγονός πως αποτελεί προφανώς μια προσφιλής τακτική του εντύπου όσον αφορά ειδήσεις που «φιλοξενούνται» στο πρωτοσέλιδο.

«**Τρόικα**» = Η τέταρτη (4^η) κατά σειρά θεματική, είναι εκείνη που αφορά τίτλους που έκαναν αναφορά στην τρόικα, στη συμφωνία μαζί της, στην ανησυχία για τη θετική έκβαση της, τις αρνητικές εξελίξεις κλπ, όπως τουλάχιστον γίνεται φανερό από την καταμέτρηση συνολικά οκτώ (8) τίτλων, τρεις (3) στους κεντρικούς (1/6, 23/6, 25/6) και πέντε (8) στους υπότιτλους (31/5, 2/6, 21/6, 22/6, 23/6).

Διεθνής Πολιτική σκηνή = Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης θεματικής διακρίναμε τρεις (3) τίτλους - δύο (2) κεντρικούς τίτλους (2/6, 8/6) και ένα (1) υπότιτλο (2/6) - που αφορούσαν τις εξελίξεις της διεθνής πολιτικής κατάστασης εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), όπως είναι μια είδηση που αφορούσε τον πρωθυπουργό της Τουρκίας Ερντογάν, τον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής Ομπάμα και την υποβάθμιση του αξιόχρεου της Ελλάδας από τον αμερικανικό οίκο Moody's.

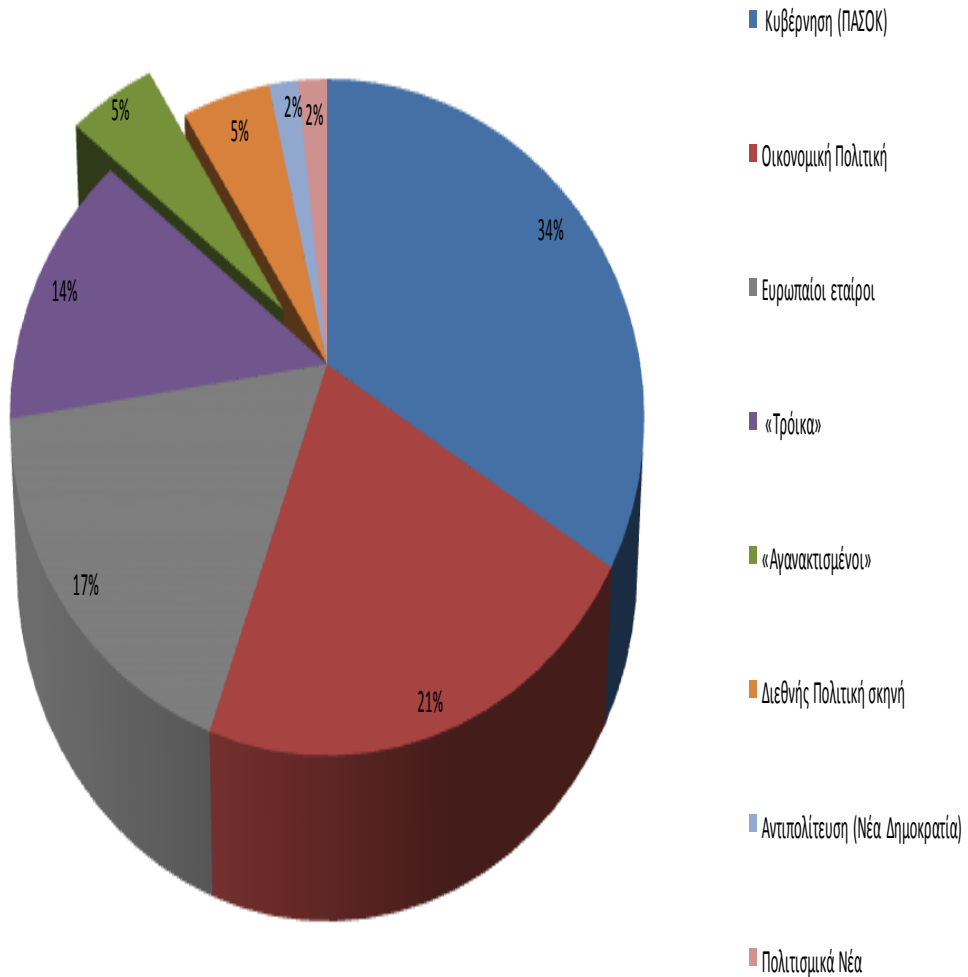
«**Αγανακτισμένοι**» = Η κινηματική δράση των αγανακτισμένων πολιτών απασχόλησε ελάχιστα τα πρωτοσέλιδα της *Καθημερινής* που καταγράψαμε, σε ένα σύνολο τριών (3) τίτλων, δύο (2) στους κεντρικούς τίτλους (26/5, 1/6) και ένα (1) στους υπότιτλους (30/6). Οι ειδήσεις που αφορούσαν τη συλλογική κινητοποίηση των πολιτών το Μάη και τον Ιούνιο του '11, απασχόλησαν τη διεύθυνση σύνταξης του εντύπου τις πρώτες μέρες εμφάνισης του «φαινομένου», όπως διαφαίνεται ενδεικτικά από τα πρωτοσέλιδα της 26^{ης} Μαΐου (την επομένη ημέρα της πρώτης μεγάλης συγκέντρωσης των διαδηλωτών στην Πλατεία Συντάγματος καθώς και σε άλλες μεγάλες πλατείες της χώρας) και την 1^η Ιουνίου που ουσιαστικά όμως έχει μια αρνητική χροιά καθώς καταγράφει τις αποπομπές των βουλευτών από το πλήθος, ενέργεια που «δυσφημούσε» το φιλειρηνικό χαρακτήρα της συγκέντρωσης. Γενικά η *Καθημερινή* όπως έχει ήδη αποδοθεί, διατήρησε μια επιφυλακτική στάση απέναντι στους διαδηλωτές και στις προθέσεις τους, σχεδόν αγνόησε το κίνημα και προτίμησε να δώσει βαρύτητα σε άλλη ειδησεογραφία όπως γίνεται φανερό από τη θεματοποίηση στην οποία προβήκαμε.

Αντιπολίτευση (Νέα Δημοκρατία) = Ένας (1) μόνο τίτλος και αυτός στους υπέρτιτλους, εστίασε στην ειδησεογραφία της *Νέας Δημοκρατίας*, με το πρωτοσέλιδο της 27^{ης} Μαΐου να αναφέρει ότι ο πρόεδρος της αξιωματικής αντιπολίτευσης κ. Σαμαράς, «δεν εκβιάζεται» όπως χαρακτηριστικά

αναφέρει ο τίτλος, στις πιέσεις των «Βρυξελλών» όπως τουλάχιστον μεταφέρθηκαν δια στόματος του κ. Παπανδρέου, οι προσπάθειες του οποίου να βρεθεί μια συναινετική λύση με τους πολιτικούς αρχηγούς των άλλων κομμάτων στέφθηκε με αποτυχία, από τη στιγμή που ο κ. Σαμαράς εκδήλωσε τη δυσφορία του για τη φημολογία πως τη συγκέντρωση των αρχηγών κάλεσε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Παπούλιας (η στάση του προέδρου της Ν.Δ., - «χρεώθηκε» από την κυβέρνηση - ως μια προσπάθεια να αποφύγει η αξιωματική αντιπολίτευση την πολιτική ευθύνη που θα ισοδυναμούσε με τη λήψη μιας παρόμοιας απόφασης).

Πολιτισμικά Νέα = Ένας (1) και εδώ τίτλος (κεντρικός, στις 10/6), κατέγραψε μια «εντυπωσιακή επιχείρηση» όπως ήταν η μεταφορά μιας μαρμάρινης κεφαλής λέοντος από τον Παρθενώνα στο εργαστήριο για συντήρηση.

Καθημερινή

Διάγραμμα 2: Στο συγκεκριμένο διάγραμμα απεικονίζεται η θεματική κατηγοριοποίηση οι της «Καθημερινής». Με πράσινη απόχρωση (5%), το ποσοστό εμφάνισης της θεματικής «Αγανακτισμένοι» στο εν λόγω έντυπο.

Στα πλαίσια της εμπειρικής μας έρευνας θεματοποιήσαμε τους καταγεγραμμένους τίτλους σε: *Κυβέρνηση (ΠΑΣΟΚ)*, *Οικονομική πολιτική*, *Ευρωπαίοι εταίροι*, *Πολιτική σκηνή*, *Τρόικα*, *«Αγανακτισμένοι»*, *Διεθνής σκηνή*, *Αντιπολίτευση και Πολιτισμικά νέα*, όπως βλέπουμε στον πίνακα 4 που ακολουθεί:

Κυβέρνηση (ΠΑΣΟΚ)

Κεντρικός Τίτλος	Υπότιτλοι
Και δημοψήφισμα στο τραπέζι (25/5)	Από Παπανδρέου μετά το ναυάγιο της συναίνεσης (25/5)
Κύμα «αγανακτισμένων» στο ΠΑΣΟΚ (31/5)	Νέο πακέτο προαναγγέλλει ο Γιουνκέρ – Μείωση στο αφορολόγητο και απολύσεις στο Δημόσιο (4/6)
Με δειλά βήματα το κλείσιμο οργανισμών (2/6)	Εκρηκτικό κλίμα στο υπουργικό συμβούλιο και στην κοινοβουλευτική ομάδα (5/6)
Οι φόβοι Παπανδρέου και οι σκιές στην οικονομία (2/6)	Εντάσεις υπουργών για τυχόν διενέργεια του και για επιμέρους άλλα μέτρα (7/6)
Ρήγματα στο ΠΑΣΟΚ φέρνει το νέο μνημόνιο (3/6)	Άμεσα συγχωνεύσεις Οργανισμών (11/6)
Οι ξένοι αναμένουν το «ναι» του ΠΑΣΟΚ (5/6)	Επί θύραις ο ανασχηματισμός (12/6)
Εμμονή Παπανδρέου σε δημοψήφισμα (7/6)	Συρρικνώνεται η κοινοβουλευτική πλειοψηφία – Ο κ. Παπανδρέου σήμερα στον Πρόεδρο (15/6)
Το ΠΑΣΟΚ στα όρια του (15/6)	Ανασχηματισμός σήμερα το πρωί – Ολονύκτιες οι διαβουλεύσεις για το νέο οικονομικό επιτελείο (17/6)
Εύθραυστη εκχειρία στο ΠΑΣΟΚ (17/6)	Ιστορικός συμβιβασμός με Βενιζέλο, ενώ στενεύουν τα χρονικά περιθώρια (19/6)
Κυβέρνηση Παπανδρέου – Βενιζέλου (18/6)	
Τελευταίο χαρτί Παπανδρέου (19/6)	

Οικονομική Πολιτική

Κεντρικός Τίτλος	Υπότιτλος
Μειώνονται μισθοί, θέσεις στο Δημόσιο (11/6)	Σκληρά μέτρα και, εμμέσως απολύσεις (1/6)
Ένα έτος εφεδρείας και μετά απόλυση (22/6)	Συμφωνία για βοήθεια με σκληρά μέτρα (3/6)
Βαρύ φορτίο φόρων για όλους (24/6)	Για τους μη μετατασσόμενους υπαλλήλους (22/6)
Προβόπουλος: Τέλος χρόνου!.. (26/6)	
Κρίσιμες για 5η δόση και ΠΑΣΟΚ οι ψηφοφορίες (28/6)	Ο διοικητής της ΤτΕ προειδοποιεί, μέσω της «Κ», ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικές

Δανειακή ανάσα και ξέσπασμα βίας (30/6) Ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο (30/6)	λύσεις εκτός Μνημονίου (26/6) Μεσοπρόθεσμο και εφαρμοστικός (28/6)
--	---

Ευρωπαϊοί Εταίροι

Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
Τρισέ: Ανάγκη υπουργείου Οικονομικών της Ευρώπης (3/6) Πιέσεις να συναινέσουν όλοι (9/6) Οι Γερμανοί είπαν «ναι» για βοήθεια στην Ελλάδα (11/6) Πίεση από μέσα στο ΠΑΣΟΚ και από Ευρώπη στη Νέα Δημοκρατία (12/6) Η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητεί συναίνεση (12/6) Στο κόκκινο η πίεση στην Ελλάδα (21/6) Τελεσίγραφο και υποσχέσεις Ε.Ε. (29/6)	Συμφώνησε με τη Μέρκελ στην ανάγκη διαχείρισης της κρίσης στην Ευρωζώνη (8/6) Ανησυχία Ε.Ε. για τις αντιδράσεις στο ΠΑΣΟΚ – Αυστηρά μηνύματα προς Σαμαρά (9/6) Βαν Ρομππύ, Μπαρόζο, Ρεν: Δεν υπάρχει Β' σχέδιο – Λαγκάρντ: Να στηρίξει η αντιπολίτευση (29/6)

Πολιτική σκηνή

Κεντρικός Τίτλος	Υπότιτλοι
Συμβούλιο αρχηγών επί ξυρού ακμής (27/5) Συμβούλιο κατώτερο των περιστάσεων (28/5) Αβεβαιότητα και ραγδαίες εξελίξεις (29/5) Οι αρχηγοί δεν τόλμησαν την υπέρβαση (16/6) Απώλειες για ΠΑΣΟΚ, Νέα Δημοκρατία και ΔΗΣΥ (30/6)	Εν μέσω πιέσεων και εκλογικών σεναρίων ο κ. Παπανδρέου ζητά συναίνεση (27/5) Ο Γ. Παπανδρέου απέκλεισε εκλογές και δήλωσε ανοιχτός σε συνεργασίες – Ρεν: ο χρόνος τελειώνει (28/5) Στο τραπέζι δημοψήφισμα και κυβερνητικές συνεργασίες Κλιμάκωση πιέσεων για συμφωνία ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας <ul style="list-style-type: none"> • Κλειδώνουν μεσοπρόθεσμο σχέδιο και νέα μέτρα για τη διάσωση (29/5) Μείωση αφορολόγητου στα 8000 ευρώ – Εισφορά αλληλεγγύης έως 5% - Τέλος επιτηδεύματος περίπου 300 ευρώ (29/6)

«Τρόικα»

Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
Προς συνολική συμφωνία με την τρόικα (1/6) Ολονύκτιο θρίλερ με την τρόικα (23/6) Έγκριση πέμπτης δόσης, νέα βοήθεια και ανησυχία (25/6)	Ενώ συνεχίζεται το θρίλερ με την τρόικα – Αισιοδοξία Γιουνγκέρ για νέα βοήθεια (31/5) Τρόικα: Επίσπευση (δειλά βήματα) (2/6) Προϋπόθεση για την εκταμίευση της πέμπτης δόσης, η ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου (21/6) Τι προβλέπει το νέο Μνημόνιο για τράπεζες και φορολογία (22/6) Σκληρή διαπραγμάτευση γιατί βρήκε ανεπαρκή τα μέτρα του Μεσοπρόθεσμου (23/6)

Διεθνής πολιτική σκηνή

Κεντρικός Τίτλος	Υπότιτλοι
Ο Ερντογάν υπό την προστασία των όπλων (2/6) Ομπάμα: Να μη χρεοκοπήσει η Ελλάδα (8/6)	Νέα υποβάθμιση από Moody's (2/6)

«Αγανακτισμένοι»

Κεντρικοί Τίτλοι	Υπότιτλοι
Χιλιάδες «Αγανακτισμένοι» στο Σύνταγμα και αλλού (26/5) «Αγανακτισμένοι» κατά βουλευτών έξω από τη Βουλή (1/6)	Συγκρούσεις σκληρές και πολύωρες στο κέντρο των Αθηνών (30/6)

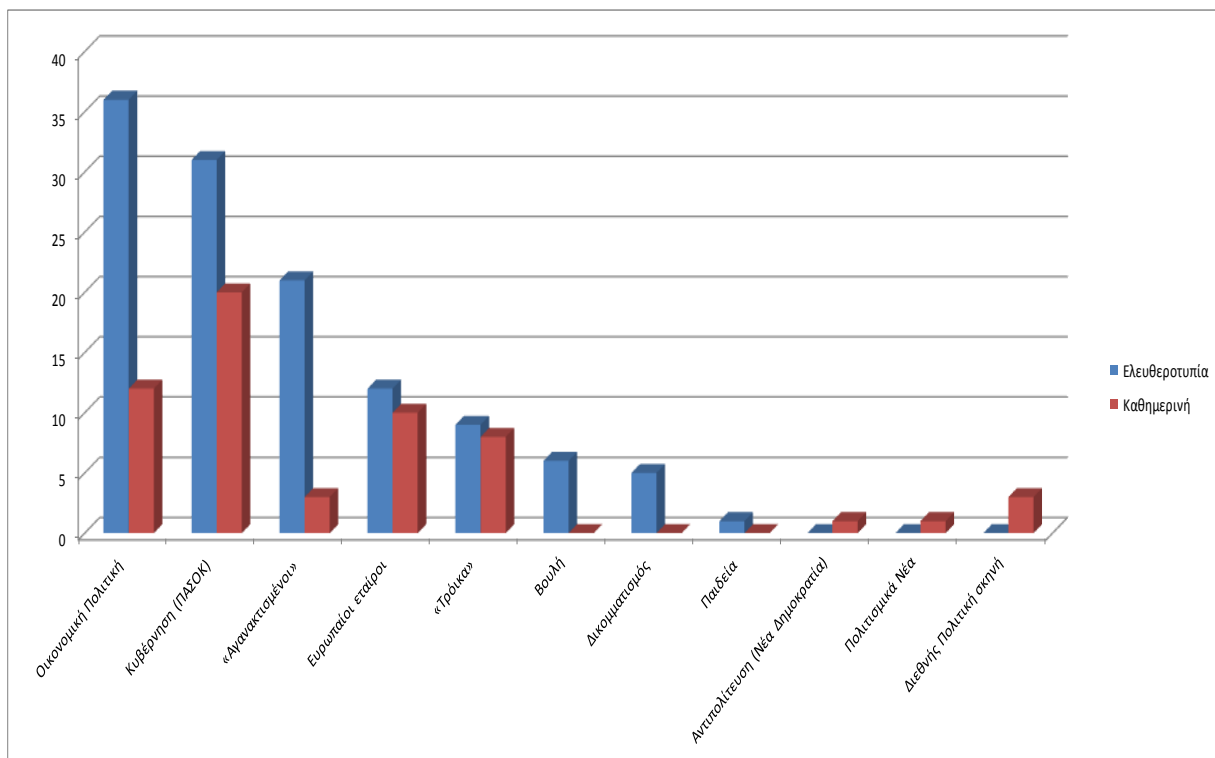
Αντιπολίτευση (Νέα Δημοκρατία)

Υπότιτλος
Ο κ. Σαμαράς διαμηνύει ότι δεν εκβιάζεται (27/5)

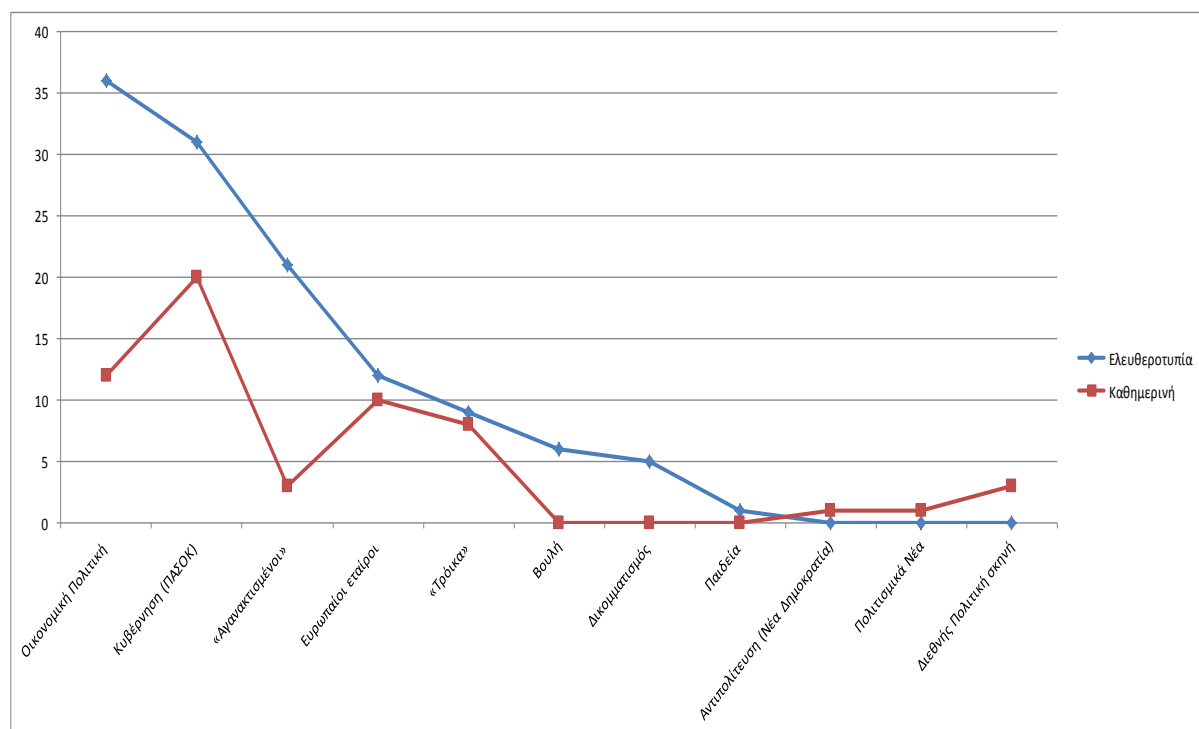
Πολιτισμικά Νέα

Κεντρικοί Τίτλοι
Κεφαλή λέοντος από τον Παρθενώνα στο εργαστήριο (10/6)

Πίνακας 4

Διάγραμμα 3

Διάγραμμα 4

Συγκριτικά διαγράμματα (3 & 4) που απεικονίζουν τη θεματική κατηγοριοποίηση των δύο εντύπων (με μπλε η «Ελευθεροτυπία» & με κόκκινο η «Καθημερινή») που εξετάσαμε εμπειρικά, καθώς και τη συχνότητα εμφάνισης των επιμέρους θεματικών (3^η από τα αριστερά η θεματική «Αγανακτισμένοι» και στα δύο γραφήματα).

3.Α.2.3 Σημειωτική ανάλυση πρωτοσέλιδου

Στην προσπάθεια μας να μελετήσουμε πιο σφαιρικά το ερευνητικό σώμα, εν προκειμένω ένα πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής*, ακολουθήσαμε το μεθοδολογικό διάβημα της σημειωτικής προσέγγισης ώστε το ερμηνευτικό μας εγχείρημα να αποκτήσει τον απαραίτητο πλουραλισμό και τις συνδυαστικές εκείνες προτάσεις για την καλύτερη ανάλυση και απόδοση του πρωτοσέλιδου. Έχοντας ως δείγμα γραφής το πρωτοσέλιδο της 30^{ης} Ιουνίου του 2011 (ίδια ημερομηνία που επιλέξαμε και για την *Ελευθεροτυπία*, την επομένη ημέρα δηλαδή της ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου), ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της συγκεκριμένης εφημερίδας, που θα μας βοηθήσει να εμβαθύνουμε στον τρόπο σκέψης, δημιουργίας και τελικά απόδοσης της πρώτης σελίδας του υπό ανάλυσης εντύπου.

Η *Καθημερινή*, στο πρωτοσέλιδο της 30^{ης} Ιουνίου, δεν εγκαταλείπει τις χωροταξικές της συνήθειες (όπως κάνει πχ η *Ελευθεροτυπία* όταν βρίσκεται ενάντια σε ένα πολύ σοβαρό γεγονός όπως ήταν «η επόμενη ημέρα» της ψήφισης ενός νομοσχεδίου που επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμός το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων πολιτών). Παρατηρούμε λοιπόν τον κεντρικό τίτλο στο μέσο της σελίδας, χωρίς υπέρτιτλο (πολιτική που εφαρμόστηκε από την εφημερίδα σε όλα τα πρωτοσέλιδα που είδαμε) και με δύο στήλες (δεξιά και αριστερά) να τον πλαισιώνουν όπου λειτουργούν στη λογική των υπότιτλων.

Έτσι η κεντρική είδηση «**Δανειακή ανάσα και ξέσπασμα βίας**» πλαισιώνεται από τους υπότιτλους που αριστερά αναφέρονται στα επεισόδια που έλαβαν χώρα στο κέντρο της Αθήνας και δη στην πλατεία Συντάγματος εκείνη την ημέρα με τον τίτλο «*Συγκρούσεις σκληρές και πολύωρες στο κέντρο των Αθηνών*» και δεξιά στη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου νόμου στη Βουλή καθώς και τις συνέπειες της ψηφοφορίας για τα κοινοβουλευτικά κόμματα: «*Ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο – Απώλειες για ΠΑΣΟΚ, Νέα Δημοκρατία και ΔΗΣΥ*».

βαριοπούλες...». Στη δεξιά στήλη όπου γίνεται αναφορά στη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου και τις συνέπειες του, υπάρχει ένα ένθετο με τον τίτλο «*Ικανοποίηση στην Ε.Ε.*» με ένα μικρό κείμενο να καταγράφει την ικανοποίηση με την οποία «χαιρέτισαν» τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας οι ευρωπαίοι εταίροι μας. Στο κεντρικό σώμα του πρωτοσέλιδου υπάρχουν ειδήσεις που σχετίζονται με τον κεντρικό τίτλο, όπως είναι η ένθετη στήλη που είναι τοποθετημένη στο δεξί μέσο άκρο με τον τίτλο «*Κύριο Άρθρο*» φιλοξενώντας το άρθρο «*Η ευθύνη...*» που αναφέρεται στην ευθύνη των πολιτικών δυνάμεων της χώρας να «*την κρατήσουν όρθια και να αποτρέψουν τη χρεωκοπία και τη γενίκευση του χάους*», στην άβυσσο δηλαδή στην οποία μπορεί εύκολα να κατακυλήσει η χώρα σύμφωνα με τον αρθρογράφο. Την ίδια λογική διατηρεί και το κείμενο που βρίσκεται κάτω από τη φωτογραφία του πρωτοσέλιδου με τον τίτλο: «*Ακυρώσεις κρατήσεων και “πακέτων” τουρισμού*», θέμα το οποίο σχετίζεται εν μέρει με τον κεντρικό τίτλο καθώς «*η απόσυρση του ενδιαφέροντος για την πραγματοποίηση νέων διοργανώσεων*» και «*το πάγωμα των κρατήσεων στα ξενοδοχεία της πρωτεύουσας*» αποτελούν σύμφωνα με την εφημερίδα τις «*πρώτες επιπτώσεις στον τουρισμό από τα επεισόδια των δύο τελευταίων ημερών στο κέντρο των Αθηνών*». Τέλος, όσον αφορά την αρθρογραφία του πρωτοσέλιδου που σχετίζεται με τον κεντρικό τίτλο και τους υπότιτλους, υπάρχει στο κάτω μέρος της εφημερίδας και ακριβώς στο μέσο, σχόλιο του Κώστα Ιορδανίδη με τίτλο «*Αποσύνθεση και συγκλίσεις*» με το δημοσιογράφο να χρησιμοποιεί τον πρώτο όρο για να αποδώσει την άκρατη βία και την απώλεια ελέγχου, καθώς και τον κίνδυνο επέκτασης της κοινωνικής αναταραχής, ενώ με το δεύτερο όρο, κάνει αναφορά στη σύγκλιση των κεντροδεξιών πολιτικών κομμάτων κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας της 29^{ης} Ιουνίου.

Η υπόλοιπη ειδησεογραφία καλύπτει θέματα που δεν έχουν άμεση σχέση με τον κεντρικό τίτλο, άλλα σημαντικά και άλλα δευτερευούσης σημασίας. Πιο συγκεκριμένα, στο αριστερό μέσο άκρο υπάρχει η γνωστή στήλη «*ΣΗΜΕΡΑ*» με ένα θέμα που αφορά την αναστολή (από την 1^η Ιουλίου) των προαγωγών στο Δημόσιο και που γειτνιάζει με το άρθρο που κάνει λόγο για τη μείωση κόστους του ΕΣΥ (κατά «*150 εκατ.*»), ενώ στο κέντρο της εφημερίδας και κάτω από το άρθρο για τον τουρισμό υπάρχει η

παρουσίαση της αρχιτεκτονικής μακέτας των νέων εγκαταστάσεων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, ένα έργο ο προϋπολογισμός του οποίου θα αγγίξει το ποσό των 566 εκατομμυρίων ευρώ και θα καλυφθεί από το ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, σύμφωνα με το άρθρο και τέλος μια είδηση που αφορά τα αναψυκτικά διαίτης και τις βλαβερές συνέπειες τους κυρίως στην περιφέρεια του ανθρώπινου σώματος! Το πρωτοσέλιδο ολοκληρώνεται με την κατοχύρωση δύο διαφημίσεων που εμφανίζονται εκατέρωθεν στο κάτω μέρος της σελίδας και στα δύο άκρα.

Η χωροταξική διάρθρωση του πρωτοσέλιδου, είναι αντιπροσωπευτική της ιδεολογικοπολιτικής θέσης που διακρίνει το εν λόγω έντυπο, μια και ένα γεγονός μείζονος σημασίας όπως είναι η κοινωνική αναταραχή δεν καταλαμβάνει μεγαλύτερο χώρο από ότι ίσως θα άρμοζε στην εκδήλωση μιας τέτοιας δράσης, ενώ η ειδησεογραφία είναι πλούσια με συνέπεια η προσοχή του αναγνώστη να αποσπάται. Η εφημερίδα, δεν αποκλίνει δηλαδή από τις χωροταξικές της συνήθειες, ενώ επιβεβαιώνεται ο πληροφοριακός της χαρακτήρας (σε σχέση με τον έντονα θεαματικό της έτερης εφημερίδας που εξετάσαμε, της *Ελευθεροτυπίας*).

Οι γλωσσικές εκφάνσεις συνάδουν με την πολιτική της εφημερίδας που διατείνεται θετικά στη ψήφιση του Μνημονίου, μια ενέργεια που θεωρείται σωτήρια για τη χώρα καθώς θα αποφευχθεί η χρεοκοπία. Στο πρωτοσέλιδο δε γίνεται καμία αναφορά στους ειρηνικούς διαδηλωτές και στον πρωτοφανή πληθυσμιακό όγκο της συγκέντρωσης, αλλά στα επεισόδια και στους «κουκουλοφόρους». Δεν υπάρχουν διαδηλωτές, αλλά κουκουλοφόροι, μια πληροφοριακή πλην όμως μονομερής μεταφορά της είδησης. Ο κεντρικός τίτλος «**Δανειακή ανάσα και ξέσπασμα βίας**» αποτελεί το πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα γραφής της πολιτικής της *Καθημερινής*. Σε μία πρόταση συνοψίζονται όλα σχεδόν τα πρωτοσέλιδα που κάλυψαν τις κινητοποιήσεις και τις διαπραγματεύσεις που αφορούν το Μνημόνιο. Η «δανειακή ανάσα» είναι μια πρόταση ανακούφισης, μια συγκατάνευση της εφημερίδας προς τη φιλομνημονιακή πολιτική, μια συμφωνία κυρίων με το αναγνωστικό της κοινό, το οποίο προφανώς αντιπροσωπεύει ένα χώρο της κεντροδεξιάς. Το «ξέσπασμα βίας» είναι η αντίδραση της εφημερίδας προς τα επεισόδια, μια αντίδραση που καταδικάζει ενέργειες που ανήκουν σε ακραία στοιχεία. Το έντυπο γνωστοποιεί τον ιδεολογικό-πολιτικό της

προσανατολισμό, που σίγουρα δεν ανήκει στα άκρα. Η νομιμότητα πρέπει να υπερασπιστεί και η προτεραιότητα της εφημερίδας είναι η πληροφοριακή καταγραφή των γεγονότων. Οι υπότιτλοι και γενικά η αρθρογραφία που υποστηρίζει τον τίτλο είναι ενδεικτική αυτής της πρόθεσης. «*Στο χάος και τη βία παραδόθηκε για δεύτερη συνεχή ημέρα χθες το κέντρο των Αθηνών*» μας αναφέρει ένα απόσπασμα ενός κειμένου που φιλοξενείται κάτω από τον υπότιτλο που αναφέρεται στις συγκρούσεις. Χάος και βία και μάλιστα για δύο ημέρες συνέχεια. Αυτό θα είναι – σύμφωνα με τη διεύθυνση της εφημερίδας – το μόνιμο σκηνικό αν η Ελλάδα οδηγηθεί σε πτώχευση. Ένα φαιδρό, «οργουελικό» σκηνικό που θα βλάψει τον τουρισμό καθώς οι εικόνες βίας στο κέντρο της Αθήνας θα αποτρέψουν τους τουρίστες να επισκεφτούν τη χώρα μας. Δεν είμαστε βέβαιοι όμως ότι οι τουρίστες δε θα επισκεφθούν τη χώρα μας για τα επεισόδια στο κέντρο της Αθήνας ή για άλλους λόγους που δεν γίνονται γνωστοί από την εφημερίδα. Μόνη σωτηρία λοιπόν η εφαρμογή της συμφωνίας με την «τρόικα», όπως διαφαίνεται και από την πρόταση «Δανειακή ανάσα», ενώ τα «καλά» νέα έρχονται και από το Διεθνή χώρο, με την «ικανοποίηση» που εκδήλωσαν οι ευρωπαίοι εταίροι μας για τη ψήφιση του μεσοπρόθεσμου με την Άγκελα Μέρκελ να κάνει λόγο για «{...} *μία πραγματικά καλή είδηση*».

Το αναλογικό στοιχείο (η φωτογραφία στο μέσο της σελίδας, κάτω από τον κεντρικό τίτλο), δε μπορεί παρά να υποστηρίξει τους τίτλους και φυσικά τις βασικές θέσεις της εφημερίδας. Παρουσιάζεται μια εικόνα καταστροφής, με σπασμένα μάρμαρα διάχυτα παντού στην οδό Βασιλέως Γεωργίου Α' ανησυχία για τις υλικές ζημιές των μεγάλων ξενοδοχείων της συγκεκριμένης οδού). Η εικόνα που «φιλοξενείται» στο πρωτοσέλιδο, παρά την ενάργεια της, επιτρέπει στην κριτική εμβάθυνση. Οι αστυνομικές δυνάμεις (Μ.Α.Τ.) εμφανίζονται ως θεματοφύλακες της Βουλής (με το ιστορικό κτίριο να απεικονίζεται σε ένα δεύτερο επίπεδο) και κατά συνέπεια μπορεί να υποστηρίξει κανείς και θεματοφύλακες της δημοκρατίας που κατοικοεδρεύει στο εν λόγω κτίριο. Η δε χρήση δακρυγόνων (διακρίνουμε ένα αναμμένο με τον καπνό να έχει πορτοκαλί χρώμα) και άλλων μορφών βίας, θεωρείται αναγκαία, αν κρίνουμε από το πλήθος των εικονιζόμενων σπασμένων μαρμάρων που προέρχονται από τους κουκουλοφόρους. Οι τίτλοι και η βασική αρθρογραφία όπως έχουμε ήδη αναφέρει, κάνουν λόγο για άτομα επικίνδυνα

που σκοπό έχουν να βυθίσουν τη χώρα στο χάος. Συνεπώς οι ενέργειες της αστυνομίας νομιμοποιούνται. Κανείς δεν επιθυμεί το χάος. Οι τίτλοι διευρύνουν διάφορες συμπαραδηλώσεις που εμπεριέχονται ήδη στη φωτογραφία, μια συμπαραδήλωση που διαψεύδει ορισμένες φορές την εικόνα, παράγοντας μια «αντιστασθμιστική συμπαραδήλωση».²⁴¹ Το γλωσσικό μήνυμα (...**ΞΕΣΠΑΣΜΑ ΒΙΑΣ**) αποτελεί μια «αγκίστρωση», ένα συμπλήρωμα του αντίστοιχου εικονικού μηνύματος. Προσπαθεί δηλαδή να επιβεβαιώσει αυτό που διακρίνουμε δια «γυμνού οφθαλμού». Το αναλογικό στοιχείο δεν πραγματοποιεί κάτι διαφορετικό από το να υποστηρίξει τη χωροταξική και γλωσσική καταγραφή, μια επιδέξια χειραγώγηση της γνώσης των αναγνωστών. Το μπαρτικό punctum της φωτογραφίας, είναι ένας συνδυασμός στίξεων ορισμένα εκ των οποίων έχουν (φαινομενικά, αισθητηριακά) και μια μαγική απεικόνιση όπως είναι πχ το πορτοκαλί χρώμα του αναμένου δακρυγόνου που μοιάζει βγαλμένο από κάποιο παιδικό μύθο. «Ο μύθος δεν αρνιέται τα πράγματα ᾠ ρόλος του είναι, αντίθετα, να μιλάει για τα πράγματα ᾠ απλώς τα εξαγνίζει, τα αθώνει, τα θεμελιώνει μέσα στη φύση και την αιωνιότητα, τους δίνει μια σαφήνεια, που είναι η σαφήνεια όχι της εξήγησης, αλλά της διαπίστωσης.»²⁴² Ένας μύθος που καταλύει την ενάργεια της εικόνας και την αντικειμενικότητας της, κοιτώντας χωρίς να βλέπουμε, όπως θα έλεγε ο Barthes, ανασύροντας στο νου ένα σωρό λεπτομέρειες που την απαρτίζουν και που μας κάνουν να αναρωτιόμαστε αν πρόκειται για ένα παραμύθι ή μια πεζή πραγματικότητα. Μια μετάλλαξη δηλαδή, που «αρμόζει» και στο ίδιο το χρώμα καθώς αποτελεί ένωση δύο βασικών χρωμάτων, του κόκκινου που σημασιοδοτεί (εκτός των άλλων) τον κίνδυνο και του κίτρινου, που σημασιοδοτεί με τη σειρά του το μίσος.²⁴³ Το χρώμα λοιπόν, οι ειδικοί φρουροί και τα σπασμένα μάρμαρα που συνθέτουν την εικόνα, αποτελούν μια συνδήλωση της βίας σημειοδοτώντας έννοιες όπως καταστολή και καταστροφή, την ίδια στιγμή που συνδηλώνουν και άλλα μηνύματα όπως π.χ. είναι ο ρόλος του σύγχρονου κράτους απέναντι σε αιτήματα που θεωρούνται δίκαια από την πλειοψηφία του λαού, ο τρόπος διεκδίκησης αυτών των αιτημάτων που σίγουρα οφείλει να απέχει από παρόμοιες ενέργειες (στο βαθμό πάντα που υπάρχει αιτιότητα). Μια

²⁴¹ Barthes, R., *Εικόνα – Μουσική – Κείμενο*, ό.π., σ. 36.

²⁴² Χαβελεδάκη, Μ., *Μια εισαγωγή στη σημειολογία*, ό.π., σ. 122.

²⁴³ Στο ίδιο, σ. 140.

πολυσημία δηλαδή μια και έχουμε να κάνουμε με ένα σημαίνον με πολλαπλές και συσχετιζόμενες σημασίες. Ως αναγνώστες, μας διακατέχει και μια μορφή σαδισμού ή ηδονοβλεψίας, καθώς βρισκόμαστε μάρτυρες μιας βίαιης πράξης (το ίδιο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε και για την εικόνα της *Ελευθεροτυπίας*), «επιθυμώντας» αυτή την εικόνα που αποτελεί απότοκο της ίδιας της βίας. Η εικόνα της βίας αναμφίβολα ελκύνει, η ίδια η βία όχι, παραφράζοντας τον Barthes που αναφέρει ότι το «κοινό θέλει την εικόνα του πάθους, όχι το πάθος αυτό καθαυτό».²⁴⁴ Και εδώ έχουμε ένα παιχνίδι ανάμεσα στην εικόνα και στον αναγνώστη, καθώς εκπέμπονται συμβολισμοί που αποτελούν κώδικες επικοινωνίας, μια συνδήλωση που παράγει νέα νοήματα και νέες σημασίες.²⁴⁵

Το επικοινωνιακό πεδίο αποκτά νόημα και με τη μετωνυμική τάξη των συστημάτων σημείων, είτε αυτό έχει να κάνει με τη χωροταξική διάταξη του πρωτοσέλιδου που αναλύσαμε, με τις γειτνιάσεις μέρους/όλου, την απομάκρυνση/προσέγγιση, το περιέχον/περιεχόμενο κ.λπ.. Πλούσια ειδησεογραφία σωστά κατανεμημένη ώστε να είναι ευανάγνωστη και ευπρόσιτη από τον αναγνώστη, ελάχιστες χρωματικές διαφοροποιήσεις και αυτές μόνο σε ορισμένα ένθετα, ενισχύουν τον πληροφοριακό χαρακτήρα του εντύπου.

Η κεντρική είδηση, η ψήφιση του μνημονίου και τα επεισόδια στο κέντρο των Αθηνών, υποστηρίζονται όπως είδαμε από το γλωσσικό στοιχείο, το αναλογικό, αλλά και το χωροταξικό, με τη διάταξη της κύριας ειδησεογραφίας να αναδεικνύει την επικοινωνιακή νοηματοδότηση του εντύπου. Η εφημερίδα βρίσκεται σε ένα «διάλογο», σε μια διάδραση με τον αναγνώστη της, ο οποίος καθίσταται ενεργός επικοινωνιακά, ενώ η χρήση των τριών στοιχείων που εισάγει ο Pierce για τη διεξαγωγή της σημειωτικής προσέγγισης του πρωτοσέλιδου, δηλαδή ο συνδυασμός του γλωσσολογικού, του αναλογικού και του μετωνυμικού, νοηματοδοτούν ουσιαστικά την επικοινωνιακή δράση ενός διαμεσολαβούμενου μηνύματος.

---

²⁴⁴Χαβελεδάκη, Μ., *Μια εισαγωγή στη σημειολογία*, ό.π., σ. 130.

²⁴⁵Σε όλα τα συστήματα επικοινωνίας μια έννοια παραμένει κοινή και σταθερή, εκείνη του σημείου αναδεικνύοντας τη σημειολογία και ορίζοντας την όχι μόνο ως μια επιστήμη αλλά ως ένα τρόπο εμπειρίας. Στα πλαίσια της σημειωτικής προσέγγισης οφείλουμε να μελετήσουμε τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαινόμενο (ή τα σημαινόμενα), η παραπομπή των οποίων είναι το σημείο. Το μεν πρώτο είναι το αντικείμενο που γίνεται αντιληπτό αισθητηριακά από τον παρατηρητή και το δε δεύτερο εκείνο που «μεταφέρει» το εννοιολογικό φορτίο που προέρχεται από το πρώτο. Από εκεί και πέρα υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις των ανωτέρω στοιχείων από αναλυτές όπως ο Sussure, ο Pierce, ο Barthes κλπ. *Βλέπω, Θέματα Σημειολογίας της Εικόνας*, ό.π., σσ. 25-27.

Κεφάλαιο 4

Κινηματική λογική και μηντιακή ανάλυση εν είδει συμπεράσματος

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο αποτελεί ένα «συνδεδετικό κρίκο» των κεφαλαίων που προηγήθηκαν. Η θεωρητική διερεύνηση (των κεφαλαίων 1 & 2), καθώς και ο μεθοδολογικός προβληματισμός (του κεφαλαίου 3) στον οποίο διεξήχθη η εμπειρική μας έρευνα, «διασταυρώνονται» στο παρών κεφάλαιο επιγραμματικά και συμπερασματικά, σε μια προσπάθεια ανάδειξης της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε, τόσο θεωρητικά, όσο και εμπειρικά, συνεισφέροντας στον ευρύτερο θεωρητικό αναστοχασμό (της πολιτικο – κοινωνικής ανάλυσης της κινητοποίησης των «Αγανακτισμένων», καθώς και της λειτουργίας της μαζικής επικοινωνίας) αλλά και στη μεθοδολογία καταγραφής, επεξεργασίας και ανάλυσης μηνυμάτων, μέσω της ανάλυσης εφημερίδων εθνικής εμβέλειας («*Ελευθεροτυπία*» & «*Καθημερινή*»).

Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα εργασία πραγματοποιήσαμε αναφορά στην εμφάνιση ενός κοινωνικού φαινομένου περισσότερο ή λιγότερο «τυχαίου» και «χαστικού», δίχως να είναι εφικτό να προσδιοριστούν οι παράγοντες εκείνοι που αποτέλεσαν γενεσιουργό αιτία της ανάδυσης του.²⁴⁶ Στη συνέχεια εξετάσαμε την επικοινωνιακή διάσταση του πολιτικού αλλά και το ρόλο που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) στην κατασκευή της πραγματικότητας (κυρίως) και τέλος, διερευνήσαμε την επικοινωνιακή πολιτική δύο συμβατικών μέσων, όπως είναι ο ημερήσιος αθηναϊκός τύπος (*Ελευθεροτυπία – Καθημερινή*), χρησιμοποιώντας το μεθοδολογικό διάβημα της ανάλυσης πρωτοσέλιδου, τα συμπεράσματα της οποίας θα παρατεθούν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο.

Το κίνημα των «Αγανακτισμένων» αποτέλεσε το καθήκον μιας κοινωνίας πολιτών που λειτούργησαν εντός ενός καταπιεστικού κοινωνικό – πολιτικού περιβάλλοντος. Δημιουργήθηκε μια ευρεία οργανωτική δράση με τη συμμετοχή διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων που ενώθηκαν με κύριο αίτημα την επανίδρυση του κράτους δικαίου. Απλοί άνθρωποι, δίχως πρόσβαση σε θεσμικές μορφές εξουσίας και πόρους συγκρότησαν ομάδες διατυπώνοντας αιτήματα, διεκδικώντας το δικό τους δημόσιο χώρο και

---

²⁴⁶ Muller, P., & Surel, Y., *Η Ανάλυση των Πολιτικών του Κράτους*, ό.π., σ. 27.

ερχόμενοι σε σύγκρουση με την ελίτ.²⁴⁷ Πραγματοποίησε την εμφάνιση της μια μη θεσμική υπόσταση της κινηματικής δράσης, μια συλλογική δραστηριοποίηση σε ένα πλαίσιο που βρίσκεται εκτός των πολιτικών δομών, αποσκοπώντας στο μετασχηματισμό τους.²⁴⁸ Το κοινωνικό – πολιτικό περιβάλλον το οποίο επηρεάζει τις κινηματικές δράσεις διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο. Η σταδιακή αποσάθρωση του εξουσιαστικού ιστού και του κομματικού συστήματος έδωσε την πολιτική ευκαιρία στους διαδηλωτές να αποκτήσουν κίνητρα για δράση. Διαδηλώσεις που είχαν τη μορφή διαμαρτυρίας και παρεμπόδισης, με κύριο χαρακτηριστικό την κατάληψη δημόσιων χώρων που αντιμετώπισε με επιτυχία τις προκλήσεις της άσκησης βίας.²⁴⁹ Η έλλογη «απόδοση» της κινηματικής δράσης που μελετήσαμε, είχε αρχικό σκοπό τη νομιμοποίηση της ίδιας της δράσης. Κρίθηκε αναγκαία η συμβολική ομογενοποίηση της ετερογένειας του πληθυσμιακού όγκου που βγήκε στις πλατείες, μια ένταξη σε μια δράση ίσον ταυτότητα για τα δρώντα υποκείμενα. Ανθρώπων που αντιτάχθηκαν σε ημιαυταρχικές δομές εξουσίες και αντιδημοκρατικές πρακτικές επί το πλείστον, ένα θεσμικό τραγέλαφο όπως τον βίωναν. Προς «ενίσχυση» λοιπόν της δράσης τους και προς εξυπηρέτηση των σκοπών τους «επιστράτευσαν» σύμβολα και πολιτικούς λόγους, με την κουλτούρα και την ιδεολογία να συμπλέουν για ένα κοινό σκοπό. Ένα συλλογικό σκοπό που για την ευόδωση του εφαρμόστηκαν οργανωτικές δομές που απέτρεψαν το να παραμείνουν «πρωτόγονες» και να εκφυλιστούν στην πορεία, κυρίως με τη δημιουργία συνεκτικών δικτύων, που παρά τις ασύνδετες πλευρές του εμφάνισε μια αξιοζήλευτη ομοιογένεια.²⁵⁰ Τώρα όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης δράσης - παρά το πρόωρο του εγχειρήματος - δε μπορούμε να μην αναφέρουμε την ανάδυση συλλογικών ταυτοτήτων, τους μετασχηματισμούς στο πολιτισμικό πεδίο, τις αλλαγές – έστω προσωρινές – του συσχετισμού δυνάμεων των δύο «αντιμαχόμενων» πλευρών και το σχηματισμό ενός γνωστικού πεδίου γύρω από τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων που μπορούν να λειτουργήσουν οργανωτικά υπέρ μιας κινητοποίησης.²⁵¹ Το κίνημα των «Αγανακτισμένων»

---

²⁴⁷ Tilly, C., *Κοινωνικά Κινήματα 1768 – 2004*.

²⁴⁸ Goodwin, J, Jasper, M., J., *The Social Movements Reader: Cases and Concepts*, σ. 3.

²⁴⁹ Tarrow, S., *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, ό.π., κεφ 6.

²⁵⁰ Tarrow, S., *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, ό.π., σ. 123.

²⁵¹ McAdam, D., *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, & Della Porta, D., Diani, M., *Social Movements: An Introduction*, ό.π..

αποτελέσει αυτό που ο Aristide Zolberg χαρακτηρίζει ως μιας «στιγμή τρέλας {...} που όλα φαίνονται, και που ο διαχωρισμός ανάμεσα σε εργαλειακές και εκφραστικές – υπερβατικές πολιτικές – δράσεις διαρρηγνύεται».²⁵² Πιο αναλυτικά:

Στο παρών πόνημα πραγματοποιήθηκε αρχικά αναφορά στην ιστορία των κοινωνικών κινημάτων (μια μελέτη η απαρχή της οποίας εντοπίζεται το 1750), εστιάζοντας στις οργανωμένες συλλογικές διεκδικήσεις, στις διάφορες μορφές δράσης (δημόσιες συγκεντρώσεις, παρελάσεις, ολονυχτίες, συλλαλητήρια, διαδηλώσεις, διεκδικήσεις, εκστρατείες, χρήση των μαζικών μέσων ενημέρωσης κ.α.) και στις συντονισμένες δημόσιες παραστάσεις (Α.Ε.Π.Δ), όπερ Αξιοσύνη, Ενότητα, Πολυάριθμο, Δέσμευση. Στη συνέχεια προσπαθήσαμε να αποδώσουμε ένα ορισμό των κοινωνικών κινημάτων καταλήγοντας ότι αποτελούν μια κοινωνική διαδικασία όπου οι δρώντες στρατεύονται σε συλλογικές δράσεις. Το κοινωνικό – πολιτικό περιβάλλον το οποίο επηρεάζει τις κινηματικές δράσεις διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο. Η σταδιακή αποσάθρωση του εξουσιαστικού ιστού και του κομματικού συστήματος έδωσε την πολιτική ευκαιρία στους διαδηλωτές να αποκτήσουν κίνητρα για δράση. Διαδηλώσεις που είχαν τη μορφή διαμαρτυρίας και παρεμπόδισης - με κύριο χαρακτηριστικό την κατάληψη δημόσιων χώρων - που αντιμετώπισαν με επιτυχία τις προκλήσεις της άσκησης βίας.²⁵³ Η έλλογη «απόδοση» της κινηματικής δράσης που μελετήσαμε, είχε αρχικό σκοπό τη νομιμοποίηση της ίδιας της δράσης. Κρίθηκε αναγκαία η συμβολική ομογενοποίηση της ετερογένειας του πληθυσμιακού όγκου που βγήκε στις πλατείες, μια ένταξη σε μια δράση ίσον ταυτότητα για τα δρώντα υποκείμενα. Υποκείμενα που αντιτάχθηκαν σε ημιαυταρχικές δομές εξουσίες και αντιδημοκρατικές πρακτικές επί το πλείστον, ένα θεσμικό τραγέλαφο όπως τον βίωσαν. Προς «ενίσχυση» λοιπόν της δράσης τους και προς εξυπηρέτηση των σκοπών τους «επιστράτευσαν» σύμβολα και πολιτικούς λόγους, με την κουλτούρα και την ιδεολογία να συμπλέουν για ένα κοινό σκοπό. Ένα συλλογικό σκοπό που για την ευόδωση του εφαρμόστηκαν οργανωτικές δομές που απέτρεψαν το να παραμείνουν «πρωτόγονες» και να εκφυλιστούν στην πορεία, κυρίως με τη δημιουργία συνεκτικών δικτύων, που παρά τις

²⁵² Zolberg, A. R. (1972) 'Moments of Madness', *Politics and Society*, σσ. 183-207.

²⁵³ Tarrow, S., *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, ό.π., κεφ 6.

ασύνδετες πλευρές του εμφάνισε μια αξιοζήλευτη ομοιογένεια.²⁵⁴ Τώρα όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης δράσης - παρά το πρόωρο του εγχειρήματος - δε μπορούμε να μην αναφέρουμε την ανάδυση συλλογικών ταυτοτήτων, τους μετασχηματισμούς στο πολιτισμικό πεδίο, τις αλλαγές – έστω προσωρινές – του συσχετισμού δυνάμεων των δύο «αντιμαχόμενων» πλευρών και το σχηματισμό ενός γνωστικού πεδίου γύρω από τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων που μπορούν να λειτουργήσουν οργανωτικά υπέρ μιας κινητοποίησης.²⁵⁵

Στη συνέχεια, αναφερθήκαμε στο προφίλ των δρώντων που συγκεντρώθηκαν στην Πλατεία Συντάγματος (αλλά σε όλες σχεδόν τις μεγάλες πλατείες της χώρας), μελετώντας τα κοινωνικο-πολιτικά «συγκοινωνούντα δοχεία», τις κοινές δηλαδή συνιστώσες της δράσης που μελετήσαμε με αντίστοιχες δραστηριότητες που έλαβαν χώρα στο κοντινό παρελθόν (π.χ. κινητοποιήσεις στην Αθήνα μετά τις πυρκαγιές το καλοκαίρι του 2007, αντίστοιχες κινητοποιήσεις – στον ίδιο χώρο – ένα χρόνο μετά, το Δεκέμβρη δηλαδή του 2008 κ.λπ.). Η συγκεκριμένη μελέτη, μας έδωσε την ευκαιρία να αναγνώσουμε θεωρητικά τη συνέχεια στο χρόνο, πραγματοποιώντας αναφορά στις «ορατές» και «λανθάνουσες» φάσεις των κοινωνικών κινημάτων, στη δημόσια δηλαδή διάσταση της δράσης (ορατή φάση) και στην «εσωτερική» δράση των κινητοποιήσεων που απαρτίζουν διαπροσωπικές και άτυπες σχέσεις που δεν ευνοούν τη μαζικοποίηση του κινήματος (λανθάνουσα φάση).²⁵⁶

Το επόμενο μας βήμα ήταν μια αστικογεωγραφική προσέγγιση, μια προσπάθεια δηλαδή να θεωρητικοποιήσουμε την υπό ανάγνωση μελέτη παραδείγματος, διερευνώντας την ενότητα του χώρου κοινωνιολογικά. Δώσαμε βαρύτητα στα συστήματα αξιών, κανόνων και συμπεριφορών που πραγματοποιούν την εμφάνιση τους στο άστυ, σε αυτό δηλαδή που ονομάζουμε κουλτούρα της πόλης. Αποδεχθήκαμε ότι η κοινωνική δράση διαμορφώνει πλαίσια και περιβάλλοντα, ενώ μελετήσαμε το ρόλο που

---

²⁵⁴ Tarrow, S., *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, ό.π., σ. 123.

²⁵⁵ McAdam D., *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, & Della Porta, D., Diani, M., *Social Movements: An Introduction*, ό.π..

²⁵⁶ DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π. σσ. 180-1 & Melucci, 1996· Rupp & Taylor, 1987· Johnston, 1991b· Mueller, 1994· Whittier, 1995: 760-78.

διαδραματίζει ο αστικός σχεδιασμός-προγραμματισμός, ειδικά στη ρύθμιση της διαδικασίας αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού και των μέσων παραγωγής, αποσκοπώντας στο γενικό συμφέρον του κοινωνικού σχηματισμού και στο συμφέρον της οικονομικής ελίτ. Αναφερθήκαμε στις μεταβολές και αλληλεπιδράσεις του χώρου από την ανθρώπινη παρέμβαση καθορίζοντας ένα πολεοδομικό σύνολο με έντονες κοινωνικές αντιθέσεις που συνεπικουρούνται από τη συνεχή ροή πολιτικών εντάσεων απόρροια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Στα πλαίσια της αστικής κοινωνιολογίας, αναφερθήκαμε στην πόλη των Αθηνών εντός της οποίας έλαβε χώρα η διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων», μια προσέγγιση που σκοπό είχε να κατανοήσουμε την εμφάνιση της διαμαρτυρίας εντός μιας συγκεκριμένης κοινότητας, με διακριτά χωρικά όρια (Πλατεία Συντάγματος), στη χωροταξική δηλαδή θέση της Πλατείας Συντάγματος έναντι συμβόλων της εξουσίας, στο πιο κεντρικό σημείο της πόλης, με ότι αυτό συνεπάγεται τόσο για τα δρώντα υποκείμενα, όσο και για την εξουσιαστική ελίτ. Μια προσέγγιση, μέσω της οποίας προσπαθήσαμε να εξηγήσουμε τους λόγους μακροημέρευσης της διαμαρτυρίας στην Αθήνα σε σχέση με άλλες πόλεις της χώρας, αποδίδοντας «ευθύνες» στις ισχυρές «πελατειακές» σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί στην περιφέρεια, ένα δίκτυο εξάρτησης δηλαδή των πολιτών από κομματικούς μηχανισμούς που «συνδιαλέγονται» με την εξουσία, μια ανάγνωση που παρατηρείται και εντός της πόλης, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό.²⁵⁷

Από τον προβληματισμό μας δεν απουσίασε ο χωροταξικός διαχωρισμός των υποκειμένων που έλαβαν χώρα στη διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» στην Πλατεία Συντάγματος, σε εκείνους της «Άνω» και σε εκείνους της «Κάτω» πλατείας, με ιδιαίτερη αναφορά στις αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες των Λαϊκών Συνελεύσεων. Ένας γεωγραφικός προσδιορισμός που είχε όμως ανθρωπολογικά, κοινωνικά, πολιτικά κ.α. χαρακτηριστικά (ένα κοινό με περισσότερα πληθειακά γνωρίσματα στο χώρο μπροστά από το Κοινοβούλιο που χαρακτηρίστηκε ως «άνω πλατεία» και μια πληθυσμιακή μάζα με διαφορετική πολιτική «κουλτούρα» στο χώρο που χαρακτηρίστηκε ως «κάτω πλατεία»). Ένας διαχωρισμός που στις στιγμές της άγριας

---

²⁵⁷ Knox, P., Pinch, S., (2006), *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, Μαλουτάς Θ. (επιμ.), Αθήνα: Σαββάλας, σ. 52 & Tilly, 1986: 392-3.

καταστολής από την πλευρά της αστυνομίας έπαψε να υφίσταται, λειτουργώντας ως ενιαίος.

Τη μελέτη μας απασχόλησε η διάχυση του αισθήματος της δυσαρέσκειας στην ελληνική κοινωνία, τα κίνητρα των υποκειμένων που δραστηριοποιήθηκαν το Μάιο και τον Ιούνιο του '11, οι λόγοι δηλαδή αγανάκτησης που αποτέλεσαν την απαρχή της έλλογης κινητοποίησης, διακρίνοντας την οικονομική και κοινωνική ένδεια, απόρροια της οικονομικής κρίσης, και πιο συγκεκριμένα τα οικονομικά μέτρα που έλαβαν η κυβέρνηση Γ. Α. Παπανδρέου και η «Τρόικα», μέτρα, που κατά τους δρώντες, θα υποβάθμιζαν το βιοτικό τους επίπεδο. Ένα «φαιδρό σκηνικό» το οποίο «ενισχύθηκε» από το «πελατειακό» κράτος, τη διαφθορά, το παρακράτος, την ανομία, τον «ωχαδερφισμό» των ίδιων των πολιτών, την πολιτισμική έκπτωση κ.λπ., συνιστώσες δηλαδή που οδήγησαν στις αποσάθρωση του κοινωνικού ιστού.

Τα αιτήματα των «Αγανακτισμένων» αποτέλεσαν άλλη μια εστία του προβληματισμού μας, καθώς αλληλεπίδρασαν με το εγχώριο πολιτικό σύστημα και τις δημόσιες θεσμικές πολιτικές. Πολιτικά αιτήματα επί το πλείστον - δίχως όμως να απουσιάζουν και προβληματισμοί που αφορούσαν τη θεματική της οικονομίας – εστιάζοντας στο αμεσοδημοκρατικό όραμα ως μια ουτοπική αναζήτηση ενός διεξόδου από την «κρίση», ως ένας πολιτικός πλουραλισμός ικανός να αναπτύξει νέους χώρους δημόσιων πολιτικών με τη συμμετοχή απλών πολιτών σε φόρα δημόσιων διαλόγων. Στη συγκεκριμένη προσέγγιση δεν έλειψαν και οι αναφορές στο αρνητικό πρόσημο που δύναται να λάβει το αμεσοδημοκρατικό μοντέλο, εξαιτίας της μεταφοράς της διεκδίκησης από τους δρόμους σε λιγότερα φιλικά για τα κινήματα περιβάλλοντα κυρίως, αλλά και στην «παθογένεια» της συμμετοχικής δημοκρατίας, ως αιτία μείωσης της αποτελεσματικότητας της λήψης αποφάσεων, οδηγώντας σε περιόδους σύγχυσης και αβεβαιότητας.²⁵⁸

Στη συνέχεια, αναφερθήκαμε στο σύνολο των μέσων που διαθέτει μια κοινωνική ομάδα ώστε να διατυπώσει τα αιτήματα της, στα ρεπερτόρια δηλαδή δράσης, πραγματοποιώντας μια απαραίτητη ιστορική αναδρομή ώστε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι συγκεκριμένες μορφές δράσης δεν

---

²⁵⁸ DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σσ. 400-10 & Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σσ. 319-27.

έχουν τύχει σημαντικών αλλαγών σε βάθος χρόνου (οδοφράγματα, μποϋκοτάζ, διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις, συλλογή υπογραφών κ.λπ.), αναγνωρίζοντας ως κύριο «αντίπαλο» το έθνος-κράτος, το οποίο όχι μόνο ασκεί την εξουσία, αλλά διαθέτει και το «μονοπώλιο» στην άσκηση της βίας. Στη μελέτη του παραδείγματος μας («Αγανακτισμένοι»), διακρίναμε τις καινοτόμες μορφές δράσης σε σχέση με το παρελθόν αναφέροντας ενδεικτικά το γεγονός ότι για πρώτη φορά μια διαμαρτυρία δεν ισούται με πορεία, αλλά με εγκατάσταση – «στρατοπέδευση» σε ένα συγκεκριμένο σημείο, τη μη κομματική της εξάρτηση με ότι αυτό συνεπάγονταν (απουσία πολιτικής «καθαρότητας», ιδεολογικού πλαισίου, πειθαρχίας, σεχταριστικής νοοτροπίας κ.λπ.) και τον πασιφιστικό της χαρακτήρα, τη μη άσκηση δηλαδή οποιασδήποτε μορφής βίας (με εξαίρεση μεμονωμένα περιστατικά). Στη σύνδεση του θεωρητικού αναστοχασμού και του υπό ανάλυση παραδείγματος μας, διακρίναμε στην πολιτική διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» ένα ρεπερτόριο συλλογικής δράσης – ένα πολιτικό πόρο όσων δε διαθέτουν ισχύ - ικανό να ασκήσει πιέσεις στους κρατικούς φορείς (χάρη στη μαζικότητα της διαμαρτυρίας), αμφισβητώντας δυναμικά τους υφιστάμενους θεσμούς και τις κυβερνητικές αποφάσεις, εφιστώντας τους την προσοχή, θέτοντας θέμα απώλειας της εκλογικής στήριξης από τη στιγμή που οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι θεωρούνται υπεύθυνοι για την κατάσταση στην οποία έχει διέλθει η χώρα.²⁵⁹

Στη συνέχεια της εργασίας μας αναφερθήκαμε στις πολιτικές ευκαιρίες, στις συνθήκες εκείνες που δίνουν τη δυνατότητα στους δρώντες να χρησιμοποιήσουν τους εσωτερικούς τους πόρους ώστε να αναπτύξουν συλλογική δράση. Σε ότι αφορά το παράδειγμα μας, έγινε λόγος για τους πόρους εκείνους που λειτούργησαν επικουρικά στην προσπάθεια των υποκειμένων να συγκροτήσουν μια συλλογικότητα κάνοντας «χρήση» των πολιτικών θεσμών και της πρόσβασης (τους) στο πολιτικό σύστημα. Ιδιαίτερη αναφορά πραγματοποιήθηκε στην οικονομική ύφεση, στο περιβάλλον δηλαδή μέσα στο οποίο δύναται να εμφανιστούν πολιτικές ευκαιρίες από τη

---

²⁵⁹ Tilly, C, (1986), *The Contentious French*, Cambridge MA: Harvard University Press, p. 2. & Σεφεριάδης, Σ., στο Κούση, Μ., - Tilly, C., (επμ.), (2008), *Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική*, Σεφεριάδης, Σ., (προλ.), Αθανασίου, Κ., - Ιακωβίδου, Ι. (μτφ.), Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 18 & DellaPorta, D.. – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., , σσ. 74-75, 291-293, 300-302.

στιγμή που οι εργατικές δυνάμεις διαθέτουν λιγότερους πόρους για να «επενδύσουν» στην κινηματική τους δράση, η «εξουσία» δε διαθέτει επαρκείς πόρους ώστε να θέσει σε λειτουργία τους κατασταλτικούς μηχανισμούς και το κεφάλαιο διαθέτει λιγότερους πόρους ώστε να προσφέρει «ωφελήματα». Συνεπώς παρουσιάζονται ευκαιρίες για κινητοποιήσεις (απεργίες κ.λπ.).²⁶⁰ Θεωρήσαμε ως πολιτική ευκαιρία το νεοφιλελεύθερο πρόταγμα, προσδίδοντας στα αιτήματα των «Αγανακτισμένων» έναν αντι-νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα, καθώς πολλοί όροι όπως π.χ. η άμεση δημοκρατία, η δωρεάν εκπαίδευση, υγεία κ.λπ. δε μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέσω της αυτορρύθμισης της αγοράς, ούτε από ένα συντηρητικό κρατικό μόρφωμα.²⁶¹

Στην εργασία μας «αντιμετωπίσαμε» τα κοινωνικά κινήματα ως έλλογες οργανωμένες δράσεις, με τη συλλογική δράση να απορρέει από την αποτίμηση κόστους και οφέλους που επηρεάζεται από την ύπαρξη διαθέσιμων πόρων. Δεν επαρκεί λοιπόν η αγανάκτηση, αλλά κρίνεται αναγκαία και η οργάνωση της, η μείωση του κόστους της δράσης, η δημιουργία και χρήση δικτύων αλληλεγγύης, τα κίνητρα που εξασφαλίζουν (οι «διοργανωτές») στους συμμετέχοντες και η εξωτερική συναίνεση. Σε ότι αφορά το παράδειγμα μας, αναφερθήκαμε στις οργανωτικές δομές των «Αγανακτισμένων» και πιο συγκεκριμένα στις (συνολικά 14) ομάδες εργασίας, κύριο συστατικό της οργανωτικής δομής της εν λόγω συλλογικότητας.²⁶²

Η συλλογική δράση των «Αγανακτισμένων» δεν πορεύτηκε ως μια μοναχική παράσταση, αλλά αποτέλεσε μια διαδραστική εκστρατεία, κάνοντας λόγο στο δίκτυο αντίδρασης που εξαπλώθηκε σε όλο τον κόσμο («Αραβική Άνοιξη», «Los Indignados», «Occupy Movement» κ.α.). Αναφερθήκαμε δηλαδή στη διάχυση/διάδοση που έλαβε χώρα μέσω της παγκοσμιοποίησης των πολιτών και με την αρωγή των Μ.Μ.Ε.. Μια διαδικασία έμπνευσης ανάμεσα σε γεωγραφικά πλησιέστερες περιοχές διαμορφώνοντας το πεδίο εκείνο που έκανε πιο εφικτή την άμεση επαφή

---

²⁶⁰Tarrow, S., (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. New York/Cambridge: Cambridge University Press, 82-5.

²⁶¹ Ψυχοπαίδης, Κ., ό.π., σ. 31.

²⁶² DellaPorta D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σ. 52.

ανάμεσα σε μέλη παράλληλων συλλογικών δράσεων.²⁶³ Στα πλαίσια της αναφοράς στις διαδραστικές εκστρατείες που προηγήθηκαν της «Ελληνικής» διαμαρτυρίας, πραγματοποιήθηκε ιδιαίτερη αναφορά στην κινητοποίηση των Ισπανών διαδηλωτών (Los Indignados), που έλαβε χώρα την ίδια περίπου περίοδο (η απαρχή της δράσης των «Ισπανών», χρονολογείται δέκα ημέρες νωρίτερα από την αντίστοιχη «Ελληνική» και πιο συγκεκριμένα στις 15 Μαΐου), που αφορούν εξάλλου και τους «πιονέρους» των κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη.

Ο πασιφιστικός χαρακτήρας του κινήματος των «Αγανακτισμένων», αποτέλεσε ένα ιδιαίτερο γνώρισμα της συγκεκριμένης διαμαρτυρίας (συγκριτικά με το «βίαιο» Δεκέμβρη του '08). Η ειρηνική στάση «ενίσχυσε» το αίσθημα αφοσίωσης των διαδηλωτών και «αύξησε» τη δημόσια αποδοχή τους. Η θεωρητική τώρα ανάγνωση του ζητήματος της «βίας» - τόσο ως πράξη καταστολής από την πλευρά της αστυνομίας, όσο και ως πράξης αντίδρασης από την πλευρά των διαδηλωτών – μπορεί να αποτελεί μια πράξη με σκοπό την άσκηση πίεσης από τη μία πλευρά (των διαδηλωτών), μπορεί όμως και να κλιμακώσει τη σύγκρουση όπου οι δυνάμεις καταστολής υπερισχύουν. Μια πράξη κυκλικού χαρακτήρα, με τα γεγονότα να επαναλαμβάνονται τελετουργικά, μια διαδικασία που ωθεί στην έξοδο τα μετριοπαθή στοιχεία επιφέροντας μια ύφεση στην κινητοποίηση με εξαίρεση τους δρώντες που έχουν επιλέξει να κινητοποιηθούν βίαια.²⁶⁴

Η αλληλεγγύη, ο αλληλοσεβασμός, τα κοινά αιτήματα της πλειοψηφίας για άμεση δημοκρατία, κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, έδωσαν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να αποκτήσουν κινηματική «ταυτότητα», μια διαδικασία απαραίτητη για την «ενεργοποίηση» ενός κοινωνικού κινήματος. Η συλλογική ταυτότητα αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τα κοινωνικά κινήματα επειδή οι δρώντες συνδέονται συλλογικά αναπτύσσοντας αισθήματα συνεργασίας και προσδιορίζοντας συγκεκριμένους αντιπάλους, ένα «εμείς» που χαρακτηρίζεται από κοινές ιδιότητες και που προσδιορίζει τον «άλλον» ως υπεύθυνο της κατάστασης που έχει διαμορφωθεί, εναντίον του οποίου κινητοποιείται ο δρων. Η ταύτιση με μια συγκεκριμένη κινηματική δράση δε σημαίνει απαραίτητα ένα συλλογικό «ΕΜΕΙΣ»,

²⁶³ Tilly, C., (2007), *Κοινωνικά Κινήματα, 1768-2004*, ό.π., σ. 237 & dellaPorta D.. – Diani M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σσ. 94-99, 323-5, 111-5, 301, 380.

²⁶⁴ DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π, σ. 329, 343, 349.

αναγείροντας το θέμα της ύπαρξης πολλαπλών ταυτοτήτων, καθώς οι δρώντες δε συμερίζονται απαραίτητα τις ίδιες συστηματικές και συνεκτικές αξίες, αφού έχει παρατηρηθεί πολλές φορές η ύπαρξη συλλογικών ταυτοτήτων που είναι ασύμβατες μεταξύ τους, όπως εξάλλου έδειξε και η περίπτωση των «Αγανακτισμένων», που εκτός των άλλων είχαν να «αντιμετωπίσουν» και το ζήτημα της ετερογένειας.

Ο ακοιμάτιστος και ακηδεμόνευτος χαρακτήρας του κινήματος των «Αγανακτισμένων», αποτέλεσε «σήμα κατατεθέν» τους. Οι λόγοι ήταν απλοί. Ο κομματικός κόσμος θεωρήθηκε «υπεύθυνος» για τα δεινά της χώρας, όπερ και το αίτημα για άμεση δημοκρατία, δίχως δηλαδή τη μεσολάβηση κομματικών φορέων, αλλά και επειδή φοβήθηκαν ότι τα κόμματα και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις θα μπορούσαν να κηδεμονεύσουν και να χειραγωγήσουν το κίνημα τους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανάγνωσης της σχέσης των «Αγανακτισμένων» με το πολιτικό κόσμο προβήκαμε σε ορισμένους προβληματισμούς που αφορούσαν τους ίδιους συγκριτικά με τα πολιτικά μορφώματα της «Αριστεράς» και της «Δεξιάς».

Η σχέση των «Αγανακτισμένων» με την «Αριστερά» (κοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική) ήταν αμφίθυμη. Η «Αριστερά» διαχρονικά ενδιαφέρεται για τα κοινωνικά κινήματα επειδή κινητοποιούν την κοινή γνώμη και δη τους ψηφοφόρους της, αναλαμβάνοντας ένα ρόλο μεσολαβητή ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία, διαδραματίζοντας πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάδυση και τη θεσμοποίηση των κοινωνικών κινήματων. Κάτι τέτοιο όμως δε συνέβη στο παράδειγμα που μελετάμε παρόλο που η αναφορά στην «Αριστερά» ως όλον θα ήταν λανθασμένη. Ενδεικτικά αναφέραμε τη διαφορετική στάση που διατήρησε το *KKE* απέναντι στην κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων», μια στάση «εχθρική» (που προέρχονταν από την αδυναμία ανάγνωσης νεοπαγών πρακτικών και επινοήσεων των κινηματιών που βρίσκονταν εκτός της σφαίρας αντίληψης του κόμματος), αντίθετα με το *ΣΥΡΙΖΑ* που «τάχθηκε» από την αρχή υπέρ του κινήματος και τελικά «επιβραβεύτηκε» εγκολπώνοντας ένα μεγάλο μέρος των διαδηλωτών στις «δυνάμεις» του, όπως έδειξαν οι εκλογές που ακολούθησαν. Το κίνημα των «Αγανακτισμένων» διεκδίκησε και πήρε από την «Αριστερά» ζωτικούς χώρους επιφέροντας την αμηχανία στην τελευταία και αναγκάζοντας τους εκπροσώπους τους να αναφερθούν με υποτιμητικά σχόλια για τους

διαδηλωτές, θεωρώντας τους μια «μάζα» δίχως πολιτική κουλτούρα και κοινωνικό όραμα.

Στην εργασία μας έγινε επίσης λόγος για την ύπαρξη στους κόλπους των «Αγανακτισμένων» μιας κοινωνικής ομάδας που δεν ανήκαν στην εργατική τάξη, υποσκάποντας κατά τη γνώμη μας το μαρξικό δίπολο κεφαλαίου – εργασίας, αναγκάζοντας μας να προβούμε σε μια μετα-μαρξική ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία ομάδες που απέχουν από το κλασικό εργατικό αφήγημα, με πρόσβαση στην ανώτερη εκπαίδευση, δημιουργούν νέους δρώντες που δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε μεταϋλικές αξίες και που συμπληρώνουν το μοντέλο «κεφαλαίου – εργασίας».²⁶⁵

Στη μελέτη μας αναφερθήκαμε και στη «Δεξιά», η οποία προσπάθησε να «εκμεταλλευτεί» την αντιπολιτευτική δυναμική των «Αγανακτισμένων» (θυμίζουμε ότι δε βρίσκονταν εκείνη τη χρονική περίοδο στην «εξουσία»), με ορισμένα μέρη της (π.χ. πατριωτική «δεξιά»), να εμφανίζονται ως αντιμνημονιακά. Η προσπάθεια της να «διεισδύσει» στην «κάτω πλατεία» - εκεί που το ιδεολογικό μέρος ήταν πιο «ισχυρό» - δεν ευοδώθηκε με επιτυχία, διατηρώντας τελικά τη συμμετοχή της στην «άνω» πλατεία που είχε περισσότερο πληβειακό χαρακτήρα.

Από την προβληματική μας δεν απουσίασε και μια προσπάθεια εντοπισμού των αιτιών που οδήγησαν το κίνημα σε ύφεση και τελικά σε απομαζικοποίηση. Ερευνήσαμε συνιστώσες όπως είναι οι υψηλές προσδοκίες που διάχυσε το κίνημα στην ελληνική κοινωνία, προσδοκίες στις οποίες δε μπορούσε κατά τα φαινόμενα να ανταποκριθεί, τουλάχιστον όπως πορεύονταν, η κόπωση των δρώντων από τη μακροήμερευση, η απογοήτευση που πραγματοποίησε την εμφάνιση της μετά τη ψήφιση τελικά του μεσοπρόθεσμου νόμου, ο κατακερματισμός σε πολυάριθμες ομάδες, ο δικτυοειδής χαρακτήρας της διαμαρτυρίας, η απουσία ενός κεντρικού ιδεολογικού μορφώματος ικανού να καθοδηγήσει τους δρώντες κ.α., οδηγώντας τελικά τα δρώντα υποκείμενα σε μια εσωστρέφεια και τελικά το κίνημα σε ύφεση.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας αναφερθήκαμε στην επικοινωνιακή δράση και στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.). Η

---

²⁶⁵ Touraine, A., (1981), *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge University Press, p. 29.

επικοινωνία είναι πιο «αναγνώσιμη» όταν έρχεται σε «επαφή» με την πολιτική και δη την «εξουσία» προσδίδοντας ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά τη μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στην «εξουσία» και τους πολίτες. Αναφερόμαστε στη διαδικασία εκείνη που νομιμοποιεί τις εξουσιαστικές ταγές και επαναπροσδιορίζει τον κοινωνικό χώρο. «*Η νομιμοποίηση επιτυγχάνεται διαμέσου του δημόσιου λόγου*» θα μας αναφέρει ο Habermas, εξετάζοντας τις τροποποιήσεις του δημόσιου χώρου στην αλληλεπίδραση του με κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες,²⁶⁶ με το δημόσιο χώρο να δηλώνει τη «*σύσταση μια δια-υποκειμενικής πρακτικής, της αμοιβαίας αναγνώρισης ανάμεσα στα υποκείμενα, της σύνδεσης των προσώπων και της υπαγωγής των πράξεων τους στην κοινωνική σύμπραξη και συνεργασία.*»²⁶⁷ Μια συνύπαρξη επικοινωνίας και κοινωνικοποίησης, με την επικοινωνία να εμφανίζεται ως μια απαραίτητη συνιστώσα του δημόσιου χώρου διαμέσου της πράξης της νομιμοποίησης των πράξεων, μια διαδικασία απαραίτητη για τη συνύπαρξη των μελών μιας κοινωνίας. Η επίδραση των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών καθιστούν το δημόσιο χώρο ως μια «*πολλαπλότητα δημοσίων χώρων οργανωμένων σε δίκτυα*».²⁶⁸ Στη σύγχρονη εικόνα του δημοσίου χώρου οφείλουμε να προσδώσουμε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο «τοπικό», εστιάζοντας στην αλληλεπίδραση με τον κοινωνικό δεσμό, την επικοινωνιακή δράση και την εδαφικότητα, με την τελευταία να επηρεάζεται από την παγκοσμιοποίηση που σε συνδυασμό με το «τοπικό», οργανώνουν ουσιαστικά τις όψεις της καθημερινής ζωής. Η επικοινωνία αποτελεί μια «αναγκαία συνθήκη» στις σύγχρονες κοινωνίες με τη δημοσιοποίηση δημοσίων πρακτικών που λαμβάνει χώρα σε ένα αρκετά πολύπλοκο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον.²⁶⁹ Η επικοινωνία λειτουργεί ουσιαστικά ως ένας μεσάζοντας ανάμεσα στον κρατικό μηχανισμό και στην κοινωνία των πολιτών. Αναφερόμαστε στο διάλογο ανάμεσα στις δύο πλευρές, απαραίτητου για την εξασφάλιση του κοινωνικού δεσμού, με την επικοινωνιακή δράση να συντονίζει τη συλλογική δράση και την κοινωνικοποίηση των υποκειμένων. Εδώ βέβαια κάνουμε λόγο για την

---

²⁶⁶ Ψύλλα, Μ., *Τοπικός χώρος και επικοινωνιακή δράση*, στο Αυτοδιοίκηση και Πολιτικό Σύστημα, σσ. 41, 43.

²⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 43.

²⁶⁸ Ψύλλα, Μ., *Τοπικός χώρος και επικοινωνιακή δράση*, ό.π., σ. 44.

²⁶⁹ Ψύλλα, Μ., *Βήμα Διεθνών Σχέσεων, Δημόσιος χώρος και επικοινωνία: Σχέση Κράτους-Πολιτών*, σ. 40.

επικοινωνιακή δράση που είναι περισσότερο γνωστή ως πληροφόρηση και ενημέρωση και όχι στην επικοινωνία όπως τη γνώρισαν οι αρχαίοι πρόγονοι μας. Η κοινωνική ζωή βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση με την επικοινωνία, καθώς ο δημόσιος διάλογος, η αρθρογραφία των εφημερίδων, οι συνεντεύξεις κ.λπ. μπορούν να χαρακτηριστούν επικοινωνιακές εκδηλώσεις με το λόγο να έχει την πρωτοκαθεδρία στην επικοινωνιακή δράση. Η επικοινωνία οργανώνει τις κοινωνικές σχέσεις και δομεί τους κοινωνικούς θεσμούς, διαδραματίζοντας ένα ρόλο «οργάνωσης και αναδόμησης της κοινωνικής πρακτικής».²⁷⁰ Η επικοινωνία θεωρείται ένας σημαντικός παράγοντας της δημοκρατικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου η έννοια του οποίου διακρίνεται για δύο βασικές συνιστώσες: α. τη δημόσια σφαίρα που χαρακτηρίζεται από την ελεύθερη έκφραση επικοινωνίας και β. το δημόσιο εκείνο χώρο όπου έρχονται σε δημόσια θέαση οι πρωταγωνιστές και οι πράξεις τους καθώς και τα κοινωνικά γεγονότα με τους κοινωνικούς προβληματισμούς.²⁷¹ «*Τα διακυβεύματα της πολιτικής επικοινωνίας δεν είναι τίποτα άλλο παρά ο έλεγχος της δημιουργίας μιας πραγματικότητας μέσα από αναπαραστάσεις, εφόσον οι συμπεριφορές θα προσανατολισθούν σύμφωνα με αυτές τις αναπαραστάσεις*»²⁷² θα μας αναφέρει ο Jacques Gerstlé, με τον κοινωνιολόγο W.I. Thomas να αποκρίνεται «*αν οι άνθρωποι ορίζουν τις καταστάσεις ως πραγματικές, είναι πραγματικές στις συνέπειες τους.*»²⁷³ Εδώ διαφαίνεται η δυναμική της πολιτικής επικοινωνίας όσον αφορά την κατασκευή της πραγματικότητας. Αν η αναπαράσταση καταστεί κυρίαρχη από μια «X» πολιτική δύναμη, τότε θα μπορεί να επηρεάζει και τις συμπεριφορές των υποκειμένων που γίνονται αποδέκτες της συγκεκριμένης εκπομπής.²⁷⁴ Οι κοινωνικές επιστήμες διερευνούν το διαμεσολαβούμενο μήνυμα, που παράγεται μέσα σε ένα πλαίσιο επικοινωνιακής δράσης, μια πρακτική με κοινωνικό χαρακτήρα που λαμβάνει χώρα σε ένα δημόσιο χώρο, με διάφορες εκπομπές μηνυμάτων, εμπλέκοντας σε αυτό το διάλογο και τον ιδιωτικό χώρο, καταγράφοντας «*μία αφήγηση της πραγματικότητας*», όπως

---

²⁷⁰ Ψύλλα, Μ., Βήμα Διεθνών Σχέσεων, *Δημόσιος χώρος και επικοινωνία: Σχέση Κράτους-Πολιτών*, ό.π., σ. 41.

²⁷¹ Δεμερτζής, Ν., «*Πολιτική Δημοσιότητα, πρόσωπα και τηλεόραση. Η σχέση δημόσιο – ιδιωτικό στην εποχή της κοινωνίας του θεάματος*», στο συλλογικό έργο *Όρια και Σχέσεις Δημόσιου και Ιδιωτικού*, σ. 540.

²⁷² Gerstlé J., *Η Πολιτική Επικοινωνία, Que sais-je?, «Το ποντίκι»*, 1998, σ. 86.

²⁷³ Στο ίδιο, σ. 86.

²⁷⁴ Στο ίδιο, σσ. 87, 91.

παράγεται και γίνεται αντιληπτή από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η παραγωγή και η ανάγνωση ενός μηνύματος νοηματοδοτείται αποδίδοντας μέγιστη σημασία στη χρονικότητα και στην ιστορικότητα μέσω των οποίων τα δρώντα υποκείμενα αποκτούν ταυτότητα, μνήμη και λόγο στην κοινωνική πρακτική, δίχως να *«παραμελείται {...} η δυναμική που παράγεται στη σφαίρα του ιδιωτικού – το αντίθετο θα υποστηρίζαμε – η οποία γίνεται πρωτίστως αντιληπτή μέσω της ερμηνευτικής διαδικασίας, που κατέχει πρωτεύοντα ρόλο στην επικοινωνιακή πράξη»*.²⁷⁵ Μια ερμηνευτική διαδικασία που μας απασχόλησε και στην παρούσα εργασία, τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά. Στο θεωρητικό πλαίσιο, αναφερθήκαμε στη λειτουργία της επικοινωνίας και στην ιδιαίτερη θέση που καταλαμβάνει ο λόγος διαμέσου του οποίου επιτυγχάνεται μια *«βασική λειτουργία της επικοινωνίας και «θεμελιώδης συνιστώσα της πολιτικής απόφασης»*, η νομιμοποίηση και ο κοινωνικός έλεγχος. Αναφερθήκαμε επίσης στη σύλληψη του πολιτικού και στην ενεργοποίηση των δρώντων υποκειμένων χάρη στην επικοινωνία. Λόγος έγινε επίσης και για την εννοιοδότηση του δημόσιου χώρου και την ανάδειξη του πολιτικού μέσα από τον επικοινωνιακό λόγο, με την πολιτική επικοινωνία να διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εκμάθηση του πολιτικού, διαμορφώνοντας πολιτικές σχέσεις που βρίσκονται σε συνάρτηση με τις κοινωνικές ανακατατάξεις και «επιθυμίες». Στην ίδια υποενότητα πραγματοποιήσαμε αναφορά στα μέσα μαζικής επικοινωνίας ως μηχανισμούς πληροφόρησης που αποσκοπούν εκτός από τη μεταφορά της πληροφορίας και στην προστασία των πολιτών από τις αυθαιρεσίες της εξουσίας. Στο συγκεκριμένο θεωρητικό «σχήμα» έλαβε χώρα αναφορά στη δυναμική παρέμβαση μιας κοινωνίας πολιτών («Αγανακτισμένοι»), που «εκμεταλλεύτηκαν» την παγκοσμιότητα και μαζικότητα πλέον του επικοινωνιακού συστήματος, ώστε να λάβει την πραγματική αξία τόσο η έννοια της συμμετοχής («από κάτω»), όσο και εκείνη της «λαϊκής κυριαρχίας».²⁷⁶

Στη συνέχεια αναφερθήκαμε στα Μ.Μ.Ε ως πολιτική ευκαιρία πραγματοποιώντας αναφορά στο γεγονός πως αποτελούν παράδειγμα πολιτικής ευκαιρίας από την αρχή εμφάνισης των κοινωνικών κινημάτων

²⁷⁵ Ψύλλα, Μ., *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, ό.π., σ. 151.

²⁷⁶ Ψυχοπαίδης, Κ., ό.π., σ. 36 & Βλάχος, Γ., *Η Δημοκρατία και το Επικοινωνιακό Σύστημα*, ό.π., σ. 29.

όταν και διάφορα μέσα (εφημερίδες, φυλλάδια κ.λπ.) κοινωνούσαν τις θέσεις των κινηματιών. Η εξέλιξη των επικοινωνιακών μέσων τον 20^ο αιώνα διεύρυνε ουσιαστικά την προβολή των κοινωνικών κινημάτων, συντελώντας σε μια έκρηξη εκστρατειών. Η διεκδικητική δράση γνωστοποιείται από τα Μ.Μ.Ε. σε τρίτα πρόσωπα τα οποία κινούνται ανάλογα με τη σημασία του διαμεσολαβημένου μηνύματος. Στη μελέτη του παραδείγματος μας, οι δρώντες εφεύραν τρόπους ώστε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των «media» και κατά συνέπεια να γνωστοποιήσουν τη δράση τους, τις θέσεις τους και τελικά να «προσελκύσουν» το ενδιαφέρον του κόσμου. Το πρόβλημα σε αυτή την περίπτωση είναι ότι τα μαζικά μέσα, προβάλλουν εικόνες και όχι ζητήματα, μια και ενδιαφέρονται περισσότερο για την «πολυχρωμία» της δράσης και όχι για τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή την εξέλιξη. Μια απουσία δηλαδή «εμβάθυνσης» και μια αναζήτηση (από την πλευρά των «μέσων») της θεαματικής είδησης. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι η σχέση κινημάτων και Μ.Μ.Ε είναι μια σχέση αλληλεπίδρασης, με τα κινήματα όμως να εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τα «media» και όχι το αντίστροφο.²⁷⁷

Η «εμπλοκή» των Μ.Μ.Ε. με το δημόσιο χώρο αποτελεί μια άλλη προβληματική που μας απασχόλησε στο παρών πόνημα. Μια προβληματική που η απαρχή της εστιάζει στην έννοια «δημόσιος χώρος», πραγματοποιώντας αναφορά στην ύπαρξη ενός ηγεμονικού δημόσιου χώρου που διαμορφώνεται από τις εξουσιαστικές δομές και στην ύπαρξη ενός πληθειακού δημόσιου χώρου που διαμορφώνεται από την πολιτισμική και πολιτική κινητοποίηση υποκειμένων που βρίσκονται εκτός της σφαίρας της εξουσίας (εν προκειμένω, στη μελέτη του παραδείγματος μας, στους δρώντες της «πλατείας»). Στη συνέχεια αναφερθήκαμε στον ελληνικό δημόσιο χώρο ο οποίος διαφοροποιείται από τον αντίστοιχο της δύσης με τα αίτια αυτής της εξέλιξης να «εντοπίζονται» στη διάδοση των ιδεών του διαφωτισμού στην Ελλάδα από Έλληνες λόγιους του εξωτερικού, συγκροτώντας μια δημόσια σφαίρα ανάμεσα σε μορφωμένα κοινωνικά στρώματα. Ειδοποιός διαφορά (ανάμεσα στη «Δύση» και την Ελλάδα) αποτελεί το γεγονός πως η εμφάνιση του κοινοβουλευτισμού και των θεσμών που το συνοδεύουν συγκροτεί μια

---

²⁷⁷DellaPorta, D., – Diani, M., *Κοινωνικά Κινήματα, Μια Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 379-80 & Tilly, C., (2007), ό.π., σσ. 199-200.

ιδιόμορφη σχέση ανάμεσα στο ελληνικό κράτος και την κοινωνία πολιτών με την τελευταία να καθίσταται ανίσχυρη (με το Κράτος να ισχυροποιεί τη θέση του) την ίδια στιγμή που στη Δύση έχουμε μια ισχυρή κοινωνία πολιτών που οργανώνεται μέσα από πολιτικά κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις και από ένα ισχυρό στρώμα κριτικών διανοούμενων. Στην ανωτέρω διαδικασία, τα Μ.Μ.Ε. διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο καθώς ουσιαστικά εξυπηρετούν ιδεολογικές και κομματικές λειτουργίες διαμορφώνοντας συνειδήσεις, ορίζοντας συμπεριφορές κ.λπ., αποτελώντας ένα ακόμη «όπλο» της εξουσίας στην προσπάθεια αποδυνάμωσης της κοινωνίας πολιτών. Στο παράδειγμα μας, οι «Αγανακτισμένοι» διέκριναν ότι η εκπροσώπηση τους στα Μ.Μ.Ε. διαμεσολαβήθηκε από τις εξουσιαστικές ταγές (σύμφωνα με τους ίδιους), για αυτό και προέβησαν στη δημιουργία μιας δυναμικής κοινωνίας πολιτών, ενός ισχυρού δημόσιου χώρου, με τους δρώντες να δημιουργούν τα «δικά τους» μέσα, δυναμικούς επικοινωνιακούς μηχανισμούς «από κάτω» (διαδίκτυο, ραδιοφωνικούς σταθμούς, δελτία τύπου που εκδίδονται από τους ίδιους κ.λπ.).²⁷⁸

Στη συνέχεια της εργασίας μας αναφερθήκαμε στους παράγοντες εκείνους που διαμορφώνουν τις δημόσιες πολιτικές. Στα μέσα, δηλαδή στα χαρακτηριστικά που παρέχουν στους δρώντες την ικανότητα να δράσουν και να διασφαλίσουν μια μορφή εξουσίας και στα ρεπερτόρια δράσης, στο σύνολο δηλαδή των μέσων που χρησιμοποιούνται για την άσκηση μιας εξουσίας. Και στις δύο περιπτώσεις, οι δρώντες αποσκοπούν στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος ενός όλο και περισσότερο αριθμητικά κοινού, σε σχέση με μια συγκεκριμένη διεκδίκηση, συντελώντας κατά αυτόν τον τρόπο στη μαζικοποίηση – «ενίσχυση» της διαμαρτυρίας και στην αύξηση των μηχανισμών στήριξης. Στο ανωτέρω θεωρητικό σχήμα, υπεισέρχονται τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, η δυναμική συμμετοχή των οποίων δύναται να επιταχύνει τη διάδοση π.χ. μιας διεκδίκησης και την πρόσβαση του προβλήματος στην πολιτική θεματική διάταξη, με την επιλογή θεμάτων ικανών να προσελκύσουν ένα μεγάλο αριθμό «κοινού», αλλά και να

---

²⁷⁸ Δεμερτζής, Ν., *Πολιτική Δημοσιότητα, Πρόσωπα και Τηλεόραση. Η σχέση Δημοσίου – Ιδιωτικού στην εποχή της Κοινωνίας του Θεάματος (Προσωποποίηση της Πολιτικής)*, σσ. 551-2 & Muller, P., Surel, Y., *Η ανάλυση των πολιτικών του Κράτους (Ανάλυση των δημόσιων πολιτικών)*, σσ. 149-50 & Κομνηνού, Μ., *Κρατικός Διάλογος ή Κρίση του Λόγου; Ερμηνεία για τη διαφορετική θεωρητική προσέγγιση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη Δύση και στην Ελλάδα*, στο συλλογικό έργο *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, σσ. 360-387.

αποσπάσουν την προσοχή των πολιτικο-διοικητικών δρώντων όπως συνέβη με την περίπτωση των «Αγανακτισμένων», όπου χρησιμοποίησαν όπως αναφέραμε άμεσα και έμμεσα τα Μ.Μ.Ε..²⁷⁹

Το δεύτερο κεφάλαιο περατώθηκε με την υποενότητα που εστιάζει στη σχέση ανάμεσα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τη σύγχρονη τεχνολογία και το διαδίκτυο σε συνάρτηση πάντα με τη συλλογική δράση που έλαβε χώρα στην πιο κεντρική πλατεία της χώρας το Μάιο και τον Ιούνιο του '11. Η τεχνολογία αποτελεί αρωγό στην προσπάθεια των δρώντων να διαδώσουν και να οργανώσουν τη συλλογική τους δράση, να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, να αλληλεπιδράσουν, προσφέροντας ένα ιδιαίτερα σημαντικό «οπλοστάσιο εργαλείων» για την κινητοποίηση των δρώντων. Οι τεχνολογικές καινοτομίες «ενίσχυσαν» τα κινήματα επηρεάζοντας τις οργανωτικές δομές τους, αλλά και τις στρατηγικές τους. Το διαδίκτυο τώρα, αποτελεί μια επικοινωνιακή πλατφόρμα που ευνοεί τους «αδύναμους» καθώς προσφέρει τη δυνατότητα χρήσης του από τους «πολλούς» και μια επικοινωνία «από κάτω». Η μαζική επικοινωνία λοιπόν επαναστατικοποιείται στο διαδίκτυο, μια και αποτελεί μια μορφή επικοινωνίας που βρίσκεται περισσότερο κοντά τις ταγές των μελών των κοινωνικών κινήματων. Αρκετοί θεωρητικοί βέβαια (π.χ. ο Tilly), πρόβαλαν και τον αρνητικό χαρακτήρα του συγκεκριμένου τύπου επικοινωνίας όπως είναι η άνιση πρόσβαση στο μέσο, πρεσβεύοντας ότι το διαδίκτυο δεν επέδρασε στο χαρακτήρα των κοινωνικών κινήματων. Οι «Αγανακτισμένοι», χρησιμοποίησαν την επικοινωνιακή πλατφόρμα του διαδικτύου επειδή δεν ελεγχόταν από τα συμβατικά Μ.Μ.Ε., ώστε να οργανωθούν, να κοινωνήσουν τις θέσεις τους, να διαδράσουν με άλλους δρώντες, αλλά και να διαμαρτυρηθούν. Εν κατακλείδι, τα μέσα που λίγοι θυροθύλακες των Μ.Μ.Ε. μονοπωλούσαν για τόσα χρόνια, αποκεντρώνονται με τη δύναμη (επιρροής), να διαχέεται προς τις μάζες και με αυτούς που μαθαίνουν να χρησιμοποιούν πιο αποτελεσματικά αυτά τα νέα μέσα-εργαλεία να παλεύουν για (την) αλλαγή».²⁸⁰

---

²⁷⁹ Η ανάλυση Των πολιτικών του Κράτους, ό.π., σ. 132 & Δεμερτζής, Ν., Πολιτική Δημοσιότητα, Πρόσωπα και Τηλεόραση. Η σχέση Δημοσίου – Ιδιωτικού στην εποχή της Κοινωνίας του Θεάματος (Προσωποποίηση της Πολιτικής), σσ. 551-2.

²⁸⁰ Κούση, Μ., - Tilly, C., (επμ.), (2008), Οικονομικές και Πολιτικές Συγκρούσεις, Σε συγκριτική προοπτική, ό.π., σ. 154 & Zuniga, M., (2008), Taking on the System: Rules for radical change in a digital era, New York: Celebra, 46.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας μας, έλαβε χώρα το εμπειρικό πλαίσιο, όπου και διερευνήσαμε τα διαμεσολαβημένα μηνύματα, «προϊόντα» του έντυπου λόγου. Κύριος μας σκοπός ήταν να νοηματοδοτήσουμε το συμβάν που μας απασχόλησε – το κίνημα των «αγανακτισμένων» - μια συλλογική πράξη όπως αναφέραμε με διττή υπόσταση, εκείνη του πραγματικού και του διαμεσολαβημένου γεγονότος. Στη συνέχεια ακολουθώντας μια συγκεκριμένη μεθοδολογική πρόταση, προβήκαμε στην ανάλυση πρωτοσέλιδου δύο συμβατικών μέσων ημερήσιας κυκλοφορίας και εθνικής εμβέλειας, όπως είναι οι αθηναϊκές εφημερίδες «*Ελευθεροτυπία*» και «*Καθημερινή*» εξετάζοντας ένα έντυπο σώμα που χρονικά εκτείνεται από τις 25 Μαΐου έως τις 30 Ιουνίου του 2011, μια επιλογή που στηρίχθηκε στις διαφορετικές πολιτικό-ιδεολογικές τοποθετήσεις του κάθε εντύπου. Αρχικά αναφερθήκαμε σε κάθε εφημερίδα ξεχωριστά εστιάζοντας στα γενικά χαρακτηριστικά τους, ενώ στη συνέχεια συνδέσαμε τον ιδεολογικό προσανατολισμό τους με το κίνημα των «Αγανακτισμένων», επιβεβαιώνοντας ότι ο τρόπος ανάγνωσης των γεγονότων ήταν ενδεικτικός της πολιτικής τοποθέτησης του κάθε εντύπου. Μετέπειτα, καταγράψαμε όλα τα πρωτοσέλιδα της περιόδου που αναφέραμε και τα κατηγοριοποιήσαμε ανάλογα με τον υπέρτιτλο, τον κεντρικό τίτλο και τους υπότιτλους (σε ορισμένα πρωτοσέλιδα επιλέξαμε να αναφέρουμε και άλλους τίτλους που δεν ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες επειδή είχαν σχέση με την κινηματική δράση των «Αγανακτισμένων»). Μετά την καταγραφή των πρωτοσελίδων προβήκαμε στη θεματοποίηση τους, μια κατηγοριοποίηση που μας βοήθησε να δούμε τη θεματολογία που απασχόλησε το κάθε έντυπο και τον τρόπο που το προσέγγισε. Πιο συγκεκριμένα, οι *Ελευθεροτυπία* και *Καθημερινή*, εστίασαν σε επτά (7) και οκτώ (8) θέματα αντίστοιχα. Και τα δύο έντυπα έστρεψαν την προσοχή τους σε θέματα που αφορούν την οικονομική πολιτική, την «τρόικα», την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και τους Ευρωπαίους εταίρους. Πιο συγκεκριμένα, η *Ελευθεροτυπία* και η *Καθημερινή* «φιλοξένησαν» στα πρωτοσέλιδα τους θέματα που αφορούσαν τα οικονομικά μέτρα που επέβαλλε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ στα πλαίσια της μνημονιακής σύμβασης με το Δ.Ν.Τ., με τις αναφορές στην «τρόικα» να αποτελούν άλλο ένα κοινό παρανομαστή των δύο εφημερίδων. Με την ίδια λογική κινήθηκαν τα δύο έντυπα και στις αναφορές τους στην κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, στις

ενέργειες δηλαδή που αφορούσαν την κυβέρνηση Παπανδρέου. Τέλος, όσον αφορά την κοινή θεματολογία των *Ελευθεροτυπία* και *Καθημερινή*, οι αναφορές στους Ευρωπαίους εταίρους είχαν σκοπό να προβάλλουν τη στάση κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) απέναντι στο πρόβλημα που αντιμετώπισε η Ελλάδα, στον τρόπο αντιμετώπισης δηλαδή της οικονομικής κρίσης.

Τα δύο μέσα διαφοροποιήθηκαν σε θέματα που αφορούν τους «Αγανακτισμένους», το Ελληνικό κοινοβούλιο, τα δύο μεγάλα κόμματα (*ΠΑΣΟΚ* και *Νέα Δημοκρατία*), την Παιδεία, τη Διεθνή πολιτική σκηνή και τον πολιτισμό. Οι διαδηλώσεις πολιτών σε διάφορα κεντρικά σημεία των Ελληνικών πόλεων απασχόλησε σε εκτενή βαθμό την *Ελευθεροτυπία*, με την *Καθημερινή* να εστιάζει ελάχιστα στις κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα το Μάιο και τον Ιούνιο του 2011. Σε θέματα που αφορούσαν το Ελληνικό Κοινοβούλιο, τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα και την Παιδεία, εστίασε μόνο η *Ελευθεροτυπία*, με την *Καθημερινή* να εστιάζει αντίστοιχα στη διεθνή πολιτική σκηνή, στην αντιπολίτευση (*Ν.Δ.*) και στον πολιτισμό.

Τέλος, προσεγγίσαμε δύο πρωτοσέλιδα από κάθε έντυπο (επιλέξαμε συγκεκριμένες ημερομηνίες που σημειώθηκαν σημαντικά κατά την εκτίμηση μας γεγονότα, όπως ήταν η επόμενη ημέρα της ψήφισης του μνημονίου) σημειωτικά και πιο συγκεκριμένα ακολουθώντας το μεθοδολογικό σχήμα του Pierce (με τη θεωρητική «αρωγή» της μεθοδολογίας ανάλυσης της εικόνας που προτείνει ο R. Barthes), μελετώντας δηλαδή την πρώτη σελίδα γλωσσικά, αναλογικά και μετωνυμικά. Ένα ερμηνευτικό πλαίσιο σημειωτικής ανάλυσης που νοηματοδοτεί το μήνυμα που εκπέμπει το μέσο. Από την ανάλυση μας διαπιστώσαμε ότι το κάθε έντυπο αντιμετώπισε το γεγονός, δηλαδή τη συλλογική δράση των «πλατειών», με διαφορετικό τρόπο, ενδεικτικό της διαφορετικής ιδεολογικό-πολιτικής τοποθέτησης του. Η *Ελευθεροτυπία* αφιέρωσε πολλά πρωτοσέλιδα στους «Αγανακτισμένους», είδε με θετικό τρόπο την κινητοποίησή τους, προσέγγισε και αναπαρήγαγε τα αιτήματά τους, με ένα τρόπο που συνάδει με την πολιτική «ένταξη» της εφημερίδας στον κεντροαριστερό χώρο. Τα πρωτοσέλιδα της *Ελευθεροτυπίας* κινήθηκαν κυρίως στη βάση της θεαματικής καταγραφής και παρουσίασης των γεγονότων, δίχως να απουσιάζει όμως και ο πληροφοριακός χαρακτήρας. Μεγάλοι κεντρικοί τίτλοι, με έντονα γράμματα, γλωσσολογικοί ιδιωματοισμοί,

αναλογικά στοιχεία που νομιμοποιούν το κείμενο και που στοχεύουν στο θυμικό του αναγνώστη καθώς και μετωνυμικές διατάξεις που αναδεικνύουν το θεαματικό χαρακτήρα απόδοσης του πρωτοσέλιδου. Η *Ελευθεροτυπία* εστίασε σε θέματα που αφορούν την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης και τις αποφάσεις της μετά από τη συμφωνία με την «τρόικα» (επισημαίνοντας τους κινδύνους που ελλοχεύουν από την εφαρμογή των «σκληρών» αυτών μέτρων όπως τα αποκαλεί) αλλά και στο κίνημα των «Αγανακτισμένων», αφιερώνοντας σημαντικό «ζωτικό» χώρο από τα πρωτοσέλιδα της.

Η *Καθημερινή* από την πλευρά της ακολούθησε τελείως διαφορετικό «δρόμο». Πιστή σε μια παράδοση ετών, κατέγραψε τα γεγονότα δίνοντας ιδιαίτερα βαρύτητα στο πληροφοριακό, με ένα «πυκνό» και ακαδημαϊκό λόγο και με μια πλούσια ειδησεογραφία που εστίαζε κυρίως στα γεγονότα που έχουν σχέση με το πολιτικό θεσμικό πλαίσιο όπως είναι η κυβέρνηση και η οικονομική της πολιτική, αποφεύγοντας να αποδώσει τα τεκταινόμενα στις πλατείες. Μια επιλογή που προφανέστατα οφείλεται στις ιδεολογικές της τοποθετήσεις, όπως αποδείχθηκε και από την ανάλυση του πρωτοσέλιδου της 30^{ης} Ιουνίου.

Αντί επιλόγου

«Όταν ο λαός κουρασθεί να εκφράζει την οργή του, επιστρέφει στα σπίτια του – στην ανάγκη αφού θάψει προηγουμένως τους νεκρούς του – και το γλέντι των προνομιούχων ξαναρχίζει» Meynard J.²⁸¹

Διαρθρώσαμε την παρούσα μελέτη, πάνω σε ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό προβληματισμό, θεμελιώδεις συνιστώσες της κοινωνικό – πολιτικής πρακτικής που συνδύασε τη συλλογική δράση και το λόγο.

Η διαμαρτυρία των «Αγανακτισμένων» που μελετήσαμε, δεν αποτέλεσε μόνο μια μαζική έκφραση δυσαρέσκειας και διεκδίκησης, αλλά, κυρίως, κατά τη γνώμη μας, μια απαίτηση ριζικής κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής. Για αυτό πιθανότατα δεν ακολούθησαν τη συνήθη «διαδρομή» παραδοσιακών διαμαρτυριών, καθώς και ομάδων πίεσης, επιλέγοντας πρωτότυπες εξεγερσιακές πρακτικές εκφράζοντας μαζικά την αγανάκτηση ενός μεγάλου αριθμού συμπολιτών μας για τη ζοφερή εικόνα που παρουσίαζε (κατά αυτούς) η σύγχρονη νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική κοινωνία και ο κρατικός αυταρχισμός. Μπορεί η κινηματική δράση τους να περατώθηκε μετά από μια ενέργεια της πολιτικής «εξουσίας» (επιχείρηση εκκένωσης της Πλατείας Συντάγματος τον Ιούλιο του 2011 από τις δημοτικές αρχές), αλλά η πολιτική κουλτούρα που αναδύθηκε αποτελεί μια ισχυρή παρακαταθήκη για το μέλλον με την εισαγωγή νέων πρακτικών που περιβάλλουν τη λέξη «αντίσταση». Οι «Αγανακτισμένοι» δημιούργησαν ένα χώρο όπου τα δρώντα υποκείμενα συμμετείχαν σε μια διαδικασία εκμάθησης του πολιτικού και της συλλογικής διεκδίκησης. Οι εξελίξεις που μελετήσαμε, διαμόρφωσαν μια δημόσια δράση ελάχιστα θεσμοθετημένη, που διαρρηγνύει τους επικοινωνιακούς χώρους όπως ήταν γνωστοί.²⁸² Η μαζική διαμαρτυρία αποτέλεσε ουσιαστικά, διεκδίκηση του δημόσιου χώρου και μετασχηματισμού του σε χώρο κοινωνικού πειραματισμού. Ο δημόσιος χώρος επαναοριοθετήθηκε, με την επικοινωνιακή δράση να ενσωματώνεται σε μια πολλαπλότητα αυτόνομων χαμπερμασιανών δημόσιων χώρων (τοπικών, διαπεριφερειακών, λογοτεχνικών, επιστημονικών, πολιτικών, ενδοκομματικών, ενωσιακών κ.λπ.)

²⁸¹ Meynard, J., (2002α) *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, σ. 564.

²⁸² Ψύλλα, Μ., *Η Πολιτική ως δράση και λόγος*, ό.π., σ. 138.

δίχως «στεγανά», άμεσα εξαρτώμενους από τα ΜΜΕ.²⁸³ Ο συγκρουσιακός κύκλος της περιόδου που μελετήσαμε, η διάχυση των καινοτόμων κοινωνικοπολιτικών διεκδικήσεων σε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, δεν αποτέλεσαν μόνο προϊόντα στρατηγικής επιλογής, αλλά και πολιτισμικές λειτουργίες.²⁸⁴ Η συγκρουσιακή διεκδίκηση των «Αγανακτισμένων» εμπεριείχε όλα τα κομβικά εκείνα στοιχεία που ενυπάρχουν στην πλειοψηφία των κινηματικών διεκδικήσεων. Δημόσια και μαχητική αμφισβήτηση της νομιμότητας της εξουσίας, την πολιτική απειλή όπως εμφανίστηκε με το «προσωπείο» του κατασταλτικού μηχανισμού, απαίτηση για άμεση δημοκρατία εξαιρώντας από την όλη διαδικασία τα κοινοβουλευτικά κόμματα στο σύνολο τους (τουλάχιστον αρχικά), προσδίδοντας στην έννοια «δημοκρατία» τη σημασία της λαϊκής κυριαρχίας, αλλά και τις φάσεις κινηματικής «τρέλας» και ύφεσης. Οι «Αγανακτισμένοι», δεν αποτέλεσαν απλώς ένα άθροισμα ετερογενών υποκειμένων δίχως πολιτική κουλτούρα, αλλά, αντιπροσώπευσαν ευρείς συνασπισμούς κοινωνικών στρωμάτων, εκφράζοντας ένα πολιτικό λόγο πρόκληση για την «Αριστερά», η αρωγή της οποίας κρινόταν αναγκαία - όχι ως δύναμη χειραφέτησης και ποδηγέτησης – για το δυνητικό μετασχηματισμό των δρώντων υποκειμένων σε νέες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, ικανές να επιφέρουν την πολιτική «ανατροπή» από τα κάτω. Εξάλλου η αγανάκτηση αποδείχθηκε ότι δεν αρκεί δίχως την οικοδόμηση μιας συλλογικής σχέσης, την οργάνωση και την πρακτική του πολιτικού υποκειμένου, συνιστώσες που θα δώσουν πολιτική μορφή στα αισθήματα αγανάκτησης και ελπίδας.

Στη μελέτη μας διακρίναμε ότι έννοιες της πολιτικής επικοινωνίας, όπως είναι ο λόγος, η δράση, η επιχειρηματολογία, η κατασκευή της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, αποτελούν μέρη μιας διεπιστημονικής συνιστώσας που εμπεριέχει στοιχεία γλωσσολογίας, ανθρωπολογίας, καθώς και εργαλεία σκέψης με ερμηνευτικό προσανατολισμό. Μελετήσαμε το ρόλο που διαδραματίζει η μαζική επικοινωνία στη διαμόρφωση της υποκειμενικότητας και της συλλογικότητας. Όσον αφορά τη δεύτερη συνιστώσα, τη συλλογική, είδαμε την επανανοσηματοδότηση του λόγου μέσα από μια συλλογική πρακτική μιας κινηματικής δράσης που ενεργοποίησε

---

²⁸³ Στο ίδιο, ό.π., σ. 138

²⁸⁴ Tilly, 1995, 2004.

κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες. Μιας επικοινωνίας, που – μέσα από την «ανάγνωση» συγκεκριμένων αφηγήσεων - αποτέλεσε βασική λειτουργία του πολιτικού και του κοινωνικού με την «ενεργοποίηση» του δημόσιου χώρου. Αναγνωρίσαμε τον πολυδιάστατο ρόλο που διαδραματίζει πλέον ο δημόσιος χώρος, αλλά και τη σημασιοδότηση της ιστορικότητας και της χρονικότητας, τα οποία αποτελούν *«πολύτιμα εργαλεία για τη θεώρηση της εξέλιξης του δημόσιου χώρου»*,²⁸⁵ μια και το *«παρελθόν διαφωτίζει πάντοτε το παρόν και καθοδηγεί την πορεία του μέλλοντος»*.²⁸⁶ Εστίασαμε στη μελέτη των διαμεσολαβημένων μηνυμάτων, όπως εκείνα παράγονται μέσα από τις επικοινωνιακές δράσεις, είτε εκείνες είναι η εκφορά του λόγου δύο συμβατικών μέσων όπως είναι οι εφημερίδες, είτε ο πολιτικός λόγος των μελών ενός κινήματος που εισάγουν ουσιαστικά νέα «ήθη και έθιμα» που – έως ένα βαθμό – μορφοποίησαν το κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι και δρομολόγησαν εξελίξεις.

---

²⁸⁵ Ψύλλα, Μ., *Η Πολιτική ως δράση και λόγος*, ό.π., σ. 16.

²⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 16.

Βιβλιογραφία

1. Αλεξανδρόπουλος Σ., στο Ψημίτης Μ. (επιμ.), (2010), *Συλλογική Δράση και αντιπροσώπευση συμφερόντων πριν και μετά τη μεταπολίτευση στην Ελλάδα*. Κριτική, Αθήνα.
2. Arendt H., (1972), *Du menseonge a la violence*. Calmann-Levy, Paris.
3. Barnes S. H., Kaase M., Allerbeck K., Farah B., Heunks F., Inglehart R., Jennings M. K., Klingermann H.D., Marsh A., Rosemary L., (1979), *Political Action*. London/Newbury Park. CA: Sage.
4. Βλάχος Γ., *Η Δημοκρατία και το Επικοινωνιακό Σύστημα (Το πρόβλημα των ομαδικών Μέσων Ενημερώσεως)*. Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών. Έκτακτος Συνεδρία της 21^{ης} Ιανουαρίου 1986.
5. Βλαντίμιρ Λένιν, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1987.
6. Breines W., (1989), *Community and Organization in the New Left. 1926-1968: The Great Refusal*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
7. Δεμερτζής Ν., (1996), *Πολιτική Δημοσιότητα, πρόσωπα και τηλεόραση. Η σχέση δημόσιο – ιδιωτικό στην εποχή της κοινωνίας του θεάματος*. Στο συλλογικό έργο, *Όρια και Σχέσεις Δημόσιου και Ιδιωτικού*. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα.
8. Dalton R., (1994), *The Green Rainbow: Environmental Groups in Western Europe*. New Haven: Yale University Press.
9. DellaPorta D., (1995), *Social Movements, Political Violence and the State*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
10. DellaPorta D., Diani M., (1999), *Social Movements: An Introduction*. Blackwell, Oxford, & dellaPorta D., Dianni M., (2010), Σεφεριάδης Σ. (επιμ.), Γιαταγάνας Ξ. (μτφ.), *Κοινωνικά κινήματα, Μια εισαγωγή*. Κριτική, Αθήνα.
11. Downing D. H. (2001), *Radical Media: Rebellious Communication and Social Movements*. London: Sage.
12. Dianni M., (1995a), *The Conflict over Nuclear Energy in Italy*. Στο Flarm H. (επιμ.), *States and Anti-nuclear Movements*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
13. Diani M., (2003b), *Networks and Social Movements: A Research Programme*. Στο Diani M., McAdam D. (επιμ.), *Social Movements and Networks*. Oxford/New York: Oxford University Press.

14. Duyvendak J. W., (1995), *The Power of Politics: New Social Movements in an Old Polity, France 1965-1989*. Boulder, CO: Westview.
15. Epstein B., (1991), *Political Protest and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the 1970s and 1980s*. Berkeley: University of California.
16. Etzioni A., (1975), *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. New York: Free Press.
17. Favre P., (dir.) (1990), *La Manifestation*. Paris: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques.
18. Fillieule O., (1997), *Strategies de la rue. Les Manifestations en France*. Paris: L' Harmattan.
19. Gamson W., (1992b), *Talking Politics*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
20. Gerlach L. & Hine V., (1970), *People, Power and Change*. Indianapolis: The Bobbs-Merill Company.
21. Gerlach L., (1971), *Movements of Revolutionary Change: Some Structural Characteristics*. *American Behavioral Scientist*, 43.
22. Gerstlé J., (1998), *Η Πολιτική Επικοινωνία, Que sais-je?. «Το ποντίκι»*.
23. Gitlin T., (1980), *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley/Los Angeles, CA: University of California Press.
24. Goodwin J., Jasper M. J., (2003), *The Social Movements Reader: Cases and Concepts*. (Blackwell Readers in Sociology), Blackwell Publishing.
25. Goldstone J. A., (2003), *Introduction: Bridging Institutionalized and Noninstitutionalized Politics*. Στο Goldstone J.A. (επιμ.), *States, Parties and Social Movements*. New York: Cambridge University Press.
26. Habermas J., (1978), *L' Espace public*, (archeology de la publicite comme dimension constitutive de la society bourgeoise). Paris:Payot.
27. Habermas, J., (1992), *L' Espace public: 30 ans après*. Quaderni, no 18.
28. Habermas J., *La modernite: un project inacheve*. Στο *Critique* (1981), no 413.
29. Hessel S., Τριανταφύλλου Σ. (μτφ.), (2011), *Αγανακτήστε*. Αθήνα: Πατάκη.

30. Johnston H, (1991b), *Tales of Nationalism: Catalonia, 1939-1979*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
31. Κομνηνού Μ., Λυριντζής Χ., *Κρατικός Διάλογος ή Κρίση του Λόγου; Ερμηνεία για τη διαφορετική θεωρητική προσέγγιση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη Δύση και στην Ελλάδα*. Στο συλλογικό έργο *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Παπαζήση.
32. Koeble A. T., (1991), *The Left Unraveled: Social Democracy and the New Left Challenge in Britain*. Durham: Duke University Press.
33. Koormans Ruud, (1995), *Democracy from Below: New Social Movements and the Political System in West Germany*. Boulder, CO: Westview Press.
34. Kriesi H., (1989a), *The Political Opportunity Structure of the Dutch Peace Movement*. *West European Politics*, 12.
35. Kriesi H., (1989b), *New Social Movements and the New Class in the Netherlands*. *American Journal of Sociology*, 94.
36. Κομνηνού Μ., (2002), *Από την αγορά στο θέαμα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
37. Κούση Μ. & Tilly C. (επιμ.), (2008), *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις. Σε συγκριτική πολιτική*, Σεφεριάδης Σ. (πρόλ.). Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.
38. Lagroye J., B. Francois, F. Sawicki, Ψύλλα Μ. (επιμ.), Μαγκανιώτης Ε. (μτφ.), (2008), *Πολιτική Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
39. Lumley R., (1990), *States of Emergency*. London: Verso.
40. Lindgren E. H., (1987), *The Informal-Intermittent Organization: A Vehicle for Successful Citizen Protest*. *Journal of Applied Behavioral Research*, 23.
41. Maguire D., (1995), *Opposition Movements and Opposition Parties: Equal Partners or Dependent Relations in the Struggle for Power and Reform*. Στο Jenkins C. J. and Klandermans B. (επιμ.), *The Politics of Social Protest: Comparative Perspectives on States and Social Movements*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
42. McAdam D., (1999), *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. University of Chicago Press, 2nd Edition, Chicago.
43. McCarthy J. D. & Zald M. N., (1987b), *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*. *American Journal of Sociology*, 82.

44. McQuail D., (2003), *Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21^ο Αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτη.
45. Melucci A., (1984b), *Movimenti in un mondo di segni*. Στο Melucci A., *Altri codici*, Bologna: Il Mulino.
46. Melucci A., (1996), *Challenging Codes*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
47. Meynard J., μτφ. Μερλόπουλος Π., (2002a), *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, τόμος Α', 1946-1965. Αθήνα: Σαββάλας.
48. Mueller C., (1994), *Conflict Networks and the Origins of Women's Liberation*. Στο Larana E., Johnston H., Gusfield J. (επιμ.), *New Social Movements*. Philadelphia: Temple University Press.
49. Muller P. & Surel Y., Ψύλλα Μ. (επιμ.), Ψύλλα Μ. & Παπαδοπούλου Δ. (μτφ.), (2002), *Η Ανάλυση των Πολιτικών του Κράτους*. Β' έκδοση, Αθήνα: Τυπωθήτω.
50. Neveu E., Λογοθέτη Μ. (επιμ. & μτφ.) (2010), *Κοινωνιολογία των κοινωνικών κινημάτων και ιστορίες κινημάτων από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα*. Αθήνα :Σαββάλας.
51. Offe, C., (1985), *New Social Movements: Changing Boundaries of the Political*, *Social Research*, 52.
52. Pierce C., (1981), *Η Λογική ως Σημειωτική: Η θεωρία των Σημείων, Κείμενο σημειολογίας*. Αθήνα: Νεφέλη.
53. Polletta F., (2002), *Freedom is and Endless Meeting: Democracy in American Social Movements*. Chicago: The University of Chicago Press.
54. Rochon T. R.. (1988), *Culture Moves: Ideas, Activism and Changing Values*. Princeton: Princeton University Press.
55. Rohrschneider, R., (1993a), *Impact of Social Movements on the European Party System*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 528 (July).
56. Rupp L. & Taylor V., (1987), *Survival in the Doldrums: The American Women's Right Movement, 1945 to the 1960s*. Oxford: Oxford University Press.
57. Rucht D., (1995), *The Impact of Anti-nuclear Power Movements in International Comparison*. Στο Bauer M. (επιμ.), *Resistance to New Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
58. Rucht D., (2003b), *Berlin, 1. Mai 2002: Politische Demonstrationsrituale*. Opladen: Leske + Budrich. Columbus: Ohio State University Press.

59. Σεραφετινίδου Μ., (2005), *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης & Κοινωνικής Πολιτικής – Gutenberg.
60. Tarrow S., (1990), *The Phantom at the Opera: Political Parties and Social Movements of the 1960s and the 1970s in Italy*. Στο Dalton J. R. and Kuechler M. (επιμ.), *Challenging the Political Order: New Social Movements in Western Democracies*. Cambridge: Polity Press.
61. Tarrow S., (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. New York/Cambridge: Cambridge University Press.
62. Tarrow, S., (1998), *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge.
63. Taylor V., (1989), *Social Movement Continuity: The Women's Movement in Abeyance*, American Sociology Review.
64. Toffler A., (1982), *Το Τρίτο Κύμα*, Αθήνα: Κάκτος.
65. Tilly C., (1978), *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley.
66. Tilly C., (1986), *The Contentious French*. Cambridge MA: Harvard University Press.
67. Tilly C., Τσακίρης Θ (μτφ.), (2007), *Κοινωνικά Κινήματα 1768 – 2004*, Σαββάλας, Αθήνα & Tilly C., (2004), *Social Movements, 1768-2004*. Paradigm Publishers, Boulder/London.
68. Τσουκαλάς, Κ., (1983), *Κοινωνική ανάπτυξη και Κράτος. Η συγκρότηση του Δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*. Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα: Θεμέλιο.
69. Veron E., (1979), *Dictionnaire des idées non recues*. Connexions, no27.
70. Van Aelst P. & Walgrave S., (2004), *New Media, New Movements? The Role of the Internet in Shaping the "Inti-globalization" Moment*. Στο van de Donk W., Loader B., Nixon P., Rucht D. (επιμ.), *Citizens and Social Movements*. London: Routledge, 97.
71. Whittier N., (1995), *Political Generation, MicroCohorts, and the Transformation of Social Movements*. American Sociological Review, 62.
72. Ψημίτης Μ., (2006), *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, Αθήνα: Περιβολάκι και Ατραπός.

73. Ψύλλα Μ., *Ανάλυση Μηνύματος*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού.
74. Ψύλλα Μ., (1998), στο Βήμα Διεθνών Σχέσεων, *Δημόσιος χώρος και επικοινωνία: Σχέση Κράτους-Πολιτών*, Αθήνα: Παπαζήση.
75. Ψύλλα Μ., (2010), *Μεθοδολογία της Ανάλυσης ενός Γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, Αθήνα: Τυπωθήτω.
76. Ψύλλα Μ., (2003), *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, Αθήνα: Τυπωθήτω.
77. Ψύλλα Μ., (2001), *Τοπικός χώρος και επικοινωνιακή δράση, στο Αυτοδιοίκηση και Πολιτικό Σύστημα*, Αθήνα: Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού Νίκος Πουλαντζάς.
78. Ψυχογιός Δ, (2004), *Τα έντυπα Μέσα Επικοινωνίας*, Αθήνα: Καστανιώτης.
79. Ψυχοπαίδης Κ., (1997) *Δημόσιος Χώρος και Κοινωνικο-Πολιτικές Αξίες. Στο Πολιτική μέσα στις έννοιες*, Αθήνα: Νήσος.
80. Ζέρη Π., (1996), *Θεσμοί Εποπτείας στο Ραδιοτηλεοπτικό Σύστημα (Στόχοι, διαδικασίες, δυνατότητες δράσης)*. Αθήνα: Οδυσσέας.
81. Zolberg, A. R. (1972), *Moments of Madness, Politics and Society*. Sage Publications.
82. Zuniga, M., (2008), *Taking on the System: Rules for radical change in a digital era*. New York: Celebra.

Παράρτημα

Πρωτοσέλιδα Εφημερίδων
(ερευνητικό «σώμα»)

Ελευθεροτυπία

 <p>ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 25 Μαΐου 2011 Ανεργιστική Αλέγρου Εφημερίδα www.ekt.gr</p> <h3>ΠΟΣΟ ΚΟΒΟΝΤΑΙ μισθοί, επιδόματα, συντάξεις</h3> <p>Προβλεπήσαν από 7% περσοπή ή μισοί πιαστικοί. 15% κομμάτι στο κράτος.</p> <p>Συμφωνήσαν στην περσοπή, διαπραγματεύσαν στους φόρους</p> <p>Κράτος να κομμάτι στο κράτος</p> <p>Επίσης υπεύθυνος, 200 εργαζομένων</p> <p>Επίσης υπεύθυνος, 200 εργαζομένων</p>	 <p>ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 26 Μαΐου 2011 Ανεργιστική Αλέγρου Εφημερίδα www.ekt.gr</p> <h3>ΩΜΟΣ ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ με μπαμπούλα εξόδου απ' το ευρώ</h3> <p>Αδύνατο τραπεζοκόπηστος του λάου από την κυβέρνηση για να ληφτεί το μέτρο.</p> <p>ΟΙ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΗΤΑΝ ΓΕΜΑΤΕΣ</p> <p>Από 11 μέρες, 100.000 άνθρωποι στην πλατεία Συντάγματος</p> <p>Η Ανεργιστική Εφημερίδα</p>	 <p>ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 27 Μαΐου 2011 Ανεργιστική Αλέγρου Εφημερίδα www.ekt.gr</p> <h3>ΠΡΟΣ ΡΑΓΔΑΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ</h3> <p>Υπό οριστική ήττα για δημοσκόπηση λίστας η σύσκεψη αρχηγών-Παπούλα.</p> <p>Πόρτα για την Ε.Ε. ο Μιλιάντις</p> <p>Καταργήσαν 25 € για καλύτερο 2012</p>
<p>25 Μαΐου 2011</p>	<p>26 Μαΐου 2011</p>	<p>27 Μαΐου 2011</p>
 <p>ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 28 Μαΐου 2011 Ανεργιστική Αλέγρου Εφημερίδα www.ekt.gr</p> <h3>ΜΙΣΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ... ΜΕΛΛΟΝ</h3> <p>Παπανδρέου-Σαμαράς πάλι κατά στις οικονομολογικές. Δεν το βάρκατο σε περσοπή και φορολογία.</p> <p>Αισθησιμότητα θύματα στην Μιλάνια</p>	 <p>ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 29 Μαΐου 2011 Ανεργιστική Αλέγρου Εφημερίδα www.ekt.gr</p> <h3>ΟΙ 5 ΚΙΝΗΣΕΙΣ μετά το ναυάγιο</h3> <p>«Κι άλλα» η ήττα των μεταρρυθμίσεων προγράμματος.</p> <p>Να αρνησθούν οι αλλαγές</p> <p>Σας πλάτεις η Ελλάδα προσαρτάται</p> <p>Και στα βάρκατο διαπραγματεύσαν</p>	 <p>ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 30 Μαΐου 2011 Ανεργιστική Αλέγρου Εφημερίδα www.ekt.gr</p> <h3>ΚΑΙ ΣΤΑ ΘΑΝΕΡΑ</h3> <p>Πάνω από 80.000 αναγκασμένοι λαού ήτταν χέλις. Πραγματική δημοκρατία.</p> <p>Επιτυχία με την Ε.Ε. ο Μιλιάντις</p>
<p>28 Μαΐου 2011</p>	<p>29 Μαΐου 2011</p>	<p>30 Μαΐου 2011</p>

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Δωδεκάνησα **Blue Star Ferries**

Αγανακτισμένο μάθημα οργάνωσης
 Πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας, η κυβέρνηση αποφασίζει να οργανώσει μαθησιακά προγράμματα για τους μαθητές των δημοτικών σχολείων. Η προσπάθεια αυτή, όμως, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα οργάνωσης.

ΔΟΣΗ-ΔΗΛΗΤΗΡΙΟ
 Η κυβέρνηση θέλει να δώσει το δικό της μήνυμα για την αντιμετώπιση της κρίσης. Το μήνυμα αυτό, όμως, είναι γεμάτο από λάθη και παρανοήσεις.

Πανεπιστήμιο στα όρια της φτώχειας
 Τα πανεπιστήμια της χώρας αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Η κατάσταση αυτή, όμως, δεν έχει προκαλέσει την αναγκαία αλλαγή προτεραιοτήτων.

Ανοίξει-κλείσει στα Τέμνη
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

31 Μαΐου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Κυκλάδες **Blue Star Ferries**

Κυβερνητικό κατόρθωμα στα μέτρα για την 5η δόση
ΕΚΛΕΙΣΕ ΤΟ ΠΑΚΕΤΟ ΜΕ ΣΚΛΗΡΟΥΣ ΦΟΡΟΥΣ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Φιγαδεύτην οι βουλευτές
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

1 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Δωδεκάνησα **Blue Star Ferries**

Προς όλο κλίμακας στο ασφαλιστικό
Η τρέχουσα ζητείται απλοποίηση τώρα
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

ΣΧΕΔΙΟ 14 ΣΗΜΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Μην γλάσ για μας Αργεντινή
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

2 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Κυκλάδες **Blue Star Ferries**

Βάρβα στα θεμέλια των συλλογικών συμβάσεων
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

16 Βουλευτές του ΠΑΣΟΚ ζητούν λογαριασμό
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

ΦΟΡΟΠΑΘΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΗΜΙΥΠΑΙΘΡΙΟΥΣ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Δινο πόρτες έχει η ζωή
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

3 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Κυριακάτικη **Blue Star Ferries**

Σαββατιάτικη

Δωδεκάνησα **Blue Star Ferries**

Η τρέχουσα δόση πανοράφει δόση τον Ιούλιο και η Ε.Ε. νέο δάνειο
ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΠΛΗΘΟΣ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Σπρωγίμο στα χέρια τραπεζιτών
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

4 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Κυριακάτικη **Blue Star Ferries**

Ακίνητα: Οι βαρύτεροι φόροι
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Αγανάκτηση σ' όλα τα μέτωπα
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Από πού πέταξαν 45 δισ. καταθέσεις
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

5 Ιουνίου

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Δωδεκάνησα **Blue Star Ferries**

Από γερμανικά φρεσάκια το φρονικό Βακτρίο
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

ΥΠΟ ΑΠΟΛΥΤΟ ΞΕΝΟ ΕΛΕΓΧΟ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Επίσης για κενά και αβεβαιότητες
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

6 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Κυκλάδες **Blue Star Ferries**

Οι δημόσιοι υπάλληλοι θα χάσουν σταδιακά 10% από τον Σεπτέμβριο
ΣΦΑΓΗ ΕΩΣΙΑΞ 30% ΚΑΙ ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΑ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Οι εργαζόμενοι των επιχειρήσεων στο ασφαλιστικό
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Οι διαβουλευτές και εκπαιδευτές
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Οι εργαζόμενοι των επιχειρήσεων στο ασφαλιστικό
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

7 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 115 Πλ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ 15701 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 210 3492000 FAX: 210 3492001
 Ανεξαρτησία Αξιοπρέπεια Εμπιστοσύνη www.anaei.gr

Δωδεκάνησα **Blue Star Ferries**

Η κυβέρνηση αλλάζει μέτρα, χωρίς να περάσει το Μνημόνιο
ΜΠΡΟΣ-ΠΙΣΩ ΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟ, ΦΟΡΟΥΣ
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

Από κίνηση του Αλεργίου
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

«Κάνε κάτι», «Κοίτα τη δουλειά σου»
 Η κυβέρνηση ανακοινώνει την άρση των περιορισμών για τα Τέμνη. Η απόφαση αυτή, όμως, είναι γεμάτη από κενά και αβεβαιότητες.

8 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Κυριακάτικη
 24 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1141 • Δευτέρα 9

Κυριακάτικη
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

ΑΛΦΑ BANK
 ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΡΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
 ALPHA Μεταδοτική

Συναγερμός για την τροχιακή αλιεία

Ιδια συνταγή με άλλο μάγερα

Ο «μόναχος» πηδύ για βοήθεια στην Ελλάδα

Αλλά ήρωας οι βουβαίοι της πλατείας

Επιστροφή
 10 χρόνια από την ίδρυση του ΕΚΕΤΑ

19 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΣΑΒΒΑΤΟΜΑΧΗΡΑ 24 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Κυκλάδες
 25 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1142 • Δευτέρα 10

Κυκλάδες
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

Και μέσα σ' όλα, ξεσηκώνουμε για το Σύνταγμα!

ΛΕΦΤΑ ΜΟΝΟ ΑΝ ΨΗΦΙΣΤΟΥΝ ΤΑ ΜΕΤΡΑ

Ενας γάμος και μια χερθεία

Πολύτιμο ΕΠΕ κομμάτι για τον γιο του Δαρε Αλυσάκη

20 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΚΥΡΙΑΚΗ 25 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Δωδεκάνησα
 26 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1143 • Δευτέρα 11

Δωδεκάνησα
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

Παιχνίτα η ανατροπή αφορολόγου, εισφοράς, ΦΑΠ

Ρεκόρ αποτυχίας σε βασικά μαθήματα εισαγωγής στα Γενικά Λύκεια

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΗ

Στα τραπέζια η άρση των ρεμπέτικων

21 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΔΕΥΤΕΡΑ 26 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Κυκλάδες
 27 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1144 • Δευτέρα 12

Κυκλάδες
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

Νομιμοποιούνται, με πληρωμή, τα αυθαίρετα

ΠΑΡΑΔΟΣΗ-ΕΞΠΡΕΣ ΑΝΕΥ ΟΡΩΝ

Η Ελλάδα είναι μεταεπιρροή

22 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΤΡΙΤΗ 27 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Δωδεκάνησα
 28 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1145 • Δευτέρα 13

Δωδεκάνησα
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

Συλλήψεις τροχονομών ομοιωτών για τα σπόμενα

ΑΓΩΝΑΣ ΔΡΟΜΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ-ΑΘΗΝΑΣ

Σιν Λαοεδαμιοί

23 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΤΕΤΑΡΤΗ 28 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Κυκλάδες
 29 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1146 • Δευτέρα 14

Κυκλάδες
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

ΧΑΡΙΣΤΙΚΗ ΒΟΛΗ ΣΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ

Διώκεται ο διαπτητής στο Ολυμπιακό-Παναθηναϊκό

24 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 23 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Κυριακάτικη
 24 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1147 • Δευτέρα 15

Κυριακάτικη
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

Στον αέρα το νέο πρωτάθλημα

ΝΟΜΟΣ ΑΡΠΑ-ΚΟΛΛΑ ΜΕ ΤΙΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

Ζητάει πίσω τα λεφτά από τους φορολογούμενους, τον «μισο-διορθώνει» τηλεκπαιδίκ ο υπουργός!

25 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΣΑΒΒΑΤΟΜΑΧΗΡΑ 24 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Κυριακάτικη
 25 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1148 • Δευτέρα 16

Κυριακάτικη
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

Όρα να σπάσει το απόστημα

Στην κόψη του μεσοπρόθεσμου

ΚΑΙ ΘΕΛΟΥΜΕ ΚΑΙ ΜΠΟΡΟΥΜΕ!

26 Ιουνίου 2011

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
 ΚΥΡΙΑΚΗ 25 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011
 Αγοραστήριο Αδόλφου Ειρημιάδη
 www.ase.gr

Δωδεκάνησα
 26 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011 • Αριθμός 1149 • Δευτέρα 17

Δωδεκάνησα
 ΚΑΤΑΝΕΥΜΑΤΑ

ΔΗΜΟΣΙΟ Αούρες και προηγίες με πανελλαδικές εξετάσεις

ΟΔΗΓΟΣ πώς θα επιβρωθεί καθέ φορολογούμενος μετά το νέο μέτρο

ΤΑ 22 ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΧΑΡΑΤΣΙΑ

Συμπρω Αγίας: 10 ομάδες κινδυνεύουν με αποδιώξιμο

27 Ιουνίου 2011

Κυκλάδες ΣΥΝΕΧΙΣΕΙΣ ΜΕΛΕΣ ΕΣΤΙΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΔΙΚΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ 18130

ΤΡΑΠΕΖΕΣ Νέο χαρτί καθυστέρησης επιδόσεων παράνομο
Η νέα κατάσταση των τραπεζών...
Επισημαίνεται η καθυστέρηση στην προετοιμασία των νέων χαρτί, η οποία καθυστερεί την υλοποίηση των εργασιών.

8 Αλλαγές πριν ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ

Από τον άλλο μόνιμο η ηλικία της περιουσίας...
Οι αλλαγές που προβλέπονται...
Από τον άλλο μόνιμο η ηλικία της περιουσίας θα αυξηθεί από 65 σε 67 ετών, ενώ η ηλικία της συνταξιοδότησης θα αυξηθεί από 62 σε 65 ετών.

48ωρο απεργία από τα βέρια, ξεκινά από το Μετρό
Οι εργαζόμενοι των βερών...
Η απεργία θα ξεκινήσει από το Μετρό και θα επεκταθεί σε άλλους τομείς.

Χαράκινο από τις πύλες προς το Σύνταγμα
Οι αστυνομικοί...
Υπάρχει ένταση στην περιοχή λόγω των προετοιμασιών για το Σύνταγμα.

Δωδεκάνησα ΣΥΝΕΧΙΣΕΙΣ ΜΕΛΕΣ ΕΣΤΙΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΔΙΚΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ 18130

ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ ΜΕ ΔΑΚΡΥΑ ΛΑΟΥ

Στην κάλπη της Θεσσαλίας το δωδεκάτο πρόγραμμα...
Οι πολίτες...
Η ψήφοφορία έγινε με δάκρυα λαού, καθώς οι πολίτες εκδήλωσαν έντονη αντίθεση.

Γερμανικό «ναι» στο γαλλικό «όχι»
Οι Γερμανοί...
Οι Γερμανοί ψήφισαν «ναι» στο δημοψήφισμα, ενώ οι Γάλλοι ψήφισαν «όχι».

Με ευκολία προς την Ελλάδα η Αεροπλοΐα διευρύνεται ΔΝΤ
Ο ΔΝΤ...
Ο Διεθνής Οργανισμός Χρηματοπιστωτικής Συνεργασίας (ΔΝΤ) ανακοίνωσε ότι η Ελλάδα μπορεί να επεκτείνει τις αεροπορικές διαδρομές.

Κυκλάδες ΣΥΝΕΧΙΣΕΙΣ ΜΕΛΕΣ ΕΣΤΙΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΔΙΚΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ 18130

ΟΡΓΙΟ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Αμετροεπίπεδο το κέντρο της Αθήνας η κυβέρνηση πριν και μετά την ψήφιση του Μοσοφορέματος
Οι αστυνομικοί...
Υπάρχει ένταση στην Αθήνα λόγω της προετοιμασίας για το Σύνταγμα.

Με 154 φάρμακα ΠΑΣΟΚ και μετά της ΕΑ, Παλαμπακίου, που σταμάτησε από τη Ν.Α., πέρας ο υπεριστός
Μετά τις πολιτικές επιπτώσεις από την «Αβανταδό», που διαγράφει Μπαρούνη, Ρομάκη και ΔΝΤ... ανακουφιστική
Η Ν.Α. φέρνει παρονομή του κερδοσκόπου υλικού σπέρμα
Ολοσχεδόν 10 οκτώ

28 Ιουνίου 2011

29 Ιουνίου 2011

30 Ιουνίου 2011

<p>25 Μαΐου 2011</p>	<p>26 Μαΐου 2011</p>	<p>27 Μαΐου 2011</p>
----------------------	----------------------	----------------------

<p>28 Μαΐου 2011</p>	<p>29 Μαΐου 2011</p>	<p>31 Μαΐου 2011</p>
----------------------	----------------------	----------------------

<p>1 Ιουνίου 2011</p>	<p>2 Ιουνίου 2011</p>	<p>3 Ιουνίου 2011</p>
-----------------------	-----------------------	-----------------------

4 Ιουνίου 2011

5 Ιουνίου 2011

7 Ιουνίου 2011

8 Ιουνίου 2011

9 Ιουνίου 2011

10 Ιουνίου 2011

11 Ιουνίου 2011

12 Ιουνίου 2011

15 Ιουνίου 2011

26 Ιουνίου 2011

28 Ιουνίου 2011

29 Ιουνίου 2011

30 Ιουνίου 2011

Εφημερίδες (Τίτλοι)

Απογευματινές

ΤΑ ΝΕΑ
ΤΟ ΕΘΝΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Πρωινές

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
Η ΑΥΓΗ
Ο ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ

Οικονομικές

ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ
ΗΜΕΡΗΣΙΑ

Κυριακάτικες

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ
ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ
ΤΟ ΘΕΜΑ
ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ

Εβδομαδιαίες

Ισοτιμία
Κεφάλαιο
Κόσμος του Ελενδυτή

Free Press

Athens Voice, Lifo

Ξένος Τύπος

Financial Times
Sky News
The Sunday Times
BBC News
The Independent
Le Monde
Le Monde Diplomatique
El Pais
CNN
The New York Times
La Repubblica
La Stampa

**Ηλεκτρονικές εκδόσεις των εφημερίδων
(προσπελάστηκαν επιτυχώς στις 06/06/2013)**

<http://www.avgi.gr> = Η Αυγή Online

<http://www.tovima.gr/> = Το Βήμα

<http://www.ethnos.gr> = ΕΘΝΟΣ

<http://www.enet.gr/> = Ελευθεροτυπία

<http://www.kathimerini.gr/> = Καθημερινή

<http://www1.rizospastis.gr/> = Ριζοσπάστης

<http://www.tanea.gr/> = Τα Νέα Online

**Ηλεκτρονικές εκδόσεις ξένου ειδησεογραφικού τύπου
(προσπελάστηκαν επιτυχώς στις 06/06/2013)**

<http://www.athensnews.gr> = Athens News

<http://www.repubblica.it> = La Repubblica

<http://www.lastampa.it> = La Stampa

<http://www.ft.com> = Financial Times

<http://news.sky.com> = Sky News

<http://www.thetimes.co.uk> = The Times

<http://www.bbc.co.uk/news> = BBC News

<http://www.independent.co.uk> = The Independent

<http://www.lemonde.fr/> = Le Monde

<http://www.elpais.com> = El Pais

<http://edition.cnn.com/> = CNN

<http://global.nytimes.com> = International Herald Tribune (The Global Edition of New York Times)

**Διάφοροι Ιστότοποι
(προσπελάστηκαν επιτυχώς στις 06/06/2013)**

<http://real-democracy.gr/> = ο πρώτος ιστότοπος που δημιουργήθηκε για να εκφράσει τις επίσημες θέσεις του κινήματος των «Αγανακτισμένων» (η συγκεκριμένη ιστοσελίδα είναι πλέον ανενεργή)

<http://amesi-dimokratia.org/> = η επίσημη ιστοσελίδα του κινήματος “ΑΛΗΘΙΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΡΑ” (η συγκεκριμένη ιστοσελίδα είναι πλέον ανενεργή)

<http://www.aganaktismenoi.com> = η επίσημη ιστοσελίδα του κινήματος των «Αγανακτισμένων» (προφανώς κάποιο από τα «ρεύματα» της «Πλατείας»)

<http://epitropesdiodiastop.blogspot.com> = το επίσημο blog του «Δεν Πληρώνω»

<http://www.indymedia.org/en/index.shtml> = Ανεξάρτητη ειδησεογραφική ιστοσελίδα (κατά πολλούς, το αναγνωστικό «κοινό» ανήκει στον αντιεξουσιαστικό χώρο)

<http://athens.indymedia.org> = η αντίστοιχη ιστοσελίδα ελληνικής έκδοσης

<https://www.facebook.com/> = Σελίδα Κοινωνικής Δικτύωσης

<https://www.facebook.com/groups/re.union.europe/> = η ομάδα «South European People be quiet ....Do not to wake up North!» στο Facebook

<https://www.facebook.com/groups/218940354800038/> = η επίσημη ομάδα του κινήματος ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΩΡΑ.

<https://www.Twitter.com/> = Σελίδα Κοινωνικής Δικτύωσης

<https://twitter.com/#!/realdemgr/> = η ηλεκτρονική σελίδα της ομάδας «Άμεση Δημοκρατία Τώρα» στο Twitter

<http://www.youtube.com> = ιστοσελίδα ανάρτησης βίντεο (χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον για την ανάρτηση «υλικού» διαμαρτυρίας τόσο από τα «ξένα», όσο και από τα εγχώρια λαϊκά κινήματα)

<http://www.flickr.com/> = ιστοσελίδα ανάρτησης οπτικού υλικού (χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον για την ανάρτηση «υλικού» διαμαρτυρίας τόσο από τα «ξένα», όσο και από τα εγχώρια λαϊκά κινήματα)

<http://tvxs.gr/> = η ειδησεογραφική ιστοσελίδα του δημοσιογράφου Στέλιου Κούλογλου

<http://openarchives.gr/> = ψηφιακή βιβλιοθήκη

<http://www.mikis-theodorakis-kinisi-anexartiton-politon.gr/> = η επίσημη ιστοσελίδα του κινήματος «Κίνηση Ανεξάρτητων Πολιτών» του Μίκη Θεοδωράκη (η συγκεκριμένη ιστοσελίδα είναι πλέον ανενεργή)

Οργανωτικές δομές «Ομάδες Εργασίας»

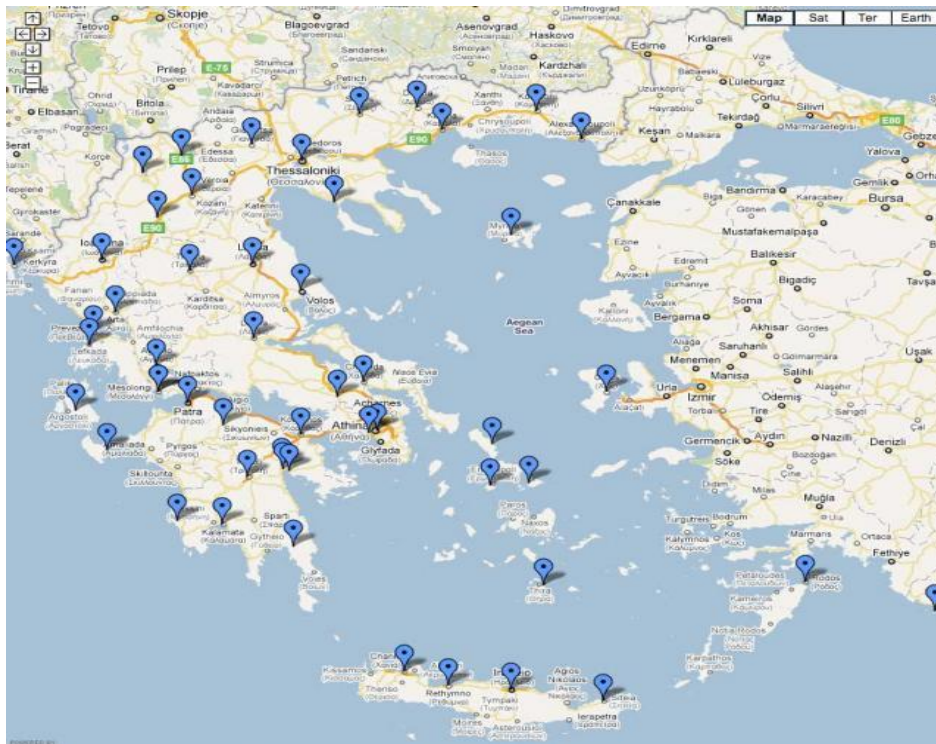

- Καθαριότητας & Περιβάλλοντος
- Γραμματειακής Υποστήριξης
- Υποδοχής
- Επικοινωνίας / Multimedia
- Σίτισης
- Καλλιτεχνών
- Πρώτων Βοηθειών / Υγείας
- Ψυχραιμίας
- Αστέγων
- Διεθνούς Αλληλεγγύης
- Εξορμήσεων
- Εργαστήρι Εναλλακτικών Κοινοτήτων – Οικοκοινότητες
- Εφοδιασμοί Υλικού
- Αποθήκη
- Μεταφράσεων
- Νομικής Υποστήριξης
- Οργάνωση Κινητοποιήσεων και Αντίστασης στο Μεσοπρόθεσμο
- Περιφρούρησης και Σεβασμού – Ειρηνοποιών
- Τεχνικής Υποστήριξης, Τράπεζας Χρόνου
- Χαρτογράφηση Τοπικών Συνελεύσεων

Αφίσες

Πίνακας 1. Έντυπες προσκλήσεις κινητοποίησης.

Πίνακας 2. Χάρτες συγκεντρώσεων.

Πίνακας 3. «Αγανακτισμένοι» και Πλατεία Συντάγματος.

Πίνακας 4. Έντυπα Συνθήματα.

<p>ΑΠΑΘΕΙΑ</p> 	<p>Υπομονή... Λίγες θυσίες ακόμα και φτάνουμε.</p> 	<p>Εσείς γράφετε Μνημόνια ΕΡΕΙΣ γράφουμε Ιστορία</p> <p>Όλοι & όλες στο Σύνταγμα</p>
<p>Ποιος είπε ότι καταργήθηκαν όλες οι κοινωνικές παροχές;</p> <p>Τα δακρυγόνα είναι ακόμα δωρεάν!</p>	<p>"Θεέ μου... βάλε το χέρι σου να τη βγάλουμε μαδάση με το μνημόνιο"</p> 	<p>Κρατήστε το περιβάλλον καθαρό</p>
<p>Εσύ πτήήρωδες</p> <p>τους ζόμους σου ΣΗΜΕΡΑ;</p>	<p>Κάντε υπομονή... Η πολιτική του Μνημονίου ολοκληρώνεται και βγαίνουμε από την κρίση...</p> 	<p>Λυπάμαι αλλά εγώ δεν θα μπορέσω να δώσω λεφτά για το χρέος</p> <p>ΤΑ ΕΧΩ ΟΛΑ ΕΛΒΕΤΙΑ</p>

Πίνακας 5. Γελοιογραφίες των «Αγανακτισμένων» 1.

<p>Στρατιωτάκια ακούνητα κι αμίλητα;</p> <p>ΟΧΙ ΠΙΑ!</p>	<p>ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ</p>	<p>Άκου</p> <p>Σκέψου</p> <p>Φώναξε</p> <p>Αγωνίσου</p>
<p>ΤΡΑΒΑ ΚΟΥΦΙ</p> <p>Οι τραπεζίτες έχουν έξοδα</p> <p>ΔΕΙΞΤΗ ΓΑΥΓΕ 20 ft.</p>	<p>Αν όλα είναι μονόδρομος...</p> <p>Τότε η παιδεία είναι πράγματι πεταμένα λεφτά.</p>	<p>Ποιος είπε ότι όλοι βγαίνουν χαμένοι από το Μνημόνιο;</p>
<p>Μα φυσικά και είμαστε στο σωστό δρόμο για την έξοδο από την κρίση</p>	<p>Να μαζετούμε να κάνετε θυσίες</p>	<p>ΔΕΛΤΙΑ των 8</p> <p>Με υπέροχα χρώματα, και εκπαιδευμένα να λένε μέχρι και 30 λέξεις!</p>

Πίνακας 6. Γελοιογραφίες των «Αγανακτισμένων» 2.

Πίνακας 7. Επεισόδια στην πλατεία Συντάγματος.